Изъ книгъ Ивана [illegible]

381

თხზულებანი

ანტონ ფურცელაძისა

წიგნი მეორე.

გამოცემული

ზ. ჭიჭინაძისაგან.

თბილისი.

სტამბა მ. დ. როტინიანცისა და კ°

1884

Григорій Тимофѣевичъ
Полумордвиновъ

Иванъ Тимофѣевичъ

3096

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
აკად. ი. გრიშაშვილის
სახელობის
ბიბლიოთეკა-მუზეუმი
Библиотека-Музей
имени
Акад. И. Гришашвили
Академия наук ГССР

Дозволено цензурою въ Тифлисѣ 16 Марта 1884 г.

Типографія Мар. Д. Ротинянца и Комп.
На Головинскомъ Проспектѣ въ собс. д. № 41.

წინა-სიტყვაობა.

ანტონ ფურცელაძის ნაწერების გამოცემას მე მით უფრო შევუდექი, რომ იწუნებდნენ წინათ და იწუნებენ დღესაც იდეალისტები ზოგი ერთ ცოტა მწერლებისათვის და მრავალი ამ მწერლების ფეხსაც ხმის ამოღებისათვის და ამავე დროს ამ მწერლის ჭკუას მრავალი მკითხველი და თანა-მგრძნობელიც. მიზეზი ამ დევ-ნისა მე არ ვიცი თუ რამ გამოიწვია, არ ვიცი აგრეთვე ისიც თუ არ დღეს რა საბუთები აქვსთ, რომ ანტ. ფურცელაძის მწერ-ლობას ასე სწუნობენ და უარს ჰყოფენ! მე დიდათ მსურდა, რომ შემეტყო მიზეზები ამისი, მაგრამ ისმის მხოლოდ ლან-ძღვა და საბუთები კი არა!.. ჩემის ჭკუით მოყვარენი არიან ისინი, ვინც რასმე უარს ჰყოფენ და აგრძელებენ თავის ჭკუასა, რომ უჩვენონ გინდეც მსმენელს და მკითხველს საბუთები თავის უარის ყოფისა, გაარჩიონ, გაარკვიონ და საფუძვლიანად და-ნახონ მკითხველს: თუ ამა და ამის მწერლობაში რა ნაკლულევა-ნებაა, რით არიან უვარგისნი, რა მოიპოვება მასში ისეთი უმ-თავრესი და უდიდესი ნაკლულევანება, რისთვისაც მათ არაფ-რის ღირსება არა აქვსთ.

ჩვენ, პირში საქებარი ანტონ ფურცელაძესთან არა გვაქვს-რა, რომ მას პირ მოთნეობით ქება ვუძღვნათ და მით გვინდოდეს მის სიამოვნება, მაგრამ არ შეგვიძლიან არა ვსთქვათ ისიც, რომ ქართულს მწერლობაში, რომელშიაც თავის ვალს გზა აუქცია ბე-თანიის მონასტრებისათვის და აწე, რომელიც მაღლ შიაც ზეცას მთაებზე ქალაქ-დაბებზე, რასტომიანებზე და ამას ტოლდღე-ლებზე 2000 მანეთობით ჭკსრავენ და მის კითხვასაც უმაწვილ

გაცობას უჩჩევენ, რომ ამ მწერლობაში ანტონ ფურცელაძის ნაწერები კი სულ უმნიშვნელონი და უსარგებლონი იყვნენ, რომელიც უქადაგებს ხალხს ახალს აზრს, ახალს ცხოვრებას, უყურებს ძველს კრიტიკულად, შემოაქვს ახალი გარკვევით და აწონვით... ჩვენ არც იმის წინაღმდეგნი ვართ, რომ «ვისრამიან-ნები» «ქილილა და დამანები» და «სხვა ცოდვილები» რათ იბეჭდე-ბიან, მაგრამ ჩვენ არც იმის თანახმანი ვიქნებით, რომ ზოგი ერთი ჩვენის უნიჭო მწერლებისგან იწუნებოდეს იმისთანა მწერალი, რომელმაც დაგვიწერა რამდენიმე შესანიშნავი თხზუ-ლებანი და იმათ შორის: «საქართველო» «ჩვენი სა[illegible]» «ჩვენი ჯგუფის ძალა» და სხვანი. რათა, რისთვის, რა დააშავა ამ მწერალმა საიმისო მამაკვდინებელი? იქმნება მისთვის, რომ ვილაცა, ევროპიდამ გამოპარულთ მკვდართ და უაზრო არხეოლოგთ და-რიგების მეოხებით ბეთანიის მონასტრის კითხვებზე ცრემ-ლებში არა სთხია, ძველი სიწამხლოე იდიალად არ გაიხადა, ცუდს-ცუდი უწოდა და კარგს კარგი, სცდილობდა, რომ ძვე-ლიდამაც და ახლიდამაც ავი კარგიდამ გაერჩია და ორ-ივენი მკითხველისთვის დაენახვებინა, რომ მკითხველს ეცნა ყოველივე დაწვრილებით, კარგი შეეთვისნა და ავი ეძევნა.

ჩვენმა ცრუ პატრიოტებმა ათასჯერ გაიმეორეს თავიან-თის ორ ტაბაკურის ტიტინის ენით, რომ ანტონ ფურცელაძის ნაწერების ბეჭვდას, ჩვენი პაპის ძველი ჭვარტლიანი უაზრო ქა-ღალდები რომ იბეჭდებოდეს, ეს უფრო ბევრად უკეთესი იქ-მნებაო. ჩვენ თუ შესწავლა გვინდა რამის აქედამ უნდა შევი-სწავლოთო. ჩვენი წარსულის საფლავებიდამ უფრო კაი სწავლა-დარიგებას მივიღებთ, ვიდრე ევროპის მოაზრეთაგანო. ამ გვარს აზრს სამწუხაროდ ეძლევა ვრცელი ადგილი ჩვენს მიმართულე-ბაში და წინ ცქერის მაგივრათ, როგორაც ერთგან სთქვა ან-ტონ ფურცელაძემ, გავიცქირებით მამა პაპის აკლდამებისაკენ.

ამ აზრით სავსე მქონი მწერლების მეოხებით ბევრი სა-ირი გნება მოუვიდა ჩვენს მწერლობას და სხვათა შორის საქართველოს ისტორიის წერა ისე აირია, ისე დაირია, რომ ქართული ისტორიის ჭეშმარიტებას სწორეთ გოდელი ნისლის მკითხველობის სახითი მისცეს. ამ პირით დაბნელებულმა გონებით მალამ და გავლენამ ისე იმოქმედა საქართველოს მრავალ ყმაწვილ კაცობაზე და იგინი ისე გააცრუეს, რომ დღეს ესენი გატაცებულნი არიან მათის ცრუ მწერლობისაგან და მრავალნი მათგანი ევროპის ლტოლვა გონიერებას და აზრებში კი არ-ეძებენ თავის მომავლის ბედნიერების კითხვებსა, არამედ სა-მებლებში, ამბროს ნეკრესლებში, სმა ცოდვილებში, ყარამანიანებში, კარშმაყიანებში, ყამარდინებში და არა ახალის ცოდნის სწავლას და აზროვნებაში. ჩვენი უბედურება ერთიც იმაშია, რომ თვითონ ჩვენი მწერლების მიმართულებაც ისეთია, რომ ამ გვარს პირით ხელს უწყობს და მათ უფრო ხელს უმართავს, რომ გულს ჩაეკონონ მკვდრებს და ცოცხლები მისცენ დავიწყებასა, შეამკონ მკვდრები ოქროებითა და ახლანდელს დროზე კი არ სწერონ. ამ უმსგავსოების დასამტკიცებლათ, შორს-რომ არ წავიდეთ და წინანდელთ ზოგიერთ ბოძ ხმიან მწერლებთ ცნობებთ შესახებ არ განვმარტოთ, თვით ახლანდელის მიმართულების მწერლებთა დღიურიდამაც მალიან ბევრს რასმე მოვიყვანდი, მაგრამ ამ ბევრის მაგიერ ცოტაც კმარა, მაგალითად: ამ წიგნში დაბეჭდილი სტატია აბანგებზე დაწუნებულია და უკან დაბრუნებულია „ივერიის“ რედაქციისაგან, სადაც არც კი წაუკითხავთ, ისევე მოექცა „დროება“ ცა. რაც დაემართა ამ რედაქციებში ამ სტატიას, იგივე დაემართა მოთხრობა ვაი მართალსა აგაზაგებსა თამარლაზნელსა და სხვათაც მრავალთა, რომელთა დასახელებას არ ვსაჭიროებთ. სამწუხაროა ჭეშმარიტად, რომ ქართული მწერ-

ლობის ბედს ისეთი პირნი დაეპატრონნენ, რომელნიც დღეს ერთის არიან, ხვალ მეორესი, ზეგ მესამესი და შემდეგ არავისი, რომელნიც არ უწყიან თუ რას იქმონენ და უფრო მისდევენ პირობებსა ვიდრე საზოგადო სასარგებლო აზრს.

აი სწორედ ამ გვარი დასის წევრნი გახლავან ყველა' ის პირნი, რომელნიც ანტონ ფურცელაძის მწერლობას მიწასთან ასწორებენ და ამ უგვანო მოქმედებამ საქმე იქამდის მიიყვანა, რომ მთავარნი ქართველნი, როცა ქართულ წიგნებს თხოულობენ და იბარებენ, იმ წიგნებში, რომ ანტ. ფურცელაძის ნაწერები გაურიოთ, ყველას მიიღებენ და ფურცელაძის ნაწერებს კი დააბრუნებენ უკანვე.

აი ამ შენიშვნების შემდეგ ჩვენ მივმართავთ ყველა' იმ ცხარე წყენიებით, რომ ანტონ ფურცელაძის მწერლობის მავნებლობაში ცარიელი სიტყვით კლიყისს თავი დაანებონ და მიმართონ დამტკიცებას, რომ გაიგონ მკითხველმა და მსმენელმა რაშია ცუდი მხარე ფურცელაძის ნაწერებისა და აგრეთვე გვიჩვენონ თუ ცუდს რას ეძახიან და კარგს რას. მე ამის თქმას ის უფრო მაბედვინებს, რადგანაც ამ გვარი ტიტინი და კლიყინი მარტო გარეშე პირებისაგან კი არ გამიგონია, არამედ იმათგანაც, რომელთაც ევროპაშიაც კი უვლიათ და დაუმთარებიათ სწავლა.

ამ უკუღმართის მიმართულებამა და მწერლობამა იქამდის მიიყვანეს ქართული მწერლობის საქმე, რომ დღეს ერთად ერთი ჟურნალის ცისკრისა სატ-კი ლამის ხული ამოართონ და რომ გაანადგურებენ ამას ეჭვი არ უნდა, რადგანაც მათი პირობაკენილი სტატიების კლაბნით, ურიგო მედიდურობით, მკითხველი ისე მოაბეზრეს, რომ დღეს ცისკარსაც ჩვენდა სამწუხაროდ, ამ ერთად ერთ ჟურნალს 150 ხელის მომწერი ჰყავსო. ვისი მიზეზია ეს? აი ამ უკუღმართი პირებისა და მათი მკვდარი აზ-

რებისა და მიმართულებისა. ამათმა გაუგებრობამ მოქმედებას შემოიყვანტა ყველა ის მწერლები, რომელნიც ამისთანა უმსგავსო რამეებს ზურგს უქცევდნენ და დარჩნენ მათან მხოლოდ ის პირნი, რომელნიც დღეს დასწერენ რამე თხზულებებს და მით ხალხს ურჩევენ ახალი ცხოვრების ლტოლვილებას, მეორე დღეს კი ესევე მწერალი დაჰყვირინავს ათონის მთის ბერებში, ქართველ მონასტრებში და ქართველ დაყუდებულთ და განდეგილთ პასიომ, მასიომ, ალპიადა, და ნასყიდებს ქებით ამკობს, აღიდებს და ცრემლებს ჰყრის მათზე.

საზოგადოთ ეხლა ვინც ფურცელაძის ნაწერებს არ უარს ჰყოფს, ის იმ ცრუ მწერლებთაგან განათლებულთათვის არ ჩაითვლება, ასრე რომ ხშირად შეხვდებით ამ გვარს მოვლენას: აგინებს კაცი უწყალოთ ფურცელაძის ნაწერებს. ჰკითხავთ: რა წაუკითხავს იმას ფურცელაძის ნაწერებიდამ და გამოდის, რომ სრულიად არაფერი. ჰკითხავთ: რათ ლანძღავთ, როცა არა გიკითხავსთ-რა? მოგიგებსთ:—რავქნა, ყველანი ლანძღავენ, ამაგებენ და მეც ვამაგებო.

ამის შესახებ ჩვენ დავბეჭდავთ მესამე წიგნში ვრცელს შესავალს ან. ფურცელაძის და სხვა მის დროის მწერლების შესახებ და ვეცდებით ვუჩვენოთ მკითხველს: თუ სადამდის არიან მართალნი მდევნელნი ფურცელაძის ნაწერებისა და სხვანი.

მხოლოდ ჩვენი მწუხარება იმაში გამოიხატება, რომ დღეს ამ გაუბატონების მეოხებით ქართული მწერლობა დედაბრების საკითხავ მასალათ გახადეს და ყმაწვილკაცობის ტვინის გასალაყებლათ, სადაც არ ისმის არავითარი გონებისა და ხასიათის სავარჯიშო აზრები და მომავალის წინ წამყვანი კითხვანი. ხალხი წარმატებას და კეთილდღეობას ეტანება და ესენი კი მასზე არაფერს არა სწერენ და გატაცებული არიან წარსულის ქებით.

ამ შემთხვევაში არც ერთ მწერალს იმდენი ღვაწლი არ

მიუძღვის ქართულს მწერლობაში, რამდენიც ანტ. ფურცელაძეს. შეიძლება, რომ ანტონ ფურცელაძის ნაწერები იმით იყოს შე-უნიშნავი, რომ ვითამც მასში არ მოიპოვებოდეს კრიტიკული კილო, რადგან გვაისხენით ხელნაწერებისას, ყოველი საუკეთესო-ურის მწერლის სიტყვები: ადამის მთაზე გარდებულის საგრძნობ-ლათ ხუტიაშვილ და მისის მოსისხლეთ კრიტიკა, თუმცა სწორად არც კი აქვს ფურცელაძეს სიტყვზე ნაკლები, რომე-ლაც ამას მოითხოვს საგნის სიმართლე, თუ არა და ცამიელ კრიტიკას რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს ჩვენს მწერლობაში მაგრამ რა, დღეს ჩვენი უბედური მწერლობა ისეთ გზების სულში ჩავარდნილი, რომ ამათ კრიტიკის მეტი არა უნდათ რა. გამაძღარი სხვის ოფლით, დასუტიადარში ადამის მთაზე და იქ გარდებილის მოგრეხილის მეტს სხვას არას სიმართლებს. სხვებს თავისთვის ტახტზე და მეფურ ქვეყნის, ღმერთი მათვის ქალა ბუნის ჭირის, ძალიან სიმართლე ამათვის ჰაზრი, გონების მოძრაობა და წარმატება საღისის, ამათვის სულ ერთია, ოღონდ თვითონ იყვნენ გარგათ და ამათ იქით თუნდა ქვა ქვაზედ ნუ იყოს.

აი, ამ შემთხვევებში მე ურჩიენ ერთობ სამართლიანად გასსაგა ანტ. ფურცელაძის მესხურ ლექსებში, მაგრამ ერთობ მეტად, ერთობ მოკლედ.

ოქტომბერს 15-ს, ქ. თფილისი. ჩ. ჯ.

ბანკები და მათი მნიშვნელობა.

ბანკები გაჩნდნენ სალოცავად ყველა წოდებულის განათლებული ხალხებისა. ბანკები ობობას ქსელივით მოედვნენ მთელს ამ განათლებულს ხალხებს და იმ ხალხთა, რომელთაც ამათთან რამე კავშირი აქვთ და სწავლობენ ამათგან. გატაცებული მთელი ამ ხალხების ფულიანნი და უფულოები თითქმის ჰსუნთქავენ ბანკებითა: ბანკებს ამყარებენ მთელს თავის ბედსა და უბედობას; ბანკები ამდიდრებენ გლეხთა, აცხოველებენ იმედთა, აგდებენ სასოწარკვეთილებაში. რასაკვირველია, ამდენს თაყვანის მცემლებში წინააღმდეგნიცა ჰყავთ ბანკებსა. მაგრამ ბანკები მაინც და მაინც თან და თან იკრეფენ მთელს კაცობრიობას ხელში და მადლ-უხვებლივ ჰხდიან ყველას თავის ყურ-მოჭრილ ყმათ. ჰქმა აღარ უნდა, რომ ჩვენც უნდა წავეზიდნეთ ამ ტალღებსა, თუმცა თითქმის აქამდის არავინ იცის ჩვენში, რა არის ბანკები და რა ძალა უჭირავთ ხელთა. ჩვენი მწერლობაც აქამდის არის ამაზედ გაჩუმებული, რომელიც წარმოსდგება იქიდამ, რომ თვით მწერალნიც უგაცრავთ გახლავან ამაში, როგორც სხვა ყველაფერს სამწერლო საგანში, რომლისაც ცოდნას და სწავლას ჰსაჭიროებს საზოგადოება და ხალხი.

რომ კარგა დააკვირდეს კაცი, ბანკებზედ, გადაწყვეტილს, აწინდელს აზრს თითქმის ვერც თვით ევროპის მეცნიერებისგან გაიგონებ რასმე: ზოგს ბანკების ძალა და სიკეთე აჰყავთ ცათამდის, ზოგნი შეჰყურებენ უნდო თვალით.

როდესაც იწყო გამორკვევა და იჩინა თავი ბანკების ძალამ, პირველმა გენიოსმა ბანკების საქმეში, ლოუმ მოინდომა ესარგებლა ამ ძალით და აპირებდა ამით მთელი კაცობრიობის ფეხზედ დაყენებას, გაბედნიერებას. იმას უნდოდა ბანკების ძალით, სხვათა შორის, ფულების გაიაფება, რომ ყველას შესძლებოდა ფულების შოვნა. „პირველი ნიშანი სახელმწიფოს გაღარიბებისა — ამბობდა ისა, — არის ფულის სიძვირე. უნდა ისრე მოხერხდეს, რომ კაცს, რომელსაც ფული უჭირს, ფული ეძლეოდეს სესხად ან სულ უსარგებლოდ, ან ისრე, რომ ამ ფულის მოგებაში იმასაც წილი ედოს... თუ ფულის მოგება ეძლევა მარტო გამცემს, ამ გვარი ფულის სესხი, სიკეთეს კი არა, ზარალს აძლევს ამღებსა და, დახმარების მაგიერად, ჰღუპავს იმასა.“

ამგვარად, ლოუს უნდოდა, რომ ის ძალა, რომელსაც ბანკები იჩენდნენ, მოეხმარებინა ქვეყნის სასარგებლოთ. ამას უნდოდა დაეღსნა მით ხალხი მოვალეებისგან და გაეჩინა საღსარი ადვილად ფულის შოვნისა. ის ამას აპირებდა ან იმგვარად, რომ ამ გვარი გამსესხებელი ბანკის დადგენა ეკისრნა სახელმწიფოს, ან შემდგარიყო ამისთვის ცალკე დიდი კამპანია.

თქმა აღარ უნდა, რომ ლოუმ იშოვნა მომხრენი, და ამ საუკუნეში, გამოჩენილი ფრანცუზი, პრუდონი, ამგვარი ბანკების წყობილებით ელოდა მთლად დღევანდელი წყობილების შეცვლას და მთელი კაცობრიობის თანასწორ გაბედნიერებას.

მაგრამ, — კვლავაც გვითქვამს, — როდესაც რამე სწავლა არ არის ცხადი დაურღვეველი საბუთებით აწონილი და დამტკიცებული, იქ ამ სწავლას ყველა თავისებურად და თავის სასარგებლოთ ჰხსნის.

რა იქნებოდა ლოუს წყობილებასა და განზრახვაზედ უწმინდესი. მაგრამ, რაკი ის ტრიალებდა იმ გვარს საზოგადოებასა და ხალხებში, სადაც ყველა საკუთარი ინტერესებით არის

გატაცებული, სადაც არ არის აზრი გაღსნილი, რომ კაცი სრული ბედნიერი მხოლოდ მაშინ არის, როდესაც ყველას იმის სწორი ბედნიერება აქვს; რაკი, ამასთან, თვით ლოუს სწავლა არ იყო მეცნიერულად, დაურღვეველი საბუთებით დამტკიცებული, — იმისი სწავლა, მიღებული ზოგიერთში საფრანგეთის რეგენტის ფილიპე ორლეანელისგან, — დაეცა და ვერ იყო აღსრულებაში ბოლომდის მოყვანილი, რომ ამითი გამოცდილიყო, რამდენათ შესასრულებელი იყო ამ სწავლის ჰაზრი. ამის გამო, სძლია ლოუს დაწყობილ აზრებს იმ ეგოისტურმა ბანკების წყობილებამ, რომელიც ლოუმდის იჩინეს ბანკებმა და რომელთაც თან და თან გაიდგეს ფესვები, რაკი ბანკები იყვნენ ხელთ იმ გვართა კაცთა და საზოგადოებათა, რომელთაც სახეში თავის საკუთარი მოგების მეტი არა ჰქონდათრა.

ჩვენ ბოლოს მოუბრუნდებით ამ საქმეს, თუ რამდენათ შესაძლებელია იმ ჰაზრის შესრულება, რასაც იზრახავდა ლოუ და რაც უნდოდა ამ ბოლოს ხანებში პრუდონს და იმათ მიმადევართა; ახლა ჩვენ გადავავლებთ თვალს დღევანდელი ბანკების წყობილებას და იმათს მნიშვნელობას.

ბანკები არ არის ახალი საქმე. ჯერ ისევ ქრისტეს წინეთ ათინაში იყვნენ ბანკები, რომელნიც, როგორც ეხლაც ზოგიერთა ბანკები, იღებდნენ ფულს სესხად ან შესანახად და თვითონ თავის ფულს და ამ ფულებს აძლევდნენ სხვებს სესხათ და იღებდნენ ამაში მოგებას. ბანკები იყვნენ აგრეთვე რომში. წინანდელი ზარაფობა, რომელსაც ვხედავთ თვით უღრმეს დროებაში, გადიქცა ბანკებათ. სიტყვა ბანკი წარმოსდგა სიტყვიდამ la bandue, რომელიც ნიშნავს სკამს, დახლს, რომელზედაც ისხდნენ ზარაფები და ბოლოს დროს მებანკენი. ეს ბანკები, როდესაც იღებდნენ ფულს სესხად ან შესანახად, აძლევდნენ იმაში უბრალო ბარათებს. ბილეთების გამოცემა ბანკებიდამ ფულის მაგიე-

რად შემოვიდა, ლოუს წინად, მეჩვიდმეტე საუკუნის ბოლოს ჯერ ჰოლანდიაში, მერე ლონდონში, მერე შოტლანდიაშიაც, სადაც უჩურში ისასყიდნენ ლითონის ფულს მარტო მეოთხედს გამოცემული ბილეთებისას, მაგრამ ყველა ეს ხდებოდა გაუბედავათ, უნდოთ. ეს როგორღაც დაწესდა თავის თავად, თვით პრაკტიკით: პრაკტიკამ უჩვენა რომ, თუ კი შეიძლებოდა იმ ფულებში, რომელიც თავად შემოჰქონდათ ფულის პატრონებს, ბარათების მიცემა და ამგვარად სხვის ფულის სარგებლობა, რატომ არ შეიძლებოდა, რომ თვითონ გამოეცათ მსესხებლებზედ თავისი ბილეთები ფულის მაგიერათ! რამდენიმე მსგავსება იყო ამათში: იქ ბარათები ეძლეოდათ იმათ, ვისაც ფულის გაცემა უნდოდა, აქ ეძლეოდათ ბარათები, ანუ ბილეთები იმათ, ვისაც თვითონ ამათგან უნდოდათ ფულის წაღება. ამ გვარმა მსგავსებამ უჩვენა გზა, რომ შეიძლებოდა მსესხებლებზედ ფულის მაგიერათ ბილეთების გამოცემა. მაგრამ, როგორც ზემოთაც ითქვა, ეს ჯერ ხდებოდა გაუბედავათ, რადგან ამგვარი ბილეთების მუშაობაზედ არ იყვნენ კარგათ დარწმუნებულნი და არც ჰქონდათ ამისი ძალა ჯერ აწონილი.

ლოუს გენიამ ასწონა ძალა ქაღალდის ფულისა, საბანკო ბილეთებისა და იმან მისცა ამას სისტემა, სისრულე და გაბედული ხასიათი, იმან ჯერ თავის წერილში შოტლანდიის ბანკთან ახსნა ძალა ამგვარი ბანკებისა და ასწერა კიდეც თავისი პლანი ამათ შესახებ; შემდეგ ეს ძალა ქაღალდის ფულისა დაამტკიცა თვით გამოცდილებითაც, როდესაც იმისი პლანები, ზოგიერთებში მაინც, მიღებულ იყვნენ საფრანგეთში.

როდესაც იპოვეს საშუალება, რომ შეიძლება ბილეთების გამოცემა მაგიერ ფულისა, მაშინ მრავალ—გვარი ბანკთა მიმიმართეს ამ ლონეს და ბოლოს ხშირად რდგება იმისთანა ბანკები, სადაც არც თუ გროში ფული ჰქონიათ ბანკების შერმად-

გეწყლდების, გამოუშვიათ ბილეთები, აულიათ ამ ბილეთებში სარგებელი და არა რაიდამ შეუდგენიათ ფული, უსახავთ მოგება. მოგება არა რაიდამ! მოგება მხოლოდ იმიდამ, რომ ამ ბილეთებს ჰქონიათ გასავალი. გასავალი იმას, რაც თვითონ არა რაიდამ არის შემდგარი!

უეჭველია, რომ ამ არა რაიში უნდა იფარებოდეს ერთი რამ ისრეთი ძალა, რომელიც იზიდავს მუშტარს. უიმისოთ ბილეთებს მუშტარი არა ჰყავთ. ეს ძალა სხვათა შორის არის ის სარგებელი, რომელსაც ეს ბანკები თვითონ აძლევენ ამ ბილეთებში იმათ, ვისაც ხელში ეს ბილეთები გადავლენ. ვთქვათ მე მიჭირს ფული. ვესესხები ბანკსა. ბანკი, ფულების მაგიერათ, მაძლევს ბილეთებს, როგორც ნამდვილს ფულს. ეს ბანკის ბილეთები არიან თამასუქივით: დადებულს ვადაზედ ის ბილეთები უნდა მიიღონ თვითონაც ნანდვილს ფულში; მინამ ეს ვადა გავა, ბანკი მაძლევს ამ ბილეთებში-მე ან სხვას, ვის ხელშიაც ეს ბილეთები გადავლენ — სარგებელს. მაგრამ, მე რომ ისინი მანეთზედ ვთქვათ ორ შაურს სარგებელს მაძლევენ ამ თავის ბილეთებში, თვითონ მევე ორ შაურზედ მეტს სარგებელს მართმევენ. ამ გვარად მე ავილე ფულის მაგიერათ ბილეთები. მაგრამ ბილეთები კი არ მინდა, მინდა ფული. ამის გამო მე ვეძებ კაცს, რომელსაც ფული აქვს. ვპოულობ ამგვარს კაცს და ვყიდი იმ კაცზედ ამ ბილეთებს, და ის იღებს ბანკიდამ იმ სარგებელს, რომელსაც ბანკები იძლევიან ამ ბილეთებში. ამგვარად, ბანკების ბილეთებს უჩნდება მუშტარი. ბანკს რჩება მოგებათ ის მეტი სარგებელი, რომელსაც მე მართმევს თავის ბილეთებში, ვიდრემ თვითონ აძლევს ამავე ბილეთებში ბილეთების პატრონებს. სიტყვით, ბანკი იგებს არა რაიდამ.

რაოდენათ სასარგებლოა გაჭირვებული მსესხებლისთვის ამგვარად ფულის შოვნა, ამის პასუხს იძლევა იგივე კეთილშო-

ბილი ლოუ «უკეთუ ფულის მსესხებელი (მამულების დაგირავებაზედ ამბობს, მაგრამ იგივე იგულისხმება ბევრს სხვაშიაც) მამულების სამუშავოდ და მამულებზედ საწალმართოთ ჰხმარობს ნასესხებს ფულს, ის ამაზედ უარს ვეღარას მოიგონებს ამ ფულების დასასარჯავად. რადგან მამული არასოდეს არ მოსცემს იმოდენა მოგებას, რამდენიც ამ ფულში სარგებელი გაუვა. შეგვიძლიან ბეჯითათ ვთქვათ, რომ მომეტებული ნაწილი ფულს იმიტომა სესხულობს, რომ როგორმე დროებით მაინც თავი დააღწიოს თავის აწეწილს საქმეებსა; ან სესხულობს იმიტომ, რომ ეს ფული მოიხმაროს და დაჰხარჯოს. რაკი ერთი ამ გვარს ვალში ჩავარდა კაცი, ის თავისი დღესი დარჩება თავის მოვალის ხელში და ვეღარ დააღწევს იმას თავსა, რათგან, რამდენიც ხანი გადის, იმდენი უფრო მეტი სარგებლის გადახდა სჭირდება, და მამული კი იმდენს მოგებას არ აძლევს.

ამ გვარად, იმ წმინდა სწავლისა და წყობილების მაგიერად, რომელიც ჰსურდა ლოუს ბანკებისთვის მიეცა, ბანკებმა მიჰმართეს იმ გზას და წესს, სადაც კაცნი არა რაიდამ მდიდრდებიან და თავისი მოხერხებული წყობილებით უხდებიან ტვირთათ გაჭირვებულთა და მშრომელთა.

რაც ითქვა ამ გვარ ბანკებზედ, რომელნიც ამუშავებენ ფულების მაგიერად ბილეთებს, თითქმის ესევე ითქმის სხვა ყველა ბანკებზედ, რომელთა რიცხვიც და სხვა და სხვა გვარობა თითქმის აუარებელია. როგორც ამ გვარი ბანკები, ეგრეთვე სხვებიც ამუშავებენ მომეტებული ნაწილი სხვების ფულებს: თავისგნით ადებულს ფულში აძლევენ ნაკლებ სარგებელს და თვითონ ამავე ფულში იღებენ სხვებისგან მეტს სარგებელს.

ამ დღევანდელი წყობილების ბანკებს აჩემებენ დიდს მნიშვნელობას მრავალნი მწერალნი და ავტორიტეტნი საბანკო და პოლიტიკურ-ეკონომიურს მწერლობაში. მაგალითად, ფრან-

ცუზების მწერალი კურსელ სენილი და ამისი დამქაში რუსის მწერალი ბეზობრაზოვი ამტკიცებენ, რომ ბანკებს აქვთ ის მნიშვნელობა, რომ ამგვარი სესხით უწყობენ მოწალმართე პირთ ხელსა, აძლევენ შემწეობას, რომ შეუდგნენ საქმეს იქა, სადაც უფულობის გამო საქმე ვერ დაწყობილა. და ბანკების შემწეობით ფულის მსესხებელნი იწყობენ საქმეს. ქირაობენ მუშა ხელსა, საქონელს, იარაღს და სხვა, რომელნიც უამ ფულოთ იქნებოდნენ უქმათ გაჩერებულნი; ამათი ძალა და მუშა დრო იქნებოდა ამაოდ ჩავლილი და დაკარგული. ამას, სხვა მწერლებთან, რომელნიც თავნს (კაპიტალს) თანასწორ მუშა ხელისა მონაწილეთ, ჰრაცხავენ ფასის ალებაში. კურსელ სენილი დასძენს: „ის ხალხი, რომელსაც უფრო თავის ხელთა აქვს თავისი შრომა და შეუძლიან თავისი შრომა თავისუფლად მოიხმაროს, უფრო მეტს სარგებელს აძლევს ნასესხებს თავნში; და რავდენიც უფრო წინ წავალთ ცივილიზაციითა და თავისუფლებითა, იმდენი უფრო პატივი დაედება სარგებელსა. სარგებელი არის გადასახადი, რომელიც უნდა მიეცეს თავნის პატრონს თავის მოთმინებასა და ზნეობით შრომისათვის. რადგან სწავლა, რომელიც მიუღია თავნის პატრონს, და თავნის შერდგენა და შენახვა ჯდება ფასად, ამის გამო უსამართლობა იქნება, რომ იმან, ვინც ამისგან ამის თავნს სესხულობს, არ მისცეს ამ თავნში მოგება. უნდა იშრომოს კაცმა, რომ შეადგინოს თავნი, მიეცეს მოთმინებას, რომ თავნი გაზარდოს; კიდევ უნდა მიეცეს შემწირვნებას და მოთმინებას, რომ უგდოს ყური იმის მუშაობას, მოხმარებას და შენახვას. თუ ყველა ამ ღვაწლს არ მიეცა თავისი ფასი, მაშინ ყველა დაანებებს თავს ამ გვარს მეცადინეობას და შეუძლებელი გახდება თავნის შერდგენა... უნდა სწორეთა ვთქვათ, რომ ის სწავლა, რომელიც ამბობს, რომ სესხი უსარგებლოთ უნდა იყვესო, თუმცა სიტყვით ბევრს გულს უხეთქავს, რათგან

ეს შესაძლებელი საქმე ჰგონიათ, მაგრამ საქმით სრულიად შეუძლებელია და ლაპარაკათაც არა ჰღირს."

ფრანცუზის ეკონომისტი ბასტია, ის გამოჩენილი ბასტია, რომელმაც ისრე მკაცრად გაუწია პრუდონს პირდაპირობა, ამტკიცებდა იმასვე, რომ თავნი (კაპიტალი) შერსდგება მოთმინებისა და შემწირვნებისაგანაო. ამავე აზრს ადგნენ თვით სახელოვანნი ეკონომისტი ადამ სმიტი, რიკარდო და სხვანი.

მეთვრამეტე საუკუნეში საფრანგეთის გამოჩენილი მინისტრი—ეკონომისტი ტურგო ამბობს: „რადგან ფული ეკუთვნის ფულის პატრონს, ამისგამო იმას შეუძლიან გასცეს თავისი ფული იმ პირობით, რა პირობითაც თავის სასარგებლოთ დაინახავს,"

იერემია ბენტამმა ხომ საღმრთო ვალად ჩათვალა სარგებლისა და თავნის მოგების საყველთაოდ ვალდებულება.

გამოჩენილი ნემეცების მწერალი შულცე დელიჩი, რომელიც ჭერმანიის მუშებს უჩვენებდა თავს იმათ მომხრედ, აი რას უქადაგებდა მუშებს ამის შესახებ: „მოსპეთ სარგებელი და მოისპობა სესხიცა, და თქვენ ეს სესხი მოგაკლდებათ სწორეთ მაშინ, როდესაც თქვენთვის სესხი უფრო საჭირო იქნება."

შემდგომ, ესევე შულცე დელიჩი უქადაგებს მუშებს, რომ, რაც გინდა ბევრი ეცადნეთ, თქვენი შრომიდამ იმოდენა ფულს ვერ გადასდებთ, რომ სიბერის დროს თავი შეინახოთო, ამისგამო, თქვენთვის საჭიროა, რომ სარგებელი და მოგება აძლიოთ თავნის პატრონებს, რომ იმათს თავნს ემატებოდეს, რომ იმათ ამ თავნიდამ შეეძლოთ ნიადაგ თქვენი სესხებაო.

ეს რაც ჩვენ აქ მოკლედ მოვიყვანეთ სხვა და სხვა შესანიშნავ მწერალთა აზრი, არის უკანასკნელი აზრი და სიტყვა თანამედროვე ბანკთა მთაყვანებლებისა.

შეუდგეთ ჯერ იმ სასწაულის გარჩევას, რომელიც აჩენს გაუჩენელს, როგორც ჩვენი მდაბიო მახვილი სიტყვა იტყვის, ესე იგი, რომ ბანკებს ჰქონდეთ ის ძალა, რომ აღორძინებდეს საქმეს იქ, სადაც იგი უბანკოთ ვითომც ვერ იჩენს თავს და ჩაჰქრება ამაოდ.

ჯერ ვიკითხოთ: რა არის ბანკი?

ჩვენ ზემოთა ვთქვით, რომ ბანკები ან სულ სხვის ფულს ამუშავებენ, ან ამუშავებენ მომეტებულ ფულს მაინც სხვისას. ესე იგი, ან გამოსცემენ თავის ბილეთებს ფულის მაგიერად, რომლებსაც ჰყიდულობენ ფულის პატრონები, და ან იღებენ სესხად ან შესანახავად სხვის ფულებს და ამუშავებენ ამათ. ამგვარად, ბანკის სიცოცხლე და ღონემძლეობა ჰკიდია იმაზედ, რაოდენი თავისუფალი ფულიც არის კერძო პირებისა, ანუ საზოგადოების ხელში. თუ თავისუფალი ფული ბევრია, მაშინ ამათს ბილეთებს თუ ბარათებს ფასი ადევთ; თუ არ არის ფული, მაშინ ამ ბილეთებს თუ ბარათებს მუშტარი არა ჰყავთ და ბანკები უნდა დაიკეტნენ. მაშასადამე, ბანკები ამუშავებენ თავის ფულს კი არა, კერძო პირების ანუ საზოგადოების ფულს, და ამ ფულით თვითონაც მდიდრდებიან და ამ ფულის პატრონებსაც მოგებას უჩენენ.

ახლა საკითხავია: თუ კი ბანკები ამუშავებენ სხვის ფულს, თუკი მე, მსესხებელი, ვიღებ ბანკისგან ბანკის ფულს კი არა, სხვის ფულს, — მაშ ბანკი რაღა მატრაკვეცაა აქ?

ბანკების ჩამოჩხირვით ჩემს, და ფულის პატრონს შუა, მე მხოლოდ მიჭირდება და მიძნელდება ფულის შოვნა, აქ ბანკი არის უბრალო ჩარჩი, რომელიც დგება გამცემსა და ამღებს შუა, იღებს თავის საჩარჩოს ერთის მხრიდამაც და მეორეს მხრიდამაც, როდესაც უამ ჩარჩოთ შეეძლოთ ერთმანეთში ამღებსაც და გამცემსაც მორიგება და საჩარჩო ადებული ფულიც დარჩებოდათ ჯიბეში.

ეს შესაძლებელი საქმე ჰგონიათ, მაგრამ საქმით სრულიად შეუძლებელია და ლაპარაკათაც არა ჰღირს.“

ფრანცუზის ეკონომისტი ბასტია, ის გამოჩენილი ბასტია, რომელმაც ისრე მკაცრად გაუწია პრუდონს პირდაპირობა, ამტკიცებდა იმასვე, რომ თავნი (კაპიტალი) შერსდგება მოთმინებისა და შემწირვნებისაგანაო. ამავე აზრს ადგნენ თვით სახელოვანნი ეკონომისტი ადამ სმიტი, რიკარდო და სხვანი.

მეთვრამეტე საუკუნეში საფრანგეთის გამოჩენილი მინისტრი — ეკონომისტი ტურგო ამბობს: „რადგან ფული ეკუთვნის ფულის პატრონს, ამისგამო იმას შეუძლიან გასცეს თავისი ფული იმ პირობით, რა პირობითაც თავის სასარგებლოთ დაინახავს.“

იერემია ბენტამმა ხომ საღმრთო ვალად ჩათვალა სარგებლისა და თავნის მოგების საყველთაოდ ვალდებულება.

გამოჩენილი ნემეცების მწერალი შულცე დელიჩი, რომელიც ჰერმანიის მუშებს უჩვენებდა თავს იმათ მომხრედ, აი რას უქადაგებდა მუშებს ამის შესახებ: „მოსპეთ სარგებელი და მოისპობა სესხიცა, და თქვენ ეს სესხი მოგაკლდებათ სწორეთ მაშინ, როდესაც თქვენთვის სესხი უფრო საჭირო იქნება.“

შემდგომ, ესევე შულცე დელიჩი უქადაგებს მუშებს, რომ, რაც გინდა ბევრი ეცადნეთ, თქვენი შრომიდამ იმოდენა ფულს ვერ გადასდებთ, რომ სიბერის დროს თავი შეინახოთო, ამისგამო, თქვენთვის საჭიროა, რომ სარგებელი და მოგება აძლიოთ თავნის პატრონებს, რომ იმათს თავნს ემატებოდეს, რომ იმათ ამ თავნიდამ შეეძლოთ ნიადაგ თქვენი სესხებაო.

ეს რაც ჩვენ აქ მოკლედ მოვიყვანეთ სხვა და სხვა შესანიშნავ მწერალთა აზრი, არის უკანასკნელი აზრი და სიტყვა თანამედროვე ბანკთა მთაყვანებლებისა.

შეუდგეთ ჯერ იმ სასწაულის გარჩევას, რომელიც აჩენს გაუჩენელს, როგორც ჩვენი მდაბიო მახვილი სიტყვა იტყვის, ესე იგი, რომ ბანკებს ჰქონდეთ ის ძალა, რომ აღორძინებდეს საქმეს იქ, სადაც იგი უბანკოთ ვითომც ვერ იჩენს თავს და ჩაჰქრება ამაოდ.

ჯერ ვიკითხოთ: რა არის ბანკი?

ჩვენ ზემოთ ვთქვით, რომ ბანკები ან სულ სხვის ფულს ამუშავებენ, ან ამუშავებენ მომეტებულ ფულს მაინც სხვისას. ესე იგი, ან გამოსცემენ თავის ბილეთებს ფულის მაგიერათ, რომლებსაც ჰყიდულობენ ფულის პატრონები, და ან იღებენ სესხად ან შესანახავად სხვის ფულებს და ამუშავებენ ამათ. ამგვარად, ბანკის სიცოცხლე და დღეგრძელობა ჰკიდია იმაზედ, რაოდენი თავისუფალი ფულიც არის კერძო პირებისა, ანუ საზოგადოების ხელში. თუ თავისუფალი ფული ბევრია, მაშინ ამათს ბილეთებს თუ ბარათებს ფასი ადევთ; თუ არ არის ფული, მაშინ ამ ბილეთებს თუ ბარათებს მუშტარი არა ჰყავთ და ბანკები უნდა დაიკეტნენ. მაშასადამე, ბანკები ამუშავებენ თავის ფულს კი არა, კერძო პირების ანუ საზოგადოების ფულს, და ამ ფულით თვითონაც მდიდრდებიან და ამ ფულის პატრონებსაც მოგებას უჩვენებ.

ახლა საკითხავია: თუ კი ბანკები ამუშავებენ სხვის ფულს, თუკი მე, მსესხებელი, ვიღებ ბანკისგან ბანკის ფულს კი არა, სხვის ფულს,—მაშ ბანკი რაღა მატრაკვეცაა აქ?

ბანკების ჩამოჩხირვით ჩემს, და ფულის პატრონს შუა, მე მხოლოდ მიძვირდება და მიძნელდება ფულის შოვნა. აქ ბანკი არის უბრალო ჩარჩი, რომელიც დგება გამცემსა და ამღებს შუა, იღებს თავის სარჩოს ერთის მხრიდამაც და მეორეს მხრიდამაც, როდესაც უამ ჩარჩოთ შეეძლოთ ერთმანეთში ამღებსაც და გამცემსაც მორიგება და საჩარჩო აღებული ფულიც დარჩებოდათ ჯიბეში.

უჭკვილდია, მეტყვიან: თუ აგრეა, რაღათ მოდიხართ ბანკებთან, წადით ფულის პატრონებთან და პირდაპირ იმათგან ისესხეთო.

ეს თქმა ადვილია, მაგრამ ეგ სრულებითაც ვერ დაამტკიცებს ბანკების იმ ძალას, რასაც იმათი მღაღადებელნი აწერენ იმათ. ბანკებმა ყოველ ქვეყანაში შეიძინეს კანონისგან იმგვარი დახმარება და პრივილეგია, რომელიც არა აქვთ კერძო პირებს. ამის შემწეობით ბანკებს ისე მკვიდრათა აქვთ თავის მსესხებლებთან, ესე იგი ფულის მსესხებლებთან, საქმე დაჭერილი, რომ თავისი სესხით ძნელათ ჰნახამენ ზარალს. ამგვარად მკვიდრათ საქმის დაჭერა კერძო პირს კერძო პირთან თითქმის ვერ შეუძლიან, რომლის გამოც ის რჩეობს ისევ იმასა, რომ თავისი ფული ბანკს მისცეს სესხად, ვიდრე კერძო პირსა. ამის შემწეობით ბანკი იზიდავს თითქმის ყველა კერძო პირის ფულს და ამითი უწყვეტავს სახსარს, რომ კერძო პირმა პირდაპირ კერძო პირისგან იშოვოს სესხათ ფული.

ახლა გადავავლოთ თვალი, რავდენათ არის ეს სასარგებლო საზოგადო კეთილდღეობისთვის.

ბანკი იჭერს შენთან მკვიდრათ საქმეს, რომ ზიანი არა ჰნახოს. მაშასადამე, შენ უთუოთ უნდა გქონდეს ღონის ძიება. რომ ამის თავნსა და სარგებელს გასცე პასუხი, რაკი ეს ასრეა, მაშინ კაცს. რომელსაც თავისი გონებისა, ჯანისა და პატიოსნების მეტი არა აქვსრა, ბანკში ნდობას ვერ მოიპოვნის, მაშასადამე, სესხსაც ვერ იშოვნის და უნდა დარჩეს ღვთის ამარობაზედ, რათგან ბანკი იმას არ ენდობა და კერძო პირებს კი თავისუფალი ფული აღარა აქვთ, რადგან ისინი ბანკს უფრო ანდობენ ფულს, ვიდრემ კერძო პირთა. ამგვარათ, ბანკი ხდება შემწე მარტო იმ პირთა, რომელთაც აქვთ მატერიალური საღსარი პასუხის გა-

ბისა, და არ შეუძლიან შემწეობა იმათი, რომელთაც ნამდვილათ უჭირთ ფული, შეუძლიანთ ფულისა გონივრულათაც მოხმარება, და, უფულობისა გამო, უნდა თავისი გონებისა და აგებულების ძალა დარჩეთ უქმათ. ბანკები კი რომ არა ყოფილიყვნენ, მაშინ ის პირნი, რომელთაცა აქვთ ფული და ბანკებში ინახამენ, იძულებულნი იქნებოდნენ მიეცათ ფული კერძო პირებისთვის სესხად. ამასთან, რადგან ყოველთვის არ შეეძლოთ ამ კერძო პირთ აწონვა: ჰქონდათ თუ არა ფულის მსესხებლებთ მატერიალური საღსარი პასუხის გებისა, ბევრისა პირად ნდობაც ექნებოდათ. ისინი, ჯერ ერთი რომ უფრო ძვირიანათ მისცემდნენ ფულს კერძო პირთა, რადგან სახარჩო, რომელსაც ბანკებს აძლევენ, აღარ გაუიდოდათ, და ამასთან ხშირად მისცემდნენ ფულს უფრო გაჭირვებულთა და საქმიან კაცთა. ბანკების წყალობით კი, აი რა გარემოებაში ვარდება ხალხი: იმას სესხი უშორდება, რადგან, რაც იმის მეზობელს ფული აქვს, გადასულია ბანკში, რომელიც ღარიბს სოფლელს კაცზედ არის შორსა; სესხი უძნელდება. რადგან ბანკიდამ ფულის აღებას უნდა ბევრი ხარჯი და ბევრი წვალება და წესის შესრულება; ნამდვილ გაჭირვებულთ და საქმიანთ კაცთ სესხი მთლათ აკლდებათ; რადგან დასაგირავებელი არა აქვთ რა, ნდობას მლიათ მოკლებულნი არიან უქონლობისა გამო.

აი რა გამოდის აქედამ.

ბანკი იჭერს ხელში მთლათ მთელი ხალხის ფულსა და ამ ფულს აძლევს სესხად იმათ, ვისაც აქვთ შეძლება ქონებითა. უღარიბესი ხალხი, რომელიც ლოუს და იმის მიმადევართ ჰქონდათ სახეში, რჩებიან სესხ მოკლებულნი უკეთუ, გაჭირვებისგამო კი არა, აღებმიცემობისთვის, სათავნოთ და სამუშაოდ გამოუტანია ვისმე ფული ბანკიდამ, გაჭირვებულს ხალხს დარჩენია ერთი ღონე, რომ ამათგან აიღონ სესხად ფული და ან მიაქირაონ ამათ თავი. უკეთუ ეს გაჭირვებულნი სესხად აიღე-

შენ ფულს, ამათ უნდა მისცენ ბანკისგან ფულის ამღებს ყოვე-ლივე სარგებელი, ზარალი, ხარჯი და დროს მოცდენის ფასი, რაც გადაჰხდიათ ამ ფულის აღებაზედ, და ამასთან უნდა მის-ცენ მოგებაცა, რამდენიც კი იმის სურვილია, რადგან შენ მთლათ იმის ხელში ხარ ჩავარდნილი, სხვა სალსარი არა გაქვს, სხვაგან ნდობა არა გაქვს. უკეთუ მიაქირავებ შენს შრომას, მა-შინ შენი შრომით უნდა აღუდგინო ყოველივე ზარალი, გადა-სახადი, ხარჯი და დროს მოცდენის ფასი, და თვითონაც უჩვე-ნო თავისი შესაჯერებელი მოგება.

ამ გვარად გამოდის, რომ ბანკს არავითარი სასწაული არა აქვს, რომ აღორძინოს შრომა, მოწადმართობა და ქონება; ამ გვარი ძალა, რასაც აწერენ ბანკებს, აქვს ფულს. რაკი ეს ძალა აქვს ფულს, და არა ბანკს, მაშინ ფული რაც უფრო ადვილი საშოვნელი იქნება, იმდენი ქვეყნისათვის სამჯობინარო. ბანკები კი, როგორც ვნახეთ, უფრო აძვირებენ და აბანდებენ ფულს, და რომ ბანკები არ იყვნენ, გაჭირვებულს მოწადმართე კაცს უფრო ადვილათ მიუწვდება ფულზედ ხელი. მაშასადამე, ამგვარს ბანკებს არა აქვთ არა ვითარი სასარგებლო მნიშვნელობა: იმათი სარ-გებლობა არის ფიქცია, მოჩვენება. გამოურკვეველი გონება იმის საზარალო მხარეს გვიჩვენებს სასარგებლო მხარედ.

ახლა გადავიდეთ იმგვარს შეხედულობაზედ, რომ უსარგებ-ლოთ ფულის მუშაობა შეუძლებელია და საკნებელიაო, ან, რო-გორც კურსელ სენოლი ამბობს: თუ კაცს არ მიეცა მოგება თავის შრომაში, რომელსაც ის ჰხმარობს თავნის შედგენასა, გაზრდასა, მოსმარებასა და შენახვაზედ, მაშინ არავინ აღარ ეცდება, რომ ამ საქმეს შეუდგესო.

პირველადვე დავიწყოთ აქედამა, რომ არავინ იზრუ-ნებს თავნის შერდგენისთვის, თუ ამ შერდგენისთვის მო-გება არა ჰნახაოა.

ვსთქვათ, აღარავინ იზრუნა — ვინ არის წაგებაში? — მარტო ის, ვინც უნდა თავნი შეერადგინოს. სხვანი ყველანი რჩებიან მოგებაში: ამითი იგებს მშრომელი, მოწაღმართე მუშა კაცი. როდესაც ერთისა, ანუ რამდენისამე კაცის ხელში არ მიდის და არ გროვდება თავნი, მაშინ ის იფანტება და რჩება იმ კაცთა ხელში, ვისიც ღვაწლით ისინი აღორძინდებიან ბუნებიდამ მათის გონებისა და ხელის შემწეობით. კაცობრიობასაც, ჭეშმარიტებასაც, სიმართლესაც მხოლოდ ეს უნდათ. აი სხვათა შორის რას ამბობს ერთი ვენეტიკელი ბერი ორტესი, რომელიც იყო მეთვრამეტე საუკუნეში ერთი უმაღლეს ეკონომისტთაგანი: «ზოგს, როდესაც სარჩო მოჭარბებული აქვს, უეჭველია რომ, ზოგი გაჭირვებაში არ იყვეს ჩავარდნილი: რაც ზოგს მოჭარბებული აქვს, ეს მეტი ქონება არის აღებული სხვათაგან, რომელთაც ეს სარჩო აკლდებათ.»

მაშასადამე, ამ მხრიდამ, რომ თავნის შესადგენათ აღარავინ იზრუნებსო, ეს სწავლა ვერ იჭერს თავს და ეს მუქარა დიდათაც ვერა ვის შეაშინებს უმეცარი ზნეობისა და გონების მეტს.

ახლა გავსინჯოთ ის სწავლა, რომელიც ამბობს რომ უნდა იშრომოს კაცმა, რომ თავნი შეარდგინოსო; მიეცეს მოთმინებას, რომ უგდოს ყური თავნის მოხმარებას და შენახვასაო; და რომ ყველა ამაში უნდა მიეცეს მოგება და სარგებელი თავნის პატრონს თავის თავნშიაო.

გადავავლოთ ჯერ თვალი იმას, რომ ვინ უფრო შრომასა, შემჭირვნებასა და მოთმენაშია — ის, ვისაც თავნი აქვს და ზრდის, თუ ის — ვისიც ხელით და გონებით ეს თავნი გამოდის ბუნებიდამ და განხორციელდება თავნათ, და ვნახოთ: ერგებათ პატრონებს თავნების სარგებელი და მოგება თუ არა.

ჯერ ისევ არისტოტელმა, ამ სათაურმა გენიოსმა საბერძნეთისამ, სთქვა ამ ორი ათასის წლის წინათ: სარგებელი არის ფული ფულთაგან ყოველ-რიგს აღებ-მიცემის საქმეში, ეს აღებ-მიცემობა-სარგებლით ფულის მოქმედობა-არის უსაზიზღრესი და უწინააღმდეგესი ბუნებისა.

ციცერონი, სენეკა, წმინდა მამანი, თვით წინასწარმეტყველი მოსე წინააღმდეგნი იყვნენ სარგებლის აღებისა.

ჩვენი ვახტანგ კანონმდებელი ამბობს, რომ ვინც სულიანი კაცია სარგებელს სულ არ აიღებს ფულშიაო.

რომის რესპუბლიკის დროს კანონით აღკრძალული იყო სარგებლის აღება.

ფრანგთა ეკკლესიისა კანონი უკრძალავდა სარგებლის ამღებთ ზიარებას, ქრისტიანული წესით დამარხვას და ანდერძის დატოვებას.

ლოუ, ეს მამა დღევანდელთა ფინანსებრივთა და ბანკობრივთა წყობილებათა, ამბობს, რომ სახელმწიფოში ფულს ისეთივე მნიშვნელობა აქვს, რაც სისხლს კაცის აგებულებაში. «ისინი, ვინც ფულს აგროვებენ და ინახამენ, ჰგვანან იმ ნაწილს კაცის აგებულებაში, რომელიც იჭერს და აღარ უშვებს სხვაგან იმ სისხლს, რომელიც ამ ნაწილთან ჩამოსულა. ამ გვარი დაჭერით ის უშლის მთელს აგებულებას ამ სისხლით სარგებლობას და ამითი მთელი აგებულება უნდა დასნეულდეს და მოკვდეს. უეჭველია აგებულებასთან მოკვდება ის სხეულიც, რომელმაც დაიჭირა თავისთან სისხლი და აღარ გაუშვა სხვაგან სამუშაოთ. თქვენ ნება გაქვთ აიღოთ ფული, რომ მოიხმაროთ თქვენს საჭიროებაზედ, სხვაფრივ ფულის დასალპვავა, მოხმარება და დასაკუთრება არ შეგიძლიანთ, რადგან ამ ფულმა, როგორც თქვენს-ხელში, ისრე სხვების ხელში უნდა გაიაროს, რაკი ფული ყველასათვის არის გამოცემული, და არა მარტო

თქვენთვის. ვინც არ ასრულებს ამას, ის არის შემცოდე და დამნაშავე წინაშე სახელმწიფოსი და საზოგადოებისა.»

ერთი უდიდესი ეკონომისტი ამ საუკუნისა, კარლ მარკსი, ამბობს:

«საქონლის ფასი არის მხოლოდ უბრალო შრომა კაცისა, მოხმარებული ამ საქონლის გამოწვევასა და შერდგენაზე.»

«თავნი (კაპიტალი) ნიადაგ იმას ებრძვის, რომ სამუშაო ფასი სრულიად არა რად აქციოს.» (ესე იგი, რომ მუშას სრულიად არ ეძლეოდეს ფასი თავისი შრომისა.)

«ამგვარად თავნი რდგება და იზრდება ამ ფასიდამ, რომელსაც უკლებენ მშრომლებს თავის შრომაში:»

«სიტყვით, რავდენიც თავნი რდგება და იზრდება, იმდენად მატულობს და იზრდება უსაზრდოვო ხალხიცა (პროლეტარი.»

«ამგვარს წყობილებაში თავნი გროვდება უზომოთ თითო ოროლას ხელში, და გროვდება იმიტომ, რომ ის ჰქრება სხვების ხელიდამ.»

«რავდენიც თავნი (კაპიტალი) იზრდება, იმდენათ, რაც უნდა სამუშავო ფასი ეძლეოდეთ, მუშების მდგომარეობა უარესობაში მიდის. ერთგან თავნის გამრავლება, მეორეგან-მშრომლებში, რომელნიც ბუნებიდამ აღმოაცენებენ თავნს, მრავლდება სიგლახაკე, უზომო შრომა, მონება, უმეცრება, რეგვნობა და ზნეობით დაცემა.»

ავგუსტ ბეკერი ამბობს:

«თავნი (კაპიტალი) არის ტაძარი წარმართთა, აგებული მუშათა გამხმართ ძვალთაგან, რომ ამ ტაძარში მარად ცისმარე დღე შეიწირებოდნენ მსხვერპლათ გაჭირვებულნი კაცნი.»

ჟან ბატისტისე, ეს თვით-ბურჟუაზელი ეკონომისტი, ესეც კი აი რას ამბობს თავნის შერდგენაზედ:

„თავნი არის ნაყოფი დაზოგვისა, მაგრამ ის შემცდარია, ვინც იფიქრებს, ვითომც თავნი რდგებოდეს საზოგადოების ნაშრომის მონარჩენიდამ. მართალია, მათთვის, ვინც ინახავს, არის მონარჩენი, მაგრამ საზოგადოთ, საზოგადოებისთვის ეს მონარჩენი არ არის, რადგან რავდენიც თავნი იზოგება და ინახება, იმდენი საზოგადოება შევიწროებასა და მოთმინებას იტანს სიტყვით, თავნი რდგება იმ ნაშრომისგან, რომელიც არის მისახმარად უუსაჭიროესი, და არა მოსანარჩუნებელი. ამის გამო, ზრდა თავნისა საზოგადოებას აგდებს გაჭირვებაში.»

ტიურგო, ეს თვით ბურჟუაზიელი მინისტრი-ეკონომისტი, ამბობს: თავნის პატრონი ცდილობს, რაც შეიძლება ნაკლები მისცეს მუშას თავისი სამუშაო ფასი. რაკი სამუშაოს მთხოვნელი ბევრია და სამუშაო ნაკლები, ამისგამო თავნის პატრონი ქირაობს იმას, ვინც ნაკლებს დასჯერდება. მუშები იძულებულნი არიან, რომ ერთი ერთმანეთზედ უფრო დაიკლონ სამუშაო. ამ გვარად მუშას ეძლევა სამუშაო, რაც კი შესაძლებელია ნაკლები *).

თავის თხზულებაში „თავნი“ (კაპიტალი) მარქსი ამტკიცებს, რომ, რაც გინდა მშრომელი კარგი იყვეს და მოხერხებული საქმეში, ის მხოლოდ იმდენს ნაშრომს შეიძენს თავის შრომაში, რომ გაუჭირვებლივ თავი ირჩინოს.

მართლაცა და ავიღოთ, გავსინჯოთ რომელიც გინდა წესის მუშა და გაუნაწილოთ თანასწორ სამუშაო: სად ვნახავთ, რომ იმათ იმდენი ნაყოფი აიღონ თავის შრომისა, რომ მაძღარიც იყვეს, ჩაცმულ დახურულიცა, ბინაც ზომიერი ჰქონდეს, ზომიერივე სხვა რიგი უსაჭიროესი გარემოებანი სიმრთელისა, გონებისა, ზნეობისა და სხეულის წარმატებისა და ზრდისათვის და შეეძლოს კიდეც გადადება, თავნება და თავნის შერდგენა თავის შრომისგან?

მაშასადამე, უკეთუ, რაც გინდა მოღვაწე და მშრომელი კაცი იყვეს, თავის საკუთარი შრომიდამ არა რჩება არაფერი ძირსა, რომ თავნი შეადგინოს, — მაშ რა ღონისძიებით უნდა შედგეს თავნი?!.. თავნის მოგების თაყვანის მცემელნი კი გვეუბნებიან, რომ იმათ ისიც არ ეყოფათ, რომ თავნი შეადგინეს, უნდა იმათ კიდევ ამ თავნში მოგება და სარგებელიც მოეცეთო.

რაკი ბუნებრივ საქმე ისრეა, რომ არა მშრომელს კაცს მარტო თავისი შრომიდამ არ შეუძლიან რამე მოინარჩუნოს და თავნი შეადგინოს, მაშასადამე, რომ თავნი შედგეს ვისმე ხელთა, ამ კაცს უნდა რამე ძალა, რამე საღსარი ეჭიროს ხელში, რომ სხვებს მოუკლოს შრომიდამ, მოამშიოს, მეტი აშრომოს შეძლებისაზედ და აქედამ იწყოს თავნის შედგენა. მაშინ ცხადია, რომ თავნის პატრონი თავისი შრომით კი არა, მომჭირნეობით კი არა, — სხვების დაკლებით, სხვების ხელიდამ ნაშრომის გამოტაცებით, გამოტყუებით ადგენს თავნსა. ნუთუ ესეც საკმაო არ არის თავნის პატრონისათვის, რომ ის გახდა თავნის პატრონი, რომ კიდევ ამ თავნში სარგებელი და მოგებაც არ აიღოს?! უკეთუ იმას თავის თავნში მოგება და სარგებელიც ეძლევა, მაშინ ის ხდება სრული ბატონი მშრომელი ხელისა. ჩვენ ვნახეთ, რომ შეუძლებელია მარტო თავისი ნაშრომით თავნის შედგენა; რომ თავნი შეადგინოს, ამისთვის არის საჭირო, რომ სხვების შრომიდამ ნაწილი აიღოს. რაკი შრომა მარტო იმდენს გვაძლევს, რომ ჩვენ ძლივას გვყოფნის, უკეთუ აქედამაც რამე მოგვაკლდება, უეჭველია ვცვივდებით გაჭირვებაში. რაკი ვცვივდებით გაჭირებაში, მაშინ იძულებული ვხდებით მივმართოთ თავნის პატრონს, რომ ამ გაჭირვებაში დაგვეხმაროს. ის გვეხმარება, მაგრამ გვეუბნება, რომ თქვენ ამ დახმარებაში კიდევ უნდა მოგება მიჩვენოთო, გაჭირვება ამ მოგების მიცემას გვაკისრებინებს.

3096

მაშინ ჩვენ შრომას აკლდება ისიც, რაც თავნს შეადგენს და ამ თავნის მოგებაცა. აქ კიდევ უფრო გაჭირვებაში ვცვივდებით და უფრო გვიჭირს თავნის პატრონი, და რამდენიც ხანი გადის, იმდენი უფრო ვცვივდებით იმათს ხელში. რამდენიც უფრო გვიჭირს იმათი თავი, იმდენი უფრო ფასს ადებენ თავნის პატრონები თავის თავნს და იღებენ ჩვენგან უფრო და უფრო მეტს მოგებას. ბოლოს მიდის საქმე იქამდის, რომ თავნის პატრონი გვაძლევს მარტო იმდენს ჩვენს შრომაში, რამდენიც თვითონა ჰსურს. თავნის პატრონი, როგორც ზემოთ მარქსისა და სხვა ეკონომისტების სიტყვებიდამა სჩანს, ეტანება იმას, რომ შრომა სულ მუქთათ ჩაიგდოს ხელში, და თუ სულ მუქთათ არა, ბევრგან მაინც და მაინც შრომის ფასი იქამდის არის დაცემული, რომ მშრომელი კაცი ზოგიერთა დაწინაურებულს ხალხებშიც კი ჯაფისგან თითქმის პირუტყვად არის გცეული და უსაზრდოვობისაგან ნახევარ სიცოცხლე მოკლებული, რომლისგამოც წრიოკდება, არამცთუ ზნითა და სხეულით თვითონ მშრომელი კაცი, და თვით თავის შთამომავლობითაც.

მაშასადამე, შრომით, მომჭირნეობით, მოთმინებით და ცოდნით კი არა, თავნი (კაპიტალი) სდგება სხვების ნაშრომის დაკლებით, სხვების შემჭირვნებით და გაჭირვებაში ჩაგდებით, სიტყვით, როგორც იგივე მარქსი ამბობს: «კაპიტალს ყოველი გამოსათქორი ადგილიდამ, თავიდამ ფეხის გულებამდის გამოსთქორს სისხლი და ჩირქი.»

რაკი ერთი და ერთი სდგება თავნი, თავნი იჩენს ამავე ძალას, რაც ძალა ტრიალებს ყოველს ფიზიკურს მოვლინებაში: უდიდესი სხეული სძლევს და იერთებს თავიზედ მცირეს სხეულს. ამავე ძალას იჩენს თავნიც და, მარქსის სიტყვით, ხდება შემდეგი: «უფრო დიდი თავნი სძლევს და ჰნთქავს თავიზედ მცირე თავნს... ამას გარეისათ სათავნო (კაპიტა-

დურს) წარმოებასთან სდგება სრულიად ახალი ძალა — სესხი (кредитъ). სესხი, გარდა იმისა, რომ თვითონ ხდება მძლავრი იარაღი კონკურენციის ბრძოლაში: ის უჩინარი ქსელებით ჰსლართავს და იზიდავს ფულს, რომელიც არის გაფანტული საზოგადოებაში, და უგდებს ამ ფულს თავნების პატრონს ხელში. სესხი არის მაშინა, რომლისაც საკუთარი დანიშნულება არის, რომ გაფანტულს სხვა და სხვა ხელში ფულს, ერთს ადგილას, ერთის კაცის ხელში მოუყაროს თავი.“

ყოველივე ამ ნათქვამებიდამ მკითხველი ცხადათ ჰხედავს: პირველი იმასა, რომ თავნი სდგება სხვების შრომიდამ და მოღვაწეობდამ და არა საკუთარი შრომისა და ღვაწლიდგან; მეორე იმასა, რომ, რაკი თავნი არის შემდგარი სხვების შრომისგან, ამისგამო ის არ შეადგენს პატრონის საკუთრებას და მაშასადამე არცა აქვს პატრონს ნება, რომ ამაში მოგება და სარგებელი აიღოს; მესამე იმასა, რომ ვერც ერთი დღევანდელი ბანკი ვერ შეინახავს თავს უსარგებლოთ; რაკი უნდა აიღოს სარგებელი, ის ამითივე ჰკარგავს საზოგადოების სასარგებლო მნიშვნელობას და ძალას; მეოთხე იმასა, რომ ბანკები, არამც თუ იღებენ სარგებელს, თავისის მეოფობით უმატებენ სარგებელს, აძვირებენ ფულს და გაჭირვებულთ და უსაღსროთ აგდებენ სრულს გაჭირვებასა და განწირულებაში, რაკი სრულიად ეკარგებათ სესხის საღსარი; მეხუთე იმას, რომ ბანკს სრულიად არა აქვს ძალა, რომ სადმე გააღვიძოს და აღორძინოს შრომა და მოღვაწეობა, და ეს ძალა აქვს რაოდენათმე ფულს, და არა ბანკს; მეექვსეც იმასა, რომ, ვერა ბანკი ვერ იმუშავებს, თუ არ არის საზოგადოებაში თავისუფალი ფული: ის ამ თავისუფალს ფულს თვისი გაბმული ქსელებით იზიდავს თავისკენ და ამითი უფრო გაჭირვებულთ აგდებენ უფრო გაჭირვებაში. მაშასადამე, დღევანდელი ბანკების სასარგებლო ძალა არის ოცნება გატაცებულის სნეული გონებისა.

ახლა გადავიდეთ ლოუსა და იმის მიმადევართ სწავლაზედ.

როგორც ზემოთაც იყო ნათქვამი, ლოუს ბანკის სასესხებელი ბილეთების გამოცემით უნდოდა მთლად კაცობრიობისათვის შეემსუბუქებინა ფულების შოვნა და ამითი ელოდა იმის მრავალგვარი დაჭირებიდამ დახსნას. პრუდონი ამგვარი ბანკებით და ბილეთებით ელოდა მთლად მთელს კაცობრიობაში დღევანდელი წესების ძირიანათ შეცვლას, ყველას ერთს ზომაზედ დაყენებას და ამაღლებას; ერნესტ ბეკერი ამასვე ელის ბანკებისაგან; გამოჩენილი ლუი ბლანი, რომელმაც დღევანდელს დაწინაურებულს ეკონომიურ სწავლას მისცა კილო, თუმცა უფრო ნათელი თვალით უყურებდა ამ საგანს, მაგრამ ისიც ამ წესს ამყარებდა უზომო იმედებს. ის ჰფიქრობს, რომ ლოუს სისტემა მის დროს მიტომ ვერ შესრულდა, რომ ეს სისტემა არის კოოპერაციებისა და ასსოციაციების სისტემისათვის და არა ინდივიდუალური სისტემისათვისაო; მაშინ იყო კერძო-პიროვნული (ინდივიდიალური) სისტემა და ლოუს სისტემა იმიტომ დაეცაო.

ლოუს უნდოდა თავისი ბანკებით, რომ სახელმწიფო გამხდარიყო მცველი და მფარველი მთელი სახელმწიფოს ქონებისა და ყოველივე საქმის მოთაოსნე. ამისთვის იმას უნდოდა გამოეცა იმოდენა ქაღალდის ფული, რაოდენიც მოთხოვნილება იყო სახელმწიფოში. ფულის სიძვირეს-ამბობდა ისა-მოსდევს საშინელი ბოლოო: ის ხდის ბატონათ ფულის პატრონთა, რომელნიც უზომო მოგებისა და სარგებლის აღებით ატყავებენ გაჭირვებულთა; ლითონის ფულს (ოქრო, ვერცხლი) არ შეუძლიან რომ ყველას გაუწვდეს, რადგან არც იმოდენა მოიპოვება, რაც საჭიროა, და ამასთან წასაღ-წამოსაღებათ, გადასაცემ-გადმოსაცემათ გასაჭირნი არიან; გარდა ამისა, თვითონ ამათს მოპოვებაზედ იღუპება დიდი შრომა და მუშა ხელი, და თვითონ

ლითონი, ფულათ მომზადებული, სცდება სხვა რიგ სახმარისობასა. რადგან ლითონის ფული ყველას ვერ გასწვდება და ყველას ამაზედ ხელი არ მიუწვდება, ამაში, უფულობის გამო დაიკარგება უმუშაოთ ბევრი დრო და განძი, რომელიც ივარება საქმესა და ბუნებაშიო: მრავალი გაჭირვებული დარჩება უმუშაოთ, უსაქმოთ, უპუროთაო. ამისგამო ის ურჩევდა ქაღალდის ფულის დაწესებას. ქაღალდის ფული, —ამბობდა ისა, —არის იმგვარი საღსარი, რომელსაც რავდენსაც უნდა გამოსცემს სახელმწიფო. ქაღალდის ფული უნდა გამოიცემოდეს სახელმწიფოსგან და ემლეოდეს სესხად, ლოუს უნდოდა, რომ სახელმწიფოს ეკისრნა ზრუნვა თვითოულს ყველა ცალკე პირზედ და მოეხდინა შესაფერი განწყობილება შრომისა და სიმდიდრის შორის. ამ აზრის შესასრულებლათ, ლოუს აზრით, სხვათა შორის, იყო საჭირო ქაღალდის ფული. მსნესა და მოწაღმართეს, მაგრამ ამასთანავე ღარიბს კაცს შეუძლიან მოსცეს მხოლოდ უბრალო ბარათი იმაში, რაც არის საჭირო იმის ცხოვრებისა და საქმისათვის. ესე იგი, უნდა მიეცეს ფული უბრალო ბარათის ნდობით. ამისთვის უნდოდა დაეწესებინა ლოუს სახელმწიფო ბანკი, რომლისაც დანიშნულება ის უნდა ყოფილიყო, რომ შეემოწმებინა ღარიბი კაცების ბარათები; მიეღო ის ბარათები რომელთაც ექნებოდათ ძალა და ამგვარი ბარათების წილით გამოეცათ ბილეთები, რომელთაც უნდა ჰქონოდათ ძალა ფულისა, გაეწიათ ფულის მაგიერობა. ლოუს უნდოდა, რომ ამ გვარი სახელმწიფოს დახმარებით ღარიბი კაცის გონებას, ხელს, ნიჭს ჰქონოდა საკუთარი ნიშანი, რომელიც იხმარებოდა ფულად, როგორც მაგალითათ შეძლებული კაცის ქონებას ჰქონდა თავისი ნიშანი-ლითონის ფული. სიტყვით, ლოუს, ამგვარი ბანკის დაწესებით, უნდოდა რომ სახელმწიფო გამხდარიყო გამნაწილებელი საზოგადო ქონებისა.

ამ გვარივე აზრი ჰქონდა პრუდონსაც, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ ლოუ კიდევ იყო იმ აზრზედ, რომ სესხში მსესხებელთ უნდა ეძლიათ რაოდენიმე მოგება ბანკისთვის, რომ ბანკს შესძლებოდა ლითონის ფულის შენახვა გამოსასყიდავათ თავის მიცემული ვექსილებისა ანუ გასასტუმრებლად ვალისა, და ამასთან, რომ ამით სახელმწიფოს შესძლებოდა შეევსო ხალხის სახელმწიფო გადასახადი, რომ პირდაპირი გადასახადი სახელმწიფოში მცხოვრებთ აღარ გადაჰხდოდათ; პრუდონი თხოულობდა სრულიად უსარგებლოთ ბილეთების გამოცემას.

ჩვენ იმის გასაგებათ, თუ რაოდენათ შესაძლებელია ამ წესის შესრულება და რაოდენათ სასარგებლოა ეს, ჯერ უნდა გავარჩიოთ და ვიპოვნოთ სამდვილი კანონები ფულის რაობისა, ესე იგი, გავიგოთ, რაშია ფულის ძალა და რა უნდა იყვეს ფული.

ჩვენ აქ მხოლოდ მოკლეთ მოვიყვანთ უფრო დიდი ავტორიტეტების აზრს შესახებ ფულის მნიშვნელობისა, და შემდეგ შევუდგებით იმათს გარჩევას.

ლოუ ამბობს: „რომ დაწესდეს იმგვარი ფული, რომელსაც თავის თავათ ფასი არა ჰქონდეს და ამ უფასურობისგამო, უცხო ქვეყნის ხალხი ერიდებოდეს ამ ფულს და არ გაჰქონდეს სახელმწიფოდამ, და ამასთან, თუ ის მოიჭრება იმდენი, რაოდენი მოთხოვნილებაც იქნება სახელმწიფოში, ეს იმისთანა სიკეთეს მოუტანს სახელმწიფოს, რომ მიაღწევინებს სიმდიდრემდის და გააძლიერებს.“

აქედამ თითქო გამოდის ის აზრი, რომ საჭირო არ იყვეს ფულის გამოცემაში რამე გარანტია ფულისა. მაგრამ მეორედგან თხოულობს ფულის გარანტიათ სანდო ბარათებს უქონებელი ხალხისაგან, როგორც ზემოთაც გვქონდა ამაზედ ლაპარაკი, და გარდა ამისა ამბობს, რომ გამოცემული ქაღალდის

ფულის გარანტიათ უნდა იყვეს მთელი სახელმწიფოს მამულე-ბიო. მამული, ესე იგი მიწა, უნდა იყვეს ფულიო. მიწის რაო-დენობა არ იცვლება და რაც ხანი გადის მიწას ფასი ემატებაო, ამის გამო, ვისაც ფულის ნიშანი (ესე იგი ქაღალდის ფული) ხელში აქვს, ის ნიადაგ დარწმუნებულია, რომ უჭირავს ხელთ ღირს-საფასური, რომელსაც ფასი და ღირსება კი არ აკლდება, კიდეც ემატებაო. მიწა არის მთელი სახელმწიფოს შემნახველი და ნაყოფის მომცემი, ამისგამო მიწა არის უკეთესი გარანტია ფულის ნიშნისაო.

ჟან ბაპტისტ სე ამბობს, რომ ქაღალდის ფული ყველა ფულზედ უფრო სამჯობინაროა სახმარად. მაგრამ, რომ ამას ფულის ძალა ჰქონდეს, უნდა ჰქონდეს გარანტია, რომელსაც სიმვოლო (წარმომადგენელი) იყვეს ეს ფულიო. უკეთეს გა-რანტიათ იმას მიაჩნია პური, რომელსაც მოიყვანს სახელმწიფო.

კურსელ სენოლის აზრით ქაღალდის ფულისთვის ისიც საკმაოა, რომ გამოსცა ის სახელმწიფომ და ვალდებულ-ჰყო ყველგან და ყველასათვის მისაღებათ, სხვა გარანტია იმისთვის არ არის საჭიროვო. ფულათ უნდა იხმარებოდეს ლითონის ფული (ოქრო და ვერცხლი), რომელსაც თავისი საკუთარი ფასი თვი-თონვე აქვსო, და ქაღალდის ფული უფრო უშვერი და გაუნათ-ლებელი სახელმწიფოებისთვის არის, ვიდრემ განათლებული, და-წინაურებული სახელმწიფოსთვისაო. მაგრამ ბოლოს მაინც იმ აზრზედა დგება, რომ ქაღალდის ფულს ნამდვილი ფულის ღირ-სება და ფასი მაშინა აქვს, როდესაც გარანტიათ აქვს ლითო-ნის ფული. თუ მანეთს ლითონის ფულზედ მანეთი ქაღალდი გამოეცა, მაშინ ქაღალდის ფულს ლითონის ფულის ფასი აქვს, თუ მეტი და მაშინ, რამდენიც მეტი იქნება, იმდენი ქაღალდის ფასი ეცემაო.

ფულკრინ-მაზელისა, ჯონ გრეისა და პრუდონის *) სიტყვით უნდა დაეხსნეს სახელმწიფოს საქონელი, ამათ ფასობის დაგვარად გამოიცეს ბილეთები (ქაღალდის ფული) და ამ ფულმა იმუშაოს სახელმწიფოში.

ტიურგო, სისმონდი და სხვანი მრავალნი იყვნენ იმ აზრისა, და დაამყარეს კიდეც ის აზრი, რომ, რადგან ფული ჰსახავს საქონილის ფასს, თვითონაც უნდა ფასიანი იყვეს, ესე იგი, რომ, ვთქვათ ალხსნა იმას ფულის ბეჭედი, მაინც თავისი ფასი არ დაეკარგოს. ამისგამო, ისინი ამტკიცებენ, რომ ფულად უნდა იხმარებოდეს ძვირფასი ლითონი, მეტადრე ოქრო და ვერცხლიო.

ადამ სმიტი ამბობდა, რომ ქაღალდის ფული სჯობია ლითონის ფულს, და ქაღალდის ფულის გარანტიათ სხვათა შორის ჰხედავდა ლითონს.

რიკარდოც აღიარებდა ამასვე, მხოლოდ ამბობდა, რომ ქაღალდის ფულის გარანტიათ უნდა იყვეს ის მეტი შრომა და ნაშრომი, რაც ხარჯ გარეთ რჩებაო, ესე იგი ქაღალდის ფული იმდენი უნდა გამოვიდეს, რაც ხარჯ გარეთ სახელმწიფოში შრომა და ნაშრომი რჩებაო.

კარლ მარკსი, ეს ძლიერი კრიტიკოსი კაპიტალისა, ამბობს ფულის ფასზედ: «ფულის საკუთარს ფასს შეადგენს ის მუშა დრო, რაც ამის მოპოვებასა და შემუშავებაზედ მოხმარებულა. ამისი საკუთარი ფასი იქნება თანასწორი იმ საქონლისა, რომელსაც ამოდენავე შრომა, ესე იგი მუშა დრო მოუნდომებია.»

ესევე აზრი წარმოითქვა ჯერ ისევ მარკსამდი რიკარდოს და ადამ სმიტისგან. ისინიც ფულის მნიშვნელობაზედ სრულიად ამ აზრისანი იყვნენ.

---

*) პრუდონის ბანკის წყობილება ჯერ ფულკრინ-მაზელის და მერე ჯონ გრეის ეკუთვნით, ამათგან ისარგებლა ამ აზრით პრუდონმა.

შემდგომ ამბობს კიდევ მარქსი: „ქაღალდის ფულის მუშაობა, როგორც ფულისა, მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როდესაც ის მუშაობს ოქროს მაგივრად. ქაღალდის ფული მხოლოდ იმდენი უნდა გამოვიდეს, რამდენიც შეიძლებოდა, რომ გამოსულიყო ოქროს ან ვერცხლის ფული, რომელსაც სიმბოლოს (მაგიერობას) წარმოადგენს ქაღალდის ფული.“

ამგვარად, ყველა ეკონომისტები თანახმანი არიან, რომ ფულს, ლითონის ფული იქნება თუ ქაღალდისა, უნდა ჰქონდეს გარანტია. ლითონის ფულის მქადაგებელნი ამბობენ, რომ ამ ფულის გარანტიათ ისიცა კმარა, რაც ამაზედ შრომა წასულა. ქაღალდის ფულის მაღიარებელნი, გარანტიათ ამ ფულისა უჩვენებენ ზოგნი ლითონის ფულზედ, ზოგნი მონარჩენს შრომაზედ, ზოგნი სახელმწიფოში მიუკვნილს პურზედ; ზოგ სახელმწიფოს მიწებსა და უქონელი ხალხის შრომაზედ; ზოგნი სახელმწიფოში მყოფს საქონელზედ. სიტყვით, იმაზედ ყველანი თანახმანი არიან, რომ ფულს უნდა ჰქონდეს რამე გარანტია. განსხვავება არის ამათში ფულის გამოცემის რაოდენობაში და თვით ფულის გამოცემას ღირსებასა და მის სასარგებლო მალაში.

გავსინჯოთ ჯერ ის სწავლა, რომელიც აღიარებს ლითონის ფულს და ამ ფულს, როგორც გარანტიას ქაღალდის ფულისას.

ოქრო და ვერცხლი, როგორც ვიცით, მოიპოვება ძალიან ცოტა. მაშასადამე: თუ ქაღალდის გარანტიათ მარტო ოქროსი და ვერცხლის ფული და მარტო იმდენი გამოიცა ქაღალდის ფული, რაც ოქრო და ვერცხლია, უეჭველია არ იქნება საკმაო სახელმწიფოში სამუშაოთ; და ფულის ნაკლებულება მისცემს დიდს დაბრკოლებას ყოველგვარ მოწარმოებას. თუ გამოსცემ მეტს, მაშინ რამდენიც მეტი გამოვა ქაღალდის ფული ლითო-

ნის ფულზედ, იმდენი ქაღალდის ფასი დაეცემა და გავა ნაკლებ ფასად, ვიდრემ ფასობს ოქრო და ვერცხლი. რაკი ოქრო და ვერცხლი ცოტაა, და სახელმწიფოს კი ბევრი ფული უჭირს, ამისგამო ოქრო და ვერცხლი არ ივარგებს ან არ იკმარებს გარანტიათ ქაღალდისა. მაშასამე, ამ მხრივაც ოქრო და ვერცხლი როგორც ფული ან გარანტია ქაღალდისა ვერ ასრულებს თავის დანიშნულებას. რაც შეეხება იმას, რომ იმათ თავის თავათ ფულის მნიშვნელობა აქვთ, — ამ მნიშვნელობას აძლევენ ყველა ეკონომისტნი თანასმად იმიტომ, რომ იმათ, ე. ი. ოქროსა და ვერცხლის ფულს თვითონ თავის თავათ თავისი ფასი აქვთო, რაკი ამათ მოპოებას, გადასალისებას და არსებაში მოყვანას შრომა უნდაო. რაც უფრო მეტი შრომა უნდა ამათ, იმდენი უფრო მეტი ფასი ადევთო. აქედამ სჩანს, რომ ამ ლითონის ფულის მოსაპოებლათ სცდება მრავალი მუშა ხელი, გონება, ნიჭი, რომელნიც უნდა მოაკლდენენ სხვა საზოგადო სახმარ საქმეთა. აქედამ გამოდის ისა, რომ ფული, რომელიც უნდა მხოლოდ ცვლას ახდენდეს ამღებთა და მიმცემთა შორის, თვითონაც ცალკე ფასს იდებს და აცდენს თავის შექსნაზედ ხალხს; მეორეც ისა, რომ, გარდა იმისა, რომ უნდა ჰსახავდეს სხვა საქონლისა ან შრომის ფასს, — თვითონაც საფასურია, — მაშასადამე, ის მარტო ფული არ არის და არის განძიცა; მეოთხეც ისა, რომ ეს განძი, რაკი ფულათ იგცევა, აკლდება საზოგადოებას როგორც სახმარი ნივთი. აქედამ ცხადია, რომ ამ მხრივაც ოქრო და ვერცხლი ვერა სწევენ ნამდვილს ფულობას და თავისი ფულობით აძლევენ საზოგადოებას ზარალს. ეს კიდევ არაფერი. ამავე ეკონომისტთა სწავლით, ქაღალდის ფული იმიტომ არის ფული, რომ იმას უზურში აქვს სხვა რამე სახმარი ძალა; ოქროსა და ვერცხლს იმიტომა აქვთ ფულის ძალა, რომ ამათ თვითონაც უნდათ შრომა. ამასთან იგივე სმიტი, რიკარდო, მარკსი და სხვანი ალიარებენ, რომ

ყველა შრომას არა აქვს ფასი: ფასი აქვს მხოლოდ ნაყოფიერს შრომას. მაგალითათ-ასმა კაცმა რომ ასი კოკა წყალი მთელი წელიწადი ნაყოს, მაინც ამ წყალზედ მოხმარებულს შრომას არა აქვს ფასი. მაშასადამე, ფასი ადევს მხოლოდ იმ შრომას, რომელიც არის ნაყოფიერი, სახმარი. ავიღოთ ოქრო და ვერცხლი: რითი სჯობიან ისინი სახმარისად სხვა ლითონებს: ფოლადს, რკინას, სპილენძს, ალუმინს, თითბერს, თუჯს და სხვას! საქმისთვის, სახმარის ნივთათ ოქროსა და ვერცხლს თითქმის ყველა ეს ლითონები სჯობიან. სიძვირე ოქროსა და ვერცხლისა იმათს სახმარ-ღირსებაზედ კი არ არის დამოკიდებული, არის დამოკიდებული იმაზედ, რომ ისინი უფრო ძნელი მოსაპოვებელნი და შესამუშავებელნი არიან. თუ ამათ მაგივრობას ადვილათ გასწევს სხვა ლითონი, და ესენი კი სხვა ლითონის მაგიერობას ვერ გასწევენ, მაშ ამაზედ წასული ხარჯი და მუშა ჰგავს იმავე წყლის ნაყვას, რომელსაც ამ ნაყვით და ამაზედ წასულის შრომით ფასი არ ემატება. ვერა ეკონომისტი ვერ მიიღებს პასუხად იმასა, რომ ოქროსა და ვერცხლს ფასი იმიტომ აქვთ, რომ თვით საზოგადოება ძვირად აფასებსო. ბრილიანტსა და ალმასს უფრო ძვირათაც აფასებს საზოგადოება, მაგრამ რიკარდო, სმიტი და სხვანი პირდაპირ ამბობენ, რომ ისინი საფასურნი არ არიანო. ამასთან, საზოგადოებაში შეძლებულნი ხშირად ჰმართავენ ბულბულის ენის სადილებს, ლამაზ ქალებს აბანავებენ შამპანსკისა და ამბრეებში,—ნუთუ ამითი ლამაზ ქალებს ფასი ემატებათ და ბულბულის ენით გამაძღრები უფრო ძვირად ეღირებიან?! მაშასადამე, ვერც ჩვენ და ვერც სხვანი ვერ ვიტყვით, რომ ოქროსა და ვერცხლს იმიტომ ჰქონდეთ ფასი და ღირსება, რომ მდიდარნი ამათში ბევრს ფასს აძლევენ. მაშასადამე, ოქრო და ვერცხლი, როგორც ფული, არ შეიცავენ იმგვარს შრომას, რომელსაც ადევს ფასი. თუ ეს ასრეა, მაშინ ესენიც

ფულად სახმარებლათ აღარა სჭობიან ქაღალდის ფულს და საჭიროა, რომ, როდესაც ისინი გამოდიან ფულად, ამათ მაგიერათაც იქონიოს რამე სახელმწიფომ ნაყოფიერი შრომა ან განძი უზურში, ანუ უკეთა ვთქვათ, გარანტიათ; თუ არა და არც ამათ ექნებათ ფულის თვისება და ძალა. აქედამ ცხადათა სჩანს, რომ ქაღალდის ფულს აქვს უპირატესობა ლითონის ფულზედ. აქვს უპირატესობა მით, რომ უფრო ადვილი სახმარი და სამუშაოა; მით, რომ ამაზედ აღარა სცდება ის მუშა ხელი და ღვაწლი, რაც უნდა ოქროსა და ვერცხლს; მით რომ, შეიძლება გამოვიდეს ბევრათ მეტი—იმდენი, რაც საჭიროა სახელმწიფოსთვის; მით, რომ უფრო მკვიდრს გარანტიას იქონიებს, ვიდრემ ოქროსა და ვერცხლსა აქვთ.

ყველა აქედამ ცხადათა სჩანს, რომ ოქრო და ვერცხლი ფულად არ ვარგანან, და არ ვარგანან ფულის გარანტიათაც.

ახლა გადავავლოთ მოკლეთ თვალი იმათ სწავლას, რომელნიც აღიარებენ ქაღალდის ფულს და თხოულობენ ამაში გარანტიას.

ეს სწავლანი რაოდენათმე უახლოვდებიან ფულის მნიშვნელობას, მაგრამ, ფულს კიდევ ვერ აძლევენ სრულს თვის ძალას, ისინი მხოლოდ რომელსამე ნაწილს სახელმწიფო ქონებისას ჰხადიან ქაღალდის ფულის გარანტიათ, გარდა ლოუსა, რომელიც თითქმის ყოველ სახელმწიფო ქონებას და შეძლებას ჰხდის ამ გარანტიათ.

ჩვენ აქ ცოტა ოდნათ დაწვრილებით ლაპარაკი დაგვჭირდება ლოუს აზრზედ ფულების შესახებ, რათგან, ჯერ ერთი ესა, ამისი აზრი უფრო უახლოვდება ფულის მნიშვნელობას, და მეორეც ესა, გამოგვადგება ამისი სისტემის ბანკების ასაწონათ.

ლოუ, როგორც ზემოთაც გვქონდა ლაპარაკი, ამტკიცებდა ქაღალდის ფულის უპირატესობას ოქროსა და ვერცხლის წინაშენ. ჩვენ ზემოთ დავინახეთ, რომ ქაღალდის ფულს აქვს უპირატესობა ოქროსა და ვერცხლის ფულის წინაშე. ჩვენ უნდა გავარჩიოთ ახლა ლოუსი მხოლოდ შემდეგი შეხედულობანი: 1,) რომ ქაღალდის ფული უნდა იყვეს უთუოთ იმათთვის, ვისაც ქონება არა აქვს და აქვს სხვა რიგი შეძლება, რომელსაც შეიცავს იმისი აგებულება, იმისი გონებაო. ვისაც ქონება აქვს, შეიძლება იმათთვის იყვეს ნაღდად ოქრო და ვერცხლიო (თუმცა სახელმწიფო ფულად ხმარებას უფრო ქაღალდსა თხოულობს.) 2., რომ ფული უნდა გამოვიდეს იმოდენი, რაოდენიც იმის მოთხოვნილება იქნებაო. 3., რომ შეუძლებელი ხალხის მხრივ უნდა იყვეს ფულის გარანტიათ იმათი ძალა გონებისა და აგებულებისა; შეძლებული ხალხის მხრივ, იმათი ქონებაო; სახელმწიფოს მხრივ მთელი სახელმწიფოს მიწებიო.

ერთსა და იმავე სახელმწიფოში, რომ ერთთათვის მუშაობდეს ერთნაირი ფული, და მეორეთათვის-მეორე ნაირი, ეს იქნება რაღაცა ისა, რომ პირველადვე ეს დასდებს განსხვავებას ერთსა და იმავე სახელმწიფოს მცხოვრებთა, რომელიც ეწინააღმდეგება სიმართლესაც და იმ წადილსაც, რომლისაც აღსრულება ჰსურდა ლოუს. ეს არ შეიძლება არ ეგრძნა თვით ლოუსაც, რათგან სხვაგან ის თხოულობს სახელმწიფო ფულად ქაღალდის ფულის ხმარებას, და ოქროსა და ვერცხლს, როგორც ფულს უარს ჰყოფდა. ჩვენ ზემოთ ვუჩვენეთ მკითხველს და, როგორც ვნახეთ, ლოუც იმ აზრისაა, რომ ოქროსა და ვერცხლის ფული უფრო უხერხული და საზარალოა, ვიდრემ ქაღალდის ფული. მაშასადამე ამაზედ ლაპარაკი, რაც გვითქვამს, მეტსაჭირო აღარ არის.

გადავიდეთ მეორე საგნის გარჩევაზედ, ესე იგი, რომ ფული იმოდენი უნდა გამოვიდეს, რაოდენიც იმის მოთხოვნილებაა.

იმის აწონვა, იმისი გადაწყვეტა, თუ რაოდენი ფულია-საჭირო, სრულიად შეუძლებელია იმ წესით, რომელსაც ლოუ აცხადებს თავის სწავლაში, ესე იგი, რომ კამისიამ გამოიკვლიოს ყველა უქონებელთ პირთ მათი პირადი ღირსება და აგებულების და გონების შეძლება, რომ აღებულს ფულში იქონიოს გარანტიათაო. რომ სახელმწიფომ გაიგოს ამ წესით ვის და რაოდენი ფული უჭირს სახელმწიფოში, მარტო ბანკის დარდგენა კი არ დასჭირდება, დასჭირდება ათასი კამმისიებისა, გამომძიებლებისა და მოხელეთა დაწესება, რომელთაც შენახვა ისრე ძვირად დაუჯდება სახელმწიფოს, რომ სესხად ფულის ამღებლებს ნახევარი თავისი შრომის ფასი ამათს შენახვაზედ მოუნდებათ. ახლა დაურთოთ ამას ისიც, რომ ეს მოხელენი უნდა მოსცდნენ სხვა უფრო საჭირო საქმეს, — მაშინ სახელმწიფოს ეს ხარჯი ერთი ათად დააწვება. ამასთან, არც კამისიას, არც მოხელეთ არ შეუძლიანთ აწონონ და გადაკვეთითა სთქვან: ვის რაოდენი უჭირს და ვის რაოდენი ფულის პასუხის გება შეუძლიან: მე, ჩემი აგებულების შესადარათ, რომელიც მარტო მე ვიცი და სხვას არავის შეუძლიან ამისი ცოდნა, მჭირდება იმდენი, რაც შეიძლება სხვებს არ დასჭირდეს და ვაღვიარებ კიდეც, რომ ჩემი ჯანით, გონებით, მეცადინეობით გავცე აღებულს ფულში სახელმწიფოს პასუხი. კამისიამ, ანუ მოხელეთ, რომელნიც ამას არჩევენ, შეიძლება არ მიიღონ ეს სახეში, რადგან არავითარი ამისი დასამტკიცებელი საბუთი არ უჭირავთ ხელთა. მაშინ მე და ათასს და მილიონს ჩემისთანას არ ეძლევათ იმდენი, რაც საჭიროა. უკეთუ სახელმწიფომ გადასწყვიტავს, რომ ჩვენი ნებისამებრ მოგვეცეს ფული, მაშინ ჩვენს ნებას არ ედება-

სამზღვარი. ყველა მოინდომებს იმდენს, რომ სხვებზედ მეტი აიღოს. მაშინ აღებულს ფულს აღარა აქვს გარანტია და ფული ჰკარგავს ყოველს თავის ღირსებას, ყოველს თავის მნიშვნელობას. ეს კიდევ არაფერი. რაკი მე, ცალკე პირს, მეცოდინება რომ, რამდენსაც მინდა ფულს ავიღებ ბანკიდამ და ფულის გადახდას არა ვითარი მაიძულებელი გარანტია არა აქვს, ამგვარი მუქთი ფულის შოვნა ჩამაგდებს უსაქმობაში. ეს უეჭველია იმოქმედებს სახელმწიფოზედ ცუდათ. გაჩნდება სახელმწიფოში აურაცხელი უსაქმური ხალხი; სახელმწიფო დაეცემა, დაეცემა თვითონ ფულის მნიშვნელობაც. თუ ამავე დროს, როგორც ჰფიქრობს ლოუ, ოქროსა და ვერცხლის ფულიც იქნება შეძლებულთათვის დარჩენილი სახელმწიფოში, ამ ფულის მნიშვნელობა აიწევს უზომოთ, რაკი ამ ფულს ექნება გარანტია შეძლებულთა ხალხის ქონება. მაშინ ყველა მიაწყდება ამ ფულს. მაშინ ამ ფულის ძალით შეძლებულნი წინანდელზედ უფრო ძლიერათ და უფრო მაგრათ დაიჭერენ შეუძლებელთ ხელში: სარგებელსა და მოგებას თავის ფულს და თავნს დასდებენ იმდენს, რომ თავის დღეში იმის სამსახურსა და გადაწყვეტას მოუნდეს შეუძლებელი ხალხი. აქედამ ცხადათ ჰხადავს მკითხველი, რომ შეუძლებელია ფულის იმოდენა გამოცემა, რამდენიც საჭიროა კერძო პირთათვის. სხვათაგან სხვის საჭიროების გადაწყვეტა შეუძლებელია და ამასთან ამას მოსდევს უზომო ხარჯი; ნებასამებრ საჭიროების შესრულება კერძო პირთა არ უდებს სამზღვარს ამ საჭიროებას, ჰბადებს მუქთაობას და უკარგავს ფულს მნიშვნელობას.

გადავიდეთ მესამე საგანზედ.

ფულის გარანტია (სხვათა შორის) უნდა იყვეს ჯანი, გონება, ხალისი კერძო პირთა, ესე იგი ისა, რაც ჯერ არ გამოსულა ქვეყნად და იფარება ჩვენს ბუნებაში, ანუ როგორც ლოუ ამ-

ბოის, მომავალი შრომა. ამგვარი გარანტია ჰგავს იმ მომავალზედ უზრუნველი კაცის ქცევას, რომელიც ჰყიდის დღევანდელი დღისათვის ხვალინდელს დღეს; ეს ემსგავსება საღმრთო წერილის ესაბის ქცევას, რომელმაც თავისი მომავალი უფლება უფროსობისა მიჰყიდა დღევანდელს გასაძღომს ოსპის შეჭამანდში თავის ძმას იაკობსა. ქაღალდის ფული არის თამასუქი. მე ვიღებ დღეს შენგან ამ თამასუქ-ფულს და ვხარჯავ. დავხარჯე დღეს ხვალინდელი დღე. ხვალ შენს თამასუქში უეჭველია მომთხოვ ხვალინდელს დღეს და შენი თამასუქი დამაწვა ტვირთათ. ვიღებ ახალს თამასუქს, ახლა ამ თამასუქში უნდა მოგცე ხვალინდელი დღე კი აღარა, ზეგინდელი და მაზეგინდელი დღენი, რათგან ეს ორი დღე უნდა ჩავაყენო იმ დღეების მაგიერათ, რომელნიც დავხარჯე, და ახლა ერთი დღის გაგიერათ ორი დღე მაწვება ტვირთათ; და ამგვარათ რაც დღეები გადის, იმდენი უფრო მეტი მომავალი დღეები მედება სესხად. ეს უეჭველია უნდა მოხდეს მიტომ, რომ უქონებელს კაცს იმდენი დღიური მოსახმარი დასახარჯი საჭიროება აქვს, რომ ფულის შოვნის დროს ვერ შეუძლიან დაიკავოს თავი და არ იხმაროს თავის ბუნების დასაკმაყოფილებლათ. იკმაყოფილებს ბუნებრივს საჭიროებათ მომავალი შრომით: ესე იგი, ჰყიდის მომავალს შრომას დღეის დასაკმაყოფილებლათ. ამგვარი მომავალი შრომით გარანტია ფულისა როგორც თვით სახელმწიფოსთვის, რომელიც ამას მიიღებს, ეგრეთვე უცხო სახელმწიფოთათვის, რომელთანაც სახელმწიფოს უეჭველია მრავალი დამოკიდებულება და კავშირი აქვს, არ არის სანდო. რომელიმე სახელმწიფო რომ ენდოს თავის წევრთ ამ გარემოებაში, გარეშე ხალხნი არ ენდობიან იმათ უჭირავთ თქვენი ფული, ესე იგი თქვენი თამასუქი, რომლისაც ვალს ან ვერ აიღებს, რათგან ამაში მოცემული გირაო დახარჯულიც არის, ან აიღებს გვიან და მხოლოდ რაოდენსამე ნაწილს. მაშინ

თქვენი თამასუქების ძალა ეკარგება, თქვენი ფულის ფასი ეცე-მა, რათგან არა აქვთ მკვიდრი გარანტია.

მაშ დარჩენილა ერთი კითხვა: რა გარემოება უნდა ჰქონ-დეს ფულს, რომ იმას ჰქონდეს ნამდვილი ძალა, ძალა ფულისა.

ზემოთ ვნახეთ, რომ ფულად სახმარად ჯერ ქაღალდზედ უკეთესი არა არის რა. ქაღალდისა ფულად ხმარება დიდი ხნის რაც შემოიღეს, თუმცა ბევრთა ჰგონიათ, რომ ეს ლოუს შე-მოღებულიაო. ამ ფულს, ანუ უკეთა ვთქვათ, ტყავის ფულს ხმა-რობდნენ კართაგენში ქრისტეს წინეთ. მარკო პოლო სწერს, რომ ჩინეთში ჰხმარობდნენო ქაღალდის ფულს იმ დროს, რო-დესაც ევროპაში ამ ფულისა გაგებაც არა ჰქონდათო. ამგვარს ფულის ქაღალდს ამზადებდნენ თუთის ხის ქერქზემ მეორე ცო-ლისას, რომელსაც სჩეჩქვამდნენ, ამზადებდნენ ქაღალდათ და შემდგომ გამოსცემდნენ ფულად. ამ ფულს ჩინეთის სახელმწი-ფო გამოსცემდა და ჰყოფდა სახელმწიფოში სავალდებულოთ. ვინც არ აიღებდა ამ ფულს, სჯიდნენ სიკვდილით.

აქედამ ცხადათ სჩანს, რომ ძველადვე ჰხედავდნენ ქაღალდ-ში ფულის ძალას, მხოლოდ რასაკვირველია, არა ჰქონდათ აწო-ნილი, როგორ მიეცათ იმისთვის ნამდვილი ფულის ძალა, რომ მახვილის შიშით კი არა, თავის ნებით და სურვილით აელო-ეს ფული და სცოდნოდათ, რომ აღებით ვნება კი არა, სარ-გებლობა მიეცემოდათ. ამის გამოკვლევას შეუდგნენ დაწვრილე-ბით შემდეგში, როცა გამოცდილებამ უჩვენა, რომ ესრე ცარი-ელი უზურო-ქაღალდის-გამოშვება ვერ იხსნის ფულობას, რათ-გან თუ უზური-გარანტია არა აქვს, მაშინ ყველა სახელმწიფო ეცდებოდა რომ სხვებზედ მეტი გამოეცა და ქვეყანა გაივსებო-და ქაღალდის ფულით, და ამ ფულს დაეკლებოდა მარტო ის ფასი, რაც ადევს სხვა ყველა უბრალო ქაღალდს, ან ისიც არა, რადგან უბრალო ქაღალდი საწერად და გასახვევად მაინც ვარ-

ვა, და ის ამისთვისაც არ ივარგებდა, თვით ჩინეთშიაც დაინე-ხეს ამგვარად ფულის გამოცემა საზარალოთ და რამდენჯერმე მოსპეს ამ გვარი ფული.

რაკი ვნახეთ, რომ ქაღალდის ფული უკეთესია სხვა ფულებზედ, და უჩვენეთ, რომ ქაღალდსაც ჯერ ნამდვილი ფულის მნიშვნელობა არ მისცემია, მაშ შევუდგეთ იმის გამოკვლევას, თუ რა გარემოებაში მიეცემა იმას ნამდვილი ფულის სახე და ძალა.

ყველა, მცირედ არის შეგნებული ეკონომისტი, ყველა ფი-ნანსისტი გვეტყვით, რომ ფული არის საღსარი საქონლისა, ნა-შრომის გადაცვლა-გადმოცვლისა, გადადებ-გადმოდებისა; ფული არის სიმბოლო იმ შრომისა, რომელიც მოხმარებია საქონელს. როდესაც ჩვენ ვამბობთ მანეთიო-ამდროს უნდა ვიქონიოთ სა-ხეში: რამოდენა სანის შრომას დაერქვა მანეთი, რამოდენა სნის შრომას ჰსახავს მანეთი. აქედამ გამოდის ისა, რომ, მინამ ერთი და ერთი საყოველთაოთ, საქვეყნოთ არ იქნება გადაწყვეტილი, რომ ვთქვათ, სამი საათის შრომას, ფულად ერქმევა მანეთი; მანამ ფულს არ ექნება ნამდვილი ფულის სახე, მინამ ფული ექნება მოჩვენებასავით, რომელსაც არ ექნება არავითარი სწო-რე და გადაწყვეტილი კავშირი საქმესთან და არ იქნება ნამდვი-ლი სიმბოლო იმ შრომისა, რომელისაც ფასს ეს უნდა წარმოა-დგენდეს: დღეს ის ფული, რომელსაც ჰქვიან მანათი და ღირს სამი საათის შრომის ნაყოფათ, ხვალ ღირს მარტო ერთის სა-ათის ან ხუთი საათის, ათი საათის, ან მეტის ან ნაკლების შრო-მის ნაყოფად. ესე იგი, რასაც დღეს მანეთათ ვყიდულობ, ხვალ იყიდი აბაზათ, ხუთ მანეთათ; თუმნათ, ან მაურად და სხვა. დღეს მანეთი შენ სამი საათის შრომის ნაყოფში მიგიღია, ხვალ ამ მანეთათ საათის შრომის ნაყოფსაც ვერა ვყიდულობ, ან შეიძლება იყიდო ათის და ოცი საათის ნაყოფიცა. დღევან-

დელი შენი მანეთი, ხვალ დღევანდელ აბაზათ აღარა ჰღირს, ან დღევანდელი შენი მანეთი ხვალ დღევანდელ თუმნათა ჰღირს. ამგვარათ, დღეს გამოცემულს ფულს, ხვალ, თუმცა იგივე სახელი ჰქვიან, მაგრამ იმას თავისი სახელის ფასი ეკარგება. ყველა ეკონომისტები, ყველა ფინანსისტები იმტვრევენ ამაზედ თავებს, რომ ფულს არ ემართებოდეს ეს ცვლილება; სალსრათ ამისა უწყენებენ ათასგვართ წვობილებათა, რომელთა შორის ჩვენ მოვიყვანეთ ზემოთ საუკეთესო ეკონომისტთა აზრები.

ცხადი საქმეა, რომ, რაკი ფული უნდა იყოს გამომსახველი, სიმძიმე საქონელზედ მოხმარებული სასარგებლო შრომისა, მაშინ საჭირო აღარ არის, რომ ფულს კიდევ თავისი საკუთარი ფასიც ჰქონდეს. მაშინ ოქროსა და ვერცხლის ფულთ ამაოა. უკეთესი სახმარი ამ შემთხვევაში არის, როგორც ზემოთაც ვახსენებდით, ქაღალდი. ქაღალდები, ესე იგი ქაღალდის ფულები გვეუბნებიან, რომ, რასაც დროს გნებავთ წარმოადგენეთ ხაზინაში, ბანკში და ჩემში მიიღებთ ოქროსა და ვერცხლსათ. დღევანდელი გარანტია ქაღალდისა, როგორც ისწავლებოდნენ მომეტებული ნაწილი ეკონომისტთა, არის ოქრო და ვერცხლი. თუმცა ასე აწერია ამ ქაღალდებს, მაგრამ ვერც ხაზინაში და ვერც ბანკში ვერ მიიღებთ ქაღალდის ფულში ამდენს ოქროს. მიზეზი ამისი არის ისა, რომ ოქრო და ვერცხლი ცოტაა ხაზინაში და ქაღალდის ფული უსომოთ იმაზედ მეტია. არც ერთ სახელმწიფოს არა აქვს იმდენი ოქრო და ვერცხლი, რომ ყველა თავის მოვალეებს, ესე იგი ვისაც ამათი ქაღალდების ფული უჭირავთ, გასცეს პასუხი. მაშ, ცხადი საქმეა, რომ თუ უნდათ ამ გარემოებაში ფულს ფასი ედოს, უნდა ქაღალდის ფული იმდენი გამოიცეს, რაც უზურში რჩება ოქრო და ვერცხლი. მაშინ ფული ისე მცირე გამოვა, რომ მეასესსა და მეათასეს ჩვენდაც ვერ დააკმაყოფილებს სახელმწიფოს. რადგან

ფული არის მხოლოდ გამომსახველი, სიმბოლო იმ სასარგებლო შრომისა, რომელიც მოხმარებულა საქმეზედ და ამასთან არის საღსარი, რომ საქონელს და ამღებსა და მიმცემთ უადვილებდეს საქონლისა გადაცემ-გადმოცემას, მაშინ, ეჭველია, უნდა გამოვიდეს იმოდენა ფული, რაოდენიც სახელმწიფოში შრომა დადებული საქონელი ტრიალებს. ამასთანავე, რაკი ეს ფული არის თამასუქი, უნდა გამოვიდეს იმოდენი, რაოდენისა პასუხის გაცემა შეუძლიან სახელმწიფოს. უკეთუ გამოვა ამაზედ ნაკლები, მაშინ ყველა საქონლისათვის არ იქნება ფული, და, რავდენიც ეს ფული დააკლდება, იმდენი საქონლის პატრონს გაუძნელდება აღებ-მიცემობა და გადაცვლა-გადმოცვლა; მაშინ ფულს არ ექნება თავისი ნამდვილი დადებული სახელის მნიშვნელობა, მაშინ ფულს დაედება მეტი ფასი, ესე იგი, ვისაც ის დააკლდება, იმას ეს დააწვება ტვირთათ: უნდა იმან ფულის პატრონს თავისი საქონელი ნაკლებ ფასად მიჰყიდოს, ან, თუ სესხად უნდა, უნდა დიდი სარგებელი მისცეს. უკეთუ მეტი გამოვა, მაშინ რავდენიც ფული მეტი იქნება, იმდენი ფულს ფასი დააკლდება და ფულის პატრონი იძულებული იქნება საქონელში მეტი ფასი აძლიოს, ვიდრემ ის საქონელი ღირს. გარდა ამისა, მეტი ფულის გამოცემას მოსდევს უარესი უბედურება. სახელმწიფო იძლევა იმდენს თამასუქს, ანუ იღებს ვალს, რისაც გასტუმრების საღსარი არა აქვს. მაშინ იმას ემუქრის კოტრობა. ეგრეთვე არ შეიძლება გამოიცეს ფული შრომა დაუდებელს საქონელზედ, როგორც მაგალითათ მიწაზედ, ტყეზედ, მადანზედ და სხვა ამისთანაებზე, რათგან ფული ჰსახავს ფასს; ფასი, როგორც ვცანით ადევს იმას, რასაც შრომა დასდებია. თუ შრომა დაუდებელს საქონელზედაც გამოვიდა ფული, მაშინ ამ ფულის შემწეობით ისიც ფას დადებული გახდება, როდესაც რომ იმაზედ არარის შრომა წასული, და მაშინ შრომა დადებულს საქონელს ფასი დააკლდება, რაკი

ამათი ფასის გამომსახველი ფული მეტი გამოვა, ვიდრემ თვით ეს საქონელია: და ეს მეტი გამოცემული ფული დასწევს ამათის ფასს, ასრე რომ ფასიანს ფასი დააკლდება და უფასურს ფასი დაედება, რადგან ფასიანის დაკლებული ფასი გადავა უფასო საქონლის ფასის მიცემაზედ. აქედან ცხადათა სჩანს, რომ ფული უნდა გამოვიდეს იმოდენა, რამდენიც სახელმწიფოსა აქვს შრომაში დადებული საქონელი. მაშინ და მხოლოდ მაშინ გამოცემულს ფულს ექნება ნამდვილი ფასი. მაშინ ფული იქნება იმ ზომისა გამოცემული, რამდენიც საჭიროა საქონლის გადაცვლა-გადმოცვლისათვის და რამდენისაც პასუხის გება შეუძლიან სახელმწიფოს; მაშინ ყველა შრომა დადებულს საქონელს ექნება თავისი წარმომადგენელი საღსარი, სიმგოლო ამღებ-მიმცემობისა და საცვლელისათვის. გარდა ამისა, ესე იგი სასარგებლო შრომა დადებული საქონლისა, ფულის გარანტიათ, სხვა ყველა გარანტია არის ფიქცია, ამაოება. თითქმის ყველა ეკონომისტი არის იმის თანახმა, რომ ფასი მარტო იმას აძევს, რაზედაც შრომა წასულა: რაკი ფული არის ფასის გამომსახველი, მაშასადამე ეს უნდა იყვეს სიმგოლო მხოლოდ იმ ქონებისა და ამის გარანტიათ უნდა იყვეს ის ქონება, რომელზედაც შრომა წასულა და ამითი ფასი დასდებია. ეკონომისტთ ეს გაუშვეს მხედველობიდამ, თვითონვე აღიარებდნენ, რომ ფასი აძევს მხოლოდ იმ საქონელს, რომელზედაც მუშა დრო მოხმარებულაო, და თითონვეკი ფულს ჰხადიდნენ სიმგოლად იმ ქონებისა და უხდიდნენ გარანტიათ იმ ქონებას, რომელზედაც სასარგებლო შრომა არ იყო წასული ან შრომას თავისი ბეჭედი არ დაედო ჯერა; ან არა და ჰხადიდნენ გარანტიათ იმ შრომა დადებულს ქონებას, რომელიც შეადგენდა სახელმწიფოში უმცირეს ნაწილს, და თითონვე კი ამბობდნენ, რომ სახელმწიფოს წარმატება დაბრკოლდება, თუ ფული იმის შეძლების ზომისა არ გამოვიდაო.

რასაკვირველია, ჩვენ აქ მოვიყვანთ ერთის წინააღმდეგს პასუხს,—გვეტყვიან: როგორც გინდათ ყველა იმ საქონელს, რომელზედაც თანასწორი შრომაა წასული—დაადოთ თანასწორი ფასი, როდესაც საქონელის ფასი არის დამოკიდებული მოთხოვნილებასა და მუშტარზედაო. ზოგზედ მეტი შრომა წასულა, მაგრამ მუშტარი ნაკლები ჰყავს, რომლისგამოც პატრონი იძულებული იქნება თავისი საქონელი ნაკლებათ გაჰყიდოს; ზოგზედ ნაკლები შრომა წასულა, მაგრამ მუშტარი მეტი ჰყავს და უეჭველია ის თავის საქონელს მეტათ გაჰყიდისო. ჭეშმარიტია: დღიურს მოვლენას რომ ყური უგდოთ, თითქო ასრეა, რომ ფასი საქონლისა ფულზედაც და ერთმანეთში პირდაპირ გადაცვლაზედაც არის დამოკიდებული საქონლის მოთხოვნილებასა და იმათ რაოდენობაზედ ანუ, როგორც რუსები ამბობენ,—на спросъ и предложенiи. მაგრამ, რომ თვით ამ ეკონომიურს მოვლენას კარგად ჩავაკვირდეთ, ეს ჩვენი წინააღმდეგი პასუხი გზა დაიჭერს თავს. «საქონლის ფასის საწყაო არის ამ საქონელზედ მოხმარებული გონებისა და აგებულების შრომის დრო», ამბობს სენ სიმონი, „საქონლის ფასს შეადგენს შრომა კაცისა, რომელიც მოხმარებულა ამ საქონელზედ, რადგანაც საქონლის ფასს შეადგენს შრომა კაცისა, რომელიც ამ საქონელზედ მოხმარებულა, ამისგამო ყველა საქონელს, რომელსაც თანასწორი შრომა მოუნდომია, აქვს თანასწორი ფასი-ო" ამბობს მარქსი. „მათთვის, ვისაც უნდათ შეიძინონ რამე საქონელი, ფასი ამ საქონლისა არის, მოხმარებული ამ საქონელზედ, შრომა და ღვაწლი" ამბობს ადამ სმიტი. რიკარდო, რომელიც თითქო უჩვენებდა რომელსამე აზრის შეუფერებლობას ამაში ადამ სმიტს, შემდეგ ბევრი ლაპარაკისა და გამოკვლევისა, დადგა ამავე აზრზედ, რომ საქონლის ფასი არის-ამაზედ მოხმარებული მუშა დრო. გოტიე, პეტი, თვით სახელოვანი საფრანგე-

თის მარშალი ვრიასი და მრავალნი სხვანი იყვნენ ამავე აზრისა. შესახებ იმ ფასებისა, რომელიც არის დამოკიდებული საქონლის მოთხოვნილებასა და იმათის რაოდენობაზედ (спроса и предложенiи), მარქსი იძლევა შემდეგს პასუხს: „კლასიკურმა პოლიტიკურმა ეკონომიამ უკრიტიკოთ აიღო ცხოვრებიდამ შეხედულობა შრომის ფასზედ; მაგრამ, შემდგომ ის მიადგა ამგვარს კითხვას: როგორ უნდა გადიჭრას ეს შრომის ფასი? მაშინ ის მიხვდა, რომ: ის ცვლილება, რომელსაც ახდენს შრომასა და საქონლის ფასზედ საქონლის რაოდენობა და საქონლის მოთხოვნილობა (спросъ и предложенiе) არაფერს არასა ჰხსნის, გარდა ფასების ცვლილებისა და მაზანდის (рыночные) ფასის აწევ დაწევისა. უკეთუ მოთხოვნილება და საქონლის რაოდენობა თანასწორნი არიან, მაშინ, სხვა თანასწორ გარემოებასთან, ფასი ერთს დონეზედ დადგება (აღარ აიწევ-დაიწევს.) მაშინ მოთხოვნილება და საქონლის რაოდენობა (спросъ и предложенiе) ვეღარ გვიხსნიან ვერაფერს შესახებ საქონლის ფასისა. მაშინ საქონლისა და შრომის ფასად რჩება შრომა, რომელიც არ არის დამოკიდებული მოთხოვნილებასა და საქონლის რაოდენობაზედ, და არის გამომსახველი ბუნებრივი ფასისა.“ ადამ სმიტიც ამის შესახებ თითქმის ამასავე ამბობს, აი იმისი სიტყვები: „საქმეში მაზანდის ფასი (рыночные цѣны) და ბუნებითი ფასი თანასწორნი არ არიან. მაზანდის ფასი არის დამოკიდებული იმ საქონლის რაოდენობაზედ, რომელიც გამოტანილა გასასაღებლათ, და ამ საქონლის მოთხოვნილების რაოდენობაზედ, რადგანაც გამომცემთათვის ძნელია იმისი შეტყობა, თუ რაოდენი მოთხოვნილება იქნება საქონლისა, რომლისგამოც ძნელად შეუძლიანთ გაიგონ და გამოსცენ იმდენი, რამდენიც მოთხოვნილებაა მუშტრისგან; ამის გამო ძნელათ მოხდება, რომ მოთხოვნილება და საქონლის გამოცემა თანასწორნი იყვნენ. მაგრამ, რადგანაც საქონელიცა და

მოთხოვნილებაც იმას ეტანებიან, რომ თანასწორნი გახდნენ, მაშინ ამათი შუაგული ხდება ბუნებითი ფასი, (შრომა, მოხმარებული საქონელზედ) და ამ ფასს ეტანებიან და უახლოვდებიან საქონლის ფასები."

მაშასადამე, მოთხოვნილება და საქონლის რაოდენობა არა სახავს ნამდვილს ფასს საქონლისას. ის მხოლოდ ასწევ-დასწევს და დროებით სცვლის ნამდვილს ფასს. ნამდვილს ფასს ჰსახავს მხოლოდ შრომის დრო, მოხმარებული საქონელზედ. უკეთუ მოთხოვნილება და საქონლის რაოდენობა არა ჰსახავს ნამდვილს ფასს, მაშასადამე ფულის ფასის დასახელებაზედ საქონლის ფასის დასადებათ უნდა იხმარებოდეს მოთხოვნილება და საქონლის რაოდენობა კი არა, ის, რაც ბუნებით და ნამდვილად ჰსახავს საქონლის ფასს. ამ ფასს, გარდა შრომისა, სხვა ვერა გამოსაჰხავსრა. გარდა რომ არ იყვეს, მოთხოვნილება და საქონლის რაოდენობა თითქმის ყოველ დღე იცვლება თითო ჯურა საქონელზედ. თვით მუშა ხელზედაც; ამასთან, ის ერთს საქონელს ხშირად უცვლის ფასს, მეორე საქონელს უფრო მცირად, მესამეს კიდევ უფრო მცირად. მაშინ რა დონეზედ უნდა დააყენოს ფული სახელმწიფომ? რას უნდა დაამყაროს თავისი ფულის სათვალურობა? დარჩენილა, რომ ალალბედზედ გამოიცეს ფული. ალალბედზედ ფულის გამოცემა ფულობას ვერ გასწევს, იმიტომ რომ არ იცით სახელმწიფო საქონელზედ მეტსა სცემთ თუ ნაკლებსა. რაკი სახელმწიფომ ეს არ იცის, მაშინ ის თავის საჭიროებასა და შეძლებას ვერ ესწორება ფულის გამოცემაში. და შეიძლება იმდენი ფული გამოსცეს, რისაც შეძლება არა აქვს, და მაშინ ფული ჰკარგავს თავის ფასს, რომელსაც კიდეცა ჰკიდავთ თითქმის ყოველ დღე. ამგვარს უსწორო ფულის გამოცემას მოსდევს ისევ კოტრობა. მაშ ფულის ზომისა და ფასის მომცემად დარჩენილა მხოლოდ მუშა დრო, მოხმარებული საქონელზედ.

Григорій Тимофѣевичъ
ПОЛУМОРДВИНОВЪ

ამგვარად, როდესაც ჩვენ გავიგეთ ნანდვილი მნიშვნელობა ფულისა, ანუ უკეთა ვსთქვათ, სახელმწიფო ვექსილებისა, ახლა ჩვენ შეგვიძლიან შევუდგეთ ლოუის და პრუდონის ბანკების მნიშვნელობის გარჩევას.

ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ მოკლედ აზრი ლოუსიცა და პრუდონისაც შესახებ ბანკებისა. ამათი თქმით, ბანკებმა უნდა მისცენ თამასუქებში ფული იმათა, ვისაც საქონელი არა აქვთ, არა აქვთ ქონება, და აქვთ გონება, მხნეობა, ნიჭი, სწავლა, ამითი ჰლამიან ისინი, რომ რაკი ამ უქონელებსაც ექნებათ ფული, მაშინ ისინი დაიწყებენ თავის თავათ საქმეს, აღარ დასჭირდებათ, ან ნაკლებათ დასჭირდებათ მქონებლების თავი; ამითი ისინი თანდათან აღიდგენენ თავის ქონებას და მიაღწევენ შეძლებულებთან.

ჩვენ, ფულის მნიშვნელობასთან, ვცანით, რომ თუ სახელმწიფო თავის შრომა დადებულს საქონელზედ მეტს ფულს გამოსცემს, ფული თავის ძალას იმდენათ ჰკარგავს, რამდენიც მეტი გამოვა. იმდენი მაშასადამე, ფული უნდა გამოვიდეს, ამ საქონელზედ რაც სახელმწიფოს შრომა დადებული ქონება აქვს. გარდა ამისა, უკეთუ სახელმწიფო ბანკი გამოსცემს იმაზედ მეტს ფულს, რაც სახელმწიფოს ამ გვარი ქონება აქვს, მაშინ მქონებლებს რჩებათ ხელში თავისი ქონებაც და ფულიცა, რაც ეს ქონება ღირს: ე. ი. ქონებაცა და ამათი შესაფერი ფულიც მქონებელთ უჭირავთ ხელთა, უქონებელთ რჩებათ ხელში მარტო ფული, მეტი გამოცემული, რომელსაც აქვს გარანტიათ ის, რაც ჯერ არ გამოსულა და რაც უნდა იყვეს ხვალისა და არა დღეისა. ხვალის დასარჯვით, როგორც ზეითაც გვითქვამს, ხვალა გვრჩება ცარიელი; ხვალის დახარჯვით სახელმწიფოსაც ის დაემართება, რაც კერძო პირს: ხვალე დარჩება ხელცარიელი. ამისთანა გარანტიაზედ გამოცემულს ფულს, გარდა სხვა ზარალისა, თვითონ მშრომელთათვის, რო-

მელზედაც მე ზემოთ ვუჩვენე, არა აქვს ნამდვილი ფულის მნიშვნელობა. მართალია, ეს ფულის მნიშვნელობის დაკარგვა მარტო ამ ფულზედ არ იქნება: ეს განაწილდება ყველა სახელმწიფოში გამოცემულს ფულზედ; მაგრამ საკუთრივ მშრომლების თავს ამგვარი ფულით აი რახდება. ამ ფულში თამასუქები გარანტიათა აქვთ მიცემული, თავისი გონებისა და აგებულების ძალა. ყველესთა ეკონომისტთა სწავლით, საშუალოთ მშრომელი კაცი შეიცავს მხოლოდ იმოდენა შრომის ძალას, რომელიც იძლევა მხოლოდ იმდენს ნაყოფს, რომელიც ეყოფა ამ მშრომელს. ვთქვათ: ბანკმა მისცა ამათ თავის აგებულებისა და გონების შრომის ძალაში ხვედრი სესხი, მაშინ ამათ მოეცემათ მხოლოდ ისა, რაც ამათი საჭმარა. ვთქვათ მოინდომეს მშრომელთ ამ ფულით საქმის დაწყობა. საქმეს უნდა მასალა, იარაღი, ბუნებისაგან მონიჭებული სიმდიდრე (მიწა, წყალი, მადანი, ტყე და სხვა). ესენი მშრომელთ არა აქვთ, ესენი უჭირავთ სხვებს ხელში. საკითხავია: ეს ქონება რით უნდა იყიდონ, როდესაც ამათ მიეცათ მხოლოდ ფული რაც ამათ სარჩენათ საჭიროა? ესეც რომ იქით იყვეს, არა ვითარი მაიძულებელი ძალა არ არის, რომ მქონებელთ ამათ მიჰყიდონ თავისი ქონება ფულში, რათგან ფული ამათ არ უჭირთ, რაკი ქონებაცა და ამ ქონების საფასური ფულიც თვითონ ხელთ უჭირავთ. უამისოთ უქონებელნი ვერ შეუდგებიან საქმეს. მაშინ დარჩენიათ ერთი ღონე: მიჰმართონ ისევ თავის ჯანს, გონებას, მხნეობას, რომ მოახმარონ ქონებას, და იმითი ისარგებლონ. ქონება აქვთ მქონებელთ, მქონებელთ უნდათ ამათი ფული კი არა, ჯანი, მხნეობა, ძალა, ცოდნა. ისინი მისცემენ სახმარათ თავის ქონებას იმაში, რაც ამათ უჭირთ: ჯანსა, გონებასა და მხნეობაში. მაშინ რას უშველის ამათ ცარიელი ფული? ესეც კიდევ იქით იყვეს. ვთქვათ ამათ მოინარჩუნეს ფული და მქონებელთ მიჰყიდეს ამათ საქმისათვის საჭირო იარაღი და სხვა სახმარი მასალა და ქონება,

მაშინ ესენი თავისი ფულით რას აძლევენ მქონებელთ? ფულით-ხომ იმათ მოცემული აქვთ თავის გონებისა და აგებულების სა-შრომელად მყოფს ძალაში. მაშასადამე, ესენი აძლევენ მქონებელთ თავის შრომის ძალას. რაკი ეძლევათ ამათ ფული სესხად მხო-ლოდ იმდენი, რაც შეადგენს ამათს შრომის ძალას და რაც მხოლოდ არის საკმაო ამათ სარჩენად,—რაკი ამასთან ამათი შრომა ითვლება გირაოდ ბანკში, რომელმაც ამ შრომაში მის-ცა იმათ ფული სესხად,—მაშინ, რაკი ესენი გადასცემენ თავის ფულს მქონებელთა, ამათი შრომა გადადის გირაოდ მქონებელ-თა ხელთა, ანუ უკეთა ვთქვათ, ესენი თავის ჯერ მოუხმარებელს შრომას სცვლიან მქონებელთა ქონებაზედ. ნუთუ ეს მქონებელ-ნი ამ გირაოს ანუ საცვალს გაუშვებენ ისე, რომ არ ისარგებლონ ამითი? ცხადი საქმეა, მოინდომებენ ამ ფულის ძალის მოხმარებას. მაშინ იმათ, ე. ი. მშრომელთ უნდა იშრომონ ისევ მქონებელთა სა-სარგებლოდ, და თვის სარჩენად აღარ დარჩებათ საკმაო დრო. მაშინ ძალა რჩება ისევ მქონებელთა ხელთა. მართალია, მაშინ ფულს სესხად დიდი სარგებლით ისე ველარ გასცემენ. მაგრამ თვის ქონების მოხმარებაში აიღებენ იმავე მოგებას, რაც უღიათ წინად, და ძალა მშრომელთა შუა დროდამ მოგებისა ისევ დარ-ჩებათ ხელთა.

მაშასადამე, აქაც კი ამ მაღალს და კეთილშობილურს და-წყებაში ბანკს არა აქვს ის ძალა სასარგებლოთ კაცობრიობისა, რასაც აწერენ იმას ლოუ, პრუდონი, ჯონ გრეი, ლუი-ბლანი და სხვანი. იმ იდიალის მიწასთან, რომელსაც ელტოდნენ ლოუ, პრუდონი და სხვანი ბანკების შემწეობით, გინდა კერძო პირო-იყვეს, გინდა კოოპერატიული საზოგადოებანი, თუ იმათ ფულ-თან, სხვა ქონებაც არ მოსდევს, იქნება ბრძოლა ქარის წისქვი-ლებთან: თუ მისცემს შემწეობას მშრომელთა დროებით, მოკლე-ხანს, მცირეს, ცოტაოდენს,—შეუსუბუქებს ფულში სარგებლის

გადახდას, ამასაც მხოლოდ დროებით ამ იდეალის მისაღწევად რომ კაცობრიობა მისწვდეს იმ ბედნიერებას, რომელიც ქდით გულში ლოცულა და ამის მიმადევართ, იჩვენებიან უფრო-ნამდვილს და მკვიდრს გზებზედ; ამისი კვალი დიდი ხნია აღე-ბული არის, ამას მარკსი და იმისი შკოლა უწოდებენ ექსპრო-პრიაციას გაექსპროპრიებულთაგან. (*) მაგრამ ამაზედ ლაპარაკი არ შედის ჩვენი სტატიის პროგრამაში.

დასასრულ ჩვენ არ შეგვიძლიან არა ვთქვათ რამდენიმე სიტყვა ჩვენს ბანკებზედ.

ვიცი ჩვენი შორს მჭვრეტელი მკითხველი და მეტადრე მწერალნი მიხვდნენ, რომ ჩვენ ამ სტატიით ჩვენი ბანკების წი-ნააღმდეგიცა ვართ.

მე აქ უნდა ავხსნა ჩემი აზრი.

მე ვარ წინააღმდეგი საზოგადოთ ბანკთა წყობილებისა. მაგრამ, რაკი ქვეყნად ერთი ბანკიც არის დაწესდა, მაშინ ძალა უნებურად ვისაც უნდა თავის დაცვა, უნდა გაიჩინოს თვითონაც ბანკი.

ძალიან მავნებელია ომი და საომრად ჯარისა, თოფისა და იარაღის მოცდენა. მაგრამ, თუ ერთი რომელიმე სახელმწიფო-აწყობს ჯარებს, იარაღს და სხვა მასალას და ემუქრის სხვებს ბრძოლით, მაშინ ყველა, ვისაც თავის დაცვა უნდა, უნდა თვი-თონაც გაიჩინოს ჯარიცა, იარაღიცა და სხვა საომარი საჭირო-მასალაცა, რომ სხვამ ეს არ შთანთქას.

ესევე არის ბანკების შესახებ.

(*) ჩვენებურად ეს აზრი ასრე გამოითქმის: ჩამორთმევა ჩამორ-თმეულთაგან.

როდესაც შესდგა ერთი ბანკი, ფული ყველა ქვეყნიდამ, ყველა სახელმწიფოდამ ეტანება ამ ბანკს შესანახად და სასარგებლოთ. მაშინ თუ ყველა ქვეყანას თავის ბანკი არა აქვს, აქაური ფული გავა სხვა ქვეყანაში და ამ ქვეყანასა მოაკლდება მრავალი ფული, და უფულობა მისცემს დიდს ზარალს.

აი ამ მხრივ უნდა შევხედოთ ჩვენს ბანკებს, როგორც ჩვენი ფულების ჩვენსავე ქვეყანაში შემნახველს და მით ჩვენს დამცველს.

აქედამ გამოდის ის აზრი: დიდი სასარგებლო იქნება, რომ ყველა სახელმწიფოებმა მოსპონ ომიანობა და ჯარები. თუ ყველამ ერთათ არ მოსპო და მარტო ერთმა ან რამდენმამე მოსპეს და სხვებს დარჩათ ისევ, მაშინ ეს სხვები შთანთქამენ დანარჩენებს. ეგრეთვე ბანკების შესახებაც ასრეა. თუ მარტო ერთი ან რამდენიმე მოსპობს, მაშინ ამათს ფულს შთანთქამენ ისინი, ვინც არ მოსპობენ.

17 ივლისს, 1883 წ.

დიდი მოურავი.

ტრაგედია.

(ჩვენი მეთექვსმეტე საუკუნის ისტორიულის ცხოვრებიდამ)

თხზულებანი ანტონ ფურცელაძისა, წიგნი მეორე.

თავი მოქმედნი პირნი:

დიდი მოურავი, გიორგი სააკაძე.

ლუარსაბ II ქართლის მეფე.

თეიმურაზ I-ლი, კახეთის მეფე.

შადიმან ბარათაშვილი.

ზურაბ არაგვის-ერისთავი.

ქაიხოსრო მუხრანის-ბატონი,

თასე ქსნის-ერისთავი.

ბარათა ბარათაშვილი.

მოურავის და, მაკრინე.

გიორგი ქავთარაძე.

შაჰ-აბას ყეენი.

სულთან მურადი,

ბაადურ ციციშვილი.

მელიქ ათაბაგი.

მოქმედება I.

სცენა 1.

სცენა დიდი მოურავის სააკაძის სახლში.

დიდი მოურავი (ფიქრის შემდეგ). დიახ! დღეს მეფე ლუარსაბი მობრძანდება ჩემთან სადილად. რაც თათარხანს გადავარჩინე — მასაქეთ უფრო კაი თვალზედა მხედავს. კაი სადავეები უნდა, რომ ეგ ხელში დაიჭიროს კაცმა, მინამ ეგ რიგიანს ხელში არ ჩავარდება და რიგიანი კაცები არ ეყოლება მახლობლად, მინამ ხეირი არ იქნება, და ჩვენი ქვეყანა, უიმისოთაც დამხობილი, უარესად დაიმხობა და გახდება თათრების ლუკმა, ან ჩვენვე დავსჭამთ ჩვენისავე კბილით ერთმანეთს. შადიმანის მოწაფისაგან რა ხეირს უნდა მოელოდეს ქვეყანა, განათუ შადიმან უჭკუოა! მაგრამ ძნელი ეს არის, რომ ჭკვიანია და ბოროტი. იმისი დაუნდობელი ხასიათი და ყოვლის ფერის შიში — მეფეს არას დროს კარგს გზაზედ არ დააყენებს.. შადიმანს თუ ერთი ბეწვა გაუჭირდა, თავის შვებისათვის არა თუ მეფეს, და თვით საკუთარ შვილსაც არ დაზოგავს... (წამოდგება.) ამისთანა დროში — რომ ამდენის უწესოებით ლამის ქვეყანა დაიქცეს და ჩვენი ერთობაც ისე დარღვეულია, რომ ყველას მარტო თავისი თავიღა ახსოვს, საჭიროა, რომ მეფე... ჭკუა და სიყვარული არ აკლია ლუარსაბს და ვერც არავინ ვაჟკაცობას უძრახავს. მაგრამ, აკლია იმისთანა

ზნე, რომელიც ამ ჩვენს მდგომარეობაში, თითქმის, ყველაზედ უფრო საჭიროა: არა აქვს მტკიცე ხასიათი და რიგიანი კაცე-ბიც არა ჰყავს. იმის მახლობელთაც ეს უხარიანთ და ცდილობენ რაც შეუძლიანთ, რომ მეფის უზრუნველობით თითონ დიდება და ქვეყნის ცხოვრება ხელთ იქონიონ. არა, მე უნდა მოვა-შორო იმ ნაცარქექიათ, რომელთაც ხელში დაუჭერიათ ეგ მხოლოდ თავიანთ ბედნიერებისათვის. და თუ ეს ჩემი ჰაზრი შევასრულე მაშინ!.. მაშინ იმედი მაქვს—საქმე როგორც მინდა, ისე წავიყვანო. ცხარე იქნება ბრძოლა, მაგრამ.... ღმერთია მოწყალე...

მაკრინე (შემოდის). რატომ აგრე დაფიქრებული ხარ, გიორგი? შენ, მგონი, სულ ომების ფიქრში ხარ. სცაა მეფე თავს მოგვადგება, და ჯერ კიდევ ვინ იცის რავდენი რამ გვა-გლია.

დიდი მოურავი. ფიქრი არ არის—ყველა იქნება და მე-ფეს უკადრისობას არას გაუწევთ.... მაგრამ შენ რომ ეხლა ჩემ-თან შემოხველ, ძალიან კარგი ჰქენ.

მაკრინე. მიკვირს! შენ როცა ფიქრში ხარ, თუ მაშინ შე-გესწრო ვინმე—ისე უყურებ იმას, თითქოს იმ ერთის შეხედ-ვით მიწა უნდა გაჰსეთქო და შიგ ჩაამძვრინოვო. ყოველთვის მეშინიან ხოლმე, როცა შენ ფიქრში ხარ. შენთან გამოჩენა, და ეს არის საკვირველი, რომ თავის დღეში კი ვერავინ მიჰხვდება რასა ჰფიქრობ.

დიდი მოურავი. მოდი, დაჯექ. შენი ნახვა მე ყოველთ-ვის მიამება. ან კი შენ რა ფიქრს დამიშლი. როცა მე ფიქრი რისამე მინდა, მაშინ არა თუ შენ, ზარბაზანიც რომ ისრო-დონ—მე არას დამიშლის.... ჩემთან ახლოს დაჯექ.

მაკრინე. თუ დავჯექი—მე ვიცი მეტყვი, რასაც ჰფიქრო-ბდი. ნეტავი ვიცოდე, რათა ხარ ეგრეთი დაფარული ხასიათის.

დიდი მოურავი. აკი უთქვამს შადიმანს, რომ ეგ შური-ანმა კაცმა იცისო.

მაკრინე. საკვირველია, რათ ეჯავრები აგრე შადიმანს? თა-ვად კინაღამ მეფეს შეგაძულა.

დიდი მოურავი. აკი მაგისი პასუხი უთქვამს ქათალიკოზს: ორი შხამიანი გველი ერთს სოროში ვერ მოთავსდებიანო. ეს იქით იყოს, სხვა ვსთქვათ რამე. მინდა, რაც გუნებაში მიძევს, ყველა გავათავო მეფის მოსვლამდის, რომ კარგს გუნებაზედ მივეგებო, რომ ჩემი მხიარულება შეედრებოდეს დახვედრას, თო-რემ, ხომ იცი, მეფის გული ნებიერია.

მაკრინე. (დაჯდება და დაეყრნდობა მოურავს). შენ გენა-ცვალოს შენი მაკრინეს ორივ თვალები. ნეტავი შენ ჩემგან რა-მე გიამებოდეს, თორემ შენზედ უკეთესს ვიღას ვაამებ.

დიდი მოურავი. ეგ ვიცი და კიდევაც იმედი მაქვს, რომ ყოველს ჩემს სურვილს აღასრულებ და ჩემს გამოჩენის დღეს — გამომაჩენ: ეს დღეც არ არის შორს. დღეს მეფეს ისე უნდა მივეგებნეთ და ყოვლისფრით ვასიამოვნოთ, რო ეს დღე სახსოვ-რად ჰქონდეს და არა ჰსთქვას, რომ სააკაძე ჩემს საკადრისად ვერ დამიხვდაო. ხომ იცი, მეფე რა რიგ ნებივრად არის გაზ-დილი: იმას ყოველი შექცევით გული სავსე აქვს, ყოველი საკ-რავის სმენით ყური მობეზრებული აქვს. ამისგამო, როგორიც მასპინძლობა უნდა გაუწიოთ, ისე ვერ ვასიამოვნებთ, როგორც ეკადრება. ის არის უმაწვილი და სიამოვნების მოყვარე კაცი. იქნება ვერც ერთი გამარჯვებით, ვერც ერთი თავის განწირ-ვით და მაგისთვის თავის დადებით ისე ვერ მოვიგოთ მაგისი გული, როგორც ერთი კარგის შექცევით და მაგის მოლხენით. ამისგამო, რომ ყოველივე — სუფრა და სამსახური იყოს შემკო-ბილი, უნდა შენ უმღერო მეფეს სადილზედ, როდესაც გიორგი ქავთარაძე მოგიტანს სანთურს. როგორც შენგან ვიცოდე, არ

უნდა მეფის წინაშე გამოჩნდე ქალწულებრივის კრძალვიდამ და უნდა უჩვენო თავი შენს მეფეს ისე, როგორც ეკადრებოდეს დიდი-მოურავის დასა და ოჯახს.

მაკრინე. როგორც შენი სურვილი იყოს, თუკი საძრახისი არ იქნება, რომ გასათხოვარმა ქალმა უმღეროს ყმაწვილს მეფეს.

დიდი მოურავი. მეფეთა სამსახური არავისგან საძრახისი არ არის.

ქეთევან. (შემოდის). რა ვქნა, შვილო, ლამის მეფე კარს მოგვადგეს და ჯერ კი წესზედ არა არისრა.

დიდი მოურავი. ნუ სწუხარ, დედაჩემო, ყველაფერი იქნება. იმისთანა კაცები არიან წესის მიმცემნი, რომ არაფერს წაახდენენ.

მაკრინე. აბა დედასაც გკითხოდ, რასა ბრძანებს.

ქეთევან. რისას?

დიდი მოურავი. რასაკვირველია ეგ საქმე დედის დაუკითხავად არ იქნება და იმედი მაქვს დედაჩემიც არ დამიწუნებს ამას.

ქეთევან. რასა, შვილო? კვდავ როდის რა დამიწუნებია შენთვის, რომ ახლა დავიწუნო.

დიდი მოურავი. რადგან დღეს მეფის წვეულება იქნება ყოვლითურთ შემკობილი და ძვირს სახსოვარი; მეფის შესაქცევრად იქნებიან გამართულნი საკრავნი: ორღანონი, წინწილანი, ბობღანნი და სხვანი,— მე მინდა, რომ ჩემმა მაკრინემ დაუკრას სუფრაზედ სანთური და დაჰმღეროს თავის მშვენიერის ხაზის ხმით, რომ ამითი უფრო მოვალხინოთ ჩვენი მეფე, რომელსაც საკვირველად უყვარს ქალის სიმღერა.

ქეთევან. (შეფიქრიანებული) ვიცი შვილო, რომ შენ უკადრისს და უშჯუროს არას მოიფიქრებ, მაგრამ მე ცოტა მეძნი-

ან.... (მაკრინეს). გადი შვილო, შენ იქ საქმეებს მიჰხედე (მაკრინე გადის). მერიდება მეფესთან მაკრინეს გამოჩენა.

დიდი მოურავი. შენ ნურაფრისა ნუ გერიდება.

ქეთევან. ცოტა არ არის, შვილო, რომ ჩემს მაკრინესაც ჩავარდნილი აქვს გულში. რაც ამან ის ნახა, ცხინვალში რომ თათარხანზედ გამარჯვებულს სალხი მიეგება, მას აქეთ ხშირად არის ხოლმე მეფის ხსენებაში.

დიდი მოურავი. ეგ საკვირველი არ არის, მაკრინეს გარდა კიდევ ბევრი სხვა ქალი იქნება მეფის ხსენებაში, ვინც ნახა ის მაშინ ძლევა-მოსილი,— ისეთი კარგი სანახავი იყო და ისე ჰშვენოდა მაშინ ლუარსაბი: მაგაში საძრახისი არა არის რა და არც რა მაკრინეს დასამცრობი საქმეა.

ქეთევან. არა, განაცვალოს დედის თვალები! უწინამც დღე დაჰლევია მაკრინეს დედას, მანამ მაგისთანას რასმე იფიქრებდეს ის თავის მაკრინეზედ.

მაკრინე. (შემოდის). დედილო, გამობრძანდით, მგონი კიდაცა სტუმრები მოდიან.

ქეთევან. (აჩქარებით). დროც არის. შვილო, ახლა სტუმრების შეყრისა. (მიდის და თან მისდევს მაკრინე).

დიდი მოურავი. (მარტო). ერთი შეჰხედოს კაცმა მაგას— რა მშვენიერება რამ არის. მაგის ბადალი ქალი ჯერ ლუარსაბს არ უნახავს, და მერე, ცოტა ეშხში შესულმა, თუ ერთი მაგის მშვენიერი სიმღერის ხმაც გაიგონა, მაშინ ნაძლევსა ვდებ, თუ მე და მეფეს დამოყვრება არ მოგვიხდეს. მაშინ!.. მაშინ იმედია მტერს ფრთები შევაკვეცოთ და ეგ მივიყოლო ჩემს განძრახვებში. მაკრინეაო მეფის ღსენებაში! ის კი არ იციან, რომ მას აქეთ მეფესაც მარტო მაკრინელა აკერია ენაზედ...

თეკლე. (შემოდის). ბატონო, მამაჩემს შემოუთვლია,— ეხლა სარიდან შაბურიშვილი მოვიდა,—რომ მეფე მოდის და მალე მოემზადეო.

მოურავი. ნეტავი პატარა ადრე მოსულიყო მეფეზედ, ის უფრო გამოცდილი კაცია და ყველას რიგს მისცემდა.

თეკლე. იჰ, გენაცვა! რა იცის მამაჩემმა მაგისთანაებისა: თავის დღეში ომისა და გარეთ სიარულის მეტი არა უცდიარა ... რა გქნა, რატომ აგრე ხარ? ჩემს თვალში თითქო დაფიქრებულსა ჰგევხარ. კვლავ კი იცი ხოლმე ხალხში გამხიარულება და ეხლა კი, როდესაც შენი მხიარულება უფრო საჭიროა, ვერა ხარ გუნებაზედ. ხომ იცი, რაც უნდა კარგი მასპინძელი იყო, თუ თითონ მხიარული არ იქნები—ყველა ამაო იქნება.

დიდი მოურავი. ფიქრი ნუ გაქვს, ჩემო თეკლე, როცა დრო მოვა ჰნახავ, რომ ჩემზედ მხიარული არავინ იქნება. ამდენს ხანს როგორ ვერ გაიცან ჩემი ხასიათი.

თეკლე. შენს ხასიათს განა მიხვდება ვინმე? ოხ, გიორგი, რომ იცოდე, რა რიგათ სწყალავს ჩემს გულს შენი გამოუთქმელობა! რომ იცოდე რა რიგად მინდა, რომ ჩამახედა შენს გუნებაში და მაცოდინა შენი ყოველი ფიქრის მოძრაობა....

დიდი მოურავი. თეკლევ, ჩემო დაუფასებელო თეკლევ! ყველაზედ ძვირად მიღირს შენი სიყვარული,—შენი საყვარელი მაძლევს ხშირად მხნეობას და მით მომწონს მე ქვეყანაში თავი. მაგრამ, თუ ჩემი სიყვარული გაქვს, მაგაზედ ნურასფერს ნუ იწუხებ. ბევრი იმისთანა ხასიათია, რომ, რამდენიც უფრო ღრმად ჩაჰხედავ გულში, იმდენი უფრო დაგემალება ყოველი გულის პასუხი და ბინდისა და არეული გესლის მეტს ვერას დაინახავ. და ეს სანახავი არა თუ დაამშვიდებს, პირიქით უარესს მოუსვენრობაში ჩააგდებს კაცს.

თეკლე. (მივა და დაეყრდნობა თავით მხარზედ). შენ გენაცვალოს შენი თეკლე! (პატარა ხანს უკან გადის).

დიდი მოურავი. საწყალი ჩემი თეკლე! რომ იცოდეს რა ალი ტრიალებს ჩემს გულში, რომ იცოდეს რამდენი არეული

საშიშარი და განწირულების ჰაზრი ბრუნავს ჩემს გუნებაში, მაშინ იქნება ისე სანატრელად აღარა ჰქონოდა ჩემს გუნებაში ჩამოხვდება.... დიახ! ძნელი გასავლელი და სახიფათო გზაა, რომელსაც მე დავდგომივარ, მაგრამ უიმედო კი არ არის. მალა საკმაოა, მხოლოდ მეფის დაჭერაღა მაკლია.. კახთ ბატონი ვერ გაგვიძალოვნდება, და იმერეთის დამორჩილებაც ადვილია; გურიელი და დადიანი ჰსმენ ერთმანერთის სისხლს და ორივენი იმერთა მეფისას. ვინიცობაა, შემდეგ, ხონთქარმა მოინდომოს ამათი წასარჩლება, მაშინ იმერეთსაც ყეენის სასარჯოთ გავხდი და ყეენს თავს გამოვადებინებ... მერე პატარა ფრთები თუ შევისხით ... მერე!... ჰე! რა ადრე შევედი ამ ფიქრებში... ამაზედ შემდგომ ვიფიქრებ...- უნდა ყველა ფიქრი გულიდამ გავდვიყარო, რომ მეფეს შეჭმუხვნილი არ დავხვდე.

პაპუნა ვაშაყაშვილი (შემოდის). მეფის კაცი მოვიდა: მობრძანდებიანო.

დიდი მოურავი. მიმგებებლები და მოსაკრავენი ხომ მზათ არიან?

პაპუნა ვაშაყაშვილი. მზად გახლავან.

დიდი მოურავი. მომგვარონ ჩემი ლურჯა. (გადის მოურავი და გასდევს ვაშაყაშვილი).

სცენა II.

დარბაზი დიდი მოურავისა, მორთული სხვა-და-სხვა მძიმე ქსოვილებითა და განძეულით, ერთს გრძელს ტახტზედ სხედან დედოფალი და ქალები, მეორეს მხრივ მეფე და სხვა დიდკაცობა. გარეთ ისმის საკრავებისა, სიმღერისა და თოფ-ზარბაზნების ხმა.

დედოფალი. (მოურავის დედას). ჩემი ლუარსაბ სულ თქვენის შვილის ხსენებაშია. ისე უყვარს იმას თქვენი გიორგი, თქვენმა მზემ, რომ იმაზედ მეტად ძმა და მამა არ ეყვარებათ.

დიდი მოურავი. (შადიმან ბარათაშვილს). შენ მეფეს-თან დაბრძანდი და როგორც შენგან ვიცოდე—ისე შემიქციე შენი გაზრდილი. ხომ იცი, რომ შენზედ სასიამოვნო მაგას გვერდ ვერავინ იახლება, და დარწმუნებული გახლავარ, რომ ეცდები ჩემი ოჯახის გაპატიოსნებას.

მეფე ლუარსაბ. (მოურავის დედას). ბატონო, ბედნიერი ბრძანდებით, რომ ამისთანა შვილი გყავთ. ჩემი პირველი საყვარელი არის გიორგი, თითქმის ერთად ვართ შეზრდილნი. იმავ თაობითვე ყველა თავის ტოლებსა სჯობდა; მაგრამ ეხლა რომ გენახათ თათრების ომში—გაგაოცებდათ ამისი ამბები. უნდა გენახათ მაშინ თქვენი გიორგი. ერთს წუთას, როგორც ლომი, გადაესეოდა მტრის დასში და ვაი იმათა, ვინც გაჰბედავდა გამაგრებას—ერთს თვალის დახამხამებაზედ შეაყენებდა დახოცვილთ გროვას და გადასთელავდა შემუსვრილებს. მეორე წუთას, გიორგი აძლევდა ბრძანებას და აწყობდა ჯარს. საითაც დაატყობდა, რომ ქს არის თათრებმა დასძლიესო, იცოდეთ, რომ გიორგი იქ გაჩნდებოდა თავისის მჭექარეს ხმით და დასცემდა ზარს ძლევამოსილებს, და შემდგომ მიეშველებოდა სხვაგან გაჭირვებულს ქართველობას. ჩვენც, ყველანი, თუმცა თავგამოდებით ვმხნეობდით და ვიბრძოდით, მაგრამ გიორგისთან სულ აღარაფრად ვსჩანდით. მაგის მაგ-გვარი დაუცხრომელი მხნეობა ჩვენ უფრო და უფრო გვამხნევებდა და გვაძლევდა გულს. მაგრამ, უნდა მოგახსენოთ, რომ, თუ არ გიორგი, ძალიან ძნელი იყო ჩვენი გამარჯვება. ნუგზარისამაც, ბარათაანთამაც, მუხრანბატონის ჯარმაც ბევრჯერ აღრიკეს თათრებს ზურგი და ვეღარას ღონისძიებით ვეღარ ვიმაგრებდით დაღალულს და დაძლეულს ჯარს, თუ გიორგის სიმხნევე და მოხერხება არა. არათუ მარტო თავის მხნეობით და ვაჟკაცობით იმაგრებდა და აბრძოლებდა ჯარებს, ამას გარდა მრავალს ისეთს ოსტატობაებს

ზმარობდა, რომ არც ჩვენი და არც თათარხნის ჯარი არ მოელოდნენ. ყველას ერთ წუთას მოჰსაზრავდა და იმწამსვე აღასრულებდა. ჩვენ ეს გვიკვირდა, რომ ამ აშფოთებულს და გალომებულს კაცს, სადღა ჰქონდა მოფიქრებისა და მოსაზრების თავი. იმედი მაქვს, დედავ ქეთევან, რომ როგორც მაშინ გამიწია ერთგულება, ისე ყოველთვის იქნება ჩემი ერთგული და თქვენც, ვითარცა დედა, იქნებით ყოველთვის ამის ჩამგონებელი. დღეს ყველა ჩვენი მტერი შიშით შემოჰყურებს მაგის სახელს, და შემომნატრიან, რომ მაგისთანა ყმა მყავს. (მეფე შუბლ-ქვეშ დაუწყებს მაკრინეს ცქერას.)

ქეთევან. არ გახლავსთ, მეფეო, ჩემი გიორგი ღირსი მაგ გვარის თქვენის ქებისა, და თუ შეუძლიან რამე, მაგისი თავი გახლდებათ ყოველთვის თქვენის ჭირის სანაცლო და თქვენს სამსახურში უნდა დალიოს თავისი დღენი,—ოღონდ თქვენ ბრძანდებოდეთ მუდამ მაგისი მწყალობელი. (შემოაქვსთ ტაბლებით სუფრა და სდგამენ.)

მეფე. (ცალკე). რა მშვენიერი რამ არის ეს მოურავის და! რამდენი ლამაზი ქალი მინახავს და მაგისი უმშვენიერესი არა მინახავს რა; მიხვრა-მოხვრა, თვალ-ტანადობა, ეშხი—სულ ერთმანერთზედ უფრო უკეთესი აქვს, ერთმანერთზედ უფრო უხდება.

დიდი მოურავი. მეფევ! სუფრა თქვენ გელისთ.

მეფე. (მობრუნდება და გადაასწყობს მოურავს ხელებს). გიორგი! დღეს მე და შენ ისე უნდა გავმხიარულდეთ, როგორც შეჰშვენოდეს თათარხანზედ გამარჯვებულებს, ჰყურობ მტერი როგორ გაგვიჩუმდა. შენ რომ შენს სამოურავოებში უფრო საჭირო არა ჰყოფილიყავ, მე მინდოდა, რომ შენ მე გვერდიდამ არ მომშორებოდი. შენ როცა ჩემს გვერდითა გხედავ და მესმის შენი რჩევა და ლაპარაკი,—ასე მგონია მთელი ხმე-

დეთი მე მიპყრია და როგორც მინდა, ისე ვაბრუნებ მეთქი; შენი ნახვა და ჩემი გულის გამხნევება—ერთია ხოლმე.... დავაი იმას, ვინც ამას იქით კიდევ მოინდომებს ჩვენს დაშორებას. (მეფე მოეხვევა მოურავს. ცრემლები მოსდის. სტუმრები უყურებენ. შადიმან და ზოგიერთი სხვები თავს ჰღუნავენ).

ნუგზარ არაგვის ერისთავი. (მეფეს). ერთი მობრძანდი, მამაშვილობასა, რა დროს ალერსია. ეგ ჩემი სიძე აქ არ იქნება, ხომ არსად გარბის, ვაჟო! ჩვენ მუცელი გალალას გვაყრის და თქვენ მანდ ალერსს რასმე უნდებით

მეფე. ნუგზარ გაგვიჯავრდა, ნუგზარი. (მეფე საჩქაროდ ჯდება სუფრაზედ). ნუგზარ! მოდი, ჩემთან დაბრძანდი: ხომ იცი შენი ლაპარაკი მიყვარს. როგორ იყო, ხევსურები რომ მოატყუე და ღამე სულ ბუჩქებისთვის ასროლინე და თქვენ რომ უკანიდამ მოექეცით და ეშმაკები ეგონეთ?. შენც კი ბევრი გადაგხედია. მაგრამ ახლა შენ რომ შენი სიძე გჯობია—ეგ კი არაფერია.

ნუგზარ. შენამც დღეგრძელ იყავ, თორემ მჯობთა მჯობი არ დაილევის. მინამ ბიჭობა მეთქმოდა—ჩემი ტოლი ვერა მჯობნიდა და ახლა სირცხვილიც კი იქნება, რომ ეგ არა მჯობდეს. ნათქვამია: „ისა სჯობს მამულისათვის, რომ შვილი სჯობდეს მამასა.» თუ ლაჩარი ვინმე ყოფილიყო, ერთს დღესაც არ დავაყენებდი ჩემს ქალს მაგასთანა. (ჯდება მეფესთან. ყველანი სხდებიან)

მეფე. გიორგი შენა?

დიდი მოურავი. მე, შენი ჭირიმე, მასპინძელი გახლავართ და თქვენი ხლება მმართებს.

მეფე. შენ არ მომიკვდე და მამაჩემიც არ წამიწყდეს, რომ მე შენ ეგ არ გიყაბულო. თუ ჩვენი სიამოვნება გინდა — შენ უნდა ჩვენთან იჯდე.

დიდი მოურავი. მორჩილი გახლავართ თქვენის ბრძანე-ბისა.

მეფე. აქ ჩემთან დაჯექ (მოურავი ჯდება). მიგვილოცავს ტოლუმბაშობა.

დიდი მოურავი. არა, შენი ჭირიმე, ჩემს სიმამრს მიუ-ლოცეთ.

ნუგზარ. რას ჩააცივდი, ვაქო, შენს სიმამრსა? ხომ ჰხე-დავ კაცი დავბერდი! რადგან სუყველაფერში პირველს შენ გეძა-ხიან, სმაშიაც შენ უნდა იყვე პირველი და ახლა გამოგიჩნდება ბიჭობა.

მეფე. მართალსა ბრძანებს ნუგზარი: ვნახავთ ღვინოშიაც გვაჯობებ, თუ არა.

დიდი მოურავი. მაშ ეს ღმერთმა აღდეგრძელოს ჩვენი დიდებული დედოფალი და გაამძლიეროს ისე, როგორც თავისი და ქვეყნის გული სთხოვდეს, (სვამს. ჰსმენ ყველანი). დიდებუ-ლო ხელმწიფევ, პატრონო ლუარსაბ! ღმერთსა ვსთხოვ და ჩვენს სალოცავებს, რომ ყოველთვის ეგრე გამარჯვებით გატაროს, როგორც თათარხანზედ; მოგცეს შენი სამეფოს სიყვარული და დაგამშვიდობიანებინოს საქართველო, როგორც ამას ჰსაჭიროე-ბდეს ქვეყანა; და ვინც ამაში ხელი არ მოგიმართოს—წყეულიმც იყოს ღვთისაგანც და ქვეყნისაგანაც.

მეფე. ამინ! (დგება, ეწოდება და ჰკოცნის მოურავს).

ყველანი. ამინ! ამინ!! (მესაკრავეები უკრავენ მრავალჟამიერს და ისმის გარედამ შედლუხი).

შადიმან. დიდებულო და ძრიელო მეფეო! იმაზედ უკეთესს ვეღარას ვისურვებ თქვენთვის, რაც მოგეხსენათ, დღეს ჩვენში წარჩინებულის, როგორც ვაჟკაცობით, ეგრეთვე მეტყველებით, დიდის მოურავის სააკაძისაგან. ამაზედ უსაჭიროესი არა არის-რა ჩვენთვის, როგორც ქვეყნის დამშვიდება; და უკეთუ მონაწ

შენნი ვიქნებით ყოველთვის ისე ერთგული, როგორც თათარ-ხნის ბრძოლაში, — ამას წინ აღარა უდგასრა ამისგამო, ამ სი-ტყვებთან, რაც მოურავმან მოგახსენათ, ვისურვებ კიდევ, რომ ყმანი შენნი იყვნენ მარადის შენი ერთგულნი და მოსამსახუ-რენი.

ნუგზარ. ამინ! (მოიხდის ქუდს და დაახეთქებს.) ასრე და-ქცეს ოჯახი ბატონის ორგულს. (სვამს.).

ყველანი. ამიიიინ!! (სმენ.)

ნუგზარ. (მღერის. მოურავი ეუბნება მოძახილს და სხვე-ბი ბანს.)

გვიბრძანე, ჩვენო ბატონო,
გახლავართ შენი ყმანია,
შენი მტრის სისხლში მრავალჯერ
ჩვენ ხელი დაგვიბანია;
მებრძოლსა შენსა მძლიერსა
დავაყრევინოთ თავია,
მოვღვაროთ სისხლისა ღვარი
ზღვათამცა შესართავია.

დიდი მოურავი. (აავსებს თასს). შადიმან! შენა ხარ, შემ-დგომ მეფისა და დედოფლისა, უძვირფასესი სტუმარი ჩემს სახლში. შენა ხარ გამზრდელი ჩვენის მეფისა და ამისგამო ძვი-რად უღირხარ ყოველს ქართველს. მაშ ღმერთსა ვსთხოვ შენს მრავალჟამიერ სიცოცხლეს სასიამოვნოდ მეფისა და სასარგე-ლოდ ქვეყნისა. ალავერდი თქვენთან, ჩვენო სანატრელო სტუ-მარო და მეფეო, ლუარსაბ!

მეფე. იახშიოლ! მაგრამ ვწუხვარ, თუ ამ ჟამად ვირაცხები შენს ოჯახში სტუმრად. (სვამს სავსე თასით შადიმანის სადღე-გრძელოს). ალავერდი, ნუგზარ, შენთან. (მესაკრავენი უკრავენ საკრავებს და მომღერლები მღერიან მრავალჟამიერს.)

ნუგზარ. (სვამს.) ალავერდი, რამაზ ბარათაშვილო!

მეფე. ნუგზარ! ზმა, ზმა უნდა სთქვა.

ნუგზარ. ჯერ რამაზმა მოგახსენოთ და მერე მეც აღვკაზმავ ენასა.

მეფე. (იცინის, იცინიან სხვებიც). მაშ, აბა რამაზზედა სთქვი ზმა.

ნუგზარ. რამაზა გახლავსთ, თორემ მოგახსენებდი. (ყველანი იცინიან.)

რამაზ. ეს მთიული გახლავსთ და მაგან უგზა რიდოდ იცის სიარული.

მეფე. შენმა მზემ ეგეც კარგი იყო. მაშ ადი მანგლისს და მოერიდე.

შადიმან. მეფეთა მტერი გახლავართ თქვენის ბრძანებისა.

დიდი მოურავი. ოჰ! შენმა მზემ, შადიმანს უფრო კარგი მოუვიდა. (მეფეს.) ნება გვიბოძეთ, მეფეო, გაახლოთ მზმელი და მუსიკი, რომ მოგახსენოსთ თქვენი საკადრისი სიმღერა.

ყველანი. მოვიდეს, მოვიდეს.

დიდი მოურავი. გიორგი ქავთარაძე! მეფეს ჰსურს, რომ მოახსენო თავისი საკადრისი შემკობა.

გიორგი ქავთარაძე. (აიღებს წინწილს და დაიჩოქებს მეფის წინ, უკრავს და მღერის.)

აგერ დამდგარა სისხლის ზღვა ძმათა და შვილთა დაღვრილი.
და ქვეყნის წასალეკავად არს მწარედ აღელვებული,
სისხლის მწყურვალნი შმაგთანა, ხელთ სიკვდილ ამართულები,
შიგა სცურამენ და სისხლით არ ძღება მათი გულები.
ჰღელავს და იბრძვის სისხლის ზღვა და სისხლს თხოულობს სისხლშია,
სისხლსა დაერთვის სისხლისა ნაკადი ყოველს პირშია.

ცოდვისა ღული ტრიალებს, სწვავს და აღელვებს ყველასა
და ზარდაცემულს ქვეყანას მწარედ უდუნებს ენასა.
მთლათ იმედ გადაწყვეტილი ელის ქვეყანა იმ დღესა,
რომ სისხლისა და ცოდვის ზღვა მრისხხად გადმოჰხეთქს კი-
დესა,
და ქვეყნად მხოლოდ დასტოვებს გოდებასა და მოთქმასა.
მაშინ შორს გემი გამოსჩნდა სისხლის ზღვაზედა მცურავი,
შიგა ზის მეფე ლომ-გული, ქვეყნისთვის თავ-გამწირავი,
მას დროშა დამშვიდებისა აუმართნია გემზედა
და განწირულსა ქვეყანას სკვდა მოუშვა გულზედა.

ბარათი ბარათაშვილი. ჯან, გიორგი ქავთარაშვილო! გიორგი ქავთარაძეს გაუმარჯოს! (სცლის ყანწს). აღავსერდი შენთან.

ქავთარაძე (ჩამოართმევს). ღმერთმა გაამძლიეროს ჩვენი დიდებული მეფე ლუარსაბ, რომლისაც იმედით სცხოვრებს ახლა ჩვენი გაჭირვებული საქართველო. (უსუნთქლივ ჰსვამს. გარედამ ისმის საყვირისა და ნაღარის ხმა, ჯარების ყიყინა და შეძლუსი. ქავთარაძე დგება.) დიდებულო მეფეო! რასაკვირველია, დღეს მოურავის სახლში არიან თქვენს შესაქცევრად და სადიდებლად მოწვეულნი პირველი შემაქცევარნი და მომღერალნი. მაგრამ თვით მოურავის სახლში იმყოფება იმისთანა მშვენიერი ხმის მქონე და სიმღერის მცოდნე, რომლის წინაშე არც ერთი მომღერალი და არც ერთი მოსაკრავე არ გამოდგება. ეს გახლავსთ მოურავის და — მშვენიერი მაკრინე.

მეფე. ჩემთვის ყველა საკრავზედ და ყველა ხმაზედ სასიამოვნოა — ქალის სიმღერა, და უკეთუ მშვენიერი მაკრინე ღირს გვყოფს და გაგვაპატიოსნებს თვისის მშვენიერის ხმის გაგონებით, ჩვენი პირველი სათხოვარი იქნება — რომ შეასრულოს იმან ჩვენი სურვილი.

მოურავი. ყოველი თქვენი ყმა უნდა იყოს მორჩილი თქვენის ბრძანებისა.

გიორგი ქავთარაძე. (მიართმევს მაკრინეს სანთურს და დაიჩოქებს ცალის მუხლით). ჩვენი დიდებულის მეფის სურვილია, რომ ყოვლითურთ შემკობილი სუფრა—შეამკოთ თქვენის მშვენიერის ხმით.

შადიმან. (ეჩურჩულება რაღასაც ბარათა ბარათაშვილს, ბარათა წარბს შეიჭმუხნის და რაღასაც მწარედ იღიმება.)

მაკრინე. (ჩამოართმევს სანთურს და, შემკრთალი, ვერა ჰბედავს ჟერ დაკვრას. ამ დროს მესაკრავეები უკრავენ რაღაც ტკბილს ხმას. ამასობაში მაკრინე ემზადება და იმშვიდებს გულს. მესაკრავეები გაჩუმდებიან. მაკრინე მთრთოლარეს ხმით დაიწყებს. ყველანი სულ-გაკმენდილები ისმენენ).

«შენგნით მოელის ქვეყანა
მწუხარებიდამ დახსნასა,
თვალებზედ ცრემლის შეშრობას,
გულზედ სალმუნის დასხმასა.
გლოვისა ზარმა მოიცვა
ძაძა-მოსილი ქვეყანა:
სულ მუდამ ცრემლი და გლოვა.—
გლოვა და ცრემლი ყველგანა.
მთა ველსა ცრემლით გასტირის;
ველი მთას ეტყვის ცრემლით ბანს.
მიწა ცას ცრემლით შესტირის
და მიწას ცხელი ცრემლი ჰრწყავს.
შენგნით მოელის ქვეყანა
მწუხარებიდამ დახსნასა,
თვალებზედ ცრემლის შეშრობას,
გულზედ სალმუნის დასხმასა.

(მაკრინე გაჩუმდება. რამდენსამე ხანს ყველანი გაშტერებულივით გაჩუმებულები სხედან).

მეფე. გიორგი მოურავო! გამიგონია შენი დის სიმღერის ქება, და მართლაც, რომ საქები ყოფილა. მაგ-გვარი მშვენიერი ხმა და სიმღერა ჯერ ჩემს ყურს არ გაუგონია, უკაცრავად ვიქნები, რომ ამ ერთს შემთხვევაში ჩამოვართვა ტოლუბაშობა. მე მინდა დავლიო შენის დის სადღეგრძელო და მსურს, რომ თასი გამივსოს თვით შენმა დამ თვისის მშვენიერის ხელებით.

მოურავი. თქვენის ბრძანების უარის თქმა ჩემს სახლში არავის შეუძლიან. იახლე, მაკრინე, ჩვენს დიდებულს მეფეს.

მაკრინე. (ადგება, აიღებს ვერცხლის სალვინეს, დაიჩოქებს ცალს მუხლზედ და დაუსხამს მეფეს ღვინოს ოქროს თასზედ, რომელიც უჭირავს თვით მეფეს).

მეფე. მშვენიერო მაკრინე! დღეს მეფე შენი გხედავს შენ უღირსესად ყოველთა ქალწულთა და ჰსვამს შენს სადღეგრძელოს. (იწაფებს თასს და უსუნთქლივ ჰსვამს.) ალავერდი შენთან, შადიმან, ჩემო ერთგულო გამზრდელო.

შადიმან. (ჩამოართმევს სავსე თასს, რომელსაც ავსებს თვით მეფე, და ჰსვამს). მშვენიერო დაო მაკრინე! დღეს მრავალნი წარჩინებულნი ქალწულნი შემოჰშნატრიან შენს დიდებას, ვინაიდგან ასე მწყალობლად გიყურებს მაღალი და ძლიერი მეფე ჩვენი. ვისურვებ, რათა საფერისად დააფასო სითავდაბლე და წყალობა მეფისა.

მაკრინე. (ჯდება თავის ადგილას. ყველანი ჰსმენ მაკრინეს სადღეგრძელოს.)

მეფე (შეზარხოშებული). გიორგი მოურავო! უბრძანე მოსაკრავეთა და საზანდრებთ, რომ დაუკრან მაკრინეს შესამკობელი ხმები.

(მესაკრავეები უკრავენ. გარეთ ისმის ჯარების ყიჟინა, ბუკისა და საყვირის ხმა. ამათ შემდგომ სუფრაზედ სტუმრები ამბობენ სუფრულს, მეფე ეუბნება ბანს.)

მოურავი (მესაკრავეებს). სათამაშო! (უკრავენ სათამაშოს. მოურავი ადგება და თამაშობს. მერე თავს დაუკრავს მეფეს.) ბატონო ლუარსაბ, თუ ეხლა არ ითამაშე, მე ისე ჩავიგდებ, ვითომც სრული გული არა გქონოდეს ჩემს დახვედრაზედ.

მეფე. (დგება და თამაშობს. გაათავებს და თავს დაუკრავს მაკრინეს.) იმედი მაქვს, როგორც სიმღერა გცოდნიათ მშვენიერი, ისე თამაშობაც გეცოდინებათ.

მაკრინე (ვერ ჰბედავს ჯერ. მოურავი წაავლებს ხელს და აყენებს, მაკრინე თამაშობს. მეფე და სხვები უკვრენ ტაშს).

შადიმან. შენ ჰნახავ, ბარათავ, თუ რითი გათავდეს ეს ამბავი. მოურავი თავის გველობას და ოსტატობას არც აქ იშლის.

ბარათა. ეგ მაგას სულ წინად ექნებოდა გამზადებული; ხომ იცი, რომ უანგარიშოდ ეგ ერთს ნაბიჯსაც არ გადასდგავს წინ.

მელიქ ათაბაგი. ჩვენ მაგას თუ არა მოუკვარეთ რა, ეგ არ გვახეირებს ჩვენ. (თამაშობა გრცელდება. ყველანი აიშლებიან სუფრიდამ, მეფე ათამაშებს შადიმანს, ბარათას, ნუგზარს და სხვა ყველა დიდებულთ).

ნუგზარ (რა დაატყობს მეფეს დაღალვას) ახლა, ჩვენო პატიოსანო ბატონო მეფეო, მე და შენ რომ პატარა მოვისვენოთ, ურიგო არ იქნება, თქვენთვის ცალკე ოთახი მზად გახლავს. თუ გნებავსთ დედოფალთან გაბრძანდით, ისინიც წაბრძანდნენ მოსასვენებლად.

შადიმან. კარგი იქნება, ნუგზარ მართალს ბრძანებს... ახირებული მაგარი ღვინოები იყო.

მეფე. ვასრულებ თქვენ სურვილს. (თავზედ ხელს ისვამს-ე გიორგი მოურავო! (მოურავი მივა მაშინვე). მე ისეთს გუნება-ზედა ვარ, რომ, თუნდა კიდეც არ გიამოს, ამაღამაც შენი წვე-ული ვარ. ეცადე, რომ ასე კარგად არ დამიხვდე, თორემ აღარც ხვალ წავალ.

დიდი მოურავი. მოკვდეს შენი გიორგი, თუ მაგის უკე-თესს წყალობას შენ იმაზედ მოიღებდი. და მინამ ვიცოცხლო, მინამ ამაზედ უარესის გულით გიორგი შენ დაგიხვდებოდეს. (მოსაკრავეებს.) მოსალოცი დაუკარით: მეფე ამაღამაც, ხვალაც ჩემი სტუმარია. თითონა ბრძანა და მეფის სიტყვა აღარ გატყ-დება. (მესაკრავენი უკვრენ).

მეფე (ეხვევა გიორგის და ჰკოცნის). აჰ, შენი ჭირიმე! ღმერთმა მომკლას, თუ ჩემს საყმოში—შენზედ საყვარელი მე მყავდეს. (მეფე გადის. გადიან სხვებიც.)

სცენა 3.

ოთახი დიდი-მოურავის სასახლეში, სადაც განისვენებს დედა მეფისა.

მეფე ლუარსაბ. (შემოაღებს ჩუმად კარს და შემოდის.) დედა, არა გძინავსთ,

დედოფალი. ოჰ, შვილო, შენა? მოდი ჩემთან, გენაცვა-ლოს დედა, ახლა როგორ ხარ?

მეფე. ახლა ცოტა გამოვფხიზლდი. ბარათა, ნუგზარ, შა-დიმან, თეიმურაზ, ქაიხოსრო სულ ერთს ოთახში ჰყრიან და სძინავთ; უნდა დაგენახვათ ნუგზარ და ხოსია როგორა ხვრინა-ვენ, თითქო ერთმანეთს ეჯიბრებიან, ვინ უფრო ძალიან დაიხ-ვრინებსო. (ჯდება დედოფლის გვერდით და უწვება კალთაში.

დედუფალი შუბლზედ ხელს უსვამს. მეფე ამოიოხრებს) გამოვფხიზლდი კი, დედილო, მაგრამ ღვინოზედ უფრო ახლა სხვა რამე მომეკიდა. აქამდის ვიწექ ჩემს ოთახში მარტოკა და ეს ფიქრი თავიდამ არ გამომდიოდა.

დედოფალი. რა ფიქრი; შვილო? რა დროს შენი ფიქრებია, შენ გენაცვალოს დედაშენი. შენც რო საფიქრელი რამე გქონდეს. მაშ ვიღა უნდა იყოს უფიქრელი.

მეფე. რა ფიქრი, დედაჩემო, და — ტყუილი დაფარვა ტყუილი იქნება, მაგრამ მეშინიან, კაი თუ შენ ჩემი ჭაზრი არ მოიწონო და ამასაც კი მოგახსენებ, რომ თუ ეს არ შემისრულდა სხვა ამ გვარი სურვილი ჩემს გულში თავის დღეში აღარ გაივლის. ვიცი, რომ ჩემზედ უსაყვარლესი შენ არა ვინა გყავს და ამისგამო იმედი მაქვს, რომ ამ ჩემი გულის საქმეში ხელს არ მომიცრი.

დედოფალი. ეი, შვილო! თუ შენი სავნები საქმე არა იქნებარა — ღმერთი არ ჩამქოლავს, რომ შენ ხელი მოგიცარო. შენს მეტი ვიღა გამაჩნია: ერთი შენღა ხარ ჩემი სულის ჩამდგმელი (მოსდის ცრემლები).

მეფე. შენ თითონ კარგად მოგეხსენება, დედუფალო, რომ დღეს მოურავზედ ძლიერი კაცი არ არის ჩვენს სამეფოში. ჯერ ახლა უმაწვილია და ქვეყანა მაგას შესცქერის და ერთი თავისის სიტყვით, როგორც უნდა ატრიალებს პირველი გვარის თავადებს და მთავრებს, და მერე რაც უფრო ხანში შევა და გამოიცდება, მაშინ ხომ ქვეყანა სულ მაგით ხელთ იქნება. აგრეთვე კარგად იცი, რომ მრავალი მეშურნენი ჰყვანან მაგასაც და მეც და ერთყამად კიდეც ჩამოაგდეს ჩვენში შური. ქვეყანა ელის ჩემგან შველას. ქვეყანა იღუპება უპატრონობით, ასე რომ სიმღერაშიაც კი ამას მღერიან, და მე მარტო არაფერი არა შემიძლიანრა. ამისთანა დროს ყველაზედ უფრო საჭირო ჩემთვის

არის მოურავი. ამისგამო მე მსურს მოურავის დამოყვრება. იმისი დაა მაკრინე, რომელმაც დღეს ისე მიიზიდა ჩემი გული, რომ ჩემი თავი ჩემს ხელთ აღარა მგონია, არის ყველა ჩემს საცოლეებზედ ღირსი დედოფლობისა. თუ არ მაკრინეს — სხვას დედუფლად საქართველოს ტახტზედ არა ვის დავისვამ; ბერობას ვირჩევ, უმაკრინეობა კი არ შემიძლიან. ამისგამო, გთხოვ, დედაჩემო, რომ დღესვე მოელაპარაკო ვისიმე პირით მოურავის დედას, რომ ხვალ ან ამაღამვე დავიწეროთ ჯვარი.

დედუფალი (შეფიქრებული). დაიცა, შვილო, ცოტა მაინც მომაფიქრებინე, ან დავეკითხოთ ვისმე: ზოგს მამის ოდენა ამაგი აქვს შენზედ, ზოგი სარდალია. ზოგი სისხლი და ხორციუიმათოდ როგორ იქნება. წინააღმდეგი ვის შეუძლიან, მაგრამ სამართალია, რომ იმათაც დავეკითხვნეთ, თორემ ქვეყანა რას იტყვის.

მეფე. ჩემი უკანასკნელი სიტყვა ეგ გახლავსთ, რომ მოურავის და. ხვალ ან ამაღამ უნდა შევირთო. ახლა თქვენ იცით: გინდა ჰკითხეთ ვისმე, გინდა — ნუ. საქმე ამაღამამდის უნდა გადასწყდეს. თუ მალე არ დავიგულე ჩემად ჩემი მშვენიერი მაკრინე, — ჩემი თავის იმედი აღარა მაქვს. (გადის)

დედუფალი (მარტო). ეს! გენაცვალეთ! ასე უეცრად! რა უნდა ვქნა ახლა! ეგ ერთი აჟინებული ხასიათისაა, და უყაბულებს პირველი კაცნი უბრალო აზნაურის ქალის შერთვას!?..

შადიმან (ოდნავ შემოაღებს კარს, შემოიხედავს და მერე შემოდის). ბატონო დედუფალო. ხომ არ განისვენებთ?

დედუფალი. ოჰ, შადიმან! მობრძანდი. ეს არის ესლა შენთანა მქონდა ფიქრი. დაბრძანდი.

შადიმან. მე გიახელით, ბატონო დედუფალო, რომ გაგაფთხილოთ ჩემი გაზრდილის შესახებ. აბა იფიქრეთ, რა უბედურება იქნება ჩემთვის და ქვეყნისთვის, რომ ჩვენი ქვეყ-

ნის თვალი მეფე, რამე თავის დასამცრობს საქმეს შეემთხვეს! თქვენც შეჰნიშნავდით, დედუფალო, დღეს რა რიგად შეიქნა მეფე მოურავის დისთვის. ჩვენ უნდა გავეცქარნეთ აქედამ, რომ ამაღამის ლხინში უმაწვილი მეფე უფრო არ აიტანოს ამ ქალის სურვილმა; ცხენები მზად არიან და წასვლის მეტი აღარა გვინდარა. მუხლ მოდრეკით გევედრებით, რომ არ გაუშვათ თქვენი შვილი ამაღამ აქ.

დედოფალი. იჰ, ჩემო შადიმან! მეც ეხლა მაგ ფიქრში ვიყავ და ამიტომ მინდოდა შენი ნახვა. შენი მტერი, ჩემი საქმეა. არ ვიცი, რა წყალში ჩავარდე. ეს არი ეხლა იყო აქ ჩემთან ჩემი შვილი, და დამადგა: გინდა თუ არა მოურავის დაი უნდა შევირთოვო, თუ არა და ბერად შევდგებიო, მოფიქრებაც არ დამაცალა, ისე ამიქინა; გინდა, თუ არა დღესვე მოელაპარაკე მოურავს და იმის დედას, რომ ამაღამვე უნდა ჯვარი დავიწეროო. რა ვქნა და რა წყალში ჩავვარდე?

შადიმანი. (ჩაფიქრდება და მერე ადგება). ოოჰ! განა არ ვიცოდი მე სააკაძის გველური ხასიათი. იმას განგებ ჰქონდა გამართული ძღევანდელი წვეულება; განგებ ჰყვანდა ქალები მოწვეული და განგებ გამოაჩინა და ამღერა თავის დაი. იმან იცოდა თავისი დის მშვენიერება და მეფის უმაწვილური ხასიათი, და ყველა ეს განგებ მოახდინა. ქავთარაძე არის მაგის გული და რაც მოურავს ჰნებავს——ის იმას სჩადის. . . . რამდენჯერ მოგახსენეთ, დედუფალო, რომ, მანამ გიორგი სააკაძე ცოცხალია, მანამ ქვეყანას კეთილს არ დააყრის და არავის მოასვენებს, მეთქი. ჯერ რომ გამდელიც არ ვყო და ამოდენა ამაგიც არა მქონდეს მეფესა და იმის სახლზედ—ჩემს დროულს ადამიანს სიზმარიც დაეჯერება. აბა ახლა რა უნდა უყოთ! ვიღა რას ჩააგონებს მაგას. ქვეყნის სამარცხვინოდ, თქვენი ჭირიმეთ, მეფე როგორ უნდა გაუხდეს სიძედ ერთ ვიღაც კუდა აზნაურს! მაგას თითონ

ხელმწიფეები არ დაუჭირდნენ ქალს და დღეს საავაძე უნდა დამოუყროს! რატომ არ გასკდება დედამიწა და არ ჩაიტანს მაგისთანა ბოროტს და ქვეყნის ამრევს კაცებს! რატომ ქვეყანა არ შეირყევა, რომ ყოვლად-საქართველოს მპყრობელიმ, მეფე საბარათიანოსი, ქსნისა, არაგვისა, ქრცხინვალისა, მუხრანისა და სხვათა — შეიქნეს სიძედ ერთი უკანასკნელის აზნაურისა. ოო! დაინგრეს ის დღე და ის საათი, როდესაც გიორგი საავაძე ჩამოთესლდა მეფის სასახლეში. დაიქცეს ის უკუღმართი საათი, როდესაც ეგ მეფემ და დედუფალმა დაინახეს კარგს თვალზედ. მაშინვე ეტყობოდა მაგას გველობა, მაგრამ ჩემი გამგონე ვინ იყო! (დაჯდება და დაფიქრდება. ადგება ისევ) დედუფალო! მე ერთს ფიქრზედ მოვკვდი და ამის მეტი სახსარი ჩვენ არა გვაქვს.

დედოფალი. აბა, გენაცვალოს ჩემი თავი, მუდამ ჩემი ოჯახის ერთგულო და დამცველო შადიმან!

შადიმან. მეფე ლუარსაბი ჯერ ახალგაზდაა. მაგის გულის თქმა არის წუთის სურვილი, და თუ ეგ წუთის სურვილი შეუსრულდა, იმავ წამს ყოველივე ტრფიალება გულიდამ გადაუვარდება და იქნება სიყვარული სიძულვილადაც გადაექცეს. ამისგამო, მე ვფიქრობ და იმედიცა მაქვს, რომ ის ქალი უქორწილოთაც გაურიგო და მაშინ მეფე ხვალ თითონვე განერიდება მაგ ქალს.

დედოფალი. შადიმან, ღმერთმა კარგი მოგცეს, კარგი აზრი ეგ იყოს, მაგრამ ნუ დაივიწყებ, რომ ეგ არის და გიორგი საავაძისა.

შადიმან. რა! მე თქვენ მოგახსენოთ, გვარის შვილობა წაუხდება! თქვენ ვერ გიცვნიათ საავაძე. ოღონდ მეფისგან გამოელოდდეს რასმე, თორემ . . . მე მომანდეთ და მე მიკისრია.

დედოფალი. შენ იცი, შადიმან, ოღონდ სირცხვილში კი არაში ჩაგვაგდო.

შადიმან. სააკაძემ სირცხვილისა არა იცისრა..... ჯერ საქართველოს ტახტი ისე არ დამცირებულა, რომ სააკაძის ქალი დედოფლად იჯდეს. (გადის).

სცენა 4.

ოთახი დიდი მოურავისა.

დიდი მოურავი. მეფეს ძალიან გაუჯდა ჩემი დის საყვარული, სადილსუკან ის იწვა მარტო ოთახში გულაღმა, მკლავები ჰქონდა თვალებზედ გადაფარებული და ორჯერ—სამჯერ მოვკარ ყური, რომ ბურანში ის მაკრინეს სახელს ახსენებდა და ოხრავდა. ღმერთმა ჰქნას მაგ ოხვრას მოჰყვეს ქვეყნის ლხენა.

ქეთევან. (ფცებ შემოაღებს ოთახის კარს და შემოდის). აკი გითხარ, შვილო, რომ ჩემს მაკრინეს ნუ გამოაჩენთ მე-თქი! რაზედ დამღუპე, რაზედ შემარცხვინე, რაზედ გამომჭერ ყელი, შე ჩემის ცოდვით სავსევ! (სტირის).

დიდი მოურავი. რა იყო დედაჩემო? რა მოხდა აგრეთი?

ქეთევან. რა მოხდა—და მეფეს ჩვენი შერცხვენა მოუნდომია..... თქვენი ჭირიმეთ, რატომ არ ჩამქოლავთ ამ დღის მომსწრესა!

დიდი მოურავი. როგორ! ვინ გითხრა?

ქეთევან. თვითონ მაკრინემ, იმ უბედურის და უკულმართი დღის ნაშობმა. მეფეს ბაზიერი შემოუჩენია.

მოურავი. და ბაზიერსაც გაუბედნია მაგ ამბისა ჩემს ოჯახში შემოტანა?! (იტაცებს ხანჯალზედ ხელს) სად არის ეხლა?..

ქეთევან. (უღობავს კარსა) შენ გენაცვალე შვილო, ნუ

გაშფოთდები. მე მომკალ ნუღარ მაცოცხლებ და ამ ამბავს კი ნუღარ გამოაქვეყნებ.

მოურავი. ვაიმე, რომ ჩემს სახლში არიან, თორემ ჩავა-მწარებდი მაგ კადნიერებისათვის. ვინა! მეფე ლუარსაბ, რომელიც იცნობს ჩემს ამაყს გულს, მიბედავს მაგ გვარს შეურაცხებას?!.. არა, ეს ლუარსაბის საქმე არ არის, ეს ხდება სხვების შეგონე-ბით. და ვაი იმათ დღეს, თუ ეს მართალი გამოდგა. (გაღებს კარებს) სთხოვეთ მუხრანის ბატონს, თეიმურაზს, რომ ერთის წუთას აქ შემობრძანდეს.

ქეთევან. ნუ აჩქარდები შვილო, შენ გენაცვალოს დედი-შენის თვალები, ნუ მამჭრი საქვეყნოდ თავს. (გადის.)

დიდი მოურავი. ამ დღესაც მოვესწარ, რომ ჩემს სახლს ამ შეურაცხებას აყენებენ! ჯერ მოკვლას მექადოდა — ვერ მოახერ-ხა და ახლა ესეებიც მოუნდომია! ოოჰ, მადიმან! ვიცი სულ შენი ჭუნარებია, ესეები და ავად გაუსწორდებით როდისმე მე და შენ ერთმანერთს. შენ, მგონი, დაგავიწყდა ის დღე, რომ საქვეყნოდ იარაღი აგყარე და დედაკაცის სახელი გიწოდე. ეტყობა საჭიროა, რომ ხშირად გაგიახლებდე სოლმე ამ დღეებს.

თეიმურაზ მუხრან-ბატონი. (შემოდის). რა ამბავია, გიორგი?

დიდი მოურავი. დაბძანდი, თეიმურაზ, და მოგახსენებ. (დასხდებიან ორივენი). დღეს შენზედ დიდი კაცი, შემდგომ მე-ფისა, ჩვენში არავინ არის და შენზედ მასლობელიც მე არავი-ნა მყავს. დარწმუნებული ვარ, თეიმურაზ. შენი ძმობისა და მეგობრობისაგან, რომ მე სიტყვა არ გამივა შენგან. მეფის სასიამოვნოდ და მესაქცევრად მოვიწვიე მრავალი დიდი კაცის სახლობანი, სადაც ბრძანდებოდა თქვენი სახლობაც, ვამღერე ჩე-მი და მაგის მესაქცევრად და ვაახელ ღვინის დამსხმელად — შევასრულე, რაც, მეფის სურვილი იყო, და მაგან კი ჩემი სახ-

ლის შეურაცხება მოინდომა. ნეტავი იცოდეთ; მეფეს ჩემის დისათვის ბაზიერი შეუჩენია!! ამაზედ მეტი შერცხვენა და ლაფის დასხმა რაღა იქნება? ამისთვის, გთხოვ, მიმეგზავნო მეფესთან და ჰკითხო: რას მემართლებოდა ამგვარის შეურაცხებით? ნუ თუ ისე შერცხვენილად მიცნობს, რომ ჰგონია ყოველს შეურაცხებას ავიტანდე! შეუძლიან მომკლას, თავი გამაგდებინოს — ყველა მაგის ხელთ არის — მეფეა, წინააღმდეგი არავის შეუძლიან; მაგრამ მაგ გვარს შეურაცხებას, მინამ ეს თავი მხრებზედ მაბია — არ მოვითმენ. დამდეგვალად, შემიტყე ეს ყველაფერი მეფისაგან და ეხლავე შემატყობინე.

თეიმურაზ. ბატონი ბრძანდები. თუ ეგ მართალია, მამაჩემი არ წამიწყენდეს, სწორედ საწყენია და კიდეც მიკვირს მეფის გონივრებისაგან. (თეიმურაზ გადის და მოურავიც თან გასდევს).

მაკრინე. (შემოდის) სად წასულა თქვენი ჭირიმეთ, აქაც არ არის! (დაეშვება ტახტზედ და მიიფარებს თვალებზედ ხელსახოცს) ღმერთო! რა შეგცოდე ასრეთი, რომ ამ სირცხვილში ჩამაგდე!.. რად მომეცა ეს სახიერება, თუ კი ამითი მე ეს სირცხვილი და დამცრობა მეწერა! სად იყავ შავო ჭირო, რომ აქამდის არ მომკალ და არ მომარჩინე ამ ამბავსა!! რატომ არ დამჩენჩენს და არ დამასახიჩრებს ამ საშინელმა ყვავილმა და წითელამ, რომელნიც ისრე უწყალოთ მეყარნენ თავსა და პირზედ?! რათ უდგამდა დედაჩემი ამ ანგელოზთა ტაბლას და უკმევდა ბაზმას, რომ ჩემი მაკრინე არ დამისახიჩროვო, თუკი ჩემს უსახიჩრობას მოსდევდა ჩემი თავის მოჭრა!!..

თეკლე. (შემოდის) შენ გენაცვალე მაკრინე, მართალია, რაც ჩემმა დედამთილმა მიბრძანა?

მაკრინე. აბა! რატომ არ ჩამქოლავ!!, რასაც ერთი აიყონებს ჩემო ძამია, ვეღარავინ გადაათქმევინებს: რა გამოჩენა გვემართა ჩვენ შესარცხვენათა.

თეკლე. ემანდა, ეგეც შენი მეფე! რომ აგვექინებინა: ეგ იმისთანას არა ჰგავს, რომ გიორგი სასიკვდილოთ გაიმეტოსო; ემანდა ეხლა რას ჩადის.

ბაზიერი. (შემოჰყოფს თავს კარებში. მაკრინე ამის დანახვაზედ შეჰკივლებს და გარეთ გაკარდება. თეკლე თან გაჰყვება. ბაზიერი შემოდის). მოურავი აქ არა ყოფილა... ჰყურობ, როგორ შეჰკივლა და გაიქცა თითქო აქ არა ამბავიარაო; და წედან კი კალთაში უვარდებოდა მეფესა. ნეტავი ეს ოხერი მეც ერთი დღე მაინც ვიყვე მეფე. ერთი დააცქერდეს კაცი — რა მშვენიერი რამ არის და!... ამაღამ, ჩემი უგუნური ფიქრით, მამაჩემი არ წამიწყდება, ჩვენ მეფეზედ ბედნიერი მეფე ცას ქვეშეთ არავინ იქნება... არც კი ეგ იქნება უბედური: ერთ ღამის დედოფლობაც კარგია! ძალიან უარი კი უტკეცია და!... ახლა ერთი ჩვენი მოურავი ვნახო. პირად იმანაც კი იცის თაკილი, და გულში კი, მამაჩემი არ წამიწყდეს, რომ სიხარულით გაივსება. ბევრისთვის გაუწევია ჩვენს მეფეს სიძეობა, მაგრამ, ოჯახი დამექცეს, თუ იმას ჯერ ასრეთი დაბალი მოყვრები შეჰხვედროდეს... სააკაძე! ერთი გულამშიერი აზნაური!

დიდი მოურავი. (შემოდის და თეიმურაზ მუხრან ბატონიც თან მოსდევს). შენ აქ რას აკეთებ?! როგორ გაჰბედე, რომ ჩემს უნებურად ჩემს სამყოფს ოთახში შემოხველ?!

ბაზიერი. (შეკრთალი უკან იწევს). ცოტა რამ მოსახსენებელი სიტყვა.... თუ თქვენი ნებაც იქნ............

დიდი მოურავი. აქვე ხარ! (სტაცებს საყელოში ხელს, წასწხირავს კარებში და გააგდებს ქიმუნჯით).

თეიმურაზ მუხრან-ბატონი. დამშვიდდი და მოისმინე, გიორგი, მეფემ რაც შემოთვალა. მამაჩემი არ წამიწყდება, მოსალოცი ხარ და კიდევ გილოცავ სულით და გულით. მეფემ საკვირვლად გაიოცა ეს ამბავი და სთქვა: ეგ ამბავი შეცდომა იქნებაო. შემოგითვალა, რომ გვეყო, რაც აქამდის ჩვენში შური იყოვო. ახლა მე მრავლის შემთხვევით დავრწმუნდი, რომ შენისთანა ერთგული და საჭირო კაცი არა მყავსო. შენი დაც ძალიან მომეწონა და მსურს, რომ დავმოყვრდეთო. მეფეს ჰსურს რომ, თუ შეიძლებოდეს, ამაღამვე დაიწერონ ჯვარი, თუ არა და ხვალ მაინცა და მაინც. შენმა მზემ, რომ ასე უცებ ბედნიერება ყოვლად მოულოდნელია და კიდევ დაიწყე მზადება ამაღამისთვისვე. . . . რაკი შენ და მეფე დაჰმოყვრდებით — მტერი ვეღარას გიზამსთ.

დიდი მოურავი. აბა, ჩემო თეიმურაზ, მეც მანდა ვარ. ღმერთმა კარგი მოგცეს — კარგი ღვთის წყალობა ეგ სხვისთვის იქნებოდა, მაგრამ ჩემთვის ეგეც სწორედ უბედურებაა, ჰხედავ, ჩემი მტრობა რას ჩადის! ეს ჩემი გაუპატიურების მონდომა იმათი საქმეა — მეფეს არც კი გაუგია! ჩემთვის მტერი აქამდის კი არ იყო საშიშარი, ახლა არის. თუ ჩემი და მეფეს მივეცი, აბა შური მაშინ გაიღვიძებს ჩემს მტრებში, და ჩვენ ერთმანერთს შეგვახოცენ. ამისგამო ხელმეორედ შეგაწუხებ, თეიმურაზ, დამავედრე მეფეს, რომ ჩამომეხსნას. მე, ერთი უბრალო აზნაურ-შვილი, არა ვარ ღირსი მაგის მოყვრობისა: ჯერ არა ყოფილა და ჩვენი მეშურნები ეხლავე შეიბნენ, და რომ მოხდეს რამე, მაშინ, რას უნდა ველოდეთ!

თეიმურაზ მუხრ.-ბატონი. ბატონი ბრძანდები, მაგრამ არა-მგონია მეფე შენ მაგითი შეიჯერიო. ის იმნაირად ლაპარაკობდა, რომ თუ ნება არ იქნება, იქნება ძალაც იხმაროს.

დიდი მოურავი. თუ მეფემ არ ჰქნას, მაშინ დედოფალს შემახვეწე, რომ ჩამომხსნას ეს ხათაბალა და ნუ ინებებს ჩემს დაღუპვას. დადიანის ქალს ელაპარაკებიან და მაგისი შესაფერიც უფრო დადიანის ქალია და სილამაზითაც ჩემ დას ის არ ჩამოუვა.... სწორედ მუხლ-მოდრეკით შემავედრე, რომ ჩამომეხსნან და მთელს ქვეყანას მტრად ნუ გამიხდიან.

თეიმურაზ მუხრ.-ბატონი. შენი ნებაა. (გადის).

გიორგი ქავთარაძე (შემოდის). რას სჩადიხარ, გიორგი, რათ უთვალი უარს? ძლივ საქმე როგორც გვინდოდა, ისე მოვიყვანეთ და ახლა უარზედა სდგევხარ!

მოურავი. ჩვენ უნდა მკვიდრად საქმე დავიჭიროთ. უამისოდ შეიძლება ჩვენი საქმენი და განძრახვანი უფრო წავახდინოთ, ეს უფრო მტრად აგვისევს მეფის მახლობელთ, თუ მეფეს კარგათ არ დავიჭირეთ ხელში.

ქავთარაძე. მეც ვფიქრობდი მაგაზედ... ერთი ფეხის გადაბრუნება და ჩვენი მტრობის გამარჯვება ერთი იქნება. შადიმან კიდევ რაღასაც გველაძუაობს...

მეფე. (შემოდის. ქავთარაძე გადის). გიორგი, შენი ნახვა მინდა.

დიდი მოურავი. მობრძანდი, შენი ჭირიმე. (მიეგებება). დაბრძანდით.

მეფე. მამაჩემი არ წამიწყდება, გიორგი, რომ მიკვირს შენი ამბავი. მაშასადამე შენ ჩემი დაახლოვება და დაკავშირება არა გნდომებია და უნდა დავიჯერო, რასაც შენზედ აქამდის მეუბნებოდნენ. მე მეგონა ჩვენში ყველა უთანხმოება მოისპო, მეთქი, და ეხლა შენი ქცევიდამ უნდა გამოიყვანო, რომ შენ ჩემზედ გული აქამდის არ გაგიწმენდია. შენი დის შერთვა იმიტომ უფრო მინდა, რომ შენი დაახლოვება მსურს, რომ მე და შენი გაყრა აღარა მტერს და აღარა ენას აღარ შეეძლოს.

დიდი მოურავი; ბატონო მეფევ! ღმერთია გულთა მხილველი, რომ მე, თუ გიბედავ უარს და უშვებ ხელიდამ ამ ბედნიერებას, ეს მომდის თქვენი ერთგულებით და არ მინდა, რომ ამაზედ უმეტესად შეგაძულონ ჩემი თავი ჩვენის დამოყვრებისათვის. შენ თვითონ კარგათ იცი, მეფევ, შური მრავალთა საქართველოს დიდებულთა, რომელნიც არც შენ მოგიწონებენ ჩემს დამოყვრებას, და მიგასწავებენ იქამდის, რომ შენ გამიმეტებ კვალად სასიკვდილოდ. ნუ გეწყინება, მეფევ, მართლის თქმა. შენ კარგათ იცი გიორგი მოურავის ხასიათი, რომ ის ამოღებული ხმლის წინაც არ დაჰფარავს მართალს. შენ ჯერ ისევ უმაწვილი ხარ, შენს ჭკუასა და ახოვნებას მრავალნი ხელმწიფენი ინატრებენ. მაგრამ, შენ არა ხარ ჯერ დამჯდარი ხასიათისა, არა გაქვს გამოცდილება, რომელიც არის საჭირო შენს მდგომარეობაში; არ იცნობ კაცსა და კაცის გულსა, და ამის გამო ადვილად ასდევ სხვის სიტყვას, რომლისგამოც ხშირად ვერ არჩევ ერთგულსა და ორგულს შენსას და შენი ქვეყნისას. შენ გახვევიან იმისთანა გვამნი, რომელნიც თავის სასარგებლოდ ჰხედვენ, რომ არ გამოგიყვანონ მაგ მდგომარეობიდამ. გიფარავენ ცუდს და ყველას კარგის მხრიდამ გიჩვენებენ, გაქებენ პირში და იმისთანა ღირსებას გიჩვენებენ შენში, რომელთაც შენს გულში ჯერ სრულებით არ გამოუღვიძნიათ, და, რაღა თქმა უნდა, ყველას, ვისაც ატყობენ, რომ უნდა შენი სიმართლის დანახვება, მტრად უყურებენ და უნდათ, რომ ავად იქნება თუ კარგად, მოგაშორონ შენ იმათ. აი, ამისთვის არის, ხელმწიფევ, რომ მე უშვებ ხელიდამ ამგვარს ბედნიერებას და მუხლ მოდრეკით გთხოვ. (დაუჩოქებს) რომ განმარინო მეცა და შენი თავიც იმ განსაცდელს, რომელიც მოგველის ჩვენი დამოყვრების შემდეგომ.

მეფე. (აყენებს). ადექ. გიორგი.... აბა, მეუბნები ხელი აიღეო! მაგ სიტყვებისა და სიმართლის მთქმელზედ ხელი აგიღო?! ამოდენა ხალხში მარტო ერთსა გხედავ, რომელიც მართალს მაგონებს, რომელიც მიღსნის თვალებს, და ისიც ისე არ დავიახლოვო, როგორც ჩემს გულს ჰსურს, როგორც ჩემთვისა და ქვეყნისთვის არის საჭირო! — არა! არასოდეს! ჩემი სურვილია, რომ მე დღეის იქით ვიყო შენი ოჯახის შვილი და შენ — ჩემი ძმა. და ვაი იმათ ვინც ჩვენ შუაში ჩაგვიდგება.... თუ შენ უარს მეტყვი კიდევ, როგორც ქალის პატრონი, მაშინ მე გიბრძანებ შენ, როგორც მეფე თავის ყმას, რომ შენი და მარინე უნდა დაჯდეს დედუფლად საქართველოს ტახტზედ.

თეიმურაზ მუხრან-ბატონი. (შემოდის). აი, თვითონ მეფეც აქა ბრძანებულა და თვითონვე გიბრძანებდა თავის პასუხს; დედოფალმაც ბრძანა, რომ ჩემი შვილის სურვილიაო და იმის სურვილის წინააღმდეგი მე არ შემიძლიანო.

მეფე. არა, მამიშენის სულის მზეს, თეიმურაზ, სწორე ბრძანე, დღეს შენც ბაგრატიონთ გვარისა და ჩემი სისხლი და ხორცი ხარ. მოურავზედ უკეთესს ვისმე დაუმოყვრდები მე? ამაზედ უსაჭიროესი კაცი მყავს ვინმე მე დღეს? შენ თითონ კარგად მოგეხსენება, რომ დღეს მეორე მეფე ქართლისა არის — გიორგი მოურავი. გიორგი ვითომ მტრებსა შიშობს. ვიცი, რომ მაგასაც და მეც მრავალი მტრები გვყავან; მაგრამ ამან უფრო არ უნდა დაგვაკავშიროს, რომ ამით უფრო შევაშინოთ ჩვენი მტერი?!

თეიმურაზ. თუ, მეფეო, ჩემი ძვირფასი მეგობარი, გიორგი, გამიგონებს, — მე სწორედ თქვენის აზრისა გახლავართ.

მეფე. აბა, ჩემო გიორგი! ესეც რჩევა იმისთანა კაცისა, რომელიც ორივეს მოყვარე და ერთგული მეგობარია. შენი

უარის თქმა ამას იქით და ჩვენი ერთმანერთის საუკუნოდ და-კარგვა—ერთი იქნება.

დიდი მოურავი. მე თქვენი ბრძანებისა და სურვილის უარი არ შემიძლიან და ჩემს უბედნიერესი არავინ იქნება თქვე-ნის დამოყვრებით, მაგრამ, რადგან ყველა კაცს ძვირად უღირს თავისი სიცოცხლე და თავისი თავი, ამისათვის გაგიბედავ და გთხოვ, რომ ამ მუხრან-ბატონის დასწრებით მიბოძო საფიც-რის წერილი, თქვენისა, მოძღვრისა და დედის თქვენის ბეჭდის დასმით, რომ მტრის ენით ამ ჩვენის დამოყვრებით მე შენგან არა მევნოს რა, და მაშინ ქორწილი, როდესაც თქვენი ნება იყოს — გვიბრძანეთ.

მეფე. ამაღამვე. თეიმურაზ, უბრძანე შენს მზეს, ჩემს მდივანს ეხლავე დასწეროს საფიცრის წერილი იმ სახით, რო-გორც გიორგიმ ბრძანა. მაშ, მოურავო, მე და შენ სიძე-ცო-ლის ძმანი ვართ ახლა. ჩვენ თვით ეშმაკის ენაც ველარ გაგვ-ყრის. (ეხვევა მოურავს და ჰკოცნიან ერთმანერთს).

თეიმურაზ. მოგვილოცავს. ღმერთმა ბედნიერ გყოთ. ამ მოკლეს ხანში საქართველოსთვის მაგისთანა კარგი არა გარიგე-ბულა რა. მეფე და მოურავი რაკი ერთად არიან, ქვეყანას აღა-რა გაუჭირდება რა. (ეხვევა თითო-თითოდ და ჰკოცნის. ჰკოც-ნიან ისინიც. თეიმურაზ მასუკან გადის):

მეფე. (მიაძახებს.) თეიმურაზ! დედა-ჩემსაც აცნობე ჩემი ბედნიერობა, მობრძანდეს და დაგვილოცოს გვირგვინი. გიორ-გი, შენ ჩემი სასძლო ეხლავე უნდა ჩამაბარო. აცნობე კიდევ, რომ ქვათახევის წინამძღვარი მოემზადოს, ამაღამვე დაგვწეროს ჯვარი.

მოურავი. პაპუნა ჩივიძევ! სთხოვე დედა ჩემს, ჩემს მეუ-ღლეს, ჩემს დას და ყველა დარბაისელთ, რომ მობრძანდნენ და მოგვილოცონ. უბრძანე ჯარებს, რომ გამართონ შედღუხი, მე-

საკრავეთ, რომ დაჰკრან ბუკსა და ნაღარას. დღეს არის ჩვენი უბედნიერესი დღე: მეფე ირთავს ჩვენს ქალს. უთხარ აუშვან შეშხუნაები და მოუკიდონ ჩირაღდნებს, გამოუშვან ღვინის შარავანდები და ჰსვას ყველამ, ვისაც რამდენი ჰსურდეს. აგრეთვე აცნობეთ ეხლავე წინამძღვარს ნასიძეს, რომ მეფე ამაღამ ჯვარს იწერს თქო, და ყველაფერი გაამზადეთ ქვათა-ხევს წასასვლელად.

მეფე. აბა, აგრე, ჩემო გიორგი, აი! მერწმუნე დღეს ჩემზედ უბედნიერესი აღარავინ არის. (გარეთ ისმის სროლისა, საკრავებისა და სიმღერების ხმა და ჯარების ყიჟინა. შემოდიან: მოურავის დედა, მაკრინე თეკლე და სხვანი).

მოურავი. (წაავლებს მაკრინეს ხელს და აბარებს მეფეს). დაო ჩემო, დღეს გეწვია შენ ბედნიერება და გისურვა საქართველოს დედუფლად ჩვენმან უძლეველმან და ყოველთა უმშვენიერესმან მეფემან ლუარსაბ, ღმერთმან შეგატკბოსთ ერთმანერთს საბედნიეროდ თქვენდა და თქვენის ქვეყნისა. (შემოდიან დედოფალი და სხვანი მეფის ამალათაგან).

მეფე. დედოფალო! აი, შესრულდა ჩემი გულის წადილი და გთხოვ, რომ დაგვილოცო გვირგვინი მე და ჩემს მძიროვანს მაკრინეს.

დედუფალი. ღმერთმა ისე დაგლოცოსთ, შვილო, როგორც ჩემი გული ესასოებოდეს უფალს. ბედნიერი იყოს თქვენი ქორწინება. ახლა, შვილო, მე სიკვდილი აღარ მიმძიმს, რადგან მოვესწარ შენს ბედნიერებას. (მოსდის ტირილი და ჰკოცნის ჯერ შვილს მერე მაკრინეს).

სტუმრები. ამინ!. ამინ!! (ყველანი ულოცვენ).

თეიმურაზ მუხრან-ბატონი (შემოდის, შემოაქვს ხელწერილი და აძლევს მოურავს. სამივეს ბეჭედი აზის და ჩემი და ნუგზარის ხელიც აწერია.

მოურავი. (ჩამოართმევს). მადლობელი გახლავარ. ახლა აღარა მიჭირს რა.

მეფე. შადიმან! შენ დღეს მამის მოადგილე ხარ ჩვენი და სამართალია ისე დაგვლოცო, როგორც შენი საკუთარი შვილები.

შადიმან. ღმერთმან ისე გაკურთხოთ, ვითარცა აბრაამ და სარა, ისააკ და რებეკა; ისრე შეგაბეროსთ ერთმანერთს, როგორც ჰსურდეს ჩემს გულს. გიორგი მოურავო! სულითა და გულით გილოცავ შენცა და დედა თქვენსაც ამით უფრო ვარ მოხარული, რომ ახლა უფრო მიზეზი გექნებათ თქვენცა და მეფესაც ერთმანერთთან დაახლოვებისა და უმეტესის ერთგულების გამოჩენისაც. (მოურავი და შადიმან ჰკოცნიან ერთმანერთს).

მეფე უბრძანეთ — ჩემთვის სამეფო და მაკრინესთვის სადედუფლო ტანისამოსი დაამზადონ საქვათაჩუქოდ; მოგვართვან ტახტრევანები. ქორწილის ხალხი ამაზედ მეტი აღარ გვინდა. ჩვენ ყველა ესენი ერთად წავალთ. (მიდის და ყველანი თან მისდევენ).

ბაზიერი (მარტოკა). სააკაძის ქალი — საქართველოს დედოფალი!! ვაი ქვეყნის დამცრობავ! ვნახოთ ბოლო რა იქნება!

მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა II.

სცენა 1.

სცენა დიდი-მოურავის სახლში.

დიდი-მოურავი. (ჰბეჭდავს ქაღალდებს). გესმის, გიორგი, ეს გურიელს მიუტანე, ეს დადიანს. გური-ელი დაარწმუნე, რომ ყველა საჯავახო ადგილებს, რომელ-თაც ეხლა იმერთ მეფე ედავება, მივცემთ; დადიანს ლეჩხუმს დავანებებთ... ხომ ჰხედამენ, რომ მინამ იმერთა მეფე ზის ტახტზედ, იმათ არ მოასვენებს. ჩვენც ყოველთვის იმისგან თქვენსავით შეწუხებაში ვართ-თქო. ესეც იმერთ მეფეს მიეცი. თითონაც კარგათ ჰხედავს, რომ მინამ ეს ორი სამთავრო ცალ-კე არიან, მანამ იმერეთი სულს ვერ მოიდგამს. უნდა, ერთის სიტყვით ყოველი ღონის-ძიებით ეცადო, რომ მაგათში აშ-ლილობა არ დაზავდეს, თორემ ჩვენ ჩვენს აზრს ვერაფრით აღსრულებაში ვერ მოვიყვანთ. ერისთვებთან და მუხრანის ბა-ტონებთან გვმართებს მაგრათ კავშირი. იასე ერისთავი დიდე-ბის მოყვარე კაცია_და უნდა ყოველი დიდება აღუთქვათ. თეი-

მურაზ და ქაიხოსრო მუხრანის-ბატონები ქვეყნის ერთგულებაზედ თავსა სდებენ და უნდა ჩვენც ხელი მოუმართოთ, მაგრამ ჩვენი ნამდვილი დაწყობილება არ უნდა იცოდნენ

გიორგი ქავთარაძე. ჩვენ უნდა დავაჩქაროთ, ახამ მეფეს კარგს თვალზედ გვხედავს, თორემ, ხომ იცი, ბევრს ხანს მაგას თავის დადება არაფრისა არ შეუძლიან. ამასთან, შადიმან, შადიმან დაშორე მეფეს და კიდევ მელიქი. ჩემი სათქმელი სულ შადიმან და მელიქი არის. შენ გეტყობა კიდევ ჯერ გიცვნია შადიმან.

მეფის კაცი. (შემოდის და აძლევს წიგნს). მეფემ მოგართვათ.

მოურავი. (ჰკითხულობს). კარგი, გიახლებით თქო.

მეფის კაცი. როდის მობრძანდებით?

მოურავი. ამაღამ იქა ვარ.

ქავთარაძე. რასა გწერს მეფე?

მოურავი. ყარაიაზედ მეპატიჟება სანადიროდ და მთხოვს-დღესვე მივიდე, რომ ხვალ ადრიანად უნდა წავიდეთო.

ქავთარაძე. ესეც კარგი მარჯვე დროა. მინამ შენ მეფე მოამზადე, რომ ვინიცობაა, როგორ იყვეს საქმე.

მოურავი. სწორედ, მარჯვე დროა. ფიქრი არ არის, დავიწეროთ პირჯვარი და შევუდგეთ გზას. შენ იქ დამეხმარე, სადაც მე არ ვიყვე, და ღმერთის მოწყალე. ჯერ ჩვენი საქმე კარგად მიდის.

ქავთარაძე. ყველაფერი შენზედ არის დამოკიდებული. შენს გარე—სხვას შველა აღარ შეუძლიან, და დაიღუპა ქვეყანა. მშვიდობით. მე ხვალ ადრიან გაუდგები გზას.

მოურავი. მშვიდობით. მე უნდა წავიდე, უთხრა, რომ ბიჭები მოემზადნენ და ჩემი ქორ-მემებრები გაამზადონ სანადიროდ. (გადიან ორივენი).

სცენა 2.

მეფის სასახლეში არიან შეყრილნი მრავალი დიდკაცობანი.

შალიმ. ბარათაშვი. ხომ ჰხედავთ, საქართველოს დიდებულნო და დარბაისელნო, რომ ძლივს გავაბედვინეთ მეფეს მოურავის დაბარება და სიკვდილი, და ახლა ისევ უარზედ სდგას და ამბობს, თუ გინდათ ისევ იმის დას გაუშვებო. ღმერთმან ნუ ჰქნას, რომ მეფემ მოურავის და გაუშვას და მოურავი ცოცხალი დაარჩინოს. მაშინ აღარც ერთს აღარ გვაბოგინებს საქართველოში. ამისგამო, თუ ახლავე არ მოვაკვლევინეთ მეფეს მოურავი, სხვა ამისთანა მარჯვე დროს ვეღარ ჩავიგდებთ. მოურავი ეხლა ხელში გვყავს: ის ამაღამ მეფის დაბარებით ჩამოვა აქ. ჩამოვა თუ არა — უნდა შევიპყრათ, და მაშინვე მოვაშოროთ თავის ბოროტს სიცოცხლეს. ამისგამო, დიდებულნო, ახლა უნდა მეფეს გადაწყვეტილი მოვახსენოთ, რომ, თუ ის ეხლაც არ მოჰკლავს მოურავს, ჩვენ ყველანი შემოვეცარცვებით და მივცემთ სხვას საქმოდ თავს, და მაშინ ვნახოთ მარტო მოურავი რასაც უზამს. თორემ, ჰხედავთ, ერთმა უბრალო აზნაურმა რა რიგ დაიპყრა სადავეები და აღარა დიდი კაცის შვილს სწორად აღარ იხდის. მეტადრე, რაც ის მეფეს დაუმოყვრდა, მეფე იმის დაუკითხავად აღარას აკეთებს და ჩვენს რჩევას და თხოვნას ისე აღარ უგდებს ყურს, თითქო ერთი უბრალო დაბალი კაცის შვილები არიანო. თქვენ ყველანი კარგათ შეჰნიშნავდით, რომ ამ მოკლე ხანებში მეფე, თითქო კიდეც ერიდებოდა ჩვენს სამსჯავროს და თან-და-თან იახლოებდა იმ კაცთ, რომელნიც მოურავს იამებოდნენ. აქამდის ჩვენს სიტყვას მეფე ძვირად თუ ძირს დაუ-

შვებდა, და ახლა ჩვენი ერთგული—თავისიცა და ქვეყნისაც სასარგებლო რჩევა—სიცილათაც არა ჰყოფნის; აღარ იმეტებს აღარც ყმას, აღარც მამულს თავადიშვილებისთვის და სულ იმას გაიძახის, რომ გზები და სიმაგრეები უნდა გავმართოთო. აბა, მიბრძანეთ, ბატონებო, თუ თავადიშვილებს და მთავრებს შეძლება და ძალა არ ექნებათ, რა სიმაგრეებისა და გზების გაწყობა შეიძლება! ერთის სიტყვით, თქვენ ჰხედავთ აქ სულ მოურავის სიტყვას და საქმეს, იმას უნდა რომ ყველა გაასწოროს, და ჩვენგან ეს მოსათმენი არ არის, რომ ერთი უბრალო კაცი ასე ჰრევდეს ქვეყანას.

მელიქ ათაბაგი. დიახ, თქვენმა მზემ, რომ არ არის მოსათმენი: გუშინ ერთი გუდამშიერი აზნაური, დღეს ჩვენ კაცათაც არ გვაგდებს. რასაკვირველია, რომ ამისთანა დროში ქვეყანას კეთილი არ დაეყრება.

ზარათა ბარათაშვილი. თქვენმა მზემ, რომ სულ მაგისაგან არის ქვეყანა არეული: ომიანობა გაჩნდება, სარდლობას არავის ანებებს და ყველაზედ მომეტებულს ვაჟკაცობას და ჭკუას ჩემობს; რჩევას რისამე და ეგ თავის დღეში არავის არ მოიწონებს და იმისთანას იტყვის, რაც სხვას გუნებაშიაც არ გაუვლის. ერთის სიტყვით, მინამ ეგ ცოცხალია—არც თითონ მოისვენებს და არც სხვას მოასვენებს.

ფარეში. (შემოდის). ბატონებო, მეფე გთხოვთ, რომ მიბრძანდეთ იმასთან (გადის).

მელიქ ათაბაგი. ყველამ ერთპირათ უნდა გადაწყვეტით უთხრათ, რომ თუ ახლაც არ მოჰკლავს მოურავს—დღესვე ყველანი დავანებებთ მეფეს თავს. (გადიან ყველანი).

მაკრინე. (შემოდის) ეს ამოდენა დიდკაცობა კიდევ უთუოდ ჩემი ძმის გულისთვის არიან შეყრილები. ბააკამ მითხრა, რომ მეფემ გიორგი მაინც კიდევ დაიბარაო. ღმერთო! ეს რა უბე-

დურს ვარსკვლავზედ დავიბადე! ჩემის გულისთვის უნდა ახლა ჩემმა ძმამ თავი დასდოს. არა! მეფე არავის რას დაუჯერებდა, თუ ჩემი სიყვარული მცირეც არის კიდევღა შერჩენოდა. მაგრამ იმან აიყარა ჩემზედ გული და მას აქეთ კიდეც დაუგდო ყური ჩვენს მტრებს... ვინ იცის რამდენი პირი შეჰმონატრის ჩემს თავს — დედუფალია ჲ ბედნიერიაო, და ის კი არ იციან, რომ ჩემზედ უბედური ჭიაც კი აღარ დაიარება დედამიწის ზურგზედ. დედუფალი მერქვას და მეფეს კი, რომელიც მთელს ცასა და ქვეყანას მირჩევნია, გული ჰქონდეს ჩემზედ აყრილი. გულის აყრას ვინ ინაღვლის: იქამდის დაჰკარგა ჩემი პატივისცემა, რომ მტრის ენით თავის ერთგულს და თავდადებულს ჩემს ძმას სასიკვდილოთაც იმეტებს, როდესაც იცის, რომ შემდგომ მეფისა — იმაზედ უკეთესი მე ქვეყანაზედ აღარა გამაჩნიარა. ნუ ჰგონია მეფეს, რომ, რაც უნდა ძრიელ მიყვარდეს ის, მივცე ჩემი ძმის სიკვდილის ნება. ჯერ ჩემი სიკვდილი ნახოს და მერე ის მოჰკლას... ნეტავი შენის სოცოცხლით ერთი კაცი მაინც მეგულებოდეს ამ სახლში იმისთანა ერთგული, რომ სიტყვა მიენდობოდეს, და შემეტყობინებინა როგორმე ჩემი გიორგისთვის, რომ არ ჩამოსულიყო აქა. შენი მტერი, თუ ჯერ გაიგი გიორგიმ, და მა დიდკაცობამ ისევ გაამეტებინეს მეფეს ის სასიკვდილოდ. ვაი ჩემს დღეს, თუ ეს დიდკაცობა მართლა იმისთვის არიან შეყრილნი. ნეტავი ბააკა მაინც მაჩვენა. ერთი ის-ღაა ამ სასახლეში ჩემი და ჩემი ძმის ერთგული.

ბააკა ხერხეულიძე. (შემოპარებით შამოდის). აქა ბრძანდებით, დედუფალო? (ათვალიერებს აქეთ იქით: სხვა ხომ არავინ არისო). ვაი ამ დღის მომსწრეს! მეფე ისევ დაიყოლიეს გიორგის მოკვლაზედ და ჯვარზედ ფიცი ჩამოართვეს, რომ

აღარ გადასთქვას. რა წამს ჩამოვა ამაღამ, მაშინვე უნდა შეიპყრან და მოჰკლან.

მაკრინე. ჩამქოლეთ! თქვენი ჭირიმეთ, რაღა უნდა უშველო ჩემს გიორგის!

ბააკა. აი ქვეყნის დაღუპვა!.. თქვენვე უნდა სთხოვოთ მეფეს: თქვენი თხოვნის მეტი აღარა გაეწყობა რა. მე არ გამცეთ, თორემ დავიღუპები, რადგან ამ საქმეს თქვენ ფარულად იწყობენ. მშვიდობით, დედოფალო!

მაკრინე. თუ ვერას გავხდი, შენი ძმობის ჭირიმე, ბააკავ, ისევ შენ უნდა მიშველო და შეატყობინო ჩემს ძმას და დაავალო შენს ღმერთს. შენს მეტი მისამართი მე არავინა მყავს. ჩემს მაგიერ ღმერთი გადაგიხდის ყველაფერს.

ბააკა. ეცადეთ მეფესთან. მშვიდობით! მეშინიან აქ არა მნახონ. (გადის სჩქაროდ).

მაკრინე. მშვიდობით, ბააკავ! შენი ძმობის ჭირიმე... ვაჰ, თქვენი ჭირიმეთ! წავიდე, სადა იყვეს ვნახო ჩემი წამწყმედელი. (გადის).

მეფე. (შემოდის ამღვრეული სახით და სდგას დიდს ხანს გაჩერებული). ჰმ! უნდა გიორგის სისხლში გავისვარო ხელი!... უნდა გავისვარო იმიტომ, რომ სუყველას ასე ჰსურთ... მაგრამ, გიორგობას ვიღა მიზამს!.. გიორგი უნდა მოვკლა — გადაწყვეტილი საქმეა... არ მოვკლა, და მაშ რა უნდა ვქნა, თუ ყველანი ჩამომეცლებიან?!. რა უნდა ვქნა, ღმერთო?! სად არის შენი სამართალი?! რატომ არას მაგონებ... (ტირის. დაეშვება ტახტზედ და წაჰყოფს მუთაქაში თავს. პატარა ხანს უკან აიღებს ისევ თავს). ოხ! ნეტავი ერთი ცალკე კიდევ მენახა სადმე მაინც ჩემი გიორგი. იმისი ერთი ნახვა, ერთი სიტყვა ისე გამამხნევებდა და თვალს ამიხსნიდა ხოლმე. იმისი ერთი სიტყვა უფრო მიჯდებოდა ხოლმე ჭკუაში, ვიდრე ყველა-

ამოდენა ხალხის ლაპარაკი. ესენი სულ ერთსა და იმავეს გაიმახიან, რაც ყველგან და ყველასაგან გესმის: ის სულ სხვას ამბობდა და სხვასა ჰფიქრობდა, რომელიც მართლაც და რომ საფიქრელი და საზრუნველი იყო. ამისთანა კაცი ახლა უნდა მოვკლა?!.. დავიჯერო, იმ დალოცვილმა ღმერთმა უნდა იქამდის მიმიშვას, რომ ამისთანა კაცის სისხლში ხელი გავისვარო. (შემკრთალი უცებ). აცა! მაკრინეს ხმა ისმის. მთრთოლარეს ხმით მკითხულობს და დამეძებს. ღმერთო!! დავიჯერო იმანაც გაიგო ეს ამბავი?! ის იყო მივეცი ფიცი, რომ გიორგის არას ვერჩი მეთქი, და დღეს კი უნდა დავარღვიო ის ფიცი, იმიტომ რომ ახლა უფრო მძიმე ფიცი ჩამომართვეს.

მაკრინე. (შემოდის მოწიწებით). მეფეო, აქა ბრძანდებით? სუყველა პალატი მოვიარე და ძლივს გიპოვნეთ. მოვედი, მეფეო. ვალად ცრემლთა მიფრქვეველი წინაშე თქვენსა, რათა არ ინებოთ თქვენი ორ რიგი ფიცის დარღვევა. მუხლ—მოდრეკით გევედრები (იჩოქებს), რომ თუ შენ არ მიგაჩნია ცოდვად შენი ერთგულის და შენთვის თავდადებულის ყმის სიკვდილი, მე მაინც ნუ გამრევ ამ ცოდვაში და ჩემის მიზეზით ნუ გაისვრი უბრალო კაცის სისხლში ხელს: თუ მე არა ვარ ღირსი საქართველოს დედუფლობისა, მე მომეპყარი, როგორც უღირსს, შემცოდეს და წამწყმედელს—თავი ჩემი იყვეს თქვენი და ქვეყნის სურვილის ნაცვალი. მაგრამ, რას ემართლებით გიორგის! თუ სიკვდილით უნდა გაიწმინდოს შერცხვენა და დამცრობა მეფის ტახტისა უბრალო აზნაურის ქალის გადედუფლებით, ჩემი სიკვდილი უპრიანია. თუ მარტო გიორგის სისხლი გწყურიანთ: მაშინ მე გთხოვთ, ვითარცა გვირგვინოსანი ცოლი და დედუფალი,—თუ ოდნავაც არის გაქვს პატივი შენის გვირგვინისა და მცირეც არის გახსოვს ის წმინდა სიყვარული, რო-

მელიც ჰღვიოდა ერთხელ როდისღაც შენს გულში,—მაპატიოს ჩემი ძვირფასის, ჩემი მამასოდენა ნაამაგდარის ძმის გიორგის სისხლი. თუ არა, ვფიცავ ყოვლად შემძლებელს ღმერთს, რომ უწინარეს დაჰღვრით ჩემს სისხლს, ვიდრე გიორგისას, და სისხლი ჩემი და ჩემი უმანკოდ მოკლულის ძმის სისხლი იყვეს იმათ თავს, ვინც... (წასქდება ქვითინი). მითხარ მეფეო, მითხარ, მეც ნუგეში, რომ ჩემი მიზეზით არ გაისვრი ჩემი ძმის სისხლში ხელს... მოიგონე ის ფიცი, რომელიც მიეც შენ იმას ჩვენი გვირგვინის დღეს... რა პასუხი უნდა გასცე ჩვენს მეუფეს დიდის განკითხვის დღეს ჩვენი სისხლისათვის!... ფიცის გატეხისათვის...

მეფე. (სტირის). ჩემო მაკრინევ! ჩემო დედუფალო! (მოეხვევა კისერზედ, დაადებს თავს თავზედ და უმატებს ტირილს).

მაკრინე. (იმედ მოცემული). არ მოჰკლავ განა?! განა არ მოჰკლავ, ჩემო მეფეო, ჩემო გვირგვინო, ჩემს გიორგის?! მაპატიებ იმის სისხლს?! (მეფე თან და თან უმატებს ტირილს). მხედავ მუხლზედ გეხვევი და ისე გევედრები. (ეხვევა მუხლზედ). აკი გიყვარდა ერთხელ შენი მაკრინე. გაიტარე კიდევ მცირეც არის სიბრალული შენთვის განწირულის უბედურის მაკრინესი. ეს არის ჩემი უკანასკნელი თხოვნა. განა არ ვიცი რომ მე ვამცრობ შენს დიდებას, შენს გვირგვინს... შემისრულე ეს სათხოვარი და მაშინ გავალ შენი სასლიდამ, რომ ჩემი უღირსი ფეხი არა სტკეპნიდეს მაღალსა სამეფო ტახტსა და გულის-თქმა ჩემი არა ჰბილწავდეს წმინდას სარეცელსა მეფისასა. შევწირავ ჩვენს მაღალს მეუფეს თავს და, ვიდრე ეს ცოდვილი სული მედგმის გვამში, ვიქნები მავედრებელი ჩემის მაღალის მეფისა (სტირის და იფარებს თვალებზედ ხელს).

მეფე. (წამოდგება თვალცრემლიანი და აღელვებული).

არა, მაკრინევ! არც შენა ხარ და არც გიორგი სიკვდილის ღირსნი. სასიკვდილო მე ვარ შენი ხელით. მე ჩავდექ შენს ცოდვაშიაც და გიორგის ცოდვაშიაც... მე ვარ ფიცის გამტეხი... აი ხანჯალი და მომკალ... ამის მეტი ღონე არა მაქვს... მაშინ შენც ცოცხალი იქნები და გიორგიცა. (ამოიღებს ხანჯალს და აძლევს).

მაკრინე. (ადგება შემკრთალი). მეფეო, მოდი გონს.— ნუ თუ ისე გძლია წყეულმა მტრის ენამ და ეშმაკმა, რომ ცნობა დაგიკარგავს?!..

მეფე. არა! ან უნდა მოკვდეს მოურავი, ან მე და ან ისინი ყველანი, ვინც მოურავის სიკვდილსა თხოულობენ... უმჯობესია ჩემი სიკვდილი, (იწვდის ხანჯალს გულში ჩასარჭობად).

მაკრინე. (სტაცებს ხელს) მეფეო!.. თქვენი ჭირიმეთ!.. მიშველეთ!!. (შემოცვივიან დედუფალი და სხვანი მრავალნი. მეფე, შემკრთალი, გაუშვებს ხანჯალს მაკრინეს ხელთ და გადის საჩქაროთ. ყველანი გასდევენ თან).

სცენა 3.

გათენების ჟამია. სცენაა კრწანისს, სადაც გიორგი სააკაძეა ჩამომხტარი.

ბააკა ხერხეულიძე. (შემოდის საჩქაროდ სცენაზედ, მიდის მოურავის საწოლის კართან, არახუნებს სიჩქარით და ძლიერად). გიორგი მოურავო! გიორგი! გამოიღვიძე! ადექი ჩქარა!..

მოურავი. (შიგნიდამ). ვინ არის?

ბააკა. ჩქარა ადექ! გამოიხედე! მალე, გიორგი, თორემ დაიღუპე.

მოურავი. ბააკავ, შენა? ესლავ. რა ამბავია?

ბააკა. ჩქარა, ჩქარა, უშველე შენს თავს! გამოიხედე.

მოურავი. (გამოვა ახალუხა, წუღებით, თავშიშველა). რა იყო ბააკა? ასე ამდროს რამ გაგსარჯა?

ბააკა. გამოდი! მოხურე კარი—არავინ დაგვინახოს. (მოურავი მოიხურავს კარს). უშველე შენს თავს, თორემ ეს არის ჯარი მოდის შენს დასაჭერად და ესლავე გიპირებენ სიკვდილს ქეფის ბრძანებით. მთელი ღამე სულ უძილოდ გელოდნენ. ეხლა გაიგეს შენი მოსვლა და მოდიან მრავალის ჯარებით. ეხლავ გასწი, როგორცა ხარ, თორემ ვეღარას ფერს მოისწრებ. ჯარეში ფეხდა-ფეხ მომდევენ. მშვიდობით! ახლა შენ იცი. აგერ ჯარების ფეხის ხმაც ისმის. ხომ ჰხედავ რა ახლოა არიან. (გავარდება საჩქაროზედ).

მოურავი. ჰმურმოსი!.. ვაიმე, ცხენებიც არა მყავანან აქა. მაგრამ ჩემი ლურჯა აქვე ბაღში აბია. (გაექანება ბაღისკენ).

(სცენაზედ შემოდიან ჯარები თოფებითა და შვილდისრებით. შემოდის შადიმან, მელიქ-ათაბაგი, ბააკა ხერხეულიძე და სხვა მრავალი დიდკაცობანი და ჯარების წინამძღოლნი).

შადიმან. შაამტვრიე, ბიჭო, კარები! (ჯარები აწვებიან კარებს და კარები ერთბაშად იღება). ეს რა ამბავია? ჰხედავ, როგორ კარებსაც დაუკეტელს უშვებს!.... შეიპყარით ქვემაგებ-შივე და თუ გაგიძალოვანდეთ, მაშინვე მოჰკალით. (ჯარი შედის სახლში).

რომელიმე ჯარის კაცი. (გამოდიან თიახიდან). არა სჩანს აქ არ სად, ბატონო.

ბააკა. კარგათ მონახეთ, მაშ სად იქნება!

მელიქ ათაბაგი. მიიმალებოდა სადმე. ჰაი, გიორგი მოურავო! არ ეკადრება შენისთანას ვაჟკაცს თარო უკან დამალვა. სად დაიმალები, სადა?!

შადიმან. დაანგრიეთ! გადააქოთეთ მანდაურობა. სად წავა, სად?!

რამდენიმე ჯარის კაცი. (გამოდიან კიდევ სახლიდან). სულ გადავაქოთეთ აქაურობა და არ სადა სჩანან.

შადიმან. დაიჭირეთ ყველანი, ვინც სასახლეში არიან და მოიყვანეთ აქ. (ამ დროს ჯარის კაცებს შემოჰყავთ მოურავის მსახურთ-უხუცესი და ორი მსახური). რაიქნა თქვენი ბატონი? სად არის დამალული ეხლავე სთქვით, თორემ ყველას თავებს დაგაყრევინებთ.

მსახურთ-უხუცესი. ჩვენ თქვენს ხელთ გახლავართ და რასაც გვიზამთ—თქვენი ნებაა. მე მხოლოდ ამას მოგახსენებთ, რომ, რაკი მოვასვენე ბატონი, მე გარეთ გიახელით დასაწოლად და იქ მეძინა. ეს არის ეხლა წამომაგდეს მძინარე და მომიყვანეს თქვენთან. რა იქნა ბატონი და რა არა, ღვთისა თქვენი რისხვაცა მქონდეს, თუ ვიცოდე, ამის მეტი, რაც მოგახსენეთ.

შადიმან. გაიყვანეთ და გააგდებინეთ თავი დეე ნუ იტყვის. (ჯარის კაცებს გაჰყავთ).

მსახურთ უხუცესი. ბატონო, ტყუილად ჩემი ცოლშვილის ცოდოში ნუ სდგებით. სადაცა გნებავთ ფიცს მივიღებ, რომ მე არ ვიცოდე, სადა ბძანდება ეხლა მოურავი.

შადიმან. გააგდებინეთ ეხლავე თავი. (გაჰყავთ).

მსახურთ უხუცესი. ბატონო, ცოდოს ტყუილად იდებთ.

შადიმან (გაშმაგებული). გააგდებინეთ მეთქი თავი!! (სხვებს). შეატყობინეთ მეფეს, რომ ეხლავე მოვიდეს თითონაც, სხვა ჯარებიც მოგვაშველოს. (მოურავის მსახურებს). თქვენ რაღას იტყვით?

ორივე მსახური. ჩვენ რაღა უნდა მოგახსენოთ!

რამდენიმე ჯარის კაცნი. (შემოაქვთ მსახურთ უხუცესის

თავი და დაახეთქებენ შადიმანის წინ). ღმერთმა გამარჯვება ნუ დაგილიოსთ

მელიქ ათაბაგი. (მსახურებს). ხომ ჰხედავთ ამას? .. თუ სწორეს არ იტყვით, თქვენც ამ დღეს დაგაყენებთ. სად არის თქვენი ბატონი?

1-ლი მსახური. თუ ვიცოდეთ და არ მოგახსენოთ, რაც თქვენი ნება იყოს ის გვიყავით. ბატონს აქ ეძინა და ჩვენ სამეჯინიბოს კარზედ, აქა ჩვენ საიდამ გვეცოდინება, რა იქნა.

შადიმან. (მეორე მსახურს). შენ? შენ რაღას იტყვი?

2-რე მსახური. მეც მაგას მოგახსენებ. ჩვენი ბატონის კაცები ტყუილის თქმას დაჩვეულები არ გახლავართ.

შადიმან. დააყრევინეთ ამათაც თავები.

1-ლი მსახური. დაგვაყრევინეთ! ერთს დღეს დავბადებულვართ და ერთ დღეს დავიხოცებით, მაგრამ გახსოვდეს, შადიმან, რომ, თუ გიორგი მოურავი ცოცხალი დარჩა, მწარედ დაგისვამს ჩვენს სიკვდილს.

2 მსახური. ღალატით რომ მოხვედი, ეგ კი არ არის ბიჭობა! ეგ დედაკაცის საკადრისია.

შადიმან. (გაშფოთებული). გაიყვანეთ!

1 მსახური. ჩვენ თითონაც გავალთ, მაგრამ გრცხვენოდეს, რომ მძინარეებს თავს დაგვესხი და უირაღოთ ახლა თავებს გვაყრევინებ. მაგრამ შენგნით უკეთესი ვაჟკაცობა ვის უნახავს.

2 მსახური. ფუი! შე არა კაცო! ნაცარქექიავ! მელიქით და მეფიოთა გაქვს განა დიდი გული? (გასდევენ გარეთ ჯარებსა).

მეფე. (შემოდის ამალითა და ჯარებით). რაო, რა ამბავია?.

შადიმან. მოურავი ვეღარ ვიპოვნეთ. თუ გაგვასწრო სადმე და დროთი ვერ დავიჭირეთ, ჩვენი საქმე ცუდად არის... საქართველოში აღარ გვედგომინება. (შემოაქვთ მოურავის მსახურების თავები და ახეთქებენ შადიმანისა და მეფის წინ).

თავების შემომტანები. ღმერთმა ნუ დავიღალოსთ გამარჯვება.

მეფე. ეს თავები რა ამბავია?

შადიმან. მოურავის მსახურების თავებია, რადგანაც არ გვითხრეს, სად არის მათი ბატონი დამალული.

(რამდენსამე ჯარის კაცს შემოჰყავს ერთი ბებერი დედაკაცი).

შადიმან. ოჰ! ეგ სად იპოვნეთ?

1 ჯარის კაცი. კრუხის საბუდარში ჩამძვრალიყო.

მეფე. დედი! კრუხის გოდორში რა გინდოდა?

ბებერი. მე თათრის ჯარები მეგონა, დედაშვილობამა, და თურმე ჩვენი ქართველები კი ყოფილან.

შადიმან. შენი ბატონი რა იქნა?

ბებერი. არ ვიცი, დედაშვილობამა. თქვენი მოსვლის წინ კი ვიღამაც დაურახუნა კარები და დაუძახა. გავიდა ბატონი, და მერე აღარც შემოსულა და აღარცა, და თქვენც ხომ მაშინვე მობრძანდით.

შადიმან. ხომ არ იცი ვინ დაუძახა?

ბებერი. არ ვიცი, დედაშვილობამა! ერთი ეს კი გავიგონე: რა გინდა ბაკაკაო, ბატონმა 'ჰკითხა. სხვა არა ვიცირა თქვენი სახის შვილები არ დამეხოცება.

შადიმან. გვარი ხომ არ უხსენებია ბაკაკასი შენს ბატონსა?

ბებერი. არა, დედაშვილობამა.

მელიქ ათაბაგი. გაუშვით ეგა.

ბებერი. ღმერთმა მიცოცხლოს თქვენი თავი. ღმერთმა ინებოს თქვენი გამარჯვება და თქვენი დახმარება. (გადის).

შადიმან. (მეფეს ყურში). ჰხედავთ ბააკას? აკი მოგახსენეთ, რომ ეგ თქვენ ნუ გახლავთ — მეთქი. თქვენ შეჰნიშნეთ, რომ ეგა და დედუფალი როგორ სხვა თვალით უყურებენ ერთმანერთსა? აი, ეგრე ძნელი გახლავსთ უგვარო, რომ მაგ ადგილას მიაღწევს. დედუფალი თავის გვირგვინს ხერხეულიძეს ანაცვალებდეს!.. სულ სინსილაც კი უნდა გავაწვოთ მოურავის მისადევარისაც, რომ თქვენი სახელი და თქვენი გვირგვინი გაიწმინდოს ასე დამცრობისაგან...

მეფე. ასისთავებო! გაიყვანეთ ხერხეულიძე, აჰყარეთ იარაღი, მოსჭერით ცხვირა და ჩააგდეთ საკანში. (ბააკა გაჰყავთ).

ბააკა. თქვენსა და ქვეყნის ერთგულებს შადიმანებისა და მელიქების ხელში უკეთესი ბოლო არ უწერიათ. და ელოდე, მეფეო შენც მაგათგან მაგ ბოლოს (გაჰყავთ).

მელიქი. უბრძანეთ, რომ ეხლავე შეუკრან ყოველ მხრივ გზები მოურავს, რომ საქართველოდამ არსად გაგვასწროს, თორემ სულ დაჰღუპავს მთელს ქვეყანას.

მეფე. ბოქაულთ უხუცესო! ეხლავე გაგზავნეთ ყველგან კაცები, რომ შეუკრან ყველა გზები მოურავს. ვინც ან შეიპყრობს, ან მოჰკლავს: თუ თავადი ან აზნაური იქნება, ას კომლს კაცს მივცემ, თუ გლეხი და — ას თუმანსა.

შადიმან. ჯარებო! აბა ყველანი მომყევით აქა! მოურავი ცოლშვილისკენ წავიდოდა და თუ მარჯვეთ მოვექეცით, ვერსად წაგვივა. (გადის. გასდევენ ჯარები საყვირისა და ნაღარის ჯერით).

ს ც ე ნ ა 4.

ტყიან მთის წვერზედ არის პატარა ტიტველა სერი, სადაც შემოდიან მოურავი ახალუხავე და არტყია ხმალი უჭირავს, ორი პატა-

რა თავისი შვილი: მოურავის ცოლი, რომელსაც უჭირავს ძუძუ მწოვარა ბავშვი; მოურავის ორი, მოზდილი შვილი; მოურავის დედა, გამდლები ზოგი ბავშვებით და ზოგი ბოღჩებით, ორი ბიჭი წვრიმალი რაგინდარით. ყველანი არიან აწეწილები და დაქანცულები. სერზედ მოწყვეტილები დაეყრებიან მოურავი გაჰყურებს სასახლისაკენ და არის ჩუმად.

თეკლე. ვიშ! ჩვენი სამსახურის სანაცვლოთ! ცოდვიანი ძაღლივით დაგვდევენ დასახოცად! ღვაწლ — შემოსილო, წმინდაო ესტატევ. შენ მოგვხედე შენს მადლისა, და ნუ მაჩვენებ ჩემი წვრილშვილების უბედურებას.

ქეთევან. რატომ არ მოვკვდი, მინამ ამ დღეს შევესწრებოდი. რა შევსცოდე მე წაწყმენდილმა ღმერთს ისეთი, რომ ასეთი უჯნაური მომივლინა.

პაპუნა ჩივაძე. (შემოდის). მეფის არ მოგაგენით: მოგდევთ გრწანისიდამა, და ვეღარ მოგეწიეთ. ეს თქვენი იარაღი. (აძლევს მოურავს, რომელიც სულ ჩუმად არის). რამწამს თქვენ დამიძახეთ, მაშინვე გამოვიტანე სახლიდამ, დი სხვა კი ვეღარა მოვასწარი რა, რადგან ჯარი შემომერტყა. მეტის მეტი საცოდავობა ვნახე: თქვენს მსახურთ — უსუფსს ქვლივიძეს და ორს თქვენს მსახურთ: სოსეს და გაბრიელას თავები დააყრევინეს. ბააკას ცხვირი მოსჭრეს. მე იმისთანა ადგილას მიმიწყვდიეს, რომ ვერ გამოვჩენილიყავ და ამას ყველას ვხედავდი. ბოლოს შემასწრეს თვალი და გამომეკიდნენ. ოთხი კაცი მომეწია, მაგრამ შენი თოფი ძალიან გამომადგა. ერთი თოფით მოვკალ, ერთი ისრითა, ერთი ხმლით ავკაფე . . . და ერთი კი გამექცა. იქიდან ხოსტეზედ გამოვეჩქარე და კიდეც შევიდა შადიმანის ჯარეში, შენს სასახლეში. პატარა ხანს უგდე ტყიდამ ყური თქვენ სახლსა, მაგრამ თათარი არ იზამს იმ საქმესა, რასაც ჩვენი ქართველები სჩადიან. წაჰხვევიან ნაშოვარს და ღამის ერთმანერთი გაქლიტონ. ერთი შვიდიოდე ბიჭმა შემოიტანა ქალბატონის სკივრი ტყეში, მოუყვიდათ გაყოფაზედ ჩხუბი და

ამ ჩხუბში ორი ამხანაგი მოკლეს. ასეთი ამბავია, რომ ერთმანეთისა აღარა გაეგებათრა. (შემოდის ოთხი მსახური მოურავისა.)

1 მსახური. აი ბატონო, ეს ერთი თქვენი ფულის ყუთი როგორც იყო გამოვასწარ, მძიმე კი გახლავსთ და არ ვიცი—ოქროა თუ ვერცხლი. ასეთი ამბავი გახლავთ, რომ ერთი მეორეთ მოსვლაა თქვენს სახლში. თქვენი ზვარი, თქვენი ბაღი სულ გაჰკაფეს. სვიმონ მეფის დროს რომ თათრები შემოვიდნენ, ამათ არ უქნიათ ეს ამბავი.

2 მსახური. მე კიდევ ეს ქალბატონის ტანისამოსი გამოვიტაცე. მსახურებმა ყველამ გამოუსწრით, მაგრამ თქვენი გამდელი მონეკვარდის ჩაუვარდათ და მაშინვე ყელი გამოსჭრეს. ამისთანა უღმერთოობას სჩადიან.

3 მსახური. მე თქვენი ზოგი იარაღი გამოვასწარ. ესეც ძალიან გამოგვადგება. ოცი ტყვის მეტი დამადევნეს, მაგრამ გადურჩი,—მარტო ჩოხა გამიხვრიტეს სამგან. (უჩვენებს ჩოხას).

4 მსახური. მე მაშინვე ცხენებს გამგერე სათივეში. მაგრამ ორის მეტი ვერც ვიშოვნე და ვეღარც მოვასწარ. ყანებს ცეცხლი მოუკიდეს, სასიმინდეებს წყალი მისცეს და სათივეებში ცხენები შეუშვეს.

პაპუნა ჩიქაძე. მგონია სასახლეს ცეცხლი წაუკიდეს ამ ურჯულოებმა.

ყველანი. (წამოცვივდნენ) სასახლე იწვის მართლაც! ალი თან და თან ძლიერდება. (ქალები დაიწყებენ წივილ—კივილს, კაცები ქუდს ხელში წინ დგებიან და გაჭყურებულნი არიან გამშრალნი).

მოურავი. შვილობით ამდენის წლის ნაამაგდარო სახლ-

კარო და ქონებავ! მშვიდობით ჩემო ამაოთ დაღვრილო სისხლო და მწარე ოფლო! (გაბრუნდება და შევა ხშირს ტყეში.)

სცენა 5.

მცხეთის ხიდთან სდგანან სამოცი კაცი ყარაული. მტკვარი მოდიდებულია. სჩანან მცხეთის ეკლესიები. გარეშემო მთებია. ყარაულები ჯგუფ ჯგუფად უსხედან ანთებულს ცეცხლებს და ლაზღანდარობენ:

1) ყარაული. ვაჟო, რატომ არ მოგვდის ღვინო, ლამის შუაღამე გადავიდეს, გიჟია, მ მცხეთის მამასახლისი. ამ ცივ ღამეში რამ უნდა გაგვამლეობინოს. ყურობ ოხერი ზენა ქარი რა რიგა წუწუნებს. თუ პატარა არ შევზარხოშდით, დიდ მოყვასეს არა და კოლოტაანთ ბეგრისაც ვერ დავიჭერთ. ბერო! არაყი კი არ უთხარი?

2) ყარაული. როგორ არა, აგერა, მგონი კიდეც მოაქვთ. ვიღაებიც კი ჩანან ხიდს გაღმა და.

ყარაულების უზბაში. ბიჭებო! გაღმა ვიღაებიცა ჩანან, ნახეთ: მოყრავი ხომ არსაიდამ გვეპარება.

რამდენიმე ყარაული. არა, მცხეთელები გახლავან, ვახშამი მოაქვთ.

უზბაში. ვახშამი!.. თქვენი ოჯახის აშენებამ, ვითომც სააკაძის თავი მიგირთმევიათ მეფისთვისა და ასი თუმანი ჯიბეში ჩაგიჩხრიალებიათ.

3) ყარაული. რატომა, შენი ჭირიმე, თავი დროზედ კარგი ვახშამიც კარგია. ხომ მოგეხსენება, ცარიელი ტომარა ფეხზედ ვერ დადგებაო. მშიერ კაც რა შეუძლიან.

(შემოდიან მცხეთელები შემოაქვთ ვახშამი).

1) მცხეთელი. აქა მშვიდობა. ეს მოგართვათ მცხეთის

ჰმასახლისმა. ბოდიში მოიხადა: საჩქაროთ მეტი ვერა მოვასწარ რაო.

უზბაში. ღმერთმა ხუთა დაანახოსრა თქვენს მამასახლისს!.. ამ ერთიბეწვამ რა უნდა გვიყოს ამოდენა ხალხს: ყლაში ვქნათ ყლუპში აღარ გამოვა. ჯერ, შვილო, სამოცი კაცით რა უნდა გავხდეთ იმისთანა ვეშაპ კაცთან, და მერე ისიც მშიერ გუნებაზედ. შვილო, თუ ცოტა შეზარხოშებული არა ვართ და გული ღვინით არ გავიმაგრეთ, სულ თხებივით დაგვხოცავს, სვეტიცხოვლის მადლმა. იქნება იმან ჯერ არც კი იცის ვინა გვყავს დასაჭერი.

რამდენიმე ყარაული. ღმერთმა ამოაგდოს მაგათი მამასახლისის ოჯახი, თუ პატარა ბლომად გამოეგზავნა ე ღვინო და არაყი მაინცა. მოვიდეს ახლა, თუ კაი თავი დედიშვილია, და იმან დაიჭიროს საქმე. თავი არ მომიკვდება შესაჭმელად არ ვეყოფით.

უზბაში. განა, შვილო, მცხეთელების ნამუსი გაქვთ! მოიტა, ვჭამოთ, რაც არი — ეგ არი. რას იზამ, შვილო, სამოცი მშიერი კაცით, რომელ მოურავ დაიჭერ. ამას სუყველაფერ ჩემი პირით მეფეს მოვახსენებ.

(ყარაულები გროვდებიან, სხდებიან და იწყებენ პურის ჭამას. ისმის ყოველ მხრივ: «დიდება ღმერთსა, ღმერთო! შენ გაუმარჯვე აქა ბრძანებულებსა, გვაშოვინე მოურავის თავი, ამოჭყლიტე ჩვენი მტერი და გაუმარჯვე საქრისტიანოსა». ჩამოირიგებენ ორ-ორჯერ არაყს.)

უზბაში. (ცოტა შექეიფიანებული არაყისგან). ეს ღმერთმა გაუმარჯოს ჩვენ მეფეს, ბატონ ლუარსაბს. მე და ჩემა ღმერთმა მაგითანა უხვი გამცემი მეფე სულაც არ იქნება. შარშანწინ ერთმა შადიმანის მსახურმა გაქცეული ჯერანი მოკლა ცხენ და ცხენ და იმაში აზნაურობა უწყალობა და ათი კომლი კაცი აჩუქა.

(ჰსვამს ღვინოს, ყველანი სვმენ და მღერიან «მრავალჟამიერს.») მერე, თქვენი ჭირიმეთ, გამხიარულდით. როგორც იყვეს უნდა მეფის ბრძანებას შევასრულებთ. მერე მოუყვა სუყველას, ვინც შეგვამოდ დაიწყებს დიდკაცობას. აი სააკაძე! სააკაძე ვინ არის, შვილოსა? განა არ ვიცნობთ: ჩვენზედ უფრო დაცემული აზნაური იყო მაგისი მამა. მაგის ბიძაშვილები არ არიან შიმშილით კუჭი უხმებათ. ვიზედ რა დიდი კაცია. ერთი ხუთი კომლი კაცი უშოვნია და მეფობასა ჩემობს.... ეს ღმერთმა გაუმარჯოს, ვინც პირველი გაუტარებს სააკაძეს გულისპირში ხანჯალსა.

ყველანი. ამინ! (ჰსმენ.)

ერთი ყარაული. ვაჟო! მოურავის მამა მამაჩემს არა სჯობდა, განა არ ვიცი რაც არიან. ეს არი მაგას, შვილო, კლავი უჭრის, და იმისი დიდი გული აქვს, თორემ—სააკაძე არა არი!

მეორე ყარაული. კიდევ მაგ არი, შვილო, რომ კლავი უჭრის: ჰხედავ როგორ ყველას ეშინიან მაგისი.

უზბაში. ეშინიან რა, ერთი თავზედ ხელი აღებულია და ემაიანთ. აბა შვილო, თუ კაი ბიჭია, რატომ ეხლა არ ეომება მეფესა.

უცხო კაცი (შემოდის). აქა მშვიდობა და გამარჯვება. აბა მერე თქვენი ჭირიმეთ, მერე იფხიზლეთ აა. ეს არის ეხლა მეფემ გამომგზავნა და ბრძანა, რომ ვინც მოურავის თავს მომიტანს ან თუმანზედ კიდევ სამოცსაც სხვას დავადებო. კიდევ ბრძანა, რომ იმის სარდუზედ კარგად დაგიხვდეთ ამაღამ და კარგი ქეიფი გაგვაწყვეინოთ. მხოლოდ ეს დამავედრა, რომ ეს ერთი ღამე როგორც იყვეს ყველამ იფხიზლეთო, და თქვენს სამსახურს მაინც და მაინც არ დავივიწყებო. ღვინო გაქვთ სამყოფი თუ არა?

რამდენიმე ხმა. აღარ გაძლევთ. ჰაჰისხლისს ცოტა გამოუგზავნა.

უცხო კაცი (ამოიღებს ქისით ფულს). აჰა და იმდენი ღვინო და არაყი მოიტანეთ, რომ სულ თავზედ დასხმული იყვეს. მეც ამაღამ თქვენი წვევული ვარ. მეფემ და შაჰიმანმა მიბრძანეს, რომ მე თითონ გავუხიზლოთ დილამდის.

ყარაულები. (ჰყვირიან და მაღლა ქუდებს ისვრიან). ჩვენის დიდებულის მეფეს გაუმარჯოს!

უცხო კაცი. ღმერთმა თქვენც გაგიმარჯოთ. მეფის ერთგული კაცი ყოველთვის გამარჯვებულია. უზბაშო, აბა მაღლე უბრძანე სასმელების მოტანა და სხვაც რაც საჭირო იყვეს. ამაღამ რჯულზედ უნდა დავლიოთ.

უზბაში. აბა, ბიჭებო, ამ დუქნიდამვე მოიტანეთ. ჩქარა. (უცხო კაცს.) მინამ, თუ უკაცრავოდ არ გახდებით და გვიკადრებთ, ჩვენი ღვინო მიირთვით.

უცხო კაცი. დიდის სიამოვნებით: ღვინო სულ ღვინოა. (უჯდება უზბაშს გვერდით.)

უზბაში. ბიჭო! ხან და ხან ცხენებსაც მიჰხედეთ ზოლმე, რომ არ აუშვნენ და ვინიცობაა როგორ იყვეს, მაშინვე ზედ მოასხდეთ. მედუქნეს უთხარით, თავა გამოგვიგზავნოს ე ჩვენი დიდებული მეფის ნაწყალობევი ფულითა. ღმერთმა გაამარჯოს ჩვენი მეფე, თორემ იმის ერთგულსა და მოსამსახურეს არა გაუჭირდება-რა თავის დღეში.

უცხო კაცი. ოლონდა—და, უზბაშო. ისეთი მწყალობელი ბრძანდება ჩვენი მეფე, რომ თავის პირით მიბრძანა წამოსვლის დროს, რომ თუ ან დაიჭერენ, ან მოჰკლავენ მოურავს, აზნაური იქნება—თავადობას მივცემო, თუ გლეხი და აზნაურობასაო და ყმებსაც კიდევ ვაჩუქებო.

ყველანი. ღმერთმა გაამძრიელოს!.. (შემოაქვსთ ტიკებით ღვინო, არაყი, ყველი, პური, ხმელი თევზი და სხვა.)

უცხო კაცი. აბა შეექეცით.

უზბაში (ივსებს ჯამს). ეს ღმერთმა გაამძრიელოს ჩვენი მწყალობელი ხელმწიფე ბატონი ლუარსაბი. (სვამს).

ყველანი (ყვირიან). გაამძრიელოს! (სმენ ჯამებით).

უზბაში. ალავერდი თქვენთან, ბატონო მეფის პირო. უკაცრავათ, შენიჭირიმე, რომ თქვენი სახელი არ ვიცი, მაგრამ სულ ერთია: რაკი მეფისაგანა ბრძანდები, მეფის თანასწორ უნდა გცეთ პატივი.

უცხო კაცი. იახშიოლ. ბრომეტი, შენიჭირიმე. (ჰკოცნიან ერთმანერთს). ე მაგისთვის მიყვარს შენისთანა დარდიმანდი კაცი, აი! შენისთანა ერთი ორი მძა-ბიჭი რომ მომცა, მოურავ კი არა—მეფეს დავიჭერდი. (სვამს). ასე მტერი დაეცალოს ჩვენს მეფეს. (ამხობს პირქვე ჯამს). აბა ბიჭებო, სულ ესე უსუნთქლივ უნდა დაცალიოთ, აი!

ყარაულები. ბატონი მეფის წყალობა იყვეს, თორემ სმისა კი ჩვენ ვიცით. (ყველანი უსუნთქლივ სმენ).

უცხო კაცი. (ისხამს ჯამზედ ცოტა ღვინოს).

ეს ღმერთმა აღდეგრძელოს მეფის დედა—დედოფალი. თუ ის არა ყოფილიყო, ჩვენ დღეს ამისთანა მეფე არ გვეყოლებოდა, მე და ჩემმა ღმერთმა. (სვამს უსუნთქლივ). ალავერდი შენთა, უზბაშო. თავი მომიკვდეს, თუ ისეთი საქმე არ გიყო მე შენა, რომ თავის დღეში არ მოელოდე. მამა ჩემი არ წამიწყდება, ისე გავიკეთო მეფესთან საქმე, რომ შენს მეტი სალაპარაკო აღარა ვინა ჰყავდეთ. შენ იქნება არ მიცნობ მე ვინცა ვარ, და როცა გაიგებ ჩემს ვინაობას, იტყვი, რომ ახ სწორეთ ის არა ყოფილა, ვინც მე მეგონაო. უყურე რა მადლობას გითხრას მეფემ ჩემი გულისთვის.

უზბაში. ღმერთმა მიდღეგრძელოს შენი თავიცა და ჩვენი მეფეცა. ვიცი, რომ — ერთი დაცემული აზნაური ვარ და — შეაბრალებ ჩემს თავს მეფესა. (ჩამოართმევს სავსე ჯამს და ჰსვამს უსუნთქლივ.)

ყარაულები. (სმენ, რაც შეუძლიანთ სავსე ჯამებითა, და შეზარხოშებულნი მღერიან.)

სულ მრთლათ გაუოხრებიათ
გაღმა გამოღმა სოფლები,
დედ-მამა დაუტყვევნიათ,
გაუჟლეტიათ ობლები,
სახნავ — სათესი დაუწვავთ,
სისხლით დაურწყავთ მინდვრები...„

უზბაში. (ავსებს ჯამს). ეს ღმერთმა აღდეგრძელოს ქ მეფის დიდებული პირი, რომელმაც დღეს ჩვენ გვიკადრა და გაერია ჩვენში. აბა, ბიჭებო! უსუნთქლივ! მე და ჩემმა ღმერთმა ჩვენ ამდენ ღვინოსა და ამისთანა ვახშამს სულაც ვერა ვნახავდით, თუ ეს არა ბრძანებულიყო. (ჰსვამს სავსე ჯამს და ამბობს «მრავალ ჟამიერ». ყარაულები ჰსმენ და ბანს ეუბნებიან).

უცხო კაცი. ეს ღმერთმა აღდეგრძელოს ჩვენი მეფის ერთგული, უზბაში. მოდი ერთი კიდევ ჩაგვპრომტო, უზბაშო. (მოეხვევიან და ერთმანერთსა ჰკოცნიან). აბა პრომტი ამასა ჰქვიან, აი. (ჰსვამს ნახევრათ ჯამს და უმსებს უზბაშსა. მერე მღერის).

ვსთქვავთ: ყვავი ვარდსა რას აქნევს, ანუ რა მისი ფერია,
რა უთქვამს, რა მიოჩმახავს რა წიგნი მოუწერია.

(უზბაში ეუბნება მიძახილს და რამდონიმე ყარაული ბანს).

უზბაში. (სვამს სამსე ჯამსა). რომ გაიძახიან, მოუყვავიო! ღმერთმა შეარცხვინოს, ვინც მოუყვავს შეუშინდეს: ისიც

ჩვენსავით ქართველი კაცი არ არის: ლეკი არ არის და თათარი.

უცხო კაცი. აბა ნეტავი კაცს მაინცა ჰგვანდეს. სახელი აქვს ცარიელი.

რამდენიმე ყარაული. (მღერიან დამთვრალები).

— აბა, ბიჭი, დ . . . .
ბატონი დიდ-მოურავი
მუჭუჭი არის მტრისათა:
სადაც მტრის სასჯელს ყურს მოჰკრავს
სისხლში მოუგდის ცხვირსათა,
მაზედ ატირებს ცოლშვილსა
და დედას გაგლეჯილსათა.
იმისი ბადალი კაცი
არ არის ქვეყნის პირსათა:
ქვრივ-ობოლი — გლახას იწყნარებს
და გლეხ-კაცისა სჭამს ჭირსათა.
იმის მტერი დ მოშურნე
მოკლებულია ძილსათა,
სულ იმას ჰფიქრობს: «რაღა ვქნა,
«რა უყო გიორგისათა:»
გიორგის ვერას დააკლებ:
მკლავი მიუგავს გმირსათა,
და ალალო, ალალაალოო...»

ერთი მომღერალთაგანი. ჩვენ რო მოურავი დავიჭიროთ, ეგ მგონ მოგახსენო ძალიან ბიჭობა იქნება....

ყუზბაში. (დამთვრალი). თავი მომიკვდეს, თუ მოურავი

ცოცხალი არ მივგვარო მეფესა. მე როგორღაც გული მითქვამს, რომ ჩემი ხელით უნდა დავიჭირო. იმისი ბიჭობაა გათქმული, მაგრამ ჯერ ჩემიც არ უნახავს იმასა. ვაი, დიდი ჩემი ღმერთსა! მეფის ბრძანება იყვეს და გაუშვა ხელიდამ. ისე ღორივით უნდა მოვსჭრა თავი და ისე მივართვა მეფეს.

უცხო კაცი. აი, შენი იმედის ჭირიმე, შენი. ტყუილად კი არა ბრძანა მეფემ, რომ ისეთი უზბაშიაო, რომ მარტო ისიც ეყოფა მოურავსაო.

უზბაში. აი, ვენაცვალე ი მეფეს შიგ სულშია. თუ მე ტყუილი იყვეს, თავი მომიკვდეს. მე შენ მოგახსენო, რომ მოურავი... სულ არაფერი...

უცხო კაცი. ეგრე მომეცი იმედი, აი!.. მოდი, მე და შენ ერთი იმ ღმერთის სადღეგძელო დავლიოთ, რომელმაც ღმერთმა შენ მაგისთანა ვაჟკაცის გული ჩაგიდო. ბიჭებო! ეს იმის სადღეგრძელო იყვეს, რამაც ღმერთმა ამისთანა უზბაში მოგცათ. (ჰსვამს ჯამს ნახევრათ). აი, ასე უნდა დასცალოთ, აი, (მოაქცევს ჯამს პირქვე.) მე და ჩემმა ღმერთმა ამისთანა უზბაშს თავის დღეში ვერ იშოვნიდით. სწორედ გაგაკეთებინებ მეფეს ამას. ერთი კიდევ პროშტი (ჰკოცნის უზბაშსა).

(ყარაულები სმენ, ჰყვირიან რაღასაც გაუგებრივ და აირევიან ზოგნი.)

უცხო კაცი. (გაავსებს ჯამს). აბა ახლა სამადლობელო დალიე.

უზბაში. დიახაცა და დავლევ. მეფის წყალობას რატომ არ დავლევ! დავლევ არა და ჯანსაც გავიგდებინებ....ეს ვისი სადღეგრძელო გახლავსთ?

უცხო კაცი. შენი სამადლობელოა.

უზბაში. ღმერთმა ბევრი კარგი გათქმევინოს. მადლობა მომიხსენებია. (იწაფებს ზიზღით, ძლივს სცლის და ძირს ახე-

თქებს ჯამს). ესე მტერი დაგეცალოს... აი, იმ ღმერთ კი ვენაცვალე რამაც ღმერთმა შენ ჩვენთან...გესმის...გამოგგზავნა მეთქი. (ეხვევა უცხო კაცს და ჰკოცნის). ერთი მომგვარე იმ მოურავი აქა და...გიჩვენებ რაც ბიჭი ვარ... ეი! მოურავო!... გამოდი საცალასა ხარ დამალული და...ვაი, შენი ღმერთების ჭირიმე!... (ეხვევა კიდევ უცხო კაცს). (ყარაულებში ისმის არეული სიმღერა, ამათში ზოგი მთვრალი იქვე ეყრებიან და იძინებენ, ზოგნი კიდევ სმენ).

უცხო კაცი. უზბაშო, ერთი სადღეგრძელო კიდევ გვაკლია მე და შენ. მე და ჩემმა ღმერთმა სირცხვილია, რომ დავივიწყეთ. იმის ძმულში ვდგევართ, მეფის დარი კაცია და კი არ მოგვაგონდა. ბატონი ქათალიკოზის სადღეგრძელო. ეს ღმერთმა გაუმარჯოს ჩვენს სულიერს მამას ქათალიკოზსა. (იწაფებს ცარიელ ჯამს). ესე მტერი დაგეცალოს. ალავერდი შენთანა, უზბაშო.

უზბაში. მე! მე და ჩემმა ღმერთმა, რომ... ძაან... ეშხში... ახლა უნდა მოურავი დავიჭირო...

უცხო კაცი. ქათალიკოზის ლოცვა-კურთხევა თუ არ გვექნება, მოურავს არა, და იმის მსახურიც რო ხელში გვყავდეს —ხელიდამ წაგივა... მეფეზედ კიდევ ქათალიკოზი უფრო საჭიროა ქვეყნისათვის..

უზბაში. სწორე ბრძანებაა... ქათალიკოზი! მე შენ მოგახსენო ძაან... კაცია... ჰმუ!... სულიერი მეფეა. (ჩამოართმევს ძირამდინ სავსე ჯამს) ეს ღმერთმა ადღეგრძელოს... ღვთისმშობელი იყვეს ჩვენი... შემწე... არა... აღარ შემიძლიან.. ჰმუ.. როგორ არ შემიძლიან!... უნდა მოვკვდე და დავლიო. (იწაფებს, მოსვამს ცოტათი და დასდგამს)... რომ ვამბობ აღარა, მეთქი. ჰმუ!... (ადგება ბარბაცით). ეი მოურავო?. გამოდი ერთი შენი

ღმერთების ჭირიმე... (უცხო კაცს). ნურას უკაცრავად, შენი ჭირიმე, თუ ჩემი უგუნური თავით.... მეფისა და შენი წყალობა უხვად...ხომ მოგეხსენება... ძაან გუნებაზედა ვარ...ჰმუ! ჰმუ! ეი! ბიჭებო! მოურავი, მეთქი... (უცხო კაცს). შენმა მზემ, დიდებულო... მეფეო... ამაღამ უნდა მოურავი დავიჭირო... თავს მეფეს მივართმევ... ფეხებს შადიმანსა... მე შენ მოგახსენო... რომ შადიმანიც არაფერი... ეი! მოურავო!.. ბიჭო, ე ნაბადი მომიტა... უნდა პატარა თვალი მოვატყუო... (მიეგდება ბუხრის ძირას ცარიელს ადგილზე). ამაღამ არავინ უნდა დავიძინოთ... (იძინებს).

(ყარაულებსს ყველას სძინავს, ერთი ორვა ოდე კაცს გარდა. ამათში ზოგნი ფეხზედა დგანან და აწირებენ ისინიც სადმე ადგილის გამორჩევას, რომ დაიძინონ, ზოგნი ისევ სხედან, მღერიან და სმენ).

1 ყარაული. დალიე, შვილოსა, მეფის წყალობასა....

2. ყარაული. ჯერ, შვილო, შენც ჩემ ხელად მოიყარე.. ოთი გაკლია...

უცხო კაცი. (მიდის სადაც ყარაულების ცხენები აბია). აჰმუ! აჰმუ!.. (ახველებს. გამოდის სამი კაცი ტყიდამ). ამოარჩიეთ, რომლებიც უფრო კარგი ცხენები იყვეს. (არჩევენ და მიჰყავთ სანჭროზედ). ეს რაც დარჩნენ, იმათაც ეხლავე დავაძინებ: ძალზედ მთვრალები არიან. ფოსსაც ეხლავე გავშინჯავ. ხიდზედ არ გაისვლება; რათგან სულ ზედა სძინავთ. გათენებამდის უნდა წყალს გავიდეთ და გავასწროთ მძინარე მცხეთელებს თორემ მერე სახიფათო იქნება. (ცხენოსნები შევლენ ტყეში).

1 ყარაული. შვილოსა! ე რაღაცა ცხენის ფეხის ხმა მესმის, თითქო... ძმების მოურავი იყვეს.

2 ყარაული. შენ ეხლა, ძმავ, ნეტავი წმინდა გიორგიც არ მოგეჩვენდეს... მოურავიც რო იყვეს, შვილო, რა ძალა

შეგიძლიან... მე შენ გითხრა, ნუ მოინდომებს მოურავი, თორემ... არ იციან ჯერ იმი უნარები...

1 ყარაული. შენ თუ გეშინიან, შვილო, იმისი... თორემ, თავი არ მომიკვდება, იქნება რომ სულაც არაფერი...

3 ყარაული. ამაღამ სულ ასე უნდა გსვათ... თუ ჩვენ მოურავი წაგვივიდეს... მაშ ჩემი ბრალი იყვეს... ერთი უყურეთ!... (იჩვენებს დაძინებულ ყარაულებზედ). როგორი ჭერეხებივით ყრიან... მეფე წყალობას უშვრება და ესენი კი ძილს უნდებიან, თითქო ველარ მოესწრებიანო!..

4 ყარაული. გამიგონეთ... ძმავ... მოურავი რომ დავიჭიროთ, მაგათ წილს ნულარ დაუდებთ... დეე დაიძინონ.

5 ყარაული. უთუოდ დავიჭიროთ, თავი არ მომიკვდება... მე ისე მიცვნია, რომ უნდა დავიჭიროთ...

უცხო კაცი. (მიდის იმათთან). აბა, ბიჭებო! ეგრე იფხიზლეთ, თქვენი ჭირიმე, აი... აბა ერთი დამისხი, ეხლა მე თქვენი ღვინისა დავლიო. (აძლევენ სავსე ჯამს). აბა, ძმებო! ეს ღმერთმა თქვენც გაგიმარჯოთ, მოგცეთ მეფისა და ქვეყნის ერთგულება. (ჰსვამს).

1 ყარაული. აი, შენი ღმერთის ჭირიმე!.. აბა ერთი, ბიჭო, ახლა მე დამისხი. (უსხამენ და ჰსვამს სამსე ჯამს. ჰსმენ ყველანი და არეულად მღერიან «მრავალ ჟამიერს»).

უცხო კაცი. აბა ახლა, მე რაღა დაგიშავეთ. ერთი ჩემი სადღეგრძელოც დალიეთ.

2 ყარაული. მე და ჩემმა ღმერთმა!.. ჩვენი მასპინძელი დღეს შენა ხარ ეს ღმერთმა გადღეგრძელოს შენა, შენი და მეფის წყალობა ნუ მოგვაკლოს. (იწაფებს სავსე ჯამს და უჭირდება).

3 ყარაული. ასწი, ასწი, შვილოსა!.. ამითანა კაცის სადღეგრძელო უსუნთქლივ უნდა დალიო....

2 ყარაული. ძაან... საქმე ქმნა, მე შენ გეტყვი... მაგარი ღვინოა... მე მეგრული მეგონა.

3 ყარაული. აწი!... მეგრული კი არა — ხემწიფის წყალობაა.

2 ყარაული. (იწაფებს ჩიბუხითა და ეწევა). ესე მეტი დაეტყობოდის. (წამოდგება და იქვე მიეყრდნობა დასაძინებლად).

(ესმენ სხვებიც: ზოგი სვამს და ზოგი ნასუფრობამდის და რამდენიმე კაცი იქვე ეყრებიან დასაძინებლად).

1 ყარაული. ამაღამ, თუ მოურავი არ დავიჭირეთ, ბიჭი არა ვყოფილვარ. (ეძებს დასაძინებელ ადგილს.) ჰო, ბიჭო! ე ცხენებს.... არავინ დაგვპარავს... კარგად ივახშმეთ, შვილებო... ცხენები... მაგი მეტი რაღა გვაბარია... (მიწვება და იძინებს.)

უცხო კაცი. მოდი ერთი თითო კიდევ დავლიოთ, ღვთის მადლით მეფის წყალობა კიდევ ბევრი გვაქვს.

5 ყარაული. დიახაც და დავლიოთ!... ღმერთმა ნუ მოგვაკლოს მეფის წყალობა...

უცხო კაცი. (ისხამს ნასუფრობამდის ჯამს). ეს ღმერთმა გაუმარჯოს იმას, ვინც მოურავის თავს მოართმევს მეფეს! (ესვამს) ალავერდი შენთან. (აწვდის ჯამს და აძლევს).

5 ყარაული (ჩამოართმევს ჯამს). იახშიოლ! ეს ღმერთმა გადღეგრძელოს შენა, ვინც ხარ... ვინცა უნდა იყო, მე და ჩემმა... შენ, შვილო, თუ კაცი იყავ — მე აღარა ვიცი რა... ჩვენ სულელები დავთვერით და შენ კი არა... შენ, შვილოსა, ან ბატონის ჩივაძე ხარ, ან ბატონის ყმისშვილი... იქნება მოურავიც ხარ... ვინ იცის... და ჩვენ დაგვათვრე... რამდენი ეშმაკობა ქვეყანაზედ... ვინც უნდა იყო ღმერთმა გადღეგრძელოს, როგორც მოსისხლეობდე. (იწაფებს. მაგარა ... ვსვამს და ისევ მოისხამს). თუ მოურავი ხარ შვილოსა, სწო-

რეთა თქვი... შორს ნუღარ წაგვიყვან... წელანვე რომ დავინახე—არ მომეწონე... ღვინო რომ არ მოგეტანინებინა... შენ, შვილო, კოშკებში გეტყობა... ქრისტიანი სული არ გიდგია... კაც როგორი არ ვიცნობ... (იწაფებს კიდევ ჯამს და ისევ მოილხენს). ამაღამ ასე იყვეს... ამას როგორც იქნება დავლევ... ხვალ კი მე და შენობა აღარ იქნება. (იწაფებს და სცლის ჯამს). ეს არის. (გადმოაბრუნებს და სწრეტავს). ასე არს თქვა, რომ ვერ დასცლიო. (მიდის დასხმინებულად). ეი, ბიჭებო!... ჩვენ მოყვასი ხელში გვყავს... დაჭერილი... ახლა თქვენ იცით... მე ასე მითქვამს. (მიეგდება და დაიძინებს).

უცხო კაცი. (დაათვალიერებს ყველას). კარგა სძინავთ. შენს მტერს ნუ გაუღვიძნია—ხვალ შუადღემდის ამათ ვერ გაიღვიძონ. წავიდე ფონი დავათვალიერო. არ დაიგვიანონ მაინც, თორემ აგერ სცდას ინათებს. ეს ერთი რატომ ასე ამიტყუდა! პაპუნა ჩივაძეო, რომა სთქვა, ვთქვი ეს არის მიცნა, მეთქი. სიმთვრალით მოყვიდა, თორემ ფხიზელი მაგას თავის დღეში ვერ იფიქრებდა... რასაკვირველია, ახლა ესენი მოყვასს დაიჭერენ. აბა აგრეა ქართველი კაცის საქმე: უღვინოდ არ ვარგა, თუ ღვინო ნახა და თავს შიგ ჩაირჩობს.... (გადის).

სცენა 6.

სახლი ნუგზარ ერისთვისა ბაზალეთს ს ენაზედ არიან ნუგზარ და საამ კობიაშვილი.

ნუგზარ. მელიქისა და შადიმანისგან ეს უნდა მომივიდეს! მე ჩემი ფიქრით ვგონებდი, რომ მეფე შადიმანში არა, და მთლად ბარათაანთშიც არ გამცვლის, მეთქი. აგ არის: მაშ ჩვენი პატრონ-ყმობა და ძმაშვილობა არა ნდობებია, და მაშ დღე ბარათაანთი და მელიქიანთ მეფე იყვეს მარტო. მე ჩემზედ

მრისხანე ბატონს არ ვიბატონებ. ჩემი სიძის გაწყრომა—ჩემო-გაწყრომაა, თუ ესმოდეს ეს იმასა. ალბათ ჩემზედაც მრისხანე იქნება, რაკი გოგონიჲა შალიმანს უნებებიას! მაშ ამას იქით რაც მოხდეს, ბარათიანთ ბრალი იყვეს. ეხლავე წადი შეკრა სამ და შეჰყარე სულ კაცნი მთიულისანი, მოხევენი და გუდამაყარნი; დამიძახე ჩემს არაგველთა. უთხარ რომ მართალია დაბერდა ნუგზარ, მაგრამ გული ისევ რვალისანი უდევსთქო. შეჰყარე მთლად ჩემი საყმო: აზნაურნი და გლეხნი, მოხუცებულნი და ყრმანი. უთხარი, რომ თქვენმა ნუგზარმა კიდევ მოჰკიდა ხმალს ხელი მტერთა გასამუსრავადაო, თქო. აჰავსეთ ყველას ნადავლითა და ნაშოვრითა, თქო. ნუ დავაჟანგებთ ხმალთა ჩვენთა, და ნუ დავემსგავსებით დიაცთა: არა ჰშვენის ჩვენებრ ვაჟკაცთა, რომ ამდენს ხანს არ ვაცნობდეთ თავთა მტერთა ჩვენთა, თქო. დავლიოთ სისხლი მტრისანი და მოვსპოთ მკვიდრნი მათნი ველთა და მთათა მათდა ცოლშვილის სავალალოთა, რომ სცნას ყველამა, რომ ჩვენებრ გმირთა მტრად ასეა არავის ხელს არ მისცემს, თქო. შეჰყარე ყველანი და მაშინ ვაცნობებთ ვინც გაუხდიათ იმათ მტრად..

მოურავი. (შემოდის). ჩემო სიმამრო, დავაჩქაროთ გაცლა, თორემ მე რომ შალიმანის ამბავი ვიცი, აქ მოგვიხტებიან და აღარავის დაგვზოგვენ.

ნუგზარ. მაშ შენ დედაკაცის ჩიქალა უნდა დამხურო, რადა, რომ ჩემი სახლიდამ უსისხლოდ ვისმე გავეცალო, მოურავო! მე შენ ჩემ სიძედ ვეღარ გიცნობ. ისე როგორ უნდა დავიჯახნეთ შალიმანისგან, რომ იმისგან შეშინებულნი გავრბოდეთ.

მოურავი. ხომ გაგიგონია: სადაც არა სჯობს გაცლა სჯობს კაცისა მამაცისგანაო? დღეს შალიმანის დროა და უნდა გავეცალნეთ. ეხლა ჩვენ აღარა შეგვიძლიან რა. მინამ შენ შენს საყმოს

დაუძახებდე, მინამ მეფის ჯარები ღორებივით თავებს დაგ-ჭრიან.

ნუგზარ. ისე არა მყავს ჩემი საყმო დაგეშილი, რომ სამს დღეზედ სულ ფეხზედ არ დავაყენო.

მოურავი. სამს დღეს კი არა, მე ყოველს წუთს მოვე-ლი აქ მეფის ჯარებს.

მსახური ნუგზარისა. (შემოვარდება დაქანცული). ბა-ტონო, ნუგზარ! უბედურება რამა გვწევია, თუ არ უშველე შენს თავსა. მეფე შენზედ გარისხებული რასმე ყოფილა. შე-მოესია თმა უმრავლესი ჯარი მეფისა შენს საყმოს ნაოზსა, და ვინც გასწრო, ხომ ღმერთმა უშველა, ვინც არა და აღარა-ვინ ცოცხალი არ გაუშვეს. ჯერ ააოხრეს მთელი სოფელი და გამოიტანეს რაც რამ მოიპოვებოდა, მერე ადგნენ და სულ მთლად ცეცხლი წაუკიდეს და ჭლამოდნენ აქეთ წამოსვლასა.

ნუგზარ. მეფემ ჩემი ნაოზელები დამიწიოკა?! სად არის ჩემი ჯავარი? დამიძახეთ ჩემთა მსახურთა და ბაზალელებთა... ჩემი ნაოზის გაოხრება უნდა ვისმე შევარჩინო!

მოურავი. რა დროს ეგ არის... რას გაჭხდები შენის მსახურებით და ბაზალელებით... უშველოთ ჩქარა ჩვენს თავს... საამ, ჩინამ შენ, ვინც შეგვხვდეს შეჭერიბე და ეგება სადმე ვი-წროებში ჩაუჯდე და როგორც შენგან ვიცოდე, გაისარჯე-ბიება რამდენხამე ხანს მაინც შეაყენო მეფის ჯარი. (ბიჭს.) შენ გადი და უთხარი, რომ ესლავე მოგვგვარონ ცხენები. ქა-ლები და ყმაწვილები შეიკრიბნენ საჩქაროდ.

საამ. მაშ საამ მოკვდეს, თუ თქვენი თავი უსიკვდილოდ დაანებოს ვისმე. (მოუსვამს ხმალს ხელს).

მოურავი. პატრონს ჩივამე სათინისკენ იყოს დასამზვერად, იქნება ისიც შეხვდეს და თან წაიყვანე... ოჰო! აი პაპუნას-თან ნამყოფი ბიჭიც! რაო, თქვდორე?

თევდორე. (მთლად სისხლში მოსვრილი და მკლავ ჩამო-ვარდნილი შემოვარდება). ბატონო, ჩქარა უშველეთ თქვენს თავს, თორემ მოდის ჯარი. ბაბუნამ მე თქვენთან გამომგზავნა შესატყობინებლად და თითონ კიდევ ჩაუჯდა ნაოზღვებით ვი-წროებში. შვიდი რვა ბიჭი მოგვიკლეს...

მოურავი. (საამს). აბა, საამ, შენი ჭირიმე, მიეშველე შენც ბაბუნას! (საამ გარბის). თევდორევ, ჩქარა ცხენები.

მსახური ნუგზარისა. (შემოდის). ცხენები მზად გახ-ლავნან. ქალები და ბიჭები შეგროვილები არიან და თქვენ გე-ლიან.

ნუგზარ. ყოძარი უნდა გავიდე ჩემი საყმოდან და ჩემი ოჯახიდამ?!.. მაშ ნურც მომკვდარა მოხუცებული ნუგზარ, რომ არ გამაძღარიყვეს ერთი თავისებურად მაგათის სისხლი-თა... წამიყვანეთ, ჩემო სიძევ, სადაც გინდოდეს, — დღეს შენი ჭკუა სჯობიან ბებერი ნუგზარის ჭკუას. ჩემს ჭარმაგობაში მე მტერნი მაგას ვერ მიზამდნენ...

(ამდროს ისმის შორიდამ თოფის სროლის ხმა).

მოურავი. არიქა! ჯარი მოვიდა. (მიდის მოურავი. ნუგ-ზარ მოისვამს ხანჯალზედ ხელს და მიდის).

(თოფების ხმა თან და თან ახლოს მოდის, ისმის ყიჟინი-სა, დაიგ-დაიგებისა და საყვირების ხმა. პატარას ხანს უკან შე-მოცვივიან სცენაზედ ბაბუნა ჩივაძე და საამ კობიაშვილი სულ მთლად სისხლში მოსვრილები. ამათ შემოსდევენ თან მეფის ჯარები ყიჟინით. ისინი გარბიან მეორე კარით).

შადიმან. (შემოდის). დაიჭირეთ, ვისაც მოასწროთ! ნუ-რავის ნუ დაჰზოგავთ. რადგან მოურავსა და ნუგზარს გაუსწ-რიათ, ჯარების წინამძღოლებო, შედით თქვენი ჯარებით ნუგზარის საყმოში და სულ მთლად მოაოხრეთ, რომ ნაცვალ-

ლი, ქვა-ქვაზედ აღარ გაუშვათ. დაჰხოცეთ დ გიჟლიტეთ, ვისაც მოასწროთ, რომ დაზოგვა არავისი აღარ იყვეს. ნადავლი სულ ჯარებისთვის მიწყალობებია. (ჯარები გადიან საყვირების ხმით, ყიჟინით და თოფების სროლით. გადის შადიმანიც).

მოქმედება III.

სცენა I.

ხცენა სწარმოებს მუხრანში. თეიმურაზ მუხრან-ბატონის სახლში არიან შეყრილები მეფე ლუარსაბ, თეიმურაზ, ქაიხოსრო და სხვა მუხრან ბატონები; შადიმან, ბარათა, ხოსია, რამაზ და სხვა ბარათა შვილები; ოასე, შანშე და სხვა ქსნის ერისთავები. ციციშვილები, ამილახვრები და სხვა თავადები. ყველანი არიან დავრდომილნი.

მეფე ლუარსაბ. ესეც უბედურება ქვეყნისა. კახეთში ქვა ქვაზედ აღარ გაუშვესო. თეიმურაზის დედა და შვილები ღალატით დაუტყვევნია მძვინვარე შაჰ-აბაზს, და საცოდავს მეფეს მარტოს ძლივს გამოუსწვრია და ახლა ჩემგან მოელის ნუგეშს. თავის დღეში საქართველო ღალატით ყოფილა დამხობილი. მოურავი, გუშინ ჩვენგან თაგვის სოროში ძვრებოდა, შეშინებული და არ იცოდა სად შეეფარებინა თავი, და დღეს ჩვენ ვეღარა მოგვიგვარებია რა, როგორ დავიცვათ იმისაგან ჩვენი თავიც და ქვეყანაც. მარტო ჩვენს მტრობას აღარა სჯერდება ის და ჩვენის მიზეზით სხვებსაც აოხრებინებს და ამუსვრვინებს... ქართველნო დიდებულნო! ასე როგორ უნდა წავხდეთ ერთი ჩვენი უკანასკნელი მონისაგან, რომ ის ჩვენზედ გამარჯვებული ვატაროთ, ჩვენი ცოლი და შვილი გავაუპატიურებინოთ და მთლად ჩვენი ქვეყანა ავაოხრებინოთ! ნუთუ ჩვენში აღარა სდუღს

მხურვალე სისხლი ჩვენის ქებული მამაპაპისა!. ნუთუ ჩვენ იმ ქართველთ დიდებულთ შვილნი არა ვართ, რომელნიც აბრძოლებდნენ მტერთა შემმუსრველს ხმალს დიდის სვიმონ მეფისას?!. ნუთუ ვაიძულებთ თქვენთვის თავდადებულს თქვენს მეფეს და მისცემთ სამტარვალოდ მისს ორგულს და მოღალატე მონას, რომელიც თვისის მეფის მტრობით აღარც თქვენ გზოგავთ?! ვიბრძოლოთ, ვიდრე შეგვეძლება, და თუ უთვალავი არს შემხის ჯარებისგან ვიძლევით, მაშინ შევსწიროთ ღმერთს მადლობა და გავსწიროთ სულნი ქრისტესათვის.

ბაადურ ციციშვილი. მეფეო, შენი სიტყვა ჩვენ ყველასათვის საგრძნობელია. ვაჟკაცობა ქართველთ დიდებულთ ჯერ არა გვძრავია და დღესაც ყველანი მზათა ვართ შენთვის და ქვეყნისათვის გავსწიროთ თავები. მტერზედ შემკლობნი აქ ყველანი ვართ, მაგრამ ჩვენში დღეს კაცი არ მეგულება, რომ შეეძლოს მტრის მოკვლა და მტრის ხელიდამ ქვეყნის გამოხსნა. მძლავრს მებრძოლს, დიდს ჯარს უნდა მძლავრი წინააღმდეგი, რომელიც მტერს, თუ ჯარით ვერ ეწინააღმდეგება,— პასუხს გასცემს თვისის სიმარჯვით, ოსტატობით, ჭკუით,— ერთის სიტყვით თვისის გონების და მხნეობის ძალით. სად არიან დღეს ჩვენში, რომელთაც მცირეთი გამოიხსნეს საქართველო მძლავრის თათრასხნისაგან?! სად არიან ისინი, რომელნიც მძლავრი ხელით იპყრობდნენ მეფის ხელით ფოლადით მეფის და ქვეყნის წინააღმდეგთა?! სად არიან, ისინი რომელნიც ერთის ბრძანებით, ერთის ჯიხით, ერთის თავისის სიტყვით და გამოჩენით აძლევდნენ მხნეობას და გულს თვით დედაკაცთა და ყრმათაცა; რომელნიცა თვისის გონიერების დაწყობით, თითქმის უბრალოდ სძლევდნენ უთვალავთ მტერთა და აძლევდნენ ქვეყანას ყოფილობას?! მე ვკითხულობ: სად არის დღეს ჩვენი ჯავახი, ჩვენი წყალი, ჩვენი დამცველი—გიორგი სააკაძე? რათ

არის—ვკითხავ მე ბარათაანით, მელიქიანით და სხვათ—რათ არის მოყვარე დღეს მტრის გულში და არ არის ჩვენში და თავი-სებურად არ გვიწინამძღვრებს და არ განაგებს ჯარებს და ქვეყა-ნას?!—არ ვიცნობთ კაცს, არ ვაფასებთ ერთგულებას, ავდევთ მტრის სიტყვას... და ეს არის მიზეზი, რომ ახლა საქართველო და საქართველოს დიდებულნიც უნდა დაიღუპნენ და კიდეც დაი-ღუპებიან. არა გვყავს სარდალი და არც გვყავს ერთი რიგიანი მოთავე, რომელმაც არ გააოხრებინოს ქვეყანა მტერს. უთვა-ლავი ჯარი, ჩინებულად შეიარაღებული და ომში სარდალის და შაჰ-აბაზის სიღლით გამოცდილი კაცის მოგვდომია და ჩვენ ათა-სი კაციც არა გვყავს მზად, რომ ღართისკარის ვიწროების შეკ-ვრა მაინც არის შეგვეძლებოდა.

ბარათა ბარათაშვილი. მერწმუნეთ, რომ ბევრნი არიან თქვენს ნაქებს სარდალზედ უკეთესნი, მაგრამ გამგონი არავინ არის.

თეიმურაზ მუხრანის ბატონი. რატომ მოხდა, ბატო-ნო, ბარათავ, რომ მანამ სარდალი იყო ჩვენში, იმ ერთ უბრა-ლო აზნაურის შვილისა უგონებდნენ—ჩვენ გულის ძირში ვყვა-ვით ხოლმე, რომ იმას გადაწყვეტილიც ჰქონდა ყოველიფერი გამგეობა და გათავებულიც და ჩვენ, უწარჩინებულესთ ქართვე-ლებში, უფრო დიდიხნის გამოცდილებს და დარბაისელთ არა-ვინ გვეგონებოდა! ხსნის, რომ ბაადურის სიტყვა მართალი ყო-ფილა, რომ, თუ გვინდა ქვეყანა გარეშე და შინაურის მტრისა-გან დაცული გვქონდეს,—უნდა ვაფასებდეთ იმისთანა კაცებს, ვისაც ესენი შეუძლიათ.

მელიქ ათაბაგი. იმ ერთის კაცის დაღუპვა ქვეყნის სურ-ვილი იყო. ახლავე არ იყო ქვეყნისთვის კარგი, რომ ქვეყანა იმის სისხლს თხოულობდა.

ბაადურ ციციშვილი. სულაც არა, თქვენმა მზემ!—თუ

ქვეყანას ჰსურდა სააკაძის დაღუპვა, მეც მეცოდინებოდა ეს. თუ ვინმე იტყვის ჩვენში, რომ ქვეყანაში ვურევივართო, იმათში უთუოდ მუხრანის ბატონი, ერისთავი, ციციშვილი და სხვებიც ურევიან. როდის გაიგონეთ ჩვენგან, რომ მოურავის სისხლი გვინდაო. მეფე თუ თქვენ გიგონებდათ სიტყვას,-აი აქა ბრძანდება. . . ჩვენც უნდა დაგვკითხებოდით მაგისთანა მძიმე საქმეში და უნდა გაგეგოთ—ჩვენც ყაბულს ვიყავით სააკაძის და არაგვის ერისთავის დაკარგვისა თუ არა.

შადიმან. მინამ ჩვენ ყველას სურვილს შევიტყობდით, მინამ სააკაძე თავისებურად ყველას სულ ერთმანერთს გვახლიდა და ერთმანერთის სისხლში ხელებს დაგვასვრევინებდა. თუ ქვეყნის სურვილი არა ყოფილიყო, მარტო ჩვენ ჩვენს თავზედ არ ავიღებდით მოურავის სისხლსა.

აისე ქსნის ერისთავი. ქვეყნის სურვილი კი არ იყო— შენი სურვილი იყო, შადიმან, და სხვებიც შენ გააბრიყვე. სულ შენი ბრალია ეს უბედურება და შენ უნდა გედოს კისერზედ ამოდენი ქვეყნის ცოდვა. აბა რატომ არა ჰშველით ახლა თქვენ საქართველოს, სად არის თქვენი ჯვრები: მართალია, მე ჩემი ჯვარით მივეგებე მტერს, მაგრამ თუ საქართველო შეჰმართავს ხელს, მე ჩემის ჯვრებით მზათა ვარ.

თეიმურაზ. სწორედ, რომ შენა გაქვს ამაში ბრალი, შადიმან. შენ გაატეხინე მეფეს ფიცი, რომელიც იმან მისცა ხეში დასწრებით მოურავსა. მეფეც აქ ბრძანდება და ის წერილიც დღესაც აქა მაქვს მოურავისგან გამოგზავნილი. რას იტყვის ქვეყანა, რომ ეს წერილი გამოვაჩინო საქვეყნოთ: მოუწონებენ მეფეს ფიცის გატეხას?!

ქაიხოსრო. მუხრანის ბატონი დიახ, ბატონო, შადიმან! იმავ თაობითვე შენი თავის მეტი სხვა არავინ გახსოვდა, და ახლაც ამოდენი ხალხი შენის მიზეზით უნდა დაიღუპოს.

თავის დღეში შენი ხმალი ჯერ ქვეყნისთვის არ ამოღებულა და შენმა ენამ კი ლამის ქვეყანა ამოიჭამოს.

იასე ქსნის ერისთ. იმიტომ რომ შადიმანისთვის ქვეყანა არ არსებობს მაგის ქვეყანა არის მაგისი თავი, და თავის მტრებისთვის მეფის ხმალსაც კარგად ჰხმარობს.

შადიმან. კაი, შენ ჩემო თავო, რომ მეფის წინაშე ვართ, თორემ მაგისთანაებს მე ქსნის ერისთავს და მუხრანის ბატონს არ ვაკადრებინებდი და უჩვენებდი, რომ შადიმან მარტო ქვეყნის მტერზედ ჰხმარობს თავის ხმალსა.

იასე. ჰაი, შე გველო, შე ქვეყნის დამღუპველო, შენა! მაგითი გინდა უჩვენო ქვეყანასა, რომ მეფის ხათრით ვერ იჩენ აქ შენს ბიჭობასა! სადაც გიჯობდეს, იქ ვნახოთ მე და შენ ერთმანერთი. მეფის ჯარებს კი ნუ გამოიძღოლებ, მარტო მობრძანდი.

ბარათა. ეე—ჰუ! აგრე გასდა საქმე, რომ ჩემი გვარის კაცს ჩემ წინ მაგეებს უშვრებიან! მაშ დაჟანგებულა ბარათას ხმალი, რაღა!

შადიმან. (ხმალს გაისვამს ხელს) რადგან აგრეა, მაშ მე გაცნობებ შენ თავს.

იასე. (იძრობს უცებ ხმალს და შეუტევს შადიმანს. შადიმან ხმალ ამოღებული უკან დაიწევს. შუაში უცვივიან). ჰაი შე ქალაჩუნავ, შენა!

ბარათა. (იშიშვლებს ხმალს) დამიდექ, იასევ. (შემოუქნევს ხმალს. იასე აუკრავს ხმლით ხმალს).

ქაიხოსრო მუხრ. ბატ. აგრე არ არის საქმე! (იძრობს ხმალს და შეუტევს ბარათას. ამ დროს ბარათაანი და მელიქები იძრობენ ხმალს და წაესარჩლებიან ბარათას და შადიმანს. ამის დანახვაზედ იძრობენ ხმალს მუხრანიანი, ციციანი და ერისთვები, თეიმურაზ მუხრამ-ბატონის გარდა, და მიიწევენ

ერთმანეთზედ. მეფე, თეიმურაზ და სხვა დიდებულები უცვივიან შუაში და აშველებენ).

კოზმან კოზმანის-შვილი. (შემოდის). მეფე თეიმურაზ გიახლებათ და მოკითხვა მოგახსენათ.

(ყველანი დაშოშმინდებიან. ჩააგებენ ხმლებს და განდგებიან განზედ. ბარათას და იასეს ისევ ამოღებული უჭირავთ ხმლები. მელიქ ათაბაგს და ქაიხოსრო მუხრანის ბატონს უჭირავთ ნახევარზედ ჩაგებული ხმლები და შეჰყურებენ ერთმანერთს, თითქო კიდევ აპირებენ რასმეო).

ბარათა. კაი შენ, ჩემო თავო! ბარათაშვილებს ეს უნდა გვეთქმოდეს ქართველთა დიდებულთაგან. მტერს შიგ კრიჭაში უდგევართ, მტრის შემოსევა და აოხრებაა—პირველი ბარათაანი და საბარათაშვილო უნდა ჯოხრდეს, და დღეს ქვეყნის ორგულობას და მტრობას გვწამობენ... ვისთვის?! ერთი უბრალო მეტიხარის და ქვეყნის ამამტუტებელი აზნაურისათვის!..

თეიმურაზ მუხრ. ბატ. კმარა, ბატონებო! სირცხვილია! სხვა რომ არა იყვეს რა, მტერი კარზედ გვადგა და ჩვენ ლაშის ერმანერთის სისხლში ხელი გავისვაროთ. კახეთის ბატონი მობრძანდებაო, და იმის მაგივრად, რომ ჩვენ ერთის პირით იმის დაწყლულებულს გულს ნუგეში ვსცეთ, ჩვენ ერთმანერთის აშლით უფრო დაუწყლულებთ გულს.

მეფე ლუარსაბ. აბა, დიდებულნო! ახლა დრო არ არის ერთმანერთის აშლილისა. რაც მოხდა—მოხდა. ახლა გვმართებს ყველას ერთი პირი... ჩვენ ახლა უნდა ყველანი შევეხვდეთ და ბატონს თეიმურაზს მივეგებნეთ. ჩვენ გვმართებს დიდი გლოვა და ტირილი იმის უბედურებისათვის. ყველასთვის სატირელია სანატრელი დედა ქეთევან და მეფის მშვენიერი შვილები ალექსანდრე და ლევან. (მეფე გადის და გასდევენ სხვები თან).

ბარათა. (ყველაზედ გვიან გადის). გუშინდელი აზნაური, ქსნის ერისთავი, რადა თქმა უნდა თავს გამოიდებს თავის ტოლი კაცისათვის და არც ქვეყანას დაეზოგამენ იმის გულისათვის, მე ვიცი რისთვისაც მწვისთ მაგათ კუდი. მაგათ თავის დღეში არც მოუსვენიათ, არც მოისვენებენ. (გადის).

მეძაძეე. (შემოდის შავებით ხელში და აკრავს კედლებს). ვაი, დედას, დიდებავ რა ხარ! კახთა ბატონს ცოლშვილი დაუტყვევესო—ყველამ შავები ჩაიცვეს და სასილსაც კი ძაძას აკრავენ, და ქვეყანას იკლებენ თათრები, მთელი კახეთი აყრია ყუყის და ცხვრის ფარასავით ირანისაკენ გაუდევნიათ, ქვეყნის საცოდაობა ცამდის ადის, და იმათი მზრუნველი კი არავინ არის. აგერ, თითქმის ერთი კვირაა, რაც მეფე თავისის დიდებულებით აქა ბრძანდება და ჯერ ქვეყნისთვის არა უფიქრიათ რა. ყმანი და სააკაძე ქალაქს შემოეხვევიან და საცაა სამუხრანოშიაც გადმოვლენ, ეგენი კი აქ ხან კახთა ბატონის შვილების ტირილს უნდებიან, ხან ტინის ტყეში ტახზედ ნადირობას. თუ არ უშველებენ ქვეყანას შველას, გაჩიზვნა მაინც უბრძანონ. ქვეყნის ცოდოში მაინც რათა დგებიან: ქვეყანას მაგათზედ აქვს სასოებას; ქვეყანა შიშმა აიტანა, სამუშაოზედ ხელი აუღიათ და ჯოგვეწავენ თოფს და იარაღს: აცა ეხლა დაეგვიმასხებენ, აცა ეხლაო, და ეგენი კი ერთმანერთის კამათსა და შეზნვვას უნდებიან. მინამ ჯერ შიშის ზარს არ აუტანია დედი-კაცი და მტერი კარს არა მოუგდებია, მინამ უნდა ჯარს დაასხვენ, რომ ერთად მეტრით უფრო გული მიეცეთ, ორიე თუ ერთი. შიშის ზარი დაეცა და გლეხ-კაცმა სცნა დიდებულთ უძლურება და მტრის ძალა,—მაშინ სრულებით ვეღარას გახდებიან: ისე მოიმკიდებს ყველას მდაბიო ხალხი, რომ მეძებრითაც ვეღარ იპოვონ. თავად ეხლაც ყველა თავის ცოლ-შვილს უნდება, რომ ოსებმა და ქისტებმა ფრთები შეისხეს, ჩამოდიან და იტაცებენ სანუკვარი კაცის საწ-

ჩოს. სუ ყველა არეული და აბლალულია. ზოგი გახიზვნას აპირობს, ზოგი არა; ზოგი ციხეებსა და კოშკებს იმაგრებს; ვინც უფრო ახლო არიან მტერზედ, მწუხარებისა და შიშისგან ხელებს იმტვრევენ და თმას იწეწენ—არ იციან რა ჰქნან. ბერები, უდაბნოები და ეკლესიები გაივსნენ საწირავით. ფეხ-შიშველა ქალები პატარა ძუძუთა ბავშვებით ხელში შეუწყვეტლივ მიდიან სალოცავებში და უკანასკნელს საკლავს და საწირავს აძლევენ მღვდლებს. ღმერთმა რომ თვალები აუბას შაჰ-აბაზსა და აღარ შემოვიდეს ჩვენს წასახდენად,—თუ ამ ყოფაში პატარას ხანს კიდევ დარჩა ქვეყანა, მეტიც აღარ გვინდა: ასე გატყავდებიან ყველანი, რომ ამ ერთ ხუთს წელიწადს ვეღარავინ მოიდგამს სულს. მაგათ კი რა ენაღვლებათ: წაუხდებათ რამე, ისევ საწყალი კაცის კისრიდამ ამოიღებენ და თავისას არ მოიკლებენ. (ისმის გარედამ გლოვის ზარი და ტირილი). ოჰ! აგერ კახთ ბატონიც მოვიდა. ეგება იმან მაინც აგონოს რამე ამ დიდ კაცობას, ის უფრო დამწვარი და გამოცდილია. ქვეყანას ომი სწყურიან და მოთავე კი არავინ არის. (გადის.)

თეიმურაზ მუხრ.-ბატ. (შემოდის ნამტირალევი). მობრძანდით, ჩემო სანატრელო სტუმარნო. მინამ ამძვინებულს მტერს არ გაურეკნივართ აქედამაც, მინამ ამ სახლის ბატონი და მბრძანებელი თქვენს გარე არავინ არის. (შემოდიან მეფე თეიმურაზ და ლუარსაბ, აგრეთვე ქართლ-კახეთის დიდებულნი).

მეფე ლუარსაბ. შემდეგ მაგ უბედურებისა, როგორ გიკითხოთ.

მეფე თეიმურაზ. ჩემი დედისა და შვილების დაკარგვისა და ჩემის კახეთის მიწასთან გასწორების შემდეგ, ჩემი ამბავი რაღა საკითხავია. არ გაძღა სისხლით მძლავრი შაჰი აბაზ. სიცრუით დამტყუა დედა და შვილები და სიმძლავრით ამიოხრა ქვეყანა. კიდევ მადლობა ღმერთსა, რომ მე მაინც არის გამო-

ვასწარ და გიპოვე შენ ისეთი მოყვარე, რომელიც თავის ჭერქვეშ თავს მაფარებინებ. ჩემი სახლი, ჩემი ჭირნახული სულ მტვერთან გაასწორეს, და დღეს ვარ მეფე, რომელსაც საკუთარი ჭერი არა აქვს, რომ თავი შეაფაროს. მაგრამ, თუ შენც არ უშველე შენს თავს, შენც ეგ დღე მოგელის.

მეფე ლუარსაბ. ჩვენც მაგის ზრუნვაში გახლავართ. აგერ ერთი კვირაა თითქმის ჩემის დიდებულებითა აქა ვართ შეყრილნი და გვაქვს რჩევა, მაგრამ აქამდის ვერაფერს აზრზედ ვერ დამდგარვართ.

ედიშერ ჩოლოყაშვილი. თუ მოისხენებთ, მეფენო, ჩემი აზრი ეს გახლავთ, რომ რა ჯარიც მოვისწროთ, უცებ შევკრიბოთ და დავესხათ ყიზილბაშთ. ზოგი კაი ნარჩევი კაცნი აქა გვყავს, ზოგი აქედან გამოვა. ეხლა გაბედვის და სიმარდის მეტი არა გაეწყობათ-რა.

მელიქ ათაბაგი. ჩვენთვის საშიში ისე შაჰი არ არის, როგორც სააკაძე, რადგან იმან ყველა ჩვენი ძალა, ყველა ქვეყნის სიმაგრე და ბილიკი იცის, და შიგაც მრავალი მომხრე ჰყავს. ის ისე უჩვენებს ქვეყანას თავს, ვითომც არაფერს საქმეში არ ერეოდეს; მაგრამ ამას მხოლოდ უჩვენებს, რადგანაც ჯერ საქმე არ უჭირთ, თორემ უიმისოდ რატომ აქამდის არ გაჰბედა აბაზმა საქართველოს წახდენა? მაგრამ, იმის დაუზავებელი გული მინამ არ გაძღება სისხლითა და არ იყრის მთელს საქართველოზედ თავისი მტრების ჯავრს, მინამ არ დასცხრება.

იასე ქსნის ერისთავი. ვინ არის იმისი მომხრე ამ საქმეში, თუ მართლა მოურავი შეიქნა ქვეყნის მოღალატე და ქვეყნის ცოდვის კისერზედ ამღები?! ამას მხოლოდ იტყვის ის, ვინც არ იცნობს მოურავს და არ უნახავს მარტო ჩაფიქრებული და არ ჩაუხედნია იმის გულში. თუ მე, ჩემი მხა ჯა-

რებით მზადა ვარ, რომ ყველაზედ წინ დავღვარო სისხლი საქართველოსთვის, ამის მიზეზი უნდა ვეძებოთ მოყვრისვის გვაკვასა და სიტყვებში. მაგრამ, ეს კი იცოდეთ ყველამ, რომ, თუ ასე გულ-ხელ დაკრეფილნი უყურებთ, როგორც აქამდის, მე არ წავახდენინებ აბაზს ჩემს ქვეყანას, პირველი მივცემ და არ მოვაშორებ ჩემს ჯარს აბაზის ბოლოჭობამდის.

ბარათა ბარათა-შვილი. ჩემი სათქმელიც სულ ეგ არის, რომ უომრობას არ იქნება, მეთქი. ან უნდა დავიხოცნეთ, ან ქვეყანას როგორმე უშველოთ.

ბაადურ ციცი-შვილი. აგერ ეს ერთი კვირაა ჩვენი დალაპარაკიდამ სულ ის გამოგვყავს, რომ უომრობას არ იქნება. ყველას უნდა ომი, ხალხიც მოუთმენლად მოელის ომს და სწყურიან მტრის სისხლი; და აქამდის კი არავის ხმალი ამო-ღია ხნანს, არც სადმე ჯარშია. მინამ ჩვენ ვლაპარაკობთ, მინამ მტერი კიდეც აოხრებს ქვეყანას. თუ ყველას ომი სურის, მაშ რაღა გვიდგას წინ. დღესვე გავემგზავროთ მტრის იმ ძალით, რაც ჯერობით ხელთა გვაქვს და მისამ სხვა ჯარსაც დაუძახოთ.

მეფე ლუარსაბ. ჩემი სურვილი—სწორედ ომია. ისე მარწმუნის, რომ მოვკვდე, მინამ უყურებდე ჩემის ქვეყნის გაოხრებას.

მეფე თეიმურაზ. ჩემო საყვარელო და ძვირფასო ძმაო და მოყვარევ, ლუარსაბ! ნუ გიკვირს, თუ შენზედ უფროსი და გამოცდილი მეფე გაგიბედავ მარიგებას. შენ ჯერ გამოუცდელი ხარ. შენ ჯერ სისხლი გიდუღს და რასაც გული გითქვამს—იმას მისდევ. მაგრამ ამისთანა საქმეში უნდა გონების ხმის გაგონება. შენ კარგად იცი, რაც ჯარი ახლავს აბაზსა. ჯარი ახლავს იმისთანა, რომელიც გუშინდელმა შენმა მონამ სააკაძემ გააქ-ზა გამარჯვებებში ინდოეთის და ბაღდადის ომებში. ჯარი ესე არის შეიარაღებული და დამზადებული თოფ-ზარბაზნითა

დაზამბურაკებით; მიუძღვის იმას უძლეველი შაჰ-აბაზ, და შაჰ-აბაზს ახლავს თან მოურავი. ჩვენ რაც უნდა ვქნათ? შევეყა-როთ, მესამედიც ვერ გამოიტანს თოფს და უნდა იომონ შვილდ-ისრით. თუნდა კიდეც, რომ ღმერთმა ინებოს და იმ-დროს შაჰაბაზსაც, რითი ვართ დარწმუნებული, რომ შენი მო-სისხლე მტერი, მძლავრი ინდოეთის და ბაღდადის, დამმორ-ჩილებელი ავღანისტანის, ზარის დამცემი აბაზის მტრების, და იმის გვირგვინისა და ტახტის გამადიდებელი და მოდებუ-ლი და შეწყნარებული იმისგან,— გიორგი სააკაძე არ შემო-გვმართავს ჩვენ ხელს! იმისთანა ძალის კაცი არავის არ შეარ-ჩენს ადვილად მაგ გვარს დევნას, რაც თქვენგან იმას მიჰყენე-ბია. აბაზ რომ დამარცხდეს—სააკაძის ძლევა ჩვენში არავის არ შეუძლიან. ერთი იმის სახლის გახსენება და ქართ-ველების გადგომა ერთი იქნება და პირველი ჩვენ მიგვცემენ იმას ხელში. ამის გამო, ჩემი აზრი ეს არის, რომ ხალხს უბრძანოთ გაიხიზნოს და ჩვენ თავები დროებით შევაფაროთ იმერეთს მეფეს.

შადიმან ბარათაშვილი. სრულებით ჭკუამახვილი ბრძა-ნებაა ბატონის თეიმურაზის სიტყვები. აბაზის შებმა რომ შევ-ძლოთ, მოურავთან ერთად გავსწყდებით და მაშინ უარესობა მოგვივა.

როსტომ გედევანიშვილი. (შემოდის დაფაფლული და გულ-გახეთქილი, თან შემოსდევენ სხვა რამდენიმე აზნაურები, აგრეთვე დაფაფლულები და ქანც-მიხდილნი.) მეფენო და დიდე-ბულებო! ჩვენ, ცხეთისა, საგურამოსი და სხვა მახლობელი სოფლების ხალხმა გამოგვიგზავნა, რომ შევიტყოთ რას უპი-რებთ ქვეყანას? ყველა შემოვიდა თბილისს ყოფნად და სულ მტერთან გასწორდა. იქიდამ გამოვიდა ახლა და იმისი ჯარი უშიშრად მოდის ქვეყანა მისდის. მოდიან გულ-ქართლში, და ზედაზედ სოფლებიან ხალხს: გინდ შეუძლიან საბრალო—მაჭ-

ჟავთ, ვისაც არა და მთლად ჭყლეტამენ: არ არის შებრალება არც მოხუცთ, არც უსუსურთ და არც სნეულთა. მოდის ჯარი და უკან აგდებს ცეცხლის კვალს. ქვეყნებს, ტყეს, მინდორს და ვენახებს ეგზნება ცეცხლი და გაცხოველებული ცეცხლის ალი ისე ახურებს ჰაერს, რომ თვით ჰაერი სწვავს და სტუხავს შორს და დარჩენილთ სუთა და ბალახთ. ხალხი, ზარ-დაცემული არის განწირულებაში და მხოლოდ თქვენგნით მო-ელის ღსნას.

(ამ დროს ისმის გარედ საშინელი არეული ხმაურობა ხალხისა, დედა-კაცების წივილ-კივილი, ბავშვების ბღავილი და ისე ყვირილი).

რამდენიმე ხმა გარედამ. მიგვიშვით მეფეებთან, გვაჩვე-ნეთ მეფეები. (მსახურები დგანან კარებში და არ უშვებენ.)

ბაადურ ციცი-შვილი. შემოუშვით! დეე ნახონ მეფეთ და დიდებულთ, რა გაჭირებაშია ხალხი! უნდა მაგ ხალხს შვე-ლა, თუ არა! (მსახურები კიდევ არ უშვებენ და ხალხი აწვება.)

მეფე ლუარსაბი. შემოუშვით. (მსახურები მისცემენ გზას. ხალხი შემოდის ჭყლვით. ხალხში არიან მრავალი დედა-კაცები ძუძუ-მწოვარა ბავშვებით, ნახევარზედ ტიტველ-შიშვლები).

რამდენიმე ხმა. რატომ არ უპატრონებთ ქვეყანას?! რა-ზედ სდგებით ჩვენსა და ჩვენი ცოლ-შვილის ცოდოში. მცხე-თა გაუოხრებიათ და ახლა აქეთ დაძრულა ჯარები.

როსტია გედევანი-შვილი. მცხეთაცა! ვაიმე ცოლშვი-ლო, დაღუპულო! (იტაცებს თმაში ხელსა და გარბის).

რამდენიმე ხმა. თქვენ უნდა ზიდოთ ჩვენი ცოლშვი-ლის ცოდო, რომ თქვენგანა ვართ ამ დღეში ჩაცვივნულები.

მეფე ლუარსაბ. დამშვიდდით, დამშვიდდით, ჩემო დედავ და ძმანო, მე უფრო გული მიკვდება ამ ქვეყნის საცოდაო-ბაზედ.

რამდენიმე ხმა ხალხიდამ. ჩვენ გულმტკივნეულება კი არ გვინდა, ჩვენ გვინდა რომ გამოგვიხსნა მტრის ხელიდამ. მტერი კარს გვადგია.

სხვა ხმები. ლამის ქვეყანას სვავებივით მუცელში ჩაიდოთ და ახლა-კი ქვეყნის საცოდაობასაც ყურს აღარ უგდებთ!!. აქედამ ფეხსაც არ მოგაცვლევინებთ... სადაც ჩვენ დაგვხოცვენ, თქვენც იქ უნდა დაიხოცნეთ.

თეიმურაზ მუხრ. ბატ. ნუ გეშინიანთ, ძმებო! ქართველები არა ვართ! მომყევით აქ. დამიძახეთ მთლად სამუხრანოსა. უომრად ვინ გაგიშვებთ. (მიდის ხმალ ამოწვდილი).

ბარათა ბარათა-შვილი. (იწვდის ხმალსა) მომყევით და მტერი ვერას გვიზამს. (მიდის და მისდევს თან ხალხი).

თეიმურაზ მეფე. (ლუარსაბს). ჩვენ გავეშურნეთ იმერეთს, თორემ თუნდა შაჰ-აბასს რომ გავასწროთ, ამისთანა აღელვებულ ხალხთან ხუმრობა არ ვარგა: ესენი უარესს გვიზამენ. ქართველი კაცი თუ ერთი მოთმინებიდამ გამოვიდა, ველარა შეიკავებს-რა

მეფე ლუარსაბ. სად უნდა წავიდე აქედამ ჩემი ცოცხალი თავით?! ჰყურობ, რა საცოდავობაა ხალხისა! არა, მეც ამათთან უნდა მოვკვდე.

თეიმურაზ მეფე. წავიდეთ, შენ ხალხს ვერას უშველი და შენის სიკვდილით იმათ ვერას მოუმატებ. (ჰკიდებს ლუარსაბს ხელს, გადის და გაჰყავს თან. დადუმულნი გასდევენ).

იასე ქსნის ერისთავი. ეჰე! მაშ ეგ არის ანებებთ რა-ლა ქვეყანას თავს?! მაშ თქვენი მხლებელი არ გახლავართ. (თავის მოურავს.) აცნობე ჩემ ჯარებს, რომ ყეენს არ დაშორდნენ. მუსრი მაგათ სახელს და მაგათ ერთგულთა!... ჩემთვის ეს უკეთესი... ყეენს მე პირველმა დაუკარ ჩემი ჯარებით თავი... ყეენი დააფასებს ჩემს ერთგულებას. (მიდიანს.) ეს სულ

შენი ბრძოლის მკლავი. (გადის).

შალიმან. შენი მტერი, ახლა იასეც თუ მიუნდგა მოუჭრავს, მე სული აღარ მაბოდინებენ. მეც უნდა დავუგდო ყეენს თავი, თუ მოვასწრებ, თორემ დავიღუპები. (გადის).

სცენა 2.

სცენა სწარმოებს გორში, ციხის მახლობლად, მტკვრისა და ლიახვის შუა, სადაც სდგას შაჰ-აბაზ ჯარებით; შაჰის კარავის წინ არის დიდი მოედანი, რომელსაც აქეთ-იქიდამ მტკვარი და ლიახვი ჩამოუდის. შორიდამ მოჩანს გარშემო ყოველმხრივ გაცხოველებული ცეცხლების ალი, რომლებიც უკიდია სოფლეებს და ტყეებს. მოედანზედ დგანან ტყვეები, რომელთაც არტყიან ჯარები. ტყვეები მომეტებული ნაწილი არიან ქალები და ყმაწვილები. მრავალნი სდგანან განწირულებით გულ-ხელ დაკრეფილნი, მრავალნი ჩუმად ქვითინებენ და ჰგოდებენ. შაჰ-აბაზ სდგას თავის კარვის წინ მოედანზედ და გასცქერის ცეცხლ-წაკიდებულ სოფლებს, იმის მახლობლად სდგას დიდი მოურავი. უკან უდგანან ხანები და სულთნები.

შაჰ-აბაზ. რა საამოა, როდესაც დამარცხებული მტერი ფეხ-ქვეშ გიგდია და იმისი სარჩო—სამყოფი შენ თვალ-წინ იწვის და მიჰქცევს ჯავრს. (მოუჭრავს.) აბა, საავაძე, შენ რომ [illegible] საძლოება, ეს გამარჯვება და ეს დიდება ხომ შენი იქნებოდა. ერთი შეხედე რა სანახავებია! შეხედე, ალაგ-ალაგ როგორ ცამდის ადის ცეცხლისა და ალის ტალღები, თითქო უნდათ, რომ ცასაც წაეკიდნენო... მე ასე მეგონა ყველა გურჯი მოურავზედ უარესია და იმათი ეშინიან იმასა, მეთქი.

მოურავი. ამ გვარი დიდება და ძლევა, დიდებულო ხელმწიფევ, მეჭეურის მხოლოდ გვირგვინოსანთა, და არა მათს მონას.

შაჰ-აბაზ. თითქოს არ აპირებდნენ გურჯები დამონავებას?! დღე დღის იქით სცნან, ვისაც უბედავდნენ წინააღმდეგობას.

სპასალარი. (შემოდის.) მაღალო მფლობელო ყოვლად ირანისაო, როგორ ისურვებთ ამ ტყვეებისათვის?

შაჰი. სულ რაერთია ტყვე?

სპასალარი. გუშინ გავისტუმრეთ ირანში ბორჯომის ხეობიდამ დატყვევნილი რვა ათასი მოსახლობა. ეხლა არის შვიდი ათასი მოსახლობა მოყვანილი სურამისა და ალის ადგილებიდამ. ექვსი ათასიც ახლა მოჰყავთ გვერდის ძირიდამ და სხვა ადგილებიდამ. სულ დატყვევებული და გასტუმრებული ერანს არის ოცდა-ათი-ათასი მოსახლობა. მეტი ვერ მოვასწარით, რადგან გასიზნულან მიუდგომელ ადგილებში.

შაჰი. მისწერეთ ყველა ჯარებს, რომ სადაც კი შეიძლებოდეს, ყველგან შეესივნენ და არარა-გაუშვან-რა: სულ დასწვან, რაც არ წამოიღებოდეს; ვისაც სიარული შეეძლოს დაატყვევონ, ვისაც არა და მთლად გაჟლიტონ, რომ კაცი არ დარჩეს ამ ჩემს ურჩს გურჯისტანში. მისწერეთ ირანს ჩემთ დიდებულთ, რომ ამ ტყვეებიდამ, რომელიც ყმაწვილი ბიჭი და ქალი მოეწონოთ—ან ჰარემისთვის, ან მსახურებად აიყვანონ, ვინც არა და დაასახლონ მტრის შემოსასვლელ საზღვრებზედ. ვინც პატარა ვარგოდეს ურმებით გასტუმრეთ, სხვები ქვეითად, ვინც ვერ შესძლოს ქვეითობა—დახოცეთ. აბა ერთი დავათვალიერო ამ ტყვეებში—იქნება ჩემი ჰარემისთვისაც გამოდგეს ვინმე. (მიდის ტყვეებისაკენ).

სპასალარი. ერთი შვიდიოდე ყმაწვილი არის, რომელნიც მოგეწონებიან და რომელნიც მე მაშინვე თქვენთვის დავასახელე.

შაჰი. (დადის ტყვეებში და ათვალიერებს) აბა რომლები არიან?

სპასალარი. (არჩევს ოთხს თორმეტ—ცამეტის წლის ქალებს და იმავე ხნის ყმაწვილებს). ესენი გასლავან.

შაჰი. (სინჯავს.) ჰმ! მართლა რომ კარგები არიან. გაგზავნეთ ეხლავ ჩემს აბანოში და მერე ჩემს ჰარამში მიიყვანეთ. ეს ორი (უჩვენებს ორს სხვა ყმაწვილ ბიჭზედ.) დაასაჭურისებინეთ. სხვა ტყვეები წაასხით და გაისტუმრეთ. (ტყვეები მიჰყავთ. ისმის ქვითინი და ტირილი ტყვეებში. მრავალნი ამათში ეცემიან მუხლზე და ევედრებიან აბაზს.) ვინც არ წამოგყვეთ, ყველანი დახოცეთ, რომ დაბრკოლება არ იყვეს: გაირეკეთ (ჯარები სცემენ ტყვეებს თოფის ჯიგლიგებს და შუბის წვერებს და ერეკებიან. მრავალნი ტყვეებთაგანნი შუბის ძგერებით დაჭრილნი იქვე დაეცემიან. ჯარები ჰხოცვენ დაცემულებს) დახოცილები წყალში ჩაჰყარეთ. (ჯარები ჰყრიან დახოცილებს მტკვარში!)

სპასალარი. ახლა იმისას რაღას ბრძანებთ: გავამზადოთ ჯარები საიმერეთოდ, თუ არა? ეტყობა იმერთა მეფე ჩვენ არაფრად გვაგდებს, რომ არ გვანებებს ლუარსაბსა. საჭიროა, რომ თქვენი ძალა იმერელთაც აცნობოთ. მაინც მთელი სპარსნი სულ აქ არიან და ერთი იქაც ვადიდოთ თქვენი სახელი.

შაჰი. სწორეს ამბობ ჩემო სპასალარო. გაეც ბრძანება, რომ მთლად შეიკრიბნენ ჩემი ჯარები და ხვალვე გაუდგეთ იმერეთის გზას. სადაც გურჯის სახელია, ეტყობა იქ თავხედობას არ დაიშლიან. შევანანებ გიორგი იმერელს ამ ურჩობასა. მაგრამ საჭიროა, რომ სააკაძის აზრიც ვიცოდე, რადგან ყველაფერი გარემოება ამან უფრო იცის.

მოურავი. დიდებულო მფლობელო ყოვლისა ირანისაო, ჩემზედ უბედნიერესი კაცი არ არის, რომ ძლიერი, ქვეყნის

მფლობელი და მტერთა რისხვისა დამცემი და დამმონავებელი, შაჰ-აბაზ ისმენს ერთი უკანასკნელი თავის მონის რჩევას და იმედი მაქვს, ჯერ აქამდის ჩემი სიტყვა მაღალს ირანის ტახტის მფლობელს ცუდად არაოდეს არ დაჰსჯდომოდეს. მე თქვენთან ხლებით გამიკეთებია სახელი; თქვენი დიდება არის ჩემი ბედნიერება და თქვენი ამაღლება—ჩემი იმედი. ჩემზედ უბედური აღარავინ იქნებოდა, რომ აქამდის უძლეველმა და ყოველთვის ამაღლებულმა ხელმწიფემ შაჰმა აბაზ—ვერ სძლიოს მტერი და ამითი დაიმცროს თავისი სახელი. არ უწყით, მაღალო ხელმწიფეო, რა ადგილნი გვექნებიან საომრად, რომ კანჯარი ძლივსღა ჰსტის კლდიდამ კლდეზედ; სადაც თითქმის ცის ძირას, მიუდგომელს ბორცვებზედ, დაფარულს და დაბურვილს ტყეებში სახლობენ მუდამ ომში გაჩვეულნი და გაგეშილნი მცხოვრებნი. არ იცით, ძლიერო შაჰო, რა ხალხი ახვევია იმერეთს: მდევთა მსგავსნი სვანნი, რაჭველნი ქაჯნი და ალანნი გამოვლენ მთიდამ და მარტო ერთის თვისის დასახვით დასცემენ ზარს ყოველთ თვისთ მებრძოლთა; ქურციკთა უმარდესნი და ტურის უგრძნობლესნი აბხაზნი და მეგრელნი; გულმოუდრეკელნი და ამაყნი გურულნი, აჭარელნი და ქობულელნი სულ შეყრილი ეყოლება გონიერს იმერთა პატრონს გიორგის. ამასთან, ნახევარზედ მეტი ქართლი და კახეთი სულ იქ არიან გახიზნულნი, და გაშფოთებულნი, და რაც უნდა ძლიერი ჯარები გვყვანდეს, ჩვენ იქ გამარჯვება არ შეგვიძლიან. ამისთვის კადნიერად მოგახსენებთ, ხელმწიფეო, რომ მაგ თქვენს აზრზედ ცოტა ფრთხილად იყვნეთ და ნუ წაიკიდებთ გიორგი იმერელს.

შაჰი. ეგეც ერთ შერცხვენასთან არის, რომ არ გვანებებს ლუარსაბს.

მოურავი. მოუთმინეთ შადიმანს. მეფე უჯერებს შადი-

მანს, და რაკი შადიმან თქვენ ისე შეიწყნარეთ, შადიმან გად-მოგვგვრის ლუარსაბს. ჯერ მაინც ხანი არა გასულა რა, რაც შადიმან წავიდა მეფესთან. გიორგი მეფე აგრე ადვილად არ გამოუშვებს იმას. გიორგი ძალიან გამოცდილი კაცია და იმას კიდეც ენდომება, რომ ჩვენ გაგვიტყუოს იმერეთისკენ და მერე შეგვიმწყვდიოს შუაში: აქედამ ქართლ-კახეთს აგვისევს და თითონაც ჯარებს მოისმარებს, იქიდამ თითონ წამოგვესევა და იმისი განზრახვა ეგ იქნება.

ელჩი. (შემოდის.) გურჯისტანის მეფე ლუარსაბ გიახ-ლებათ თავის ამალით.

შაჰი. აჰა! უბრძანე შეიკრიბოს ჯარები, მესაკრავენი და მთლად ჩემი ამალა. უნდა დიდის დიდებით მივეგებნეთ მეფე ლუარსაბს, როგორც შეჰშვენის ქართლის მეფეს და ჩემს ცო-ლის ძმას. (მიდის და გასდევენ ყველანი მოურავის გარდა).

მოურავი. (დიდს ხანს სდგას მარტო გულ-ხელ დაკრე-ფილი და გაჰყურებს ცეცხლ-მოკიდებულ ქვეყნებს.) დიდება შენს ძლიერებას, უფალო! ამოდენა ცრემლს, ამოდენა სისხლს, ამოდენა ქვეყნის საცოდაობას, სიცოცხლის გამოსალმებული ბებერივით შეჰყურებენ და კაცი არ გამოჩნდა ამოდენა უბედუ-რების პატრონად. ოო, გამოუცდელო ლუარსაბ! ოო, სულის მტერო შადიმან!! თქვენ უნდა უგოთ პასუხი განკითხვის დღეს ამოდენა საცოდავობისა და ცოდვის გულისათვის... რა გენაღვ-ლებოდათ, მეც მეჭამა ჩემს ქვეყანაში ერთი ლუკმა პური?! მა-შინ ნახავდა აბაზ, როგორც იეფად დაუჯდებოდა ეს კადნიე-რება და სისხლით გაუმაძღრობა... აგერ თითქმის ათი წელი-წადია სისხლსა ვღვრი, დავკარგე ძმა და ვინ იცის რამდენი მოკეთე და ერთგული ყმა. ვისთვის? ჩემი ქვეყნის მტრისა და დამამხობელისთვის. ალაგი აღარ არის სპარსეთსა და იმათ მტრის ქვეყნებში, სადაც არ დაღვრილიყო ჩემი და ჩემ სა-

ქვარელთა სისხლი და სულ იმიტომ, რომ მე ჩემს ქვეყანაში შადიმან და ლუარსაბ არ მაყენებდნენ... შადიმანს აჰყევი, ლუარსაბ, და შადიმანივე გიღებს შენ ბოლოს... შენი თავი ძვირად გიღირდა ქვეყანაზედ, გამექეც გაწირვების დღეს, მაგრამ იმოდენა ცოდო ყველგან მოგაგნებდა შენ... დაღუპულს მამულს, მერმეც თავისივე მსგავსი ეკადრება, და მოსულა შენი აღსასრულის დღე... მოუნდე აბაზის ფიცს და მლიქნობას და მერე თითონ იცის...

იასე ქსნის-ერისთავი. (შემოდის) დრო ესლა გაქვს, გიორგი, ლუარსაბი მოდის და შადიმანიც ხელთა გვყავს. არც მეფენი და არც სხვანი, ვინც მტრად გვეგულება, არ უნდა გაუშვა ცოცხალი.

მოურავი. ისეც ბევრი სისხლი დაიღვარა ქართველებისა, ჩემო იასევ, და ამ სისხლს მიმატება აღარ უნდა.

შაჰის ყული. (შემოდის) შაჰმა გთხოვათ, რომ თქვენც წამობრძანდეთ ლუარსაბის მისაგებებლად. (გადის.)

მოურავი. ეს აბაზის მიგებება ლუარსაბისა—ანდერძის აგება არის. (გადიან).

სცენა 3.

სცენა სწარმოობს მცხეთას, სვეტი-ცხოვლის გალავანში. რიჟრაჟის ჟამია. ეკლესიის ერთ კუთხეში ნაბადში გახვეული კაცია და აქეთ-იქით იყურება.

ნაბადში გახვეული. ოჰ, მადლობა ღმერთსა! მოდის გიორგი. მგონი ის არის. ღმერთო, რა რიგად გატეხილა, კაცი ველარ იცნობს... ვაჰ! რა რიგად მიცემს გული... რამდე-

ნი ხანის აღარ მინახავს... იქნება ვეღარც კი მიცნოს... რაღას შიცნობს, კაცის სახე აღარ მადევს ამდენის ელდისა და მწუხარებისაგან.

მოურავი. (შემოდის და ათვალიერებს, თითქო ეძებს ვისმეო. ნაბდიან კაცს დაინახავს.) შენ ვინა ხარ? რას აკეთებ აქ?

ნაბდიანი. (ხმის კანკალით.) აქ მოდი! მე ისა ვარ, ვინც გთხოვა, რომ აქ ამ დროს მოსულიყავ. სხვა ხომ არავინ მოგდევს?

მოურავი. (მოდის ახლო). სხვა არავინ არის. (ორივენი დგებიან კუთხეში.)

ნაბდიანი. (გადისდის ნაბადს.) გიორგი! მიცნობ?...

მოურავი. (ჩააკვირდება.) მაკრინევ, შენა?! (მოეხვევა.)

მაკრინე. (ჩამოეკიდება მოურავს კისერზედ, თან ჰკოცნის და თან სტირის.)

მოურჭვი; ჩემო მკვირფასო მაკრინევ! ჩემო სიცოცხლევ, მაკრინევ!... ჩემგნით გაუბედურებულო მაკრინევ!... მე დაგღუპე შენ... მე ჩავდექ შენს ცოდოში, მე გაგაუბედურე შენცა და ჩემი თავიც... მაკრინევ, მაკრინევ!... (ჰკოცნის ცხარედ და სტირის). რა მოგვაგონებდა ამ დღეს, როდესაც ნოსტევში ლხინი გვქონდა... სადღაა ჩემი ნოსტევი!.. სადღაა ჩემი საქართველო, რომლისთვისაც გაგწირე შენ!.. ყველა მტერთან არის გასწორებული.

მაკრინე. დაჯექ, გავძღე შენის ყურებით, შენის კოცნით, მინამ გვაძლევს დრო და ქვეყნის ამამტუტებელი ჯარები არ არეულან მძოვრის მოძებნარი ტურებივით.—დაჯექ, გიორგი, იქნება ეს იყვეს უკანასკნელი ჩვენი ერთმანეთის ნახვა... იქნება ვერ მოვესწრო შენს ნახვას, როგორც ვერ მოესწრო უბედური დედა-ჩემი... სულ შენს ხსენებაში ამოუვიდა სული: მი-

ჩვენთ ჩემი გიორგი და მიჩვენეთ გიორგიო... სადა ხარ, შვილო გიორგი! იძახოდა უბედური სულის განტევების დროს. (ტირის).

მოურავი. გიორგი კი ცოფიანივით განდევნილი თავის სამშობლოიდამ, ქებდა თავის ქვეყნის მტრის ჭერს ქვეშ საყვარელს, მშობელთა და სანატრელთ მოშორებული... ოჰ, დედა-ჩემო! ჩემს ნახევარს სიცოცხლეს მივცემდი, ვინც ერთხელ კიდევ გამოსასალმებლად მაინც მიჩვენებდა შენს თავს, რომ უკანასკნელად, სულის ამოფშვენის დროს დაგკონებოდი მშობელს გულს და ტირილით მესრულებინა გული (ტირის)... ჩემი ბრალია... მე ვერ ავსწონე კარგად ჩემი საქმე... მიუშვი მეფესთან ჩემი მტერნი და არაფრად ვაგდებდი მტრის ძალას, მეფის უსასიათობა კი სულ გონებიდამ გამომივიდა.

მაკრინე. ვაჰ, გიორგი! ცუდად ნულარ ახსენებ ლუარსაბს. ის უმანკოა ამ საქმეში... არ იცი რა გული აქვს ჩემი გულის მკვლელს, ჩემს უბედურს ლუარსაბს.., ვერ იცნობ შენ ჩემს ლუარსაბს... და თუ შენ მცირეც არის ჩემი სიყვარული გქონოდა—აგრე არ უნდა გაგემტებინა ლუარსაბი... მართალია მე აღარ მადედოფლა, მართალია ჩემი ცოლქმრობა აღარ ინდომა და ამხადა თავიდამ გვირგვინი... მაგრამ, არაფერში იმას მე არ ვამტყუნებ, და ჩემს უდაბნოში ყოველს საათს კიდევ იმის მავედრებელი ვარ წინაშე უფლის ჯვარისა... კიდევ იმისას სიცოცხლით ვცოცხალვარ და იმისი კარგად ყოფნა მიხარებს გულს... რასაც დღეს იმის უბედურებას გავიგონებ, იმ წუთას განუტევებ მეც სიცოცხლეს... იმისმა უბედურებამ იმისმა ტყვეობამ გამომიყვანა მე უდაბნოდამ და გამაბედვინა ამ ტანისამოსის შემოსვა და ამოდენა განსაცდელით შენთან, მოსვლა ამისთანა უდროვო დროს. თუ გრწამს და-ძმობა, თუ გიღირს რამე დედი-შენისა და მამი-შენის სული, თუ მცი-

რეც არის გაქვს სიბრალული შენის უბედურის და შენგან შეილივით გაზდილის დის მაკრინესი—შეიბრალე ჩემი ლუარსაბ, შენი მეფე, ნუ გაიმეტებ იმას საუბედუროდ. მე ვიცი ის სახეიროდ არ გამოიყვანა ყეენმა. ნუ გაისვრი ჯერ მეფისა და მერე შენი სიძისა და ძმის სისხლში ხელს... ეს არის უკანასკნელი ჩემი სავედრებელი შენთან, და თუ ამას არ შემისრულებ, მაშინ არა გწამებია არც და-ძმობა და ჩემი მკვლელიც შენ იქნები... მშვიდობით!.. აგერ ისიც მოდის... მოდის უთუოდ, რომ უკანასკნელად შესწიროს მადლი თავის გაოხრებულს მამაპაპის სალოცავს... თქვენი ჭირიმეთ, რას დაჭკვანებია... ლუარსაბ! ჩემი სულის მეფეო, ლუარსაბ!.. რა ახლოსა ვართ ღვთისგან ნაკურთხი გვირგვინოსანნი ცოლ-ქმარნი ერთმანეთზედ, ვინ იცის, რამდენს ხანს ველარ უნდა გავიგონო შენი ამბავი... იქნება საუკუნოთაც... და ამისთანა დროს უნდა ერთმანეთს ვემალებოდეთ და არ მივცეთ ერთმანეთს უკანასკნელად სალამი... ვერ უნდა ვისრულო შენს გულზედ ტირილით გული!.. ღმერთო! რატომ არ მომკლავ!.. (ჩამოეკიდება ხელმეორედ მოურავს გულზედ, ტირის მწარედ და დიდხანს არა ჰშორდება გულიდამ). მშვიდობით, ძმაო გიორგი! მშვიდობით ლუარსაბ!.. მე მივალ ჩემს უდაბნოში, შენგან გაწირული და შენ, ვინ იცის, ჯალათის ხმალ ქვეშ... (მოისურავს ქვითინით ნაბადს, გავარდება იქიდამ, მოახტება ცხენს და გასწევს).

მოურავი. ჩემო მაკრინევ, ჩემო მაკრინევ! მე გამოგჭერული ჩემის ხელით, ქვეყნისათვის გავიმეტე—და აი, სანაცვლოდ რა მოვიგე! შენი უბედურება არ აძლევს ჩემს გულს დამშვიდებას... მაგრამ ამ საქმეს, რასაც საქმეს შენ შეგწირე, არ, არ დაანებებს შენი გიორგი თავს და ვიდრე ცოცხალია, კიდევ ბევრს გაიმეტებს ამ საქმის შესრულებისთვის: ცოლს, შვილს, თავის ტოლ-ამხანაგს, უკეთესთ მეგობართ, ანაცვალებს

და თავის ცოცხალის თავით არ მოეშვება მაგას აგრე. (ლუარსაბ შემოდის გალავანში ფრთხილად. მოურავი დგება კუთხეში).

ლუარსაბ. (მიდის ეკლესიის კარებთან, იჩოქებს და კარგახანს ლოცულობს ხელ-გაპყრობილი, მერე დგება დაფიქრებული და ათვალიერებს გარეშემო ქვეყნებს.) ვაჰი, ჩემო ქართლო! რა ყოფაა შენი ყოფა?!... რატომ არ მოვკვდი აქავ და რათ დაგანებე შენ თავი?!.. რათ ავუშვ თეიმურაზის სიტყვას და ეგრე უსისხლოდ, უომრად გაგაოხრებინე... რატომ არ მომკლა თავის ხელით იმ ხალხმა, რომელიც მთხოვდა შველას და შველის მაგივრად მივეცი მტერს ხელში?!.. უნდა მეც ჩემს ქვეყანასთან დავმარხულიყავ... ამოდენა ცეცხლმა, ამოდენა უმანკო ქრისტიანეთ სისხლმა და ცოდვის ლუღმა არ გამოაღვიძა მოურავის გულში სიბრალული... ჩემის მტრობით ამოდენა ქვეყნის ცოდო ივისრა და ახლა ისე უყურებს ყველაამას, თითქო ჭიაც არ გაეჭყლიტოსო... სვეტო-ცხოველო! ჩვენთა მამათა და ყოველთა ქრისტიანეთა სასოვ და სავედრებელო, შენ მოსთხოვე ამოდენა ქვეყნისა და ჩემი ცოდოც ქვეყნის გამცემს და მოღალატეს და შენის სიწმინდის დამარღვეველს სააკაძეს...

მოურავი. (გამოდის კუთხიდამ, საითაც ზურგი აქვს მეფეს მიქცეული). მაშინ მოჰკითხოს, თუ სააკაძეს მანდ ბრალი ჰქონდეს; თუ არა და იმას მოჰკითხოს, ვინც სააკაძე გააძო ამ ქვეყნიდამ და მით წაართვა ძალა, რომ ან თავი შეეკლა მტრისათვის, ან არ მიეშვა მტერი ასე ქვეყნის გასაოხრებლად... შენ და შენმა გამზრდელმა შადიმანმა უნდა ზიდოთ ეს ცოდო.

ლუარსაბ. (შემკრთალი) ძლივს არ შეგვყარა ღმერთმან პირის პირ ერთმანეთთან მარტონი... ეს სვეტიცხოველიც აქა

გვყავს მოწმად... აბა შეჰხედე ამ ქვეყანას: რა იქნა იმოდენა ქართლი?!.. სად არის ხალხი, რომელმაც შენ გაგზარდა და პური გაჭამა?! სად არიან სოფლები, სადაც შენ აღიზარდე და პირველად დაინახე მზის შუქი და შეისუნთქე ტკბილი საქართველოს ჰაერი?! სად არის სარჩო-საცხოვრებელი ხალხისა, რომელიც შენ, როდისღაც ღმერთად გსადიდა და ჰკოცნიდა შენთა ფერხთა ნატერფალსა?! რა პირით მოსულხარ ამ საქმეების მომქმედი სვეტი-ცხოვლის კარ-წინ?! შეჰხედე აბა რას ჰგავს გუმბათი და ზღუდენი წმინდის უფლის კვართის სასაფლაოსი? სად არის ჩვენთვის ჯვარცმულის ქრისტეს კვართი, მხსნელი და მფარველი საქართველოს ერისა?!. ესეც კი არ დაინდე შენ და მიეც ურჯულოთა ხელში... იქნება მოსულხარ გასაკიცხავად შენგნით დარღვეულის ტაძრისა!!... გიტვირთნია ქვეყნის გაოხრება, შენი მეფის სისხლი და ამათ მომქმედს შენ აღარც ღვთისა და აღარც შენთა მამა-პაპათა სალოცავთა შეურაცხება აღარად მიგაჩნია... უკეთეს დროს და უკეთეს ადგილას მე შენ ველარა გნახავ. დღეს მე და შენ ბატონ-ყმანი აღარა ვართ: მე ვარ ტყვე, და შენ—ფარსმალი შენის მამულის წარმტყვევნისა... და ვინც ჩვენ შორის იყოს მტყუანი—დეე აქვე, ამ სვეტიცხოვლის კარ წინ შესწიროს ღმერთს სული, რომ ამითი მაინც მოიპოვოს იმოდენა ხალხის ცოდვათა მიტევება. ამოიღე ხმალი! ხმალი შენი მაინც განთქმულია... (მეფე იშრობს ხმალს).

მოურავი. ეხლა ჩემი და მაკრინე იყო აქ და ამ ეკლესიაზე დამარისხა, რომ შენს სისხლში ხელი არ გავისვარო. მაგრამ იცოდე, რომ ჩემს სისხლშიაც ადვილად არავის გაგასვრევინებ ხელს.

ლუარსაბ. ხმალი, სააკაძევ, თუ მცირეც არის გაწვევს

შენი სინიდისი თავის მოყვარეობას და არა ხარ ქვეყნის გამცემი და მოღალატე!

მოურავი. კიდეც იმიტომ არ ვიღებ ხმალს, რომ ორივეს შენში ვხედავ. შენ ჰგრძნობ შენს ბოლოს და იმიტომა ხარ აგრე გულადად, თორემ მაგ გულს, მუხრანს რომ გასწირვის დროს ხალხს გაექეცი, მაშინ გამოიჩენდი... მეც ვიცი შენი ბოლო და იმიტომ არ მინდა სხვებს გამოვსწირო შენი თავი.

ლუარსაბ. ჰო! გინდა სხვის ხელით ნარი მოჰგლიჯო. მაგრამ ქვეყანამ იცის შენი ოსტატობა და შენი მეფის სისხლს მაინც შენ დაგადებენ, და შვილითი შვილამდე და უკუნითი უკუნისამდე იქნები ყოველთვის წყევლით და შეჩვენებით მოხსენებული.... ოჰ, ოსტატო! ოჰ, გულგაუწმენდელო!... რატომ ადრევე ვერ გიცან მე, რატომ მაშინვე არ დავუჯერე, მამისოდენა ნაამაგდარს შადიმანს, რომ შენის დის გამოჩენით კარგი არა გელო-რა შენ გუნებაში!...

მოურავი. დიახ! კარგი არა მელო-რა გუნებაში! მინდოდა მხოლოდ სამი სამეფოს და ოთხი დიდი სამთავრო ტახტის მფლობელი გამეხადე, რომ აღარც შენს, აღარც შენს შვილსა და შვილის-შვილს და ათასათ გაგლეჯილს სამეფოებს ეს დღე არ დასდგომოდათ, რაც ადგათ აქამდის. და თუ შენ შადიმანების სიტყვას არ აჰყოლოდი, — ახლა არ იქნებოდი შაჰ-აბაზის ტყვე.

ლუარსაბ. შენ არა ხარ ღირსი შადიმანის სახელის ხსენების.

მოურავი. ჭეშმარიტად!... მე არა თუ ჩემი სისხლის მსმელი და მამულიდამ გამმძევებელი მეფე და თვით იმისი ჩემზედ წამქეზებელი მონა — და ქვეყნის ამამტუტებელი შადიმანიც ვერ გავიმეტე წასახდენად; და შადიმანმა კი ერთს ხალათ-

ში მისცა თავისი გაზრდილი და მწყალობელი მეფე იმის მტრებს სასიკვდილოდ.

მეფე. კიდეც მაგან დაღუპა საქართველო, რომ შენ, იმის მტერს, ხმალიც გიჭრის, ენაც...

მოურავი. ხომ გჯერა, რომ ორივეში ვჯობდი შადიმანს! მაშ როგორ გამცვალე იმაში?!.. აი ეხლაც: შენ მეფე და მე—შენი ყმა. მომეც ხელი, ჩამომაცალე შადიმანები და შენ არათუ ტყვეობიდამ გამოხვალ, არამედ მთელი საქართველოს პატრონიც გახდები.

მეფე. რომ კიდევ შენი და დაუსვა ქართველებს დედოფლად, და ჩემს მაგივრად შენა სწევდე მეფობას, ვიდრე თავად არ დაიდგამ თავზედ გვირგვინს!... ოო, გაუმაძღარო დიდების მოყვარეობავ! ერთი უბრალო აზნაური აღარა სჯერდება თითქმის მთელი ქართლის მოურაობას და უნდა კიდეც მეფეთაც გახდეს.

მოურავი. მაშ რაც მოხდეს მე ხელი დამიბანია...

ლუარსაბ. შენ დიდი ხანია გაქვს ხელი დაბანილი... საქართველოსა და შენის მეფის სისხლში.

მოურავი. მკითხოს ამ სვეტმა-ცხოველმა, თუ შევარჩინო მე ყიზილბაშთ და შაჰ-აბაზს ქართველების სისხლი და ეს ქვეყნის გაოხრება, და სისხლი მეფისა ჰზლოს თვით იმან, ვინც არ მოინდომა, რომ ამ სისხლს გადარჩენოდა... მშვიდობით, ლუარსაბ! აგერ აქეთ მიდის შაჰ-აბაზ თავისი ჯამლით. ჩააგე შენი ხმალი! გიჯობდა ეგ ხმალი მაშინ ამოგეღო, როცა ცეცხლს უკიდებდენ შენგნით ხელიდამ წასულს ქვეყნებს, ეხლა შენი ხმალი შენს მეტს ველარავის გაჭკვეთავს. (მიდის გასასვლელად.)

ლუარსაბ. (ჩააგებს ხმალს და იტაცებს ორთავ ხელებს თმაში.) ღმერთო! რაზედ ჩამაგდე ჩემი მონის ხელში!... სხვა

მტრებს რაც უნდა უქნათ ჩემთვის... (შაჰის დანახვაზედ გადის საჩქაროდ.)

შაჰ-აბაზ. (შემოდის და თან შემოსდევს თავის ამალა, რომელთა შორისაც არიან: ყორჩიხან, სპასალარი, ზურაბ არაგვის ერისთავი, მოურავის შვილი, პაატა და სხვანი.) აა, გიორგი! ეს არის ეხლა შენს ხსენებაში ვიყავი და შენც აქ დამიხვდი. ამბავი მომივიდა, რომ ავღანისტანელნი შემოგვესევიან, რაკი გამოუგულებივართ აქეთ და ძალიან შეუწუხებიათ ირანი. ამისგამო, მე დღესვე უნდა გაუდგე გზას და, შენ და ზურაბიც უნდა წაგიყვანოთ თან. მე ჯარები აქედამ არა მიმყავს რა, რადგან კახნი და ზოგნი ქართველნიც დასცემიან კახეთს ფეიქარხანს და აქ უშვებ სასპასალარს, რომ მაგ გაკადნიერებისთვის მთლად გასწყვიტოს კახეთი და ქართლი კი სულ გადმოასახლოს ირანს.

მოურავი, (ჩაფიქრდება დიდ-ხანს.) დიდებულო ხელმწიფევ! თქვენ თავად სცადეთ, რა ძნელიც არის თქვენის ბრძანების ასრულება. შეიტყობენ თუ არა თქვენს ბრძანებას ქართლსა და კახეთში, მაშინვე გაიხიზნებიან იმისთანა ადგილებში, სადაც ვერა ჯარი ვერ მიუდგება. აქ საჭიროა ახლა იმისთანა სარდლები, რომელთაც იცოდნენ ყველა სახიზნი ადგილები და ყველა ბილიკები, რომელნიც მიუდგებიან ამ ადგილებს. ამისგამო მე ვგონებ, რომ მე და ზურაბ ერისთავი აქ უფრო საჭირო ვიქნებით, ვიდრე ავღანისტანში: იქ მარტო ერთი ზარის დამცემი სახელი შაჰ-აბაზისა საკმაო იქნება მტერთა შესარისხავად და აქ კი უთქვენოდ გაძნელდება საქმე. ამასთან: მე და ზურაბს შემთხვევაც გვექნება, რომ ვიყაროთ ჯავრი ქართველებზედ, რადგანაც ჩვენი სამსახური არ დააფასეს და გვდევდენ სასიკვდილოდ.— დიდი ხანია ჩვენ გვწყურია მაგათი სისხლი, და ახლა, რაც თქვენ დაავალით — ჩვენ შეუსრულებთ. სახიზნი ადგილები თითქმის სულ

ჩემს სამოურავსა და ზურაბის საყმოში არიან, და ამის გამო ჩვენ ისინი ვერსად დაგვემალებიან. დრო არის, რომ იმედნი გურჯის ტანის შეწუხებისგან მოისვენოს ირანმა, თორემ ქართველნი არ ასვენებენ არც ერთმანეთს და არც სხვებს. მომეცით შემთხვევა, რომ ვიყარო ჩემი და ჩემი ოჯახის შეურაცხყოფისა და გაუპატიურების ჯავრი, რომ ვისუღო ქართველებზედ გული ჩემი სარჩო საცხოვრებლის განადგურებისათვის. უნდა გავანადგურო ქართველობა, რომ დასცხრეს ამათი ზღვით სავსე შეურაცხყოფილი გული ჩემი მოყვრისა და ჩემის გაზდილის ზურაბისა!

შაჰ-აბაზ. სწორედ, მეც ეგ განზრახვა მქონდა, მაგრამ, ვფიქრობდი, იქნება მოურავმა კიდევ არ იკისროს მეთქი. მაშ ეგ უკეთესი იქნება, თუ შენ და ზურაბ აქ დარჩებით, რადგან უთქვენოდ სწორედ რომ გაჭირდებოდა ჩემი ბრძანების შესრულება. მაგრამ, რომ ეჭვი არ მქონდეს თქვენს ერთგულებაზედ, მე წავიყვან მძევლად შენს საუკეთესო შვილს პაატას და ზურაბის—ცოლს. ვინიცობაა რამე ორგულობა თქვენი მსმენია, ორივეს—ერთის შვილისას და მეორეს—ცოლის თავებს გამოგიგზავნით ჯილდოდ თქვენის საქმისა; და შემდეგ თქვენ თავებსაც გადმოვკიდებ თბილისის ციხეზედ ქვეყნისათვის საჩვენებლად. ხომ იცი, შაჰ-აბაზის გულმა არ იცის, რა არის შებრალება... მაშ, ყორჩიბაშ სპასალარო, ეხლა შენი საქმე უფრო კარგად არის: ზურაბ და გიორგი ყველა საქმეს კარგად მოაგვარებენ.

მოურავი. (ცალკე). ჭყურობ! მძევალიო!... ისიც ჩემი საუკეთესო და საიმედო შვილი... ჩემი პაატა!... ამას რაღას მოველოდი... ღმერთო! რატომ ერთხელ ჩემკენაც არ მოიხედავ!

შაჰ-აბაზ. გამოესალმე, მოურავო, შენს შვილს, ჩვენ

ეხლავე გაუდგებით გზას, სადილი თბილისს მიგველის. (მაჯო გადის და ყველანი თან გასდევენ, მოურავისა და პაატას გარდა.)

მოურავი. მშვიდობით, შვილო პაატა!... შენ უნდა წაუყვე ყეენს.

პაატა. რატომ აგრე ამღვრეული ხარ, მამავ? როცა ჩამოსვალ, მეც იქ არ დაგხვდები. თუ ჩემთვის სწუხარ, მე იქ კიდეც მირჩევნია: მე ვერ უყურებდი ამდენი ქვეყნის საცოდაობას. მე რომ აქ ვნახე ქართველების საცოდაობა, ტყვედ რომ მიერეკებოდნენ, სულ გული მიკვდებოდა. ღმერთო, რა სანახავი იყვნენ... რა რიგად ეკიდებოდნენ!... ძაღლს არ გაიმეტებენ ისე სასიკვდილოდ, როგორც სიმშილისა, სიტიტვლისა და ქვეითობისაგან მოუძლურებულს და მოწყვეტილს ტუსაღებს იმეტებდნენ... მაგისთვის რა გაწუხებს...

მოურავი. არა, მე მაგას არა ვწუხვარ... მე გნახავ ისევ... მშვიდობით! (ეხვევა, იკრავს გულში დიდს ხანს, ჰკოცნის და ველარ იმაგრებს თავს ტირილისაგან). მშვიდობით, უბედურის მამის შვილო, პაატავ.... შენ იყავ, შვილო, ჩემი იმედი, შენ ასალმუნებდი ჩემს ათასად გაგლეჯილს გულს... მშვიდობით!.. (პაატა ტირის). იტირე, შვილო, იტირე მამიშენის ბედი და დასწყევლე ის დღე, რა დღესაც შენ გამოესახე დედაშენს მუცელში... რა დღესაც საქართველო იქნა ათასად გაგლეჯილი...

პაატა. მშვიდობით, მამა... მე ვიცი რაზედაც სტირი: შენ გენანება საქართველოს დაღუპვა... საწყალი საქართველო... ნეტავი შველა მაინც როგორმე შეიძლებოდეს... მშვიდობით! თორემ აგერ ჩემ დასაძახებლად მოდიან... უნდა დედასაც გამოვესალმო. (გადის საჩქაროდ).

მოურავი (მარტო). მშვიდობით, ჩემო პაწია პაატავ! არ იცი რა ატირებს მამა-შენს.... არ იცი, რა გულით გესალმება შენ ის, და დღე ნურც გაიგებ, მისით არ აიმართვის მძვინვარე აბაზის ხმალი შენს კისერზედ... მაშინ მოიგონე მამაშენი და ნუ შეაგინებ... ნუ შეაგინებ იმიტომ, რომ შენმა სიკვდილმა უნდა გამოიხსნას შენი სამშობლო ქვეყანა... (ტირის და ჩაფიქრდება). გავაუბედურე სულზედ უფრო საყვარელი და ჯ ამაოდ... წაწყმედა ჩემი მაშინ იქნება, რომ შვილი გავსწირო და იმანაც ამაოდ ჩამიაროს... არა! ახლა ისე აღარ იქნება... ღმერთი მაღალია და შეიწირავს და იკმარებს ერთი კაცისგან ამოდენა მსხვერპლს.

გიორგი ქავთარაძე (შემოდის). საშინლად აღელვებულია მთლად ქართლ-კახეთის ხალხი ამოდენა შეწროებისაგან, ჰსურთ მტერთან ბრძოლა და ერთი მოთავე არა ჰყავთ. ასე შეშინებული და დაცემული დიდ-კაცობა საქართველოსი მე არ მინახავს, როგორც ახლა. თვით დედა-კაცნიც მზად არიან საომრად, რომ ერთი მოთავე ჰყავდეთ. საშინელი გოდება და ტირილი ედება მთათა და ველთა და თვით ცამდინაც კი ადის ეს ქვეყნის საცოდაობა. უსაშველობით ხალხმა თიხას დაუწყო ჭამა და ამ ყინვა-ზამთარში ხალხი უბინაოდ ჰყრია გარედ. აქამდის საქებური სახელი გიორგი მოურავისა, დღეს შეიქნა ყველასაგან საწყევლი და საგინებელი. არავისა სჯერა, რომ შენ არ იყვე მოთავე ამოდენა ქვეყნის უბედურებისა.

მოურავი. მოვიდა ახლა ჩვენი დრო. ეხლავე მოგცემ ქათალიკოზთან და წილკნელთან წიგნს და რაც შეიძლო მალე მიეცადე, რომ იმათ მოგცენ წიგნები ქართლ-კახეთის დიდ-კაცობასთან და მაშინვე შეუდექ საქმეს და ისე მოიქეც, როგორც მე გითხრა. როცა თავის თვალით ნახვენ დიდებულნი, რა დღე

მოელისთ, არც მაშინ გამოიღებენ ხელს. ქართველთა ყველა თავად-აზნაურნი უნდა შეიყარნენ სამუხრანოში, ჩვენი ჯარების შორიახლოს.

ს უ რ ა თ ი II.

ს ც ე ნ ა 4.

სცენა სწარმოებს მუხრანის არემარეზედ, სადაც სდგანან ყორჩიხან და მოურავი სპარსთა ჯარებით. სცენაზედ ერთს მხარეს არიან მრავალი ტყუვენი კახეთიდამ; მეორე მხარეს ქართლიდამ. აქვე არიან მრავალნი დაბარებულნი ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურნი, რომელნიც დგანან თოფ იარაღში. ამათ სუყველას ახვევიათ გარშემო იარაღ გაწოდებული სპარსთა ჯარები.

ყორჩიხან. დავიჯერო ამაზედ მეტნი არ შეიყარნენ დაბარებული თავად-აზნაურნი?

მოურავი. სულ მთაში არიან გახიზნულნი მიუდგომელ ადგილას. ჩვენ თითონ მოგვინდება იქ ასვლა. ესრე წვრილ წვრილად კიდეც სჯობია, თორემ თუ ბევრი შეყრილიყვნენ, გაითუ ხელი გამოეღოთ: თუ ერთი გაღორდეს ქართველი კაცი, ხომ იცით მაგათი ამბავი... მაშინ იქნება ველარც კი მოგვეყვანა აღსრულებაში შაჰის ბრძანება.

ყორჩიხან. ეგ კი მართალია! ჯერობით ესეც საკმაოა, ნეტავი ამათ აუვიდნენ ჩვენი ჯარები. (ჯარებს.) აბა, აჰყარეთ თოფ-იარაღიანებს იარაღი. (ჯარები ეტანებიან ასახსნელად).

თოფიარაღიანები. (არ ანებებენ იარაღს). რათა?! რისთვისა გვყრით იარაღს?! თუ ბრძანებაა რამე ყეენის გამოსაცხადებელი, განა ასე არ გამოგვეცხადება: ჩვენ ხომ არსად გავრბივართ.

ყორჩიხან. როცა იარაღს აიყრით, მაშინ გამოგიცხადებთ.

იარაღიანები. რათა, ასე გამოგვიცხადოთ. ჩვენი იარალის დანებება არ იქნება. თუ ყეენი გვიბრძანებს რასმე, ჩვენ იარაღში იმისი ურჩება არ შეგვიძლიან.

ყორჩიხან. (ჯარებს). აჰყარეთ სუყველას და ვინც ურჩი შეიქნება—დახოცეთ. (მრავალნი თოფ-იარაღიანთაგანნი ნებით არ ანებებენ იარაღს).

იარაღიანები. როგორ-თუ ძალათი აგვყაროთ!? ასე ღალატით დახოცვა იქნება!! (იძრობენ ხმლებს). ჩვენის ცოცხალის თავით იარაღს ვის დავანებებთ! (ერთმანეთს). მაინც დაგვხოცვენ ეს ურჯულოები და მაინცა დედა შეერთოს ცოლად, ვინც უსიკვდილოდ ამათ იარაღი დაანებოს. შევსწიროთ ქრისტეს სული და იარაღით ხელში დავიხოცნეთ. (ჯგუფდებიან ერთად).

ყორჩიხან. თოფი მაგათ!... სულ გაჟლიტეთ ეგ გიაურები! (ჯარები დაუშენენ თოფებს. მრავალი თოფ-იარაღიანი ქართველები იქვე დაეცემიან. შეიქნება ჩოჩქოლი და ამ ჩოჩქოლით გადიან გარედ. სხვა ტყვეები დაიწყობენ ყივილ-ხივილს და სულ ერთმანეთს ეყუჟებიან).

მოურავი. ჩვენ უნდა ახლა ამ ტყვეებიდამ ერთი ორმოციოდე თავად-აზნაურთაგანი გაუშვათ ქართლელები, რომ აცნობონ ქართლელებს ძალა ყეენის ჯარებისა, რომ წინააღმდგომობა არავინ გაჰბედოს და შეიტყონ ყველამ, რაც დღე ადგებათ წინააღმდეგთ.

ყორჩიხან. ეგ ძალიან კარგი აზრია. მაგრამ ჯერ დეე სხვა სეირიცა ნახონ. (ჯარებს). გაიყვანეთ კახელობა და ყველას თავები დააყრევინეთ. მიიყვანეთ ქსანში და შიგ წყალში დასჭყრით თავები, რომ მაგათი თავები ჩაერთოს მტკვარს,

და სცნას ქვეყანამ ძალა აბაზ ყეენისა და უძლურება იმის წინააღმდეგთა. (მრავალნი ტყვეთაგანნი ეცემიან მუხლის თავებზე და განწირულებით შესტირიან მიტევებას). შებრალება ჩვენ შაჰის ბრძანებაში არ გვიწერია. გაირეკეთ ყველანი! (მრავალ ტყვეთაგანს მუხლთ ეკეცება. ისმის საშინელი გოდება, მოთქმა და ხმამაღლივ ტირილი. დედები იკრავენ გულში შვილებს და არ უშვებენ. ზოგნი ჰკოცნიან ერთმანეთს და ესალმებიან; მრავალნი შესტირიან ღმერთს და ლოცულობენ. მრავალნი აგინებენ ყეენს, მოურავს, ყორჩიხანს და ზურაბ ერისთავს. ჯარები ხმა-მაღლა მიერეკებიან და მიათრევენ ჯიგლიგის ცემით ტყვეებს).

ყორჩიხან. მე საშინლად მიყვარს ამ გვარი სეირი. წავალ, რომ უფრო კარგად შეასრულონ ჯარებმა ბრძანება. (თან გასდევს ტყვეებს და ამას გასდევენ ხანები და სულთნები).

მოურავი. (გაჰყურებს დაფიქრებული და გადგება ცალკე). ნუთუ არც ახლა გაიღვიძებს ქართველებში ერთობა! ნუთუ არც ახლა გასწირავენ თავებს და შეასხმენ თავის გამწყვეტლებს უკანასკნელს სისხლის წვეთს!!.. ნუთუ არც ახლა გაჰბედავს ზურაბ საქართველოსთვის თავის გამოდებას და არც ახლა დასთმობს ქვეყნისთვის ცოლს?! არა! ახლა თუ არა იქნა რა, მაშ საქართველოში კაცი არ ყოფილა და ახი იქნება იმათი სახელის მოსპობა...

ქართველი ტყვეები. გიორგი მოურავო! ზურაბ არაგვის ერისთავო! მოიგონეთ ღმერთი, მოიგონეთ თქვენი ქრისტიანობა!... თქვენ მაინც როგორა სდგებით ჩვენს სისხლში?!.. შეიბრალეთ ჩვენი ცოლ-შვილი. შეხედეთ ღმერთს... თუ ჩვენი ღმერთი არა გწამსთ—შეჰხედეთ თქვენ ღმერთს... ნუ იღებთ ამოდენა ხალხის ცოდოს და ამოდენა სისხლს...

ერთი თავადის-შვილი. გეყო, სააკაძევ, ამდენი სისხლი

და ქვეყნის აოხრებას!... რაზედ აოხრებ ამოდენა ქვეყანას... რით ვერ გასძეღ ამდენის სისხლით... რას ემართლები ამოდენა უბრალო ხალხს... მოიგონე ღმერთი, რომელიც ჰხედავს ყოველს ჩვენს საქმეს... არ შეგარჩენს ღმერთი ამდენს ცოდოს...

ყორჩიხან. (შემოდის და თან შემოსდევენ ხანუმი და სულთნები). ერთი შეხედე გიორგი იმ სერზედ, რა ყრიამულია და როგორ გულით მუშაობენ ჩვენი ჯარები. (შორიდამ ისმის საცოდაობის ყივილ-სივილი. ქართველი ტყვეები გაჰყურებენ და შექნებათ აქაც განწირულებითი შემაგრებული ტირილი. დედა-კაცები იცემენ გულში ხელებს და იკრავენ გულში პაწაწინა შვილებს და სჭიდებენ მაგრა ხელებს.)

ყაზახის ხანი. შეჰხედეთ, როგორამ გაწითლდა წყალი, ოჰ! რამდენი თავები მოაქვს. (ყველანი უყურებენ. ქსანი ცოტ-ცოტათი მიიღებს წითელს ფერს და თან-და-თან უფრო ბევრი ადამიანის თავები და უთავო გვამები მოაქვს. ტყვეები უფრო შეშფოთდებიან და უფრო განწირულებით იწყებენ ტირილს).

ყორჩიხან. ესეც ხომ ჰნახეს ამათ. ახლა ერთი ორმოციოდე კაცი გაუშვათ, რომ აცნობონ ქართველებს, რაც დღე მოელით თუ არ დაგვემორჩილებიან—სხვანი გავისტუმროთ ირანს.

მოურავი. არა, ორმოცი ცოტა იქნება. ვინ იცის რა ადგილებში არ არიან ქართველები გაფანტულნი და გახიზნულნი. ეგრე ცოტანი ვერ მიაწვდენენ ვერსად ხმას, გაუშვათ ყველანი, რომ უფრო საჩქაროდ გაჰყარონ ეს ხმა და ყველა მალე აიტანოს შიშის ზარმა, რომ ყველამ დაასჩქაროს თავის-თავად მოსვლა, თუ უნდათ რომ ეს დღე არ ჰნახონ.

ყორჩიხან. სწორე თქმაა. ჯერობით ისიცა კმარა რაც ტყვეები გავისტუმრეთ. ესენი გაუშვათ ყველგან ამბის მოსაფენლად.

მოურავი. ქართველებო! ყველანი გაგვინთავისუფლებიხართ. წადით და აცნობეთ ყოველთ ქართველთა ყოველი თქვენის თვალით ნახული: დღე სცნას ყოველმა საქართველოს კაცმა, რაც დღეს იმათზედ მომდგარი და რასაც უნდა მოელოდნენ სპარსელებისაგან. უთხარით, რომ შებრალება იმათმა გულმა არ იცის თქო. აცნობეთ ეს, მცირეთა და დიდებულთა, მღვდელთა და ეპისკოპოზთა, ძეთა და მამათა, უვიცთა და მეცნიერთა. მოჰფინეთ ეს ხმა ტყეთა და ველთა, ეკკლესიათა და მონასტერთა, კლდეთა და ხეობათა, რომ თვით ქვათაც კი იგრძნონ, რაც დღეს საქართველოზედ მომდგარი.

ყორჩიხან. გაუშვით ეგ გურჯები (უშვებენ. ტყვენი გახარებულნი მიდიან. გადის ყორჩიხანიც და გასდევენ ყველანი, თან ლამდება).

მოურავი. ზურაბ, შენ შეიცადე. (რაკი დარჩებიან მარტონი, ჰკიდებს ზურაბს ხელს და მიჰყავს ერთ მიფარებულს ადგილას და სხდებიან ერთად). გესმის, ზურაბ! დღეს არის ჩვენი განჩინების დღე. თუ ესლაც მე და შენ არაფერს აზრზედ არ დავდექით, მაშინ საშვილიშვილოდ უნდა ვზიდოთ ამოდენა ქვეყნის ცოდო. გაიგონე დღეს ტყვეების სიტყვები?! იგრძენ თუ არა იმ სიტყვების ძალა?... რა გულით უნდა უყუროთ, რომ ურჯულო თათრები დედამიწასთან ანადგურებდნენ ჩვენს ქვეყანას, ჩვენს თვალთ-წინ ჰმუსრავდნენ ჩვენთა მეზობელთა და გამზრდელთა და ამოდენა ქვეყანა გადააჯილაგონ შეუწყალოდ თავისის მიწაწყლიდამ, თავისის სარჩო სამყოფადამ. შეხედე ერთი ქვეყნის საცოდაობას, დედებისა და ცოლების განწირულების ტირილს. თვით მაღლა ცამდინ ადის ამოდენა საცოდაობის ხმა, და თვით ცაც ირყევა ამოდენა ქვეყნის ცოდვით... დავიჯეროთ, მოგვიწონებს ამას ჩვენ ღმერთი!... რა პასუხი უნდა გავცეთ ჩვენს მეუფეს იმ დიდს გან-

კითხვის დღეს?! რა პასუხი უნდა გავცეთ ჩვენ შვილთა და შვილის-შვილთა და ამოდენა ქვეყანას?! ნუთუ შენ აღარა ხარ ის ზურაბი და მე ის მოურავი, რომლების სახელისაც კი ეშინიან არათუ სპარსთა—და თვით მძვინვარე აბაზსაც!.. ნუ თუ დღეს, როდესაც ჩვენს მეტს აღარავის შეუძლიან საქართველოს შველა, უნდა ამოვიღოთ ხმალი და დაუსოთ გულში ჩვენს მამა-ბიძებს, ჩვენს ძმებს, ჩვენი მიწაწყლის შვილებს?!

ზურაბ არაგვის ერისთ. გიორგი, დავიჯერო შენს გაზრდილს ზურაბს აგრე იცნობ! იქნება გგონია და გჯერა, რომ ზურაბის გული არა კვდებოდეს და ზურაბის სისხლი არა შრებოდეს ამოდენა ქვეყნის საცოდაობით. მაგრამ რატომ მაშინვე არ მითხარ ყველაფერი, რომ ჩემი მშვენიერი ანა არ გამეშვა მძევლად. რა პასუხი უნდა გავცე ახლა ანას, რომელმაც სული თან გამომატანა და რომლის უბედურების მიზეზი უნდა გავხდე მე?!. მითხარ, რა უყო ანას, რომელსაც შეუბრალებელი აბაზ აღარ აცოცხლებს აღარც ერთს წუთს, რაკი გაიგებს ჩვენს ამბავს!?...

მოურავი. ზურაბ! გრცხვენოდეს, რომ ერთი ადამიანი ვერ გაგიმეტნია ამოდენა საქრისტიანო ქვეყნისთვის. დავიჯერო, ჩემი იმედი, ჩემი ნუგეში, ჩემი მშვენიერი პაატა მე ნაკლებ მიყვარს; მაგრამ დავსთმე ქვეყნისთვის. პაატა და ანა ქვეყანას ვეღარ ჰშობენ და ქვეყანა კი კიდევ ბევრს ანასა და პაატას შობავს... თუ არ გითხარ მაშინვე ეს, იმ მიზეზით არ გითხარ, რომ მეშინოდა: ვაი, ან ვინმე არ მიგვხვდეროდა, რაკი დავიწყებდით მძევლებზედ ლაპარაკს.

ზურაბ. მაშ, აბა ახლა რა უნდა ვქნა? ნეტავი დამცლოდა მაინც და რიგიანად გამოვსალმებოდი ჩემს სანატრელს ანას....

რა პასუხი უნდა მივცე ან იმას განკითხვის დღეს, ან იმის მშობლებს, რომელთაც იმაზედ მეტი სჴვა არა გააჩნიათ-რა.

მოურავი. მართალია, ზურაბ, ცოლის დაკარგვა ძნელია; მაგრამ ეხლა მაგაზედ ლაპარაკი, ამისთანა დროს,—დრო აღარ არის. ამ წუთს იქით, შენ უნდა ყოველი სიბრალული ამოიღო გულიდამ—ეხლა ჩვენი საფიქრელი არის ქვეყნის საცოდაობა. ცოლს მე უფრო ლამაზსა და დიდკაცის ქალს გიშოვნი: შეგ-რთამ მეფის ლუარსაბის დას—ლელას, და მაშინ უფრო ბედნიერი იქნები.

ზურაბ. კარგი! შემიწირავს ჩემი ცოლიც, ჩემი თავიც ქვეყნისთვის. ახლა რა უნდა ვქნათ, როგორ მოვიქცეთ?

მოურავი. ჯერ, ზურაბ, მოდი, მე და შენ ფიცი დავს-დოთ, რომ ერთმანეთს არ უღალატოთ და მერე ყველას ვეტყვი.

ზურაბ. (ამოიღებს უბიდამ ნაწილებს). ვაი, შენ, ჩემო თავო! გიორგი, რა ცუდად გიცნივარ! ჯერ ყველა იქით იყვეს, —რამ გაფიქრებინა, რომ ზურაბ გაჰბედავს როდისმე მოურა-ვის ღალატს, რომელსაც მამაზედ მეტი ამაგი აქვს ჩემზედ და რომლის ხელითაც ვარ გაზრდილი. აი, ხომ ხედავ ამ ნაწი-ლებს? ეს ნაწილები სიკვდილის დროს დამკიდა დედა-ჩემმა და ამ ნაწილებით დამილოცა ცხოვრების გზა მამა-ჩემმა. ვფიცავ ამ ნაწილებზედ, ამომელოს მამაჩემი ნუგზარ საფლავიდამ და გამეცეს ურჯულოს ხელთა სული დედი-ჩემისა, თუ მე შენ გი-ღალატო საქვეყნო საქმეში. ვგონებ ეს ფიცი საკმაო იყვეს. (ჰკოცნის ნაწილებს და იდებს უბეში).

მოურავი. ახლა დამიგდე ყური. მე გავენდე ამ აზრს ქათალიკოზს და წილკნელს საიდუმლოდ. იმათის შემწეობით შევკრიბე თითქმის მთლად ერთიანად მრავალის მსახური-ყმებით ქართლ-კახეთის აზნაურობანი ტინის ტყეში, ვითომც რამ

ყეენის წყალობის გამოსაცხადებლად და განგებ გავაშვებინე დღეს ის ტყვენი ყორჩიბაშს, რომ ყველაფერი ეს ამბები აცნობონ იმათ. შენც ეგრეთვე განგებ დაგაბარებინე შენი საყმო. ამ დღევანდელს ამბავზედ ერთის ნაპერწკალის ჩაგდების მეტი აღარა უნდა რა. მეტადრე რაკი გაიგებენ, რომ მე და შენ იმათთვენა ვართ. გადი შენ, გამოუცხადე რომ ჩვენა ვართ იმათი წინამძღომელნი. ხვალ შუაღამისას უნდა მოხვიდე ჯარებით და მორიდამვე დაჰკარით ნაღარასა და დაფ-დაფს და ასტეხეთ ძრიელი ყიჟინა. მე, ელია დიასამიძე, პაპუა ვაშაყმაშვილი, პაატა ხერხეულიძე და ჩემი ზურაბ აქ დაგიხვდებით, და რა წამს თქვენ ჩამოერევით, ჩვენ მაშინვე დავხოცავთ ყველა თავ სარდლებსა. მანამ დავყრით ხმას, ვითომც მეფე თეიმურაზ იმერლებითა და რუსის ჯარით მოდიოდეს... ეგ არის, გასწი და ახლა შენ იცი, როგორ გაამხნევებ ქართველებს!

ზურაბ. მაშ ეგ არის! ერთი კარგად ვიბანოთ ამ ურჯულოების სისხლში. მშვიდობით! თქვენ აქ შიგნიდამ გაისარჯენით, და გარედამ ჩვენ ვიცით.

გიორგი ქავთარაძე (შემოდის). აქა ხარ, გიორგი? მთლად ერთიანად ტყვეები დაიძრნენ ტინის ტყისაკენ, რომ ყველა თავის ნახული აცნობონ იქ შეყრილთ დიდ-კაცობასთა. ყოველივე საქმე კარგად მიდის... რა ჰქენით შენ და ზურაბმა?

მოურავი. ღვთით, დავიყოლიე და გავისტუმრე იგი ტინის ტყისაკენ.

ქავთარაძე. არიქა, გიორგი, შენი ჭირიმე! მაშ ჩვენი საქმე გაჩარხულა!... მაშ საქართველოსაც ეშველება... (ეხვევა და ჰკოცნის). ისევ შენა; თორემ შენს მეტი ღონე არ არის...

მოურავი (ჰკოცნის). ჩვენ ასე დაგვიწყვია და ვნახოთ ღმერთი რას ინებებს... ახლა კი წავიდეთ, რომ აზრი არა

აგვართვან რა ამ უსჯულოებმა... ეხლა დიდი სიფრთხილე გვმართებს. (გადიან).

ს ც ე ნ ა 5.

ქართლ-კახეთის აზნაურნი არიან შეყრილნი ყრუს ადგილას ტყინის ტყეში,

ზურაბ არაგვის ერისთავი: დიდებულნო თავადნო და აზნაურნო ქართლისა და კახეთისანო! ახლა ყველამ სცანით, რა საქმისათვისაც ვართ აქ ამოდენა ჯარებით სპარსეთიდამ გამოგზავნილი. თქვენი კეთილი თვალი ჰხედავს, რა უსჯულოებას სჩადიან მაჰმადის სჯულის მჯირავნი ჩვენ საქრისტიანოზედ. თქვენ ნახეთ და მოესწარით იმ დღეებს, რომელნიც არა თქმულა მას აქეთ, რაც ცა და ქვეყანა დაარსებულა. თქვენ ნახეთ, რომ ჩვენი ღვაწლ შემოსილი და დედა ყოველთა ქართველთა დედოფალი ქეთევან მიეცა საშინელს და კაცის გონებისაგან მოუფიქრებელს წამებას, არა-წმიდათ ხელთაგან. ჩვენში არ იპოება დღეს კაცი, რომ არა სტიროდეს ცოლს, ან ძმას, ან შვილს, ან სუყველას ერთად—უსჯულოთაგან დახოცილთ და წარტყვევნილთ. აქვე თქვენ თვალ-წინ, ხომ ნახეთ, რა ულმერთოდ გაჟლიტეს ყველა კახეთის ტყვენი. თქვენის თვალით ნახეთ, რა რიგ ეკიდა მთლად ქართლ-კახეთს ცეცხლი და ჩვენ თვალ-წინ იწოდა ჩვენი სამხრო საცხოვრებელი, რომ ნატამალიც-კი აღარ გაუშვეს... დღეს მოველით უარეს დღეს. კახეთი გასწყვიტეთ და ქართლი აჰყარეთო, ბრძანა მძვინვარე აბასმა და მოგვისივა მაგისთვის ქვიშათ უმრავლესი ჯარები... მე ვარ თვითონ მოურავისგან მოგზავნილი თქვენთან. თვით

მოურავი მიგვიძღვება წინ და ის იქნება ყველა საქმის დამწყობი, ქართველებო! დავიჯეროთ, ჩვენ აღარ გვიდგია სისხლი მამა-პაპისა და უნდა ასე გულ-ხელ დაკრებილი დავეხოცვინოთ და დავეტყვევნინოთ უსჯულოთ?! დავიჯეროთ ჩვენ არ უნდა ამოვიღოთ სისხლი უსჯულოთაგან წამებულის დედოფლის ქეთევანისა?! დავიჯეროთ, უნდა შევარჩინოთ ამოდენა სისხლი საქრისტიანოსი მაჭმადიანთა?! დავიჯეროთ, უნდა შევარჩინოთ შეურაცხება, გაცრცვა და დანგრევა ჩვენთა სალოცავთა და მონასტერთა?! ნუთუ ისე დაჩლუნგდა ქართველთა ხმალი, რომ აღარ გასჭრის ხორცს ჩვენთა წარმატყვევართა და მომსრავთა?!... ამოვიღოთ ხმალი, აღვმართოთ დროშა, გამოვიჩინოთ სიმხნე მამაპაპათა და დავეცნეთ მტერს. იმათ სხვა მეტი აღარა უნდა რა! მოურავი მიგვიძღვება წინ და ღმერთი მოგვიმართავს ხელს!

მრავალნი. (აღტაცებით). ვინა?! ზურაბისა და მოურავისაგან და ზურაბისაგან გვესმის ეს?! გვითხარი ფიცით, ზურაბ, რომ შენგან და მოურავისგან ჩვენ არა გვევნება რა; და მაშინ ჩვენ ვიცით. ჩვენ გვეშინოდა თქვენ ორისა და თუ თქვენ ჩვენსკენ იქნებით, ვუჩვენებთ თათრებს, რაც შვილები არიან!...

ზურაბ. ვფიცავ ლომისის წმინდა გიორგის და ყოველთა ჩვენი მამა-პაპის სალოცავთა, რომ პირველი მოურავი და მე მივიძღვებით მტერზედ შესამუსრავად. გვეყო ამდენი ქვეყნის გულ-ხელ-დაკრეფილი ყურება... მოგვეცით მხარი, ქართველებო, რომ გავძღეთ ამდენის საცოდაობისთვის მტრის სისხლით.

ქათალიკოზის სარდალი. (შემოდის დაღალული). საქართველოს დიდებულთ გაუმარჯოს! ზურაბ ერისთავს გაუმარჯოს! დიდებულნო, ღმერთს მადლობას ვწირავ, რომ ყვე-

ლას ერთად ვხედავ ბატონ ზურაბ ერისთავთან. მე მოვიტანეთ ქათალიკოზისა და სხვა ეპისკოპოსთა წერილი მოვიდა ახლა ჩვენი დრო. უნდა საქართველომ ამოიღოს ხმალი ურჯულოთაზედ. ქათალიკოზნი და ეპისკოპოსნი გიგზავნიან ლოცვა კურთხევას. აი იმათი წერილი. (ამოიღებს ქაღალდს და კითხულობს). «ჩვენ, საქართველოს ქათალიკოზი და ეპისკოპოზნი გიგზავნით საქართველოს დიდებულთ და ყოველთა ქრისტეს მმოსავთა ჩვენს ლოცვა-კურთხევას. გისმობთ ყოველთა მართლმადიდებელთა ქრისტიანეთა, აღიჭურვნეთ ყოვლითა თქვენის ძალითა, შესამუსრავად მტერთა ქრისტეს ჯვარისათა. გამხნევდით, ისმეთ ღმერთი შემწედ, მიჰყევთ ძლიერთა ქართველთა: მოურავსა და ზურაბს და შემოსწირეთ ჩვენთვის ჯვარცმულს მეფეს ხელნი და გაგეღოს თქვენ კარი სასუფეველისანი. ლოცვა ჩვენი იყვეს თქვენდამი უკუნისამდე, ამინ!»

ყველანი. ამიიინ!... ამიინ!!... ჩვენს მოურავს გაუმარჯოს! ჩვენს ქათალიკოზს და ეპისკოპოზთ გაუმარჯოთ!!!... გვიბრძანეთ, მიგვიძეხით, ბატონო! ერთი გავძღეთ მაგ ურჯულოთ სისხლით. გვეყო ამდენი სირცხვილი და ცოლის და შვილების გლოვნა.

თეიმურაზ მუხრ. ბატონი. მაშ ეგ არის, მოურავი ჩვენკენ არის, რაღა?

ზურაბ. ის არის ყველაფრის მოთავე, და შუადღის დროს ჩაუვლის აქ. მინამ ჩვენ ჩავერეოდეთ—დახოცილნი დაგვხვდებიან ყველა თათრის სარდლები.

ყველანი. ამაღამვე, ამაღამვე ვიბანოთ ჩვენი ამაოხრებლის სისხლში.

იასე ქსნის ერისთავი. დედა შეერთოს ცოლად, ვინც გაუმარჯვებელი ცოცხალი გამობრუნდეს იქიდამ.

ყველანი. ამინ! ამიიინ!!!...

ედიშერ ჩოლოყაშვილი. ახლაა, ქართველებო, ჩვენი ჯვარის ამოყრის დრო. ამაზედ მარჯვე დროს ჩვენ ვეღარ ვიპოვნით. აბა, ქართველებო, ახლა უნდა გამოვიჩინოთ თავი.

ყველანი. ეხლავ! ეხლავ მიგვიძეხით!

ზურაბ. ეხლავე გავემგზავროთ და მინამ გავემზადებით და ჩავალთ, შუაღამე კიდეც გადავა. დრომ დაჰკრა, უნდა საქართველო განთავისუფლდეს უსჯულოთაგან... (იღრობს ხმალს და მიდის). საქართველოს გაუმარჯოს!!.

ყველანი. ბატონ მოურავს გაუმარჯოს!! ბატონს ქრისტავს გაუმარჯოს! (იღრობენ ხმლებს, ატრიალებენ ჰაერში და მისდევენ ზურაბს.) ვიბანოთ თათრების სისხლში... გავძღეთ თათრების სისხლით.. საქართველოს გაუმარჯოს!!!... (სცენიდამ გადიან და სცენას გარეთ კიდევ დიდს ხანს ისმის ყიჟინა).

სცენა 6.

სცენა სწარმოებს ყორჩიხანის კარავსა და იმის გარშემო ჯარების კარავთან. შუა ღამე გადასულია. ძალიან შორს ისმის ბუკისა და ნაღარის ხმა. სცენაზედ შემოდიან შემკრთალის სახით რამდენიმე თათრების სულთანი და ხანები, და მიდიან ყორჩიხანის კარავთან.

უსუფხან. (ყარაულებს). ჩქარა გააღვიძეთ ყორჩიხანი.

1 ხანი. ყორჩიხან! ჩქარა გამოიღვიძე, გამოდი გარეთ: ჩვენს თავს რაღაცა ამბავია.

1 სულთანი. (ყარაულს). ჩქარა გამოაღვიძეთ. ხომ გესმით ეს ბუკისა და ნაღარის ხმა. (ყარაული შედის კარავში).

2 ხანი. ეს უთუოდ თეიმურაზ მეფე მოდის რუსისა და იმერლის ჯარით. ხმა დადიოდა ჯარებში ამაზედ და ჩვენ კი არ უჯერებდით.

ყორჩიხან (გამოდის კარვიდამ და თან გამოსდევს თავის შვილი, ვერდიბეგ). რას გაუსჯიხართ ამ დროს? უბედურება ხომ არა მოგვდგომია რა?

უსუფხან. თუ არ მოგვდგომია—ახლა გვადგება. აგერ დაუგდე ყური რა ბუკისა და ნაღარის ხმა მოდის, თითქო უთვალავი ჯარი მოდიოდესო.

ყორჩიხან. მართლა! ეს რა ამბავია?

2 ხანი. სმები დადიოდა, რომ თეიმურაზ მოდის რუსისა და იმერლის ჯარებითაო და ვინ იცის, მართლა ისინი იყვნენ. მაშინ რა უნდა ვქნათ?!

ვერდიბეგ. მეც გავიგონე, რომ მოდიანო,—ეგ უფრო კარგი: ეგება ერთი რიგიანი ბრძოლა ვნახოთ, თორემ ჭლამის ისე დავბრუნდეთ, რომ ომი არ გამოვცადოთ.

ყორჩიხან. ეს საომარი საკრავების ხმა თან-და-თან ახლოს ისმის და ჩვენ კი სრულებით მზად არა ვართ. თუ მართლა თეიმურაზ არის ჯარებით—მაშინ ჩვენი საქმე ძნელია, თუ სააკაძემ არ გვიშველა. ღმერთმა ნუ ქნას, თუ გურჯისტანს მოეშველა ვინმე და პირი მოსცეს. თქვენ არ იცით რა ხალხია ეს ხალხი, თუ ხელი გამოიღო. ხომ ჰნახეთ ინდოეთის და ბაღდათში რომ მოურავთან ქართველები იყვნენ... დაუძახეთ ჩქარა მოურავს... აგერ იმას კარავშიაც სანთლები ანთია: უთუოდ იმანაც გაიგონა ეს სმები. (ყარაულები მირბიან მოურავის დასაძახებლად).

3 ხანი. დავკრათ დაიდაისა და ავმაღლოთ ჯარები, თორემ ისინი ჭლამის შიგ ჯარებში შემოგვერივნენ.

ვერდიბეგ. დავკრათ, ავმაღლოთ. ერთი ვიბრძოლოთ რიგიანად. მე ან უნდა მოვკვდე და ან თეიმურაზ მეფის თავი მივართვა ყეენს.

ყორჩიხან. აბა, ჩქარა აშალეთ ჯარები. (რამდენიმე ამათ-განი მიდიან).

3 სულთანი. აგერ მოდის მოურავიც.

ყორჩიხან. ღმერთიც უშველის. თუ გვიშველის ჩვენ ქა-ლა — ეგა.

მოურავი. (შემოდის. იმას შემოსდევს თავისი შვილი ზურაბ, ელია დისამიძე, პაატა ხერხეულიძე და ვაშაყაშვილი). რა ამბავია, დიდებულნო, რომ ესე ადრე აშლილხართ და მეც დაგიბარებივართ?

ყორჩიხან. გიორგი! გესმის ეგ ბუკისა და ჯარების ხმა? უთუოდ ერთი რამ უბედურება არის ჩვენს თავს. შენ უნდა გვიშველო. ამბობენ თეიმურაზ არისო რუსისა და იმერლის ჯარებით.

მოურავი. ისმოდა კი, რომ თეიმურაზ მოდისო და მე არა მჯეროდა. მაგრამ საკვირველი არ არის: თეიმურაზ ისეთი კაცია, რომ არ მოისვენებს თავის დღეში... ძალიან ახლო კი ისმის ეს საომარი საკრავები.

3 სულთანი. აგერ, მგონი, კიდეც შემოერივნენ ჯარებს. (ისმის ყიჟინა, აგრეთვე ისმის სპარსელების ჯარების ასაშლე-ლი საკრავების ხმა და არეულობა.)

ყორჩიხან. მაშ ახლა რა უნდა ვქნათ.

მოურავი. (გაიწვდის უცებ შუბს, დასცემს ყიჟინას და დაუსობს გულში). აი რა უნდა ვქნათ!... ხმალი ამათ!!... (ყორ-ჩიხან დაეცემა მკვდარი. მოურავი გაისვამს ხმალს ხელს, შე-მოჰკრავს უსუფხანს და დასცემს). მოვიდა თქვენი გამუსვრის დღე! (ერთის თვალის დახამხამებაზედ შემოჰკრავს კიდევ ხმალს ერთს ხანს და დასცემს).

მოურავის შვილი და მხლებლები. (იძრობენ ხმლებსა და დასცემენ ყიჟინას). გავმუსროთ ეს ურჯულოები!

ვერდიბეგ. (იშიშვლებს ხმალს და მიჰვარდება მოურავს): აჰ! გიაურ! არც შენ დარჩები ცოცხალი.

მოურავის შვილი. (დაასწრებს ვერდიბეგს). სად წახვალ, სად!.. (შემოჰკრავს ხმალს და დასცემს). თუ მამაჩემმა მამაშენი მოჰკლა, შენ მე მამა-შენს მოგაკვლევინებ! (მოურავი, იმისი შვილი და მხლებლები ჰხოცვენ სხვა სულთანებსა და ხანებს, დასცემენ ყიყინას და შეუტევენ ყარაულთა და სხვათ ამალათაგანს. ისინი ზარდაცემულნი ზოგი გარბიან და ზოგნი ცვივიან კარავში დასამალავად. ამ დროს არევით შემოდიან სხვა თათრები სცენაზედ).

მოურავი. მომყევით, ბიჭო, აქ!... (გადაერევა შუაგულს ჯარებში და ყველანი გადასდევენ თან). დაჰხოცეთ თხებივით ეს უსჯულოები! (თათრები არევით გარბიან. ესენი გასდევენ თან და ჰჟლეტენ თათრებს.)

(სცენას გარეთ, მეორეს მხრით ისმის საშინელი არეულობა და ყიყინა. სცენაზედ შემორბიან არეული თათრის ჯარები, ერთი ერთმანეთზედ ელალებიან, აქცევენ ერთმანერთს, ზედ გადადიან და გარბიან. სცენაზედ თან-და-თან შემოდიან თათრები დაჭრილნი და სისხლში მოსვრილნი. ზოგნი დაჭრილობისაგან იქ ეცემიან. ბოლოს შემოდიან თათრები ბრძოლით და თან მორბიან, ამას შემოსდევს თან ზურაბ ერისთავი ქართველის ჯარებით, ყიყინითა და ცხარე ბრძოლით).

ზურაბ. (ხმალ ამოღებული მოაპობს თათრებს). გამუსრეთ, გამუსრეთ უსჯულოები! (ქართველები სცემენ ყიყინას და მიელალებიან. მეორე მხრიდამ შემოდის ახალი თათრის ჯარი და ყიყინით ჩაერევიან ქართველობაში. ზურაბ და ქართველობას შეუტევენ ამათ და შეჩერდება ბრძოლა. თათრების ჯარებს ემატება).

ქართველ ჯარებში (ისმის). მოურავი, მოურავი!... ჩვენ

ბატონს გიორგი მოურავს გაუმარჯოს?!... ბატონს მოურავს გაუმარჯოს!...

მოურავი. (მოაპობს თართებსა და შემოდის სცენაზედ თავისი მხლებლებით ხმალ-ამოღებული). ქართველებს გაუმარჯოს!... ეხლა ჩვენ ერთათა ვართ, ქართველებო!... მუსრი ამ ურჯულოთას!... მომყევით აქ!... როგორ თუ გვიბედვენ გამაგრებას. (შეუტევს თათრებს, ქართველები მიჰყვებიან თან. თათრები აირევიან და შიშის ზარ-დაცემულნი გარბიან. ისმის თათრებში: «მოურავ! მოურავ!» ეს ძახილი და თან-და-თან გაცხოველდება თათრებში. ისინი თან ამას იძახიან და თან ჰყრიან იარაღს და არევით გარბიან. ქართველები ჰყლეტენ და გასდევენ თან ყიჟინით. სცენას გარედ კიდევ დიდ ხანს ისმის ყიჟინის და ბრძოლის ხმა).

ზურაბ ერისთავი. (შემოდის დაღალული, თან შემოსდევს დასტა ქართველობა და შემოჰყავთ დაჭრილები). არ იქნა, ბიჭებო, უშველეთ დაჭრილებს, წაიყვანეთ და სულ ამ ურჯულოების კარვებში დააწვინეთ: კარვები, ღვთის მადლით, ბევრი დარჩა. აბა, საამ, შემოჰკარ ქუსლი და აცნობე შესვენებულ ჯარებს, რომ მოვიდნენ და მიჰყვნენ გაქცეულებს, თორემ ნაომარ ჯარებს აღარ შეუძლიანთ: ძალიან დაიღალნენ. ჩქარა. (საამ კობიაშვილი გარბის).

ქაიხოსრო მუხრან-ბატონი. (შემოჰყავთ დაჭრილი. თან შემოსდევს რამდენიმე დაღალული, მთლად სისხლში მოსვრილი თავადობა.) აი, შენი ჭირიმე, ზურაბ! აბა ბიჭობა მაგასა ჰქვიან, რაც დღეს შენ ჩაიდინე, აი!... ეს ოხერი რა უდროვო დროს დამჭრეს, მაგრამ; ღვთით, არა მიჭირს რა; ისე ჭრილობამ არ დამასუსტა, როგორც დაღალვამ. ხმალიც გამიტყდა, შუბიც... ძალიან ყათლასი კი მოუვიდათ თათრებს, მგონი თავის დღეში არ მოელოდნენ ამ ამბებს... სადაც არ

შეჰხედო, სულ ხროვა აყენია თათრების მკვდრებისა... რაკი მოურავის სახელს გაიგონებენ, როგორც თხები, ისე გარბიან.

იასე ქსნის ერისთავი. (შემოდის და შემოსდევენ ჯარე-ბი. ყველანი დაღალულნი იქვე დაეშვებიან). ჰაი, შენი ჭირიმე! ნახეთ მოურავის ურაჟები?! ვაშაშა! რაც ჩარეულა ბრძოლაში, მინამ სუყველგან არ შესძრა და არ არია თათრები, ერთის წუ-თას არ შეუფერხხნია. ახალ გაქცეულებს ახალი დასვენებული ჯარი მიუსია და იმათაც ისე მიუძღვის, თითქო ჯერ ეხლა შე-ვიდა ბრძოლაშიაო.

(შემოდის ედიშერ ჩოლაყაშვილი, თეიმურაზ მუხრან-ბატონი და სხვა მრავალი თავად-აზნაურობა და ჯარები.)

ედიშერ ჩოლაყაშვილი. შენმა მზემ, ძალიან დავიღალე, მაგრამ გული კი გისრულდეთ. აგრე წამხდარი და შეშინებული ხალხი კი ჯერ არ მინახავს... მოგეცა ღვთის წყალობა, რაც ჯავრი გვქონდა—ჩვენ ვიყარეთ... მაგრამ, ჯერ სად არის!... პატარა შევისვენოთ: ერთი არ უნდა გაუშვათ ცოცხალი, რომ მოამბეც აღარ მიუვიდეს ამძვინვებულს აბაზს. ჰეეი! მოურავი რა ყოფილა... ცეცხლი ყოფილა სწორედ. აბა ბიჭიც მე არის და ვაჟკაცობაც მაგან უნდა დაიკვეხოს... მაგრამ, ღვთის წინა-შე, ზურაბ, რომ შენც კი გეთქმის ბიჭობა... შენ რომ მოუ-რავის გამოცდილება და ჯანი მოგცა,—ერთი სიტყვით ზემეთქ-სი არ უნდა, რომ შენა ყოფილხარ.

თეიმურაზ მუხრ. ბატ. დღეს გამარჯვება—მაგ ორისაა... საქართველომ თავის დღეში არ უნდა დაივიწყოს მაგათი სამ-სახური... აგერ, მოურავიც მოდის. ჩვენს ბატონს, გიორგი მოურავს გაუმარჯოს!!!... (ისვრის მაღლა ქუდს).

ყველანი. (წამოდგებიან ფეხზედ, ისვრიან მაღლა ქუდებს და ჰყვირიან). ბატონ გიორგი მოურავს გაუმარჯოს!! გაუმარ-ჯოს!!!

მოურავი. საქრისტიანოს გაუმარჯოს! საქართველოს გაუმარჯოს!!!

ყველანი. გაუმარჯოს! გაუმარჯოს!!!

მოურავი. მოგვილოცავს გამარჯვება... ყველა კუთხიდამ შიშისაგან ზარ-დაცემული თათრები აიშალნენ და გარბიან. ისინი იხოცებიან და ჩვენ ჯარებს კი თან-და-თან ემატება. საიდამაც არ მოველოდით, იქიდამაც კი გვეშველებიან ჯარები!! გავმხნევდეთ, ქართველნო, და ღმერთია ჩვენი შემწე... ან სიკვდილი და ან სულ მთლად განთავისუფლება ურჯულოთაგან,— ეს არის დღეს ჩვენი გადაწყვეტილება... ვინც ქვეყნისთვის თავი გასწიროს—გაუმარჯოს!!...

ყველანი. საქართველოს ღმერთმა გაუმარჯოს!... მოურავს გაუმარჯოს!!... ზურაბ ერისთავს გაუმარჯოს!... ვინც ქვეყანას თავი შესწიროს—გაუმარჯოს!!

მოურავი. ბატონებო! ამ სიხარულთან უნდა წარმოვსთქვათ ჩვენი ძმობაც. ქართლი და კახეთი ღმერთს არ გაუყვია. სუყველანი ქართველნი ვართ. ამას იქით ქართლი და კახეთი ერთად უნდა იყვეს და არა ცალ-ცალკე. ამის გამო მეფეც ერთი უნდა ვიყოლიოთ საუკუნოდ.

ყველანი. ქართლსა და კახეთს გაუმარჯოს!!

ედიშერ ჩოლაყაშვილი. მეფე თეიმურაზს, ქართლ-კახეთის ბატონს გაუმარჯოს!!

ქართლელნი. ქართლ-კახეთის ბატონს, მეფე თეიმურაზს გაუმარჯოს!...

ზურაბ ერისთავი. ორი სამეფოს ბატონს, თეიმურაზს გაუმარჯოს!!...

ყველანი. გაუმარჯოს!!! (ისვრიან მაღლა ქუდებს და ჰკოცნიან ერთმანეთს).

(ფარდა დაეშვება).

მოქმედება IV.

სურათი I.

სცენა I.

სცენა სწარმოებს ტაბახმელას, სადაც სდგას თეიმურაზ I ქართლ-კახეთის ჯარითა. თეიმურაზისას არიან შეყრილნი ზოგიერთა თავადები.

მეფე თეიმურაზ. რა იქმენ, სხვები სად არიან? დროა, რომ ახლა ომის საქმე გადავწყვიტოთ. ამოდენა აურიცხველი ჯარი ჯერ საქართველოს არ მოსდგომია, და თუ დროთი არა ვარჩიეთ-რა და ვიძლიეთ, მაშინ საქართველოსთვის უბედური ქვეყანა დედა-მიწის ზურგზედაც აღარ იქნება. ამძვინვებული თათრები ყორჩიხანისა და ისაქარხანის ჯავრს ცუდად იყრიან საქართველოზედ.

ნოდარ ჯორჯაძე. ყველანი მალე მოვლენ. მაგრამ მინამ ყველანი შეიკრიბებოდნენ, საჭიროა ეხლავე გადავწყვიტოთ აქ მყოფთა, რომ მეფის გარდა არავის არ ჩაჰბარდეს მთლად ჯარების გამგეობა ომის დროს. არიან ჩვენში დღეს ბევრნი, რომელთაც ჰსურთ, რომ სხვა სარდლებს ჩაჰბარდეს ჯარის გამგეობა; მაგრამ მე მომეტებულის ნაწილის აზრს მოგახსენებთ, რომ მეფე უნდა იყოს გამგე სრულიად ომისა.

ზურაბ ერისთავი. ვითომც ზოგნი ამბობენ, რომ რაკი მოურავს სახელი აქვს, იმას ჩაჰბარდეს ომის გამგეობაო. მაგრამ, ვაი თუ თავი არ დაუდოს ზოგიერთა დიდებულთ.

მელიქ ათაბაგი. ნეტა რა ვქნა! რა გაგვიხდა ე მოურავი, რომ იმის ბადალი აღარც მეფეა საქართველოში და აღარც დიდებულნი! ვაჟო, ვინ არის იმაზე ნაკლები ვაჟკაცი. პირში ქებით არ გეტყვი, ზურაბ, და შენ რა იმაზედ ნაკლები ხარ. ვინც შენ გიცნობს, ყველა იმას გეტყვის, რომ ვაჟკაცად, თუ უკეთესი არა, ნაკლები არა ხარ იმაზედ, — და გვარიშვილობა შენი კიდევ მეტია.

ბაადურ ციციშვილი. ვაჟკაცად მრავალნი ვართ განთქმულნი და ქვეყნისთვის თავდადებულნიცა, აი, თუნდა ბატონი ბარათა, დღეს ჩვენში უკეთესი სარდალი არ არის: სახელიც დიდი აქვს და ძალაც. რასაკვირველია, ბატონი ჩვენი, მეფე თეიმურაზ, თავისის ვაჟკაცობით ყოველგნით განთქმულია და ომის გამგეობაც მაგათი უპირატესია. მაგრამ, ბატონებო, ნუ დავივიწყებთ, რა დღეც არის ჩვენთვის ეს დღე. ჩვენი თვითეული საქმე ასჯერ უნდა იყვეს აწონილი და მერმე დაწყობილი. წელან ბატონმა მეფემაც ბრძანა, რომ ამოდენა ჯარი ჯერ საქართველოს არ მოსდგომიაო; და თუ ეხლა საქართველო დამარცხდა, ქვას ქვაზედ აღარ გაუშვებენ თათრები. პირფერობა, თავმოყვარეობა, დიდობა და პატარაობა, გვარიშვილობა და უგვარობა უნდა გადავდოთ. ეხლა ერთი უნდა გვქონდეს ფიქრად, რომ დამარცხდეს მტერი. ამოდენა მტრის დამარცხება ჩვენში არავის შეუძლიან, მოურავის მეტს. მე არა ვარ მეგობარი და არც მოყვარე მოურავისა, მაგრამ დღეს, ვალი მაწევს, რომ სწორეთა ვსთქვა: ეხლა ბედი და უბედობა საქართველოსი ჩვენზედ არის დამოკიდებული. იქნება მოურავზედ ნაკლები ვაჟკაცნი არ იყვნენ აქ, მაგრამ, უნდა გავსტყდეთ, რომ მოურავის ოდენა საქმე ჩვენში არავის უქნია. იმისი სახელი არა თუ მარტო საქართველოში და სპარსეთში, — ინდოეთში, საოსმალოში და თვით ხონთქრის კარამდინ არის მისული. ვინ

არის ახლა ჩვენში იმისთანა, რომ ქართველთ მდაბიო გული მიენდობოდეს და ერთის თავის სახელით ერთი ორად მიუმატოს გული და ძალა? ვინ არის ისეთი რომ ერთის თვისის დანახვებით მოურავივით შიშის ზარს დასცემდეს მტერს? ამის გამო — იმედი მაქვს მეფე არ მიწყენს, რადგან საქვეყნო საქმეა, — მე ვფიქრობ, რომ ომის გამგეობა უნდა მივცეთ მოურავს, თუ გვინდა, რომ ქვეყანა არ დაიღუპოს.

ედიშერ ჩოლაყაშვილი. ახლა რომ მეფეს დარჩება გამარჯვება, მაგაზედ იჭვი არ არის. კვლავ უფრო ცოტა ჯარებით გაგვიმარჯვნია, და ეხლა მთელი ქართლი და კახეთი ერთად ვართ შეყრილნი და როგორ შეუძლიანთ თათრებს, რომ გაგვიძლონ. ყორჩიხანის ომში პირველად სული არ ვიყავით ექვსასი კაცი და ბოლოს ორი ათასი მეტი არ შევგროვებია, მაგრამ ქვა ქვაზედაც აღარ გაუშვით და სხვა დროსაც ესევე ამბავი დაგვიყენებია თათრებისათვის. ეს არის მიზეზი, რომ არ გვინდა, რომ მოურავს ჩაებარდეს ახლა ჯარების გამგეობა, თორემ, თუ ეხლაც მოურავს დარჩა გამარჯვება, მაშინ იმის ბატონობას უფრო ვეღარავინ აუვა; თავად ეხლაც ისეთი აზვავებულია, რომ მთელს საქართველოს, როგორც უნდა ისე აბრუნებს.

მელიქი. აბა, მეც მანდა ვარ. მადლობა ღმერთს, რომ კახელებსაც კი შეგინიშნავთ ეგ. აბა კახელები რომ მაგას ამბობით, ჩვენ, ქართლელებმა, რა უნდა ვთქვათ!?... თქვენმა მზემ, ისე აზვავებულია და ისე არად გვაგდებს, როგორც ერთს ვისმე უკანასკნელს. არათუ სხვანი, თვით მრავალი ჩემი სახლის კაცები და ბარათაანიც ისე უყურებენ მაგას, როგორც მეფეს. ეხლა რომ მაგაებს სწადის, ღმერთმა ნუ ქნას და ეს გამარჯვებაც მაგას დარჩეს, მაშინ, თქვენმა მზემ, იქნება თვით ჩემმავე ძმებმა მიუტანონ და დაადგან სააკაძეს საქართველოს მეფის გვირგვინი.

შადიმან ბარათაშვილი. ბატონო, ამოდენა ჯარების დაწყობა და ქვეყნის ცოდო, რომ მაგას მოვახვიოთ, რა ვიცით, რომ არ აიღებს თავისის ხმლით და არ მიუგდებს ურჯულოებს ხელში. მე შენ მოგახსენო დაჩვეული არ არის. ყეენი დაჰპირ-დებოდა რასმე წყალობას, და ახლა ადგება და ყეენს მიუგდებს. ჯარების გამგე ამისთანა გაჭირვების დღეს უნდა იყოს სანდო კაცი. მითხარით, როგორ მოგვენდნეთ მაგისთანა გოროზს კაცს, რომელიც დღეს ჩვენია, ხვალ თქვენი, თავისი და სხვისა არ გააჩნია, დიდსა და პატარას ერთს ტომარაში სტენს. კაცი რომ მეფეებს არაფრად აგდებდეს — ვინ უნდა მიენდოს იმის-თანა კაცს.

ბაადურ ციციშვილი. შადიმან! მე დიდი პატივის მცემე-ლი გახლავარ თქვენი, მაგრამ სწორედ თქმა მიყვარს. სხვამ რაც უნდა სთქვას მოურავზედა — შენ ხმა არ ამოგეღება და არც არა დაგეჯერება რა.

შადიმან. მე ხომ მარტო არ მოგახსენებ. აი ამოდენა საპატიო და დიდებულნი სულ მაგას სჩივიან.

დავით ასლანიშვილი. მოურავს ეკუთვნის ჯარების გამგეობა; მაგრამ იმას ბევრნი თავს არ დაუდებენ. ცხადად ვიცი, რომ ბევრნი თაკილობენ მაგის უფროსობას. თქვენ რა-სა ბრძანებთ, ზურაბ ერისთავო?

ზურაბ. მე რა უნდა მოგახსენო? მეფე ბრძანდება ჩემი სიმამრი და მოურავი — სიძე. მეფე არის — მეფე და ჩემი პა-ტრონი, მოურავი — გამზრდელი. მაგრამ, სწორედ მოგახსენოთ, გამგეობა ამისთანა დღეს მეფეს ეკუთვნის.... კაი თუ მართლა რომ მოურავს დარჩეს გამარჯვება, უფრო თავი აიწიოს და საქართველოში არეულობა მოხდეს. თუ აქამდინ მოურავის ოდნობას ვერავინ სჩადიოდა, იმიტომ, რომ არავის აცლიდა, და არც არავის ჰქონია იმისთანა დრო.

მეფე თეიმურაზ. სწორედ რომ მოურავს არ უნდა დარ-ჩეს ეს გამარჯვება. მაშინ, უნდა გითხრათ. რომ მე მეფობა ვეღარ შემიძლიან. არავისი აზრი არ მოსწონს, სუყველას თითონ კისრულობს. თუნდა რომ არ გინდოდეს იმისი სიტყვის დაჯერება, ძალათი დაგაჯერებს. უნდა გაგიტყდეთ ამოდენა ქართლ-კახეთის საპატიო კაცის შვილთა და დიდებულთა, რომ თვით მეც არა-ფრად მაგდებს, და რაც იმისი სურვილია, სულ ის უნდა რომ შევასრულო. ამასთან, ის კაცი, რომელმაც თავისი სიძე და მეფე არ დაინდო, მე სანდოდ არ მიმაჩნია. მეფის ლუარსაბის სისხლი არ ასვენებს მაგას.

შადიმან. ჭეშმარიტად, რომ მეფის გარდა ჯარების გამ-გეობა არავის ეკუთვნის; კაცკაცადაც მეფე სჯობიან მოურავს, და გამგეობაც უკეთ უწყის, ქვეყანასაც უფრო მაგაზედა აქვს გული, და გამარჯვებაც მეფისა უნდა იყვეს და არა მონისა. მეფის ლუარსაბის სისხლის დამღვრელი ვიღას დაინდობს, თქვე-ნი ჭირიმეთ... ვაი! უმანკო სისხლო მეფისაო. (ოხრავს და თვალებს იწმენდს).

ხოსია ბარათაშვილი. პატრონო! ჯერ ერთი უნდა ნა-ხოთ სულ რა კაცები ჰყავს მაგას გამორჩეული: ერთი რიგია-ნის ოჯახიდამ არავინ არის: პაპუნა ჩივაძეო, პაპუნა ვაშაყაშვი-ლიო, გიორგი ქავთარაძეო, იამაზ ქარსიძეო, ელია დიასამიძეო და სულ ამისთანა მინაყარ მონაყარნი. ეგ საქართველოს საპა-ტიო კაცისთვის კარგს რათ მოინდომებს.

ელიშერ ჩოლაყაშვილი. მეფემ უნდა განაგოს ჯარები, სხვას არავის არ შეუძლიან.

მრავალნი. მეფემ! მეფემ!...

ბარათა. აგერ მოურავიც მოდის. აბა ჰნახავთ ეხლა რჩე-ვა რომ შეგვექნება — ის რაებს იტყვის. თავის დღეში ნუ იფიქრებთ, რომ ერთხელ ისა სთქვას, რასაც სხვები ამბობენ, და იმ ნაირად კი დაიწყებს ლაპარაკს, რომ თითქო ამის მეტს

სხვას არავის რა ეყურებოდესო.

(შემოდიან მოურავი, მანუჩარ ათაბაგი, თეიმურაზ მუხრან-ბატონი, ქაიხოსრო მუხრან-ბატონი, იასე ქსნის ერისთავი და სხვა მრავალი საპატიო კაცის შვილნი).

მეფე თეიმურაზ. (მოეგებება ათაბაგს და მოურავს). მობრძანდი, ბატონო ათაბაგო! მობრძანდი, ჩემო ძვირფასო გიორგი!... მობრძანდით, დიდებულნო. აი ეს არის ეხლა თქვენს ხსენებაში ვიყავით. ჩვენ გვქონდა ლაპარაკი ომის დაწყობილებაზედ. დიდებულთ ისურვეს, რომ ომის დამწყობი მე ვიყავ და მეც ვიკისრე.

იასე ქსნის ერისთავი. ჩვენ ამ რჩევაში რომ..

მრავალნი. (გააწყვეტინებენ). სსსუ! სსს!

ქაიხოსრო მუხ.-ბატ. ჩვენც საპატი...

მრავალნი. სსს!... რა დროსია... რა დროსია!...

მეფე თეიმურაზ. ახლა ჩვენ ყველამ უნდა ვარჩიოთ, თუ როგორ უნდა დავაწყოთ: იქ მივიდეთ, თუ აქ მოუცადოთ. მე მგონებ, რომ იქ მისვლა უნდა სჯობდეს. იქ რომ მიუხდეთ, თათრები ვერ არიან კარგი გულისა და უფრო შეშინდებიან. ჩემი აზრი ეს გახლავთ და თუ უკეთესს ვინმე იტყვის, მეც დავყაბულდები.

მოურავი. რასაკვირველია, მეფეო, ამოდენა ჯარების გამგეობა უფრო არავის ეკუთვნის, მაგრამ ნუ დავივიწყებთ, რომ ამოდენა ჯარი, თითქმის, არაოდეს არ დასხმია საქართველოს, და აქ არიან საუკეთესო სპარსთა სარდლები: ხოსრო, მირზა, ისაკ-ხანი, ერევნის ბეგლარ-ბეგი და სხვანი.

ბარათა ბარათაშვილი. დიახ, ბატონო მოურავო, ეგ ყველაფერი მოსაზრა მეფემ და ჩვენ ყველას თხოვნით იკისრა ჯარების გამგეობა ომის დროს. ამაზედ ლაპარაკი ახლა აღარ გამოდგება, ახლა ის უნდა დავაწყოთ: სად მოხდეს ომი: ჩა-

უხტეთ ალგეთზედ, თუ აქ მოუცადოთ. ჩემის აზრით აქ მოცდა არ იქნება იმიტომ, რომ რაკი ისინი შეიტყობენ, რომ აქ ამოდენა ქართველობა ვართ შეყრილნი, ჩვენზედ მოსვლას თავის დღეში ვერ გაბედავენ, და იქ დგომას არას ინაღვლიან, რადგან საჭმელი ბლომად აქვთ... ამისთვის მე ვფიქრობ, რომ იქ უნდა ჩაუხტეთ.

ედიშერ ჩოლაყაშვილი. სწორედ რომ იქ უნდა ჩაუხდეთ. ისეც დიდი ხანია აქა ვდგევართ უომრად. კახელები მოუთმენლად თხოულობენ ომს.

მოურავი. ბატონებო, თუ ჩემს აზრს მოისმენთ, მე მოგახსენებთ, იქ ჩასვლით დავიღუპებით. მართალია, ასე ერთად შეყრილი საქართველოს ხალხი დიდი ხანია არა ყოფილა, მაგრამ, როგორც წეღანაც ვსთქვი, ამოდენა ჯარიც, მერე ასეთის კარგის სარდლებით, დიდი ხანია საქართველოს არ მოსდგომია: ჩვენი ჯარი იმათთან ისე არაფერი გამოჩნდება, როგორც ერთი კაცი ას კაცთან. ამას გარდა, ჩვენ აქ გვიჭირავს კარგი მაგარი ადგილები. ასე რომ ამაზედ ცოტანიც რომ გვყვეთ—ფიქრი არა გვაქვს. იქ კი თათრებს უჭირავთ მაგარი ადგილები, და თუ იქ ჩაუხდით, ისე ჯარებით არ გაგვიჭირებენ საქმეს, როგორც სიმაგრეებით. მერეც ესა, სადაც თათრები დგანან, არის საშინელი ფიცხი ადგილები. ჩვენი ჯარი, თითქმის ნახევარი სულ მთის ხალხია და სიცხეს არ არიან დაჩვეულნი. იქ რომ ჩაუხდეთ, რაც უნდა გულადად მივიდეთ, თუ პატარას ხანს გაგვიმაგრდნენ, იმ სიცხეში, არა თუ ჩვენი მთის ხალხი, და თვით კახელებიც ვერ შესძლებენ ომს. თათრებს კი, არა თუ მაგისთანა სიცხეს, და მაგაზედ უარეს სიცხეშიაც არა უჭირთ რა, რადგან თითონ ფიცხი ადგილისა და ცხელი ქვეყნის შვილები არიან. აი, ბატონებო, ამისთვის მოგახსენებთ, რომ იქ ჩასვლით დავიღუპებით, მეთქი. თუ გვინ-

ლია გამარჯვება და ქვეყნის აოხრებიდამ გადარჩენა — ჩვენ აქე-დამ არ უნდა დავიძრათ.

ზურაბ არაგვის ერისთავი. ეგ ყველაფერი, რაც მოუ-რავმა ბრძანა, ჭკუაზედ ახლოა, მაგრამ ძნელი ეს არის, რომ თათრებს ზღვათა აუარებელი საგძალი მოსდით და, რაკი იციან, რომ ჩვენ აქ მაგარი ადგილები გვიჭირავს და ერთობ ქართვე-ლები ვართ შეყრილი, არას დროს ადგილიდამ არ დაიძვრიან. ამისთვის იქ გვირჩევნია ჩასხდომა.

ბაადურ ციციშვილი. თუ არ მოვლენ აქ, და მაშინ ჩვენც აქ ვიდგეთ, მინამ აგრილდებოდეს. თუ კი ეგენი სხვის ქვეყანაში თავს შეინახვენ, დავიჯერო, ჩვენ, ჩვენს ქვეყანაში თავს ვერ შევინახავთ! რაკი აგრილდება, მაშინ, როგორც იქ-ნება, შევძლებთ იქ ბრძოლას. მინამდის ჩვენ წვრილის თარე-შებით ვაწუხოთ ისინი, ვტაცოთ საგძალი, შეუკრათ გზები, წყლები, და ამითი კიდეც შევასუსტებთ, ან არა და მეტი ღო-ნე არ ექნებათ, რომ აქ არ მოვიდნენ. იქ მისვლა კი იმ სიც-ხეში ჩვენ ხეირს არ დაგვაყრის.

ბარათა. ვისაც სამღვთო უნდოდა ცხვარს იძახდა, ვისაც გაძღომა — კამეჩსაო. ვაჰო! თუ ომია — ვიომოთ, თუ არა და ამოდენა ხალხს ოსრად უყრია ცოლ-შვილი — რაზედ ვაცდენთ თავის სახლ-კარს! მე მომიხსენებია, რომ თუ ახლა ომი არ მოხდა, აღარც ერთი ბარათაშვილი არ დადგება აქ თავის ყმით და ყველანი წავლენ შინ თავის ცოლ-შვილის მისაპატრონებ-ლად... თუ სიცხის ფიქრი გვაქვს, რა უგუნურები უნდა ვიყვ-ნეთ, რომ სიცხეში შევებათ. მინამდის დაცხება, მინამდის გა-ქცეულები უნდა გვყვანდნენ.

მოურავი. მე მაინც კიდევ მოგახსენებთ, რომ იქ ჩასხ-დომა არ გვიჯობს. მარტო ვაჟკაცობა და ომის სურვილი არას გახდება. ამისთანა დროში ოსტატობა და მოთმინება

არის პირველი გამმარჯვებელი. უწინ თუ გაუმარჯვნიათ ქართველებს მცირეთი მრავალზედ, იმიტომ, რომ სიმარჯვე ჰქონიათ. ეხლა კი ჩვენ იქ ჩასხდომით არავითარი სიმარჯვე არა მიგვიძლევის რა.

მეფე. თქვენ რაღასა ბრძანებ ბედნიერო სტუმარო ბატონო მანუჩარ?

მანუჩარ ათაბაგი. მე ყოველთვის ისე განვლავარ ჩემის მესხებით ომს ჩვეული, რომ რა წამს ჯარს შევყრი, მაშინვე შევებრძვი მტერს: ჯარი თუ დიდ-ხანს უომრად დგას—გული უსდება. თუ სხვა არა გაბრკოლებთ რა, დგომას—ომი სჯობია.

მეფე. თითქმის ყველანი ომის მსურველნი არიან. მაშ, ბატონო, შუა ღამემდინ უნდა ავშალოთ ჯარები, რომ გათენებამდის გაგცემულებიცა გვყვანდნენ თათრები. (ყველანი აიშლებიან და გადიან).

ს ც ე ნ ა 2.

სცენა სწარმოებს მარაბდის მინდვრებზედ. სცენაზედ შემოდიან ორმოცამდინ ქართველები, სისხლში მოსვრილნი და ქანც-მოწყვეტილები. ისინი უძლურად ეყრებიან წყლის პირას, და წყალში ჰყოფენ თავს. ზოგი ზედ ისხამს წყალს, ზოგნი კი ტანისამოსიანად ცვივიან წყალში.

1 მხედარი. ჰა ჰა ჰა! დაგვხოცა ამ ოხერმა სიცხემა. გაიმუსრა, გაიმუსრა ამოდენა ქართველობა... სიცხისაგან როგორ თავბრუ ესხმოდათ და გულით უღონდებოდათ... არაგველები! ჰა ჰა ჰა! ნახევარზედ მეტი სულ გაიმუსრა.... ახლა მარტო მოურავისა და ბარათას მეტი აღარავინ იბრძვის... თუ ისინი არა, აქამდინ სულ ტაბახმელამდის აგვრეკავდნენ.

2 მხედარი. ვაჰო! ჟათლანი მეტი იქნება: ცხრა ძმა ხერხეულიძენი ესე ერთ ადგილას დაიხოცნენ და ერთს ადგი-

ასა ჰყრიან დახოცილები... სიცხემ დაგვღუპა, ძმავ, სიცხემ, თორემ, თავი არ მომიკვდება, ასე არ წავხდებოდით.

3 მხედარი. სიცხემ, თავი არ მომიკვდება... ხუთჯერ ჩავიჩოქე სიცხისაგან... ცალკე მზის ღული, ცალკე ამოდენა ხალხი ერთად, ახლა თოფ-ზარბაზნის კორიანტელი... ი ურჯუ-ლოები დაჩვეულნი არიან და არც კი ეტყობათ.

4 მხედარი. რა შეეტყობა, ძმავ! ისინი ბევრნი იყვნენ: ერთი ხელობა რომ ერთი ჯარი იომებდა და გავაქცევდით, მერე — სხვა დასვენებულები ჩამოდიოდნენ. მოდი და შენ გა-უძლე ამოდენა ჯარს ამისთანა სიცხეში. ხომ ჰხედავ, ქვეყანა იწვის ამისთანა სიცხით.

5 მხედარი. დაიღუპა ახლა ქვეყანა თუ ბარათამ და მო-ურავმაც არა უშველეს რა. მთლად მთის ხალხი სულ გასწყდა... ბაადურ ციციშვილს ჯერ სამჯერ შესწუხებია გული... მოვა ჩაწვება წყალში და გადაერევა ისევ მტერში... ახლა მარტო მოურავისა და ბარათასა ჯარებიღა იბრძვიან... ქვეყანა იღუპება და მეფე დადის და დაჭრილებსა სცემს ნუგეშს... რა დროს დაჭრილებია — დაწყობილება და გამხნევება უნდა ჯარებს!.. (შემოდის მრავალი ხალხი და შემოჰყავთ მოკლული თეიმურაზ მუხრან-ბატონი).

ქაიხოსრო მუხრან-ბატ. ჩაასვენეთ წყალში... იქნება მოსულიერდეს. (უშვებენ წყალში). ძმაო თეიმურაზ! შენი ჭი-რიმე! თეიმურაზ! მოიხედე... გაამხნევე შენი ქართველები... ამისთანა დროს როგორა მტყუნობ შენ საყვარელ ქვეყანას.. (შემოდიან სცენაზედ რამდენიმე თავად-აზნაურნი და გლეხნი მთლად სისხლში მოსვრილნი. ამათ შემოჰყავთ მძიმედ დაჭრი-ლი ზურაბ ერისთავი.)

რამდენიმე ახლად შემოსულნი. უშველეთ თავს! სულ გაიმუსრა ქვეყანა.... მთელი ქართველობა გამორბის და ურჯუ-

ლოდებით მოსდევენ უწყალოდ ყლეტით.

(ყველანი აიშლებიან).

ზურაბ ერისთავი. გამიშვით, აქ მოვკვდე... აქ დავიხოცნეთ ყველანი... დავიხოცნეთ—შინ მისვლას ის გვირჩევნია... რა პირით უნდა შევხვდეთ ქვეყანას!... დადექით, ძმებო, და დავიხოცნეთ ვაჟ-კაცურად...

(ისმის მახლობლად არეულობისა და ყიჟინის ხმა. სცენაზედ მეოფნი შეიკრებენ ღონეს, გაიტაცებენ მკვდარს თეიმურაზ მუხრან ბატონს).

ზურაბ ერისთავი. (რომელსაც მიათრევენ მხედარნი.) გამიშვით აქ მოვკვდე... (მიჰყავთ) ვაიმე, ვაი ქვეყანავ დაღუპულო!...

(შემორბიან სცენაზედ მწარედ დაღალული და ქანცმიწყვეტილი ჯარები. ზოგს სიცხისა და დაღალვისაგან აღარ შეუძლიანთ სირბილი და ისე ტანისამოსიანად წვებიან წყალში, ზოგნი ეცემიან გზა-გზა და ჯარები გადადიან ზედ. ისმის თან-და-თან ახლოს ყიჟინა).

მეფე. (შემოდის სცენაზედ დაღალული, შემკრთალისა და შეღონებულის სახით. უკან შემოსდევს თავის ამალა და გამოქცეული ჯარები). არ იქნა, ბიჭებო! თქვენი ჭირიმეთ! ნუ გეშინიათ, აღსენეთ ღმერთი... შემოიკრიბეთ ღონე... ერთი რომ შეუტიოთ, გაიქცევიან ეგ ურჯულოები... (ჯარები რაზმდაცემულნი გარბიან წინდაუხედავად, და ჰყრიან გზა-გზა იარაღს, გუდა-ნაბადსა; ზოგნი იხდიან ჩოხას და ახალუხებს, რომ იმითი შეიმსუბუქონ თავი სიცხისა და სიმძიმისაგან. ისმის თათრის ჯარების ყიჟინა).

რამდენიმე ამალათაგანი. გავეცალნეთ, მეფევ,—ჰხედავთ, როგორ მირბის ჯარი და რა რიგად ჰხოცვენ.

მეფე. სად არის მოურავი... არა, სად არის ბარათა!... ის კიდევ იბრძვის... დავიჯერო ისიც ვეღარ გვიშველის... მოურავს ეხლა მტრობა უდევს გულში, თორემ ის როგორ არ გამოგვიხსნიდა ამ უბედურებიდამ... ბარათას მიეშველენით...

რამდენიმე თავადი. მოვიდნენ, უშველეთ თავს... (თეიმურაზ გარბის, თან გასდევენ, ვისაც კი შეუძლიან. შემოდის სცენაზედ ერევნის ბეგლარ-ბეგი ჯარებითა. მეორეს მხრით შემოდიან მანუჩარ ათაბაგი და ბარათა ბარათაშვილი.)

ბეგლარ-ბეგი. გამოუსრეთ ეგ გიაურები, გამოუსრეთ... ცოცხალი აღარავინ გაუშვათ.

ბარათა. არ იქა, თქვენი ჭირიმე, ბიჭებო. (შეუტევს ჯარებით).

მანუჩარ ათაბაგი. არიქა, მეხსნეთ! გასასწყლდით ჩვენი თავი. (ჩაერევა თათრებში).

ბეგლარ-ბეგი. (გადაეგებება მანუჩარს). სად მიხვალ მანუჩარ, სად?!

მანუჩარ, შენზედ, შე ორგულო, შენა. (მანუჩარ შემოჰკრავს ხმალს, ბეგლარ-ბეგი დაეცემა. მანუჩარ უპირებს მოკლას.)

ბეგლარ-ბეგი. ჯაი მე უპურმარილო მანუჩარ... ქართლელები განა შენს გამზრდელს... არამი იყავს შენზედ ჩემი ამაგი. (მანუჩარ გამობრუნდება).

მოურავი. (შემოდის მეორე მხრით მოურავი). ჯაი, თქვენ ორგულოებო, თქვენა, სად მიხვალთ სად!? . . . მუსრი მაგათ! (ჩამოერევა თათრებში და ჰატარას ხანს გაცხოველდება ბრძოლა, მერე აირევიან თათრები და გარბიან ძახილით: მოურავ!) აბა, ბიჭებო, მიჰყევით, სულ ღმერთამდი მიჰყევით (გასდევს თითონ თან. მოწყვეტილი და მოქანცული სიცხისა და ომისაგან ქართველები შემოიკრებავენ ღონეს და გასდევენ. ჰატარას ხანს უკან ისევ ბრუნდებიან ცოტ-ცოტათი და ცვივიან წყალში, ზოგი წყლის პირას. ბევრს მისდის სიცხისგან გული, და ბევრნი იხოცებიან სიცხისგან მოწყვეტილნი).

რამდენიმე მეომარი. ვიჲ, დედავ! დაგვხოცა სიცხემ...— ვაი დედას მაგათსას, რომ ამისთანა სიცხე დაგვიდგა. (შემო-დის მოურავი, ბარათა და მანუჩარ ათაბაგი, მცირის ჯარებით.)

მოურავი. არიქა, ბიჭებო, ერთიც კიდევ, ერთიც კიდევ შეუტიოთ და ღმერთი გვიშველის.

ჯარები. ბატონო მოურავო! აღარ შეგვიძლიან... დაგვ-ხოცა სიცხემ... ხმალს ვეღარა ვსმართობთ და ისარს...

მოურავი. (ამოიღებს ხმალს, ჩაუსობს მიწაში, ჰკრავს წიხლს და გადაამტვრევს). ასე დაიქცეს იმათი ოჯახი, ვინც დღეს საქართველო დაჰღუპა. ღმერთო მაღალო, ნუ თუ არ უყურებ ამოდენა ქვეყნის საცოდაობას!.. როდემდის უნდა სდი-ოდეს საქართველოს სისხლი... როდემდის უნდა იღუპებოდეს შურითა და უბირულობით! (დაიკრავს გულ-ხელს და გაჰყუ-რებს).

ბარათა. ღმერთო! დაიღუპა ქვეყანა... საააკაძევ, შენც ხარ პირველი კაცი... (იტაცებს თმებში ხელს და გადის).

პაპუნა ვაშაყაშვილი. (შემოდის საჩქაროდ.) არიქა, ბა-ტონო, ახალი ჯარი მოდის თათრებისა და გაქცეულებიც მო-გვიბრუნდნენ...

მოურავი. აბა, ადექით, ვისაც შეგიძლიანთ სიმაგრეები დავიჭიროთ. ახლა მეც ვხედავ, რომ არც არავის ომი შეგი-ძლიანთ და ვერცა რას მარტონი აქ გავხდებით... მაგრამ, ნუ გგონიათ, ურჯულონო, რომ მე იაფად დაგისვათ საქართვე-ლოს აყრა და გაოხრება... მინამ გიორგი საააკაძეს თავი აბია მხრებზედ, მინამ ვერ შეასრულებთ თქვენ თქვენს ურჯულო განზრახვას!... მომყევით, ძმებო!... ჯერ კიდევ ბევრი ბრძოლა გვიდევს წინ... კიდევ ბევრჯერ გავაძღობთ მაგ ურჯულოების სისხლით... ღმერთი ძლიერია. (გადის და გადასდევენ თან ჯარები).

სურათი II.

სცენა 3.

სცენა სწარმოებს ზურაბ არაგვის ერისთავის სახლში. აქ არიან შეყრილნი მეფე და მრავალნი ქართლ-კახეთის დიდებულნი.

მეფე თეიმურაზ. მე საშინლად მაკვირვებს ასე უწყალოდ აზვავება და ჩვენი თავდაუდებლობა გიორგი მოურავისა. არ ვიცი, რა სწადიან, რომ ასე იხიბლავს წვრილმან თავად-აზნაურობას და გლეხ-კაცობას. აშკარად ვხედავთ, რომ მეც ღალატს მიპირებს და ჰსურს გვალად საქართველოს არევა. დიდებულნო! თქვენთვის გამომიცხადებია ესე ყოველისფერი. ვგონებ ჩემს მეფობაში მე ყოველთვისა მქონდეს ქვეყნის სიყვარული და კიდეც მცოდნოდეს ფასი საქართველოს დიდებულთა. რა უნდა ახლა მოურავს ჩვენგან! ქართლია და ასე ჰრევს. თუ მე არ შემეკავებინა თავი, იმას უნდოდა, რომ მეც გავერივე ქვეყნის სისხლში. რა აზრი ჰქონდა მოურავს, რომ ამაგრებდა იმერეთის მხრივ ციხეებს!? იმის გულიდამ ხომ არა ამოვა რა, მინამ საქმეს არ გაათავებს; და მაინც კიდევ წამოსცდა ეს თავისი აზრი. მე ისეთი ხარბი და გაუმაძღარი ვგონივარ, როგორც თითონ არის. ერთხელ მეუბნება: რა კარგი იქნება, რომ მესამე ტახტიც შენ დაიჭიროვო... თქვენმა მზემ, მე რომ იმას ავყოლოდი, აქამდის იმერლების სისხლში ხელს გამასვრევინებდა და გადამკიდებდა გიორგი მეფეს მტრად, რომლისაც პურმარილი ჯერაც ყელში ამომდის.

შადიმან ბარათაშვილი. აკი მოგახსენეთ! თქვენმა მზემ,

ერთს წუთას არ შეუძლიან მოისვენოს: სულ სისხლი, სისხლი და სისხლი! იმისი გული სისხლით არაძღება. თქვენი ჭი-რიმეთ, მაგას ვიღა მოიფიქრებდა: თათრები ძლივს მოვიშო-რეთ, რომ ახლა იმერლები მტრად გადვიკიდოთ!

ბაადურ ციციშვილი. მე არ ვიცი უნდოდა მოურავს იმერლების სისხლი თუ არა, და ეს კი ვიცი, რომ, თუ არ მოურავი—საქართველო აქამდინ მტვრად იქნებოდა ნაქცე-ვი. შადიმან ბრძანებს—ძლივს მოვიშორეთ თათრებიო. ვის მოწყალებით!? სხვა იქით იყვეს, ვინ იყო, ბატონებო, რომ მარტოდ მარტო ებრძოდა მარაბდის ომის შემდგომ ისაკ-ხანისა, ხოსრო-მირზისა და ამირგუნ-ხანის ჯარებს და საქართველოს ყოველს ნაბიჯს იცავდა თავისი საკუთარის სისხლით იმოდენა უთვალავის ჯარებისაგან?! ვიღას ეგონა, რომ საქართველო კიდევ გადარჩებოდა აყრასა და მთლად გა-მუსვრას. ჩვენ ყველანი, შიშის ზარ დაცემულნი, დავიმალენით თავგის სოროებში. თქვენ, მეფევ, გაასცალეთ თავი და აბრძან-დით ხევსურეთში, საიდამაც აპირებდით რუსეთს წაბძანებას. ზურაბ ერისთავმა უმუხთლა საქართველოსაც და მოურავსაც და შეუშვა არაგვზედ თათრების ჯარები. ყველანი მიიმალ-მოი-მალნენ. ხოსია და ქაიხოსრო ბარათაშვილები დაუმეგობრდნენ ხოსრო მირზას. მარტო მოურავი ებრძოდა ამოდენა უთვა-ლავ ჯარს, და მარტო მოურავი-ღა ზრუნავდა თქვენი სამე-ფოებისათვის, მეფევ. ზოგჯერ, თითქმის ცარიელი ხელით, სამოცი კაცის ამარა დარჩენილა და კიდევ არ დაუნებებია თავი თათრებისათვის. ამ ხნებში სააკაძე არათუ იბრძოდა, ის კიდევ ამასთან მარტოდ მარტო ამაგრებდა ციხეებს, ჭკრავდა გზებს, და ბოლოს იქამდინ მიაღწევინა, რომ გარეკა აქედამ თათრები და საქართველო გადაარჩინა მესამედ იმ საშინელს განსაცდელს, რომელსაც ყველა განწირულებით მოელოდა.

ჯრთისა და იმავე დროს, მოურავი, არათუ მარტო თათრებს უნდა ებრძოლოდა, უნდა ებრძოლოდა თვით ქართველთაც, რომელნიც გადასდგომოდნენ თავის ქვეყანას და აძლევდნენ ყოველრიგს შემწეობას თათრებს საქართველოს დასანთქმელად. და ის ქვეყნის მოღალატენი, მეფევ, დღეს შენ გახლავან გვერდით და გიჩვენებენ მოურავს ქვეყნის მტრად და თავის თავს ერთგულად... მოურავმა გაამძლიერა საქართველო და თქვენი ხმალი, მეფევ. დღეს რომ ჩვენ ყველანი ჩვენ ჭერს ქვეშ პურსა ვსჭამთ და ვლოცულობთ ჩვენ სალოცავებს—ეს სულ მარტო მოურავის მოწყალებით.

ზურაბ ერისთავი. კიდეც მაგან ააჩქარა მოურავი, რომ მუხრან ბატონისა, ერისთავისა და ციციშვილისთანა დიდებულნი, თითქმის მეფედ ჰსახავენ იმას. ჩემისთანად მოურავს ვერავინ იცნობს. მოურავი საპატრონ-ყმოდ აგრე ადვილად თავს არავის დაუდებს. რაც უნდა იყოს, დღეს მე მეფის სიძე და შვილი ვარ, მაგრამ თქვენმა მზემ ისე არაფრად მივაჩნივარ, როგორც ერთი უკანასკნელი ვინმე. თავის პაპუნა ვამაყაშვილს უფრო გაუგონებს, ვიდრე მე. მე კიდევ არაფერი: ახლა, რაკი ჰხედავს, რომ მეფე აღარ ასდევს მაგის სიტყვას, სულ მეფის უმადურობას ლაპარაკობს; დაუწყო მეგობრობა იმერთა მეფეს. ეხლა ის ჩუმ-ჩუმად რაღაებსაც ელაპარაკება იმერლებს, აქ, ქართლში ხალხს იბირავს და იკვეთამს და თქვენა ჰნახავთ მაგას რაც უდევს გულში. ან ქართლს იმერთა მეფეს მისცემს, რომელსაც, როგორც უნდა ისე აკუნტრუშებს, ან თითონ მოინდომებს მეფობას. კიდეც გამეფდება, იმიტომ რომ ქართლის მდაბიო და წვრიმალი თავად აზნაურობანი და შიგა და შიგ დიდებულნიც მოურავს უფრო იცნობენ მეფეზედ და მეფის თავს მოურავი ურჩევნიათ.

შადიმან ბარათაშვილი. ბატონო, როგორ არ ვიცნობ

გოროზს სააკაძეს! წყეულიმც იყოს ის დღე, რა დღესაც ჩვენ მაგის ხელში ჩავცვივდით. განა არ ვიცი, რო მაგას მეფობის მეტი სხვა არა უძევს რაგულში. ჯერ გაადედოფლა თავისი და, რა-არის ხალხი შეეჩვიოს ამასაო, და მერე თითონაც უნდოდა გამეფება. სააკაძე—საქართველოს მეფედ უჯდეს!... რატომ არ გასკდება დედამიწა და ქვეყანას თან არ ჩაიტანს!

მელიქ ათაბაგი. ბატონო, თუ მაგას მეფობა არ ედოს გულში, მაგ საქმეებს ჩაიდენდა? აი ეს ხოსია ბარათაშვილი,—პირველი თავადის შვილი, პირველი კაცის შვილი და დღეს გამოჩენილი კაცი საქართველოში,—მთელი სამი წელიწადი ციხეში გამოალპო. რომელი მეფე იზამდა ამას! მეფეს არას ეკითხება; ჰკრებავს თავად-აზნაურთაგან და ქვეყნისაგან ხარჯს, მოჰყავს ბერძნები, უძახის მუშას, აშენებს, სადაც არა მგონია, ციხეებს, გაჰყავს გზები იმისთანა ადგილებში, სადაც თავისდღეში ქვეითადაც არ გაუვლია კაცს; აჩენინებს ტყეებს, გამოჰყავს მთიდამ უმამულო ოსი და მთიული და ასახლებს იქ. ერთი სიტყვით, არც ერთს მეფეს არ უქმნია ეს საქმეები, რასაც ეგ სჩადის. რაკი პატარა არ შეისვენა საქართველომ მტრისაგან, ახლა ველარ გაუძლია უსაქმურად და ხან რას იგონებს და ხან რას: რა არის, ქვეყანას უჩვენოს, რომ რაც არის ეგ არის. ლამის ქვეყანა აამტუტოს.

მეფე. აი, თქვენც ხომ ჰხედავთ, დიდებულნო, რაც საქმეების მომქმედია მოურავი. თქვენ თითონ ჰხედავთ, რომ თუ მაგას არა მოუხერხეთ რა—ქვეყანას არ მოასვენებს.

ბაადურ ციციშვილი. მეფეო! თუ მე მაგისთვის მომიწვიეთ, რომ სააკაძის უბედურებაში გამხვიოთ, ჩემი იმედი ტყუილად გაქვთ. დიდებულნო! დაფიქრდით კარგად: მინამ მოურავი ცოცხალია, მინამ მაგრად მოვკიდოთ ხელი და მივჰყვეთ, სადაც წაგვიყვანოს, თორემ, თუ მოურავი ხელიდამ გა-

უშვით და მოურავმა საქართველო არ დაამყარა იმ დონეზედ, რომ საქართველოს თვითონ თავის დაცვა შეეძლოს,—მოურავის უკან ჩვენ ვიქნებით ჩვენივე ხელით ჩვენი საფლავის გამთხრელნი. თუ არ ეხლა, მერმე გვიანღა იქნება საქართველოს შველა. შეხედეთ აბა რას სჩადიან ოსმალნი: ჩვენი დავით აღმაშენებლის სამშობლო, ჩვენი რუსთველის სამშობლო სამცხე-საათაბაგო, ლაზი, აჭარა ლამის სულ დაათათრონ და ერთის ასს წელიწადს უკან ეს ძირის ძირი ქართველები, რომელნიც აქამომდე იყვნენ საქართველოს სჯულისა და მეფეთა დამცველნი, აღარც კი იცნობენ თავს ქართველად და პირველი ისინი დაუსობენ მომაკვდავს საქართველოს გულში ლახვარს.

ბარათა ბარათა-შვილი. მოურავი პირველი კაცია დღეს საქართველოში.

მელიქ ათაბაგი. არა. მოურავს უნდა მეფობა და არა ქვეყნის შველა. ეს ყველა იმის საქმეებიდამ სჩანს.

შადიმან. ამას ყველა დაინახავს, ვისაც თვალები აქვს.

ედიშერ ჩოლაყაშვილი. მთელი კახელობა სულ მაგ აზრისანი ვართ. თუ მეფობა არ ედოს გუნებაში—ის ჩვენი ბრძენი მეფის ბრძანებაზედ ივლიდა.

ნოდარ ჯორჯაძე. ყველა საქმით ამტკიცებს ამას მოურავი. ჯერ საქართველოს დიდებულნი ისე არ დამცირებულან, რომ ერთი გუდამშიერი აზნაური მეფედ დაისვან.

ბაადურ ციციშვილი. გუდამშიერი აზნაური, რომელმაც მისცა რამდენჯერმე საქართველოს ცხოვრების სახსარი, და რომელმაც შეაერთა ქართლი და კახეთი და მისცა ერთს მეფეს.

ზურაბ ერისთავი. და რომელიც დღეს ამ მეფეს არ ემორჩილება და საქართველოს დიდებულთ არ არჩევს თავის ყმებისგან.

მეფე. ვისაც სწყურს ჩემი მეფობა—დამიდებს თავს, ვისაც არა და—სააკაძე ნდომებია მეფედ.

ბარათა. შენ მეფე ხარ, ბატონო თეიმურაზ, მე შენ მუხანათში ვერ ჩავდგები, და მოურავი ჩვენში პირველი კაცია და არც იმის გადადგომა შემიძლიან.

შადიმან. ღმერთი ისე არ დაჰღუპავს საქართველოსა, რომ სააკაძისთანა კაცები გაგვიმეფოს.

ბაადურ ციციშვილი. მაშ მე ვხედავ, რომ აქ სხვა არაფერია, ხელახლად კიდევ შეყრილან მოურავის მტერნი, რომ მეფესაც და სხვებსაც გაასვრევინონ იმის სისხლში ხელი. მე ვხედავ, რომ აქ მუშაობს შური, მტრობა, და არა საქვეყნო საქმე. კიდევ არიან ქართლში კაცნი, რომელნიც არ მისცემენ საქართველოს მტერთ ნებას, რომ დაჰღუპონ საქართველოს პირველი კაცი—აზნაური სააკაძე. მაგრამ გახსოვდეთ, ბატონებო, რომ თქვენ თქვენის შურით უთხრით საქართველოს სამარეს. აქამდის არა გვჯეროდა მოურავის სიტყვა თქვენზედ, მეფეო, და გვინდოდა დაზავება, ახლა კი ვხედავ, რომ მოურავი არაშა სტყუვის... ბაადურ არ გარეულა საქართველოს ღალატში და არც გაერევა, და ვაი იმათ, ვინც მოინდომებს საქართველოს დაღუპვას. (გადის.)

იმერელი თავადი-შვილი. (შემოდის). აქა მშვიდობა მეფეთა და დიდებულთა.

მეფე. მობრძანდი დიდებულო იმერო. როგორ განისვენებს მამად საგულებელი მეფე გიორგი?

იმერელი. რავა განისვენებს და მე შენ მოგახსენებ, თუ კაი ჯილდოს მიბოძებ. კი ჭირს, შენ ნუ მოუკვდე ჩემს თავს, ჯილდოდ. თუ არა დეიღუპე, შენი მტერი დეიღუპოს.

მეფე. ბრძანეთ და, რისიც ღირსი იქნები ყველას მოგანიჭებ.

იმერელი. მე, ბატონო, რაგვარც მოგახსენებ ყველაფერს, ჩემს ქვეყანაში აღარ მიმესვლება;—იმდენი წყალობა მაინც უნდა მეიღო, რომ ღირდეს ჩემი ყმა და მამულის დატოვება და ჩვენი ქვეყნიდამ გადმოსვეწად.

მეფე. რასაც ისურვებ ყველას შეგისრულებ... უთუოდ მძიმე რამ გაქვს სათქმელი.

ზურაბ ერისთავი. ნახავთ თუ მოურავის ღალატი არ იყვეს.

იმერელი. კი, შენ ნუ მოუკვდე ჩემ თავს. მისთანა საიდუმლოთ აქვთ მითქმა-მოთქმა მოურავს და მეფე გიორგის თქვენს დაღუპვაზედ, რომ ქრისტიანი კაცი ვერ გეიგებს. აჰა და ჩემი სიდედრი გასლავსთ გამზრდელი ბატონის პატარა შვილის. ის უნდათ აბა ქართლ-კახეთის მეფედ და მერე იმერეთიც ხომ იმას დარჩება. იმას უთქვამს ეს ჩემი სიდედრისთვის და მე მისგან გევიგე. რაკი თქვენი სიუხვე ვიცოდი, კი ვარჩიე თქვენი ცნობა ამ ამბის. ისინი სულ მზადებაშიდ არიან და აპირებენ უცებად დასხმას.

ყველანი. (ერთ-ხმივ). აგი მოგახსენეთ!

სცენა 4.

(სცენა სწარმოებს მოურავის სახლში)

ზურაბ ერისთავი. მაშ ეგ არის, აღარ იშლი მოურავო, გვითხოვ რაღა?

მოურავი. არა, ზურაბ! მე კიდევ ვერ დამიჯერებია გულს, რომ შენ აგრე სამტროდ გაიმეტე საქართველო, რომლისაც შესწირე შენი საყვარელი ცოლი. არა მჯერა, რომ გაიმეტე

სამტროდ შენი გამზრდელი გიორგი, რომელთანაც ამდენს ხანს გაგიწევია ძმურად ყოველივე ჭირნახული. განა იმისთვის გკოცნიდი თეიმურაზს მუხლზედ—ზურაბს ქალი მიეცა, მეთქი, რომ ბოლოს შენ და იმას ჩემ სამტროდ და საქართველოს დასაღუპად შეგეკრათ პირი! მე თეიმურაზის იმედი არასოდეს არ მქონია და იმისთვის დაგამოყვრე შენ და ის, რომ ზურაბ კაი გზაზედ დააყენებს მეთქი, ის კი არა თუ შენ იმან აგიყოლია... როგორ მოვიფიქრებდი, რომ ზურაბ თავის დღეში ჩემთან თანამგვდარი არ იქნებოდა საქართველოსთვის... გამიგონე, ზურაბ! აიღე ხელი შენს განზრახვაზედ, შეჰხედე საქართველოს მდგომარეობას, დააცქერდი, რა ბოლო ელის, თუ დღეს მე და შენ ერთმანეთს უმტყუნეთ. ვფიცავ მამიჩემის სულს, რომ ეხლავ კისერს მივუშვერდი თეიმურაზისა და შადიმანის ხმალს, თუ დარწმუნებული ვიქნებოდი, რომ თეიმურაზ, შადიმან და ის კაცნი, რომელნიც მეფეს ჩემს სამტროდ დაუახლოვებია, არათუ შეიძლებდნენ—არ კი იფიქრებდნენ საქართველოს საბოლოოვოსათვის. გახსოვდეს, ზურაბ, რომ თუ დღეს თეიმურაზს დარჩა გამარჯვება, დარჩება შენი მიზეზით და შენ იქნები მაშინ იმავე საქართველოს დამღუპავი, რომელსაც შენ შესწირე შენი გულითადი საყვარელი და თვით შენი თავიც. მოდი, მოვხვიოთ ჩვენ ერთმანეთს ძველებურად ხელი და შევუდგეთ საქვეყნო საქმეს. ნუ ჩავდგებით ქვეყნისა და ჩვენი მომავალის ცოდოში. ნუ დავივიწყებთ, რომ დღევანდელი ბედნიერება არ გამოგვიხსნის იმ სირცხვილისა და წყევლისაგან, რომელსაც მივეცემით ჩვენ ჩვენი შვილის-შვილებისაგან ჩვენის ცუდის საქმეებისთვის.

ზურაბ. ნუღარა გგონია, გიორგი, რომ შენი ცბიერის სიტყვებით კიდევ-და მომხიბლო. მე თუ აქამდინ გიჯერებდი და აგდევდი შენ, ეს ყმაწვილობით მომდიოდა. ახლა, ღვთით,

გიცანი, რომ შენ მარტო შენი დიდება გიდევს გულში, გინდა შენისთანავე დაცემული კაცის შვილები გამოიყვანო კაცად და დიდებულნი კი შთანთქა. გინდა, რომ შენ იყო მბრძანებელი და მპყრობელი ქვეყნისა და ის კაცნი, რომელთათვისაც ღმერთს მიუნიჭებია ძალა და დიდება, დაამცრო და გაუხდე მათ ბატონ-ნად, რომ მასუკან ქართლში დიდი და პატარა გაასწორო. არა; ამას იქით, გიორგი მოურავო, მე და შენობა აღარ იქნება, აღარ მოგაგლეჯინებ ჩემი ხელით ნარს და ამას იქით აღარ მოგყვები, რომ ჩემის შემწეობით ჰკრევდე ქვეყანას. აი ეგ შე-ნა და ეგ შენი იმერლის ჯარები—მობრძანდით! მე და მეფეც იქ დაგიხვდებით. შენ ნახავ, როგორც მოგიმართავს ღმერთი ხელს ამოდენა ქვეყნის შეწუხებასა და მეფის ორგულობაში. გიჩვენებ, რომ მე კარ ნუგზარის შვილი და ჩვენი შემუსვრა ისეთი ადვილი არ არის, როგორც შენა გგონია.

მოურავი. კიდეც იმიტომ არ მინდა შენი მტრობა, რომ შენი შემუსვრა არ მეადვილება.... მე ვიცი, ზურაბ, რომ თეი-მურაზის ივარხმალი შენა ხარ. მე ვიცი რომ ყველაზედ გასა-ფრთხილებელი ხარ შენ და კიდეც იმიტომ გეხვეწები, რომ ნუ სდგები ქვეყნის საცოდაობაში. გახსოვდეს, ზურაბ, რომ თეიმურაზ, რომელმაც არ დაინდო ქაიხოსრო სარდალი, არ დაინდო ადამ აბელიშვილი, არ დაინდო გიორგი სააკაძე,—ეს თეიმურაზი არ დაინდობს ზურაბ არაგვის ერისთვის-შვილსაც. გახსოვდეს ეს სიტყვები და დანიშნე ეს დღე, რომ შენ და თეიმურაზს მტრობა არ აგცდებათ და, რაც უფრო ბევრს სი-კეთეს უზამ, იმდენი უფრო შურს აიღებს და თავისებურად ღალატით დაჰღვრის შენს სისხლს.

ზურაბ. ჰოი, გიორგივ! გეყო მაგდენი ოსტატობა.... ნუ გგონია ზურაბ ისეთი უგუნური, რომ არ ესმოდეს შენი ლაპარაკი. მაგრამ ვერა, ვეღარ შემაცდენ შენ. თეიმურაზ მაშინ

დაჰღვრიდა ჩემს სისხლს და მე იმისას, თუ მე შენ აგყოლოდი. მაგრამ გიცან და, თუ ღმერთმა მოგვცა შენსა და იმერლებზედ გამარჯვება, მაშინ მე ვიცი ვისიც სისხლი დაიღვრება და და ვისი სისხლის დაღვრაც არის საჭირო ჩვენი ქვეყნის დასამშვიდებლად. ახლა მშვიდობით! ან ზურაბ და ან მე!. (მიდის).

მოურავი. ზურაბ! მოიცადე... დაფიქრდი, ზურაბ.... ნუ აჰყოლიხარ გულის თქმას და თავმოყვარეობას... გახსოვდეს, რომ მე და შენი გადაკიდება დაჰღუპავს საქართველოს... ზურაბ, შეჰხედე შენს ღმერთს, უსმინე ქვეყნის ცრემლს.... ნუ ჰმტყუნობ ამისთანა დროს ერთხელ შენგნით სიკვდილისგან დაღსნილს საქართველოს.

ზურაბ. (შემობრუნდება) ამ ხმალმა გასცეს პასუხი, ვინც თავის ქვეყანას უმტყუნოს. (იდებს ხმალზედ ხელს და გადის სჩქაროდ).

მოურავი. ღმერთო ძლიერო! რა რიგ ეცრება ხელი ყველა ჩემ დაწყობილებას. თითქო მოთილისმული და მოჯადოებული იყვესო ეს ქვეყანა... ღმერთო! ამოდენა ქვეყანაში რომ ქვეყნის სასარგებლო საქმეს კაცი ვერავის გაანდობდეს—უბედურება მეტი რაღა იქნება.... გაცემას რაღა მომაფიქრებდა!... ნეტა ვინ იყო ის მუხანათი, ან როგორ გაიგო ეს ჩვენი ამბები... ახლა მაგათ უფრო ბევრი ჯარები შეუყრიათ... თვით ჩემი გაზრდილი და გაწვრთილი ამ საქმისთვის, ზურაბ, დღეს ამ საქმეში მღალატობს და უდგება იმ კაცს, რომელიც მარტო თვისის მუცლისა და სიამოვნებისთვის ზრუნავს... ეს არის! ზურაბს ვეღარასფრით ვერ მივიზიდავ.., მე და ზურაბმა უნდა დავღვაროთ ერთმანეთის სისხლი... ახლა უნდა ყოველი ჩემი ძალა და ღონე ვიხმარო, რომ ჩემი პაატას მსგავსი ზურაბის სიცოცხლე შევმუსრო, რომგვ ეშველოს რამე... ღმერთო! რა მდგომარეობა

ჩემი მდგომარეობა უნდა გამარჯვებას ვცდილობდე, რომ ზურაბ დავღუპო, და უნდა ჩემივე დამარცხება მენატრებოდეს გულში, რომ ზურაბ სისხლში შემუსვრილი არა ვნახო... ზურაბ! ზურაბ! რომ იცოდე, რა რიგ უკვდება გიორგის გული შენი დაშორებითა და შენი გამეტებით..: მადლობა შენს განგებას, ღმერთო! ალბად კიდევ ბევრი მსხვერპლი გინდა ჩემგნით და ქვეყნისგანაც, რომ მიეცეს შენს ერს კეთილი ბოლო.., ახლაა ჩვენი განჩინება: თუ ეს ომი მოვიგეთ, იმერეთი და ქართლი შეერთდება. მასუკან კახეთის შეერთებაც ისეთი ძნელი აღარ იქნება: თეიმურაზ, რაკი ერთი დამარცხდება, თავისებურად, საითმე გაჭკურცხლავს და გაუშვებს თავის სამეფოს ღვთის ამარობაზედ... მაშინ სამი სამეფო შეერთებული იქნება... ღმერთო! რა მოუთმენლად მიცემს გული... ასე მგონია ერთი ათასი კაცის სიცოცხლე კიდევა დევს, მეთქი იმ დრომდის... აქამდის უფრო მოთმინებით ველოდი ამ საქმეს... ახლა ყოველი მოთმინება მეკარგება.

იასე ქსნის ერისთავი. (შემოდის). ზურაბ იყო აქა?

მოურავი. დიახ.

იასე ერისთავი. და კიდევ ცოცხალი გაუშვი ის აქედამ?! მიკვირს, გიორგი, შენგან ეგ ამბები: მტერი ხელთ გყავდეს და ხელიდამ გაუშვა! შემუსრე მტერი, რითიც შეგეძლოს და როგორც მოასწრო! ზურაბი კიდევ დასაზოგი-დაა ჩვენგან... სულ ეგ არის, რაც არის, უმაგისოდ თეიმურაზ ვერასოდეს ვერ იკადრებდა.

ქაიხოსრო მუხრ. (შემოდის). აბა, გიორგი, ყველანი მზად არიან. მრავალნი გადაგვიდგნენ და გავიდნენ ზურაბისკენ, მრავალნიც ყოყმანში არიან. უნდა დავაჩქაროთ მისვლა. ყველა ჯარების წინამძღოლნი აქ არიან და უბრძანე გამგზავრება.

მოურავი. (ჩაფიქრდება).

ქაიხოსრო. რატომ აგრე დაფიქრებული ხარ, გიორგი? ვინ შენ და ვინ ეგ ამბები ამისთანა დროს?

მოურავი. ოხ, ქაიხოსრო! კვლავ რომ გვიომნია ის სხვა ყოფილა; და დღეს ჩვენ მივდივართ ქართველის ჯარებით ქართველისავე სისხლის დასაღვრელად... ქართველი ქართველის სისხლსა ჰღვრის, ქართველი ქართველზედ აღშფურვილა ასე გამეტებით და ახლა თვით ქართველებისგანვე უნდა გადაწყდეს ბედი და უბედობა საქართველოსი. ერთს მხარეს სდგას მოურავი, და მეორეს მხარეს ზურაბ, რომელნიც ერთხელ, როდესღაც, საქართველოს გულისთვის ერთად თავ-განწირულნი ებრძოდნენ საქართველოს მტერს და დღეს — ერთმანეთს... იმავე საქართველოსათვის.

(დგება და მიდის. ქაიხოსროც თან გასდევს.)

სცენა 5.

სცენა სწარმოებს ბაზალეთის ტბასთან, სადაც სდგას თეიმურაზ მეფისა და მოურავის ჯარები. შეყრილობაა თეიმურაზის ერთგულთ დიდებულთა.

მეფე თეიმურაზი. აი, ბევრს რომ არა სჯეროდა მოურავისაგან ჩემი გადადგომა! ჰხედავთ, დღეს საომრადაც მოგვიდგომია ჩვენ, ქართლ-კახეთის პატრონს, ერთი უბრალო აზნაური, სააკაძე!... ნუ თუ ქართლ-კახეთის დიდებულნი იზამენ და იკადრებენ იმას, რომ თავისი ცოცხალი თავით დღეს სააკაძეს დაანარჩუნონ თავის მეფეზედ გამარჯვება და შემდგომ ამეფონ ერთი კუდა აზნაური?! ნუ გჯერათ, რომ მოურავმა

მართლაც იმერთა ბატონს აძლევდეს ქართლს. მოურავი ეძებს დროს და მერე იმერთა მეფესაც ისე უმტყუნებს, როგორც მე და როგორც წამებულს ლუარსაბს, მინამ თითონ არ იგდებს ხელთ მეფობას. ხედავთ, ეხლაც როგორ მეფესავით უყურებს თითქმის მთელი ქართლი. მდაბიო ხალხი იქით იყვეს, რომელსაც ის ასე ჰხიბლავს: მუხრანის ბატონი, ქსნის ერისთავი, ციციშვილი, ამილახვარი და სხვა დიდებულნი მოურავს თითქმის მეფედ ჰხადიან და ყოველს იმის ბრძანებას ისე ასრულებენ, როგორც ყმანი... ნუ მიუშვებთ, საქართველოს დიდებულნო, რომ ქვეყნის სამარცხვინოდ სააკაძე გავამეფოთ ბაგრატიონთ ტახტზედ. ან მთლად დავისოცნეთ აქ, და შევწიროთ ჩვენს მეუფეს სული, ან გავიმარჯვოთ მაგ ქვეყნის ამრევზედ, რომელიც მეფეთა და დიდებულთა არა რად აგდებს და აპირებს მათს დამხობას.

ყველანი. სიკვდილი ან გამარჯვება და შემუსვრა მოურავისა,—ეხლა ჩვენს გულში სხვა არარა არის რა.

ზურაბ ერისთავი. სწორედ, ან უნდა დავიხოცნეთ, ან გავიმარჯვოთ მოურავზედ! თუ გვინდა, რომ მოურავის წინააღმდეგთ ვიბოგინოთ საქართველოში. თუ აქამდინ მოურავი ჰზოგავდა თავის მტერთ და არას ავნებდა, მაგის მიზეზი ის იყო, რომ უნდა თვით თავისი მტერნი დაეახლოვებინა, რომ უფრო უწინააღმდეგოდ დაეპყრო საქართველო და ბოლოს მეფის გვირგვინი ეგდო ხელთ. ახლა, რაკი ერთხელ და ორჯერ სცადა, რომ მტრები მტრობას არ უშლიან, იცოდეთ, რომ გვარით და ნათესავით სულ ამოჰგვის ყველა თავის მტერს... ამასთან, ესეც უნდა ვიცოდეთ, რომ ჩვენ მოურავზედ გამარჯვება არ შეგვიძლიან, იმიტომ, რომ გლეხკაცისთვის ერთი იმისი სახელი მეხსა და ჭექაზედ საზარელია. ამისგამო თვითონ ჩვენ, თავადობამ უნდა მოვკლათ როგორმე ომში, პირ-

და-პირ იყვეს თუ როგორც მოვისერხოთ.

ედიშერ ჩოლაყაშვილი. პირველი მე მივდივარ მოურავზედ და, ღვთით, ყველამ იცით, რომ ღონე და სიმარჯვეც შემწევს.

მრავალი ხმა. მეც! მეც!! მეც!!!

ზურაბ ერისთავი. ეხლავე უნდა დავაწყოთ მოურავის სიკვდილი. აი რა უნდა ვქნათ. ის, რა წამს გამოაპობს ჩვენს რაზმებს. მაშინვე მეივეს მიჭმართავს. უნდა მეფეს ვაახლოთ ერთი ოცი სულ კარგი თავად-აზნაური-შვილი. ისინიც უნდა იყვნენ მიმალულნი მარჯვე ადგილას და როდესაც მეფეს მოურავი შემოუტევს, მაშინ უცებ უნდა შემოერტყან და მოჰკლან.

თეიმურაზ. სწორედ, ეგ კარგი სიტყვა სთქვი,—ზურაბ. აბა, მაშ, ზურაბ, შენ და ედიშერმა ამოირჩიეთ ერთი ოციოდე კარგი თავად-აზნაური. ედიშერ, შენც ჩემთან იქნები. ზურაბ, შენ კი უნდა დუშეთის მხრივ იყვე, რომ იმ მხარიდამ მოასწდინო რაზმების დაწყობა და ომის გამღოლა.

(ისმის შორიდამ საომარი საკრავების ხმა. რამდენიმე გზის მოდარაჯენი შემოცვივიან.

მოდარაჯენი. შეიძრა მოურავის ჯარები და მოდიან. ჩვენი მოწინავე ჯარები კიდეც გამოაქციეს.

ზურაბ. აბა ჩქარა გაამზადეთ ყველამ რაზმები და დაწყობით მიეცით მტერს, რომ ადვილად ვერ შესძლონ გაპობა. მეფევ, თქვენ წაბრძანდით და ეხლავე გაახლებთ იმ ოცს კაცს; ედიშერ გიჩვენებს, სადაც უნდა დაიმალნენ ის ოცი კაცი.

თეიმურაზ. აბა, თქვენი ჭირიმეთ, თავადებო, თქვენზეა ეხლა ჩემი თავი და ჩემი ცოლ-შვილის ბედი დამოკიდებული... ღმერთო აბრაამისა, ისააკისა და იაკობისო, სნეულთა მკურნალო, ტყვეთა მხსნელო და გლახათა შემწყნარებელო, ნუ დამიტევებ მონასა შენსა, მომეც სიმართლისამებრ მოსაგებელი.

(იჩოქებს და განიპყრობს ხელებს. ყველანი იჩოქებენ). ღმერთო და ყველა ჩვენო მამაპაპათა სალოცავნო და სავედრებელნო! თქვენი არს ძალა და დიდება და თქვენთვის ჩამიბარებია სული ჩემი. (დგება და გადის, ყველანი გასდევენ.)

(სცენაზედ შემოდის მოწინავე ჯარების წინამძღოლი საამ კობიაშვილი, თავში დაჭრილი და შემოსდევს იმას ჯარები. ჯარები გარბიან.)

საამ კობიაშვილი. მოდი და შენ ქნდე ამ წუთის სოფელს! ერთხელ, როდესღაც ნუგზარის ბრძანებით მოურავის გულისათვის ნაოზიდამ ბაზალეთს, ბატონის სახლამდინ სულ ხმალ ამოღებული ვომობდი მეფის ჯარებთან და ვინ იცის რამდენი სისხლი დაიღვარა იმის გულისთვის ჩემი ძარღვებიდამ; დღეს კი ნუგზარის შვილის ბრძანებით ვეომები იმავე მოურავს და ნაბრძანები მაქვს, რომ უეჭველად მოვკლა... მე და პაპუნა ჩივაძე ერთად ვიბრძოდით მოურავისთვის და ნუგზარისათვის, დღეს კი ის მოურავისთვის იბრძვის, მე-ნუგზარის შვილისთვის! მკრა კოლოტი თავში და თავი გამიხეთქა. მოდი და ახლა შენ გაიგე რამე: ან მე რაზედ ვიკლავ თავსა, ან ისა ნეტავი გამაგებინა: ვინა სტყუვის ჩვენში. ეხლა რომ პაპუნამ თავი არ გამიხეთქა, ეხლა მოკვედი ფიქრსა, რომ ისიც მიჯქარავს და მეც; არც მე ვიცი, რაზედ ვიკლავ თავს და არც იმან. ძაღლს რომ მონადირე მგელს მიუსევს, ძაღლმა იცის, რომ თუ არ მიეტია მგელს, პატრონი პურს აღარ აჭმევს და ძაღლი შიმშილით მოკვდება. წაწყდეს ჩემი საყვარელი ბატონის ნუგზარის სული, თუ ჩვენი საქმეც ისე არ იყვეს. ჩვენ ერთმანეთს ვხოცავთ, რომ პატრონმა პური გვაჭამოსო, და ერთი ლუკმა პურისათვის, რაკი გვიბრძანებენ, ჩვენ აღარ ვარჩევთ — ვინ სტყუის, და ვინ მართალია. ჯაი გიდი, მაღლო წუთის სოფელო! ზოგს კაცს ძაღლის ხელობას აძლევ და ზოგს კი მონადირისას.

ღვთის რისხვა მქონდეს, თუ ზურაბ მე მყობდეს. მაგრამ მე ძაღლი ვარ და ის მონადირე. (ისმის ყვირების ხმა) გაგეცალო, თორემ ეს ერთი ჭკუა ხომ მასწავლეს, მერე სულ გამაბრძენენებენ და ვინ იცის, მეც ერისთაობა მოვინდომო, ან მეფობა მოურავისავით... მაგრამ გამიწყრეს ლომისის მადლი, თუ მოურავი ათასი არ იქნებოდა და მეფე ერთიც არა... მაგრამ ძაღლ-მონადირეობი ღმერთს ძალიანი დაუწყესებია—დაილოცა იმის სამართალი. (გადის საჩქაროდ.)

(სცენაზედ შემოდიან მოურავი, დავით გოგორიშვილი, ქაიხოსრო მუხრან ბატონი და სხვა მრავალნი თავად-აზნაურნი.)

დავით გიორგის შვილი. ბატონო, გიორგი! სწორედ რომ შენ არ უნდა შემოსვიდე ჯერ ომში. თორემ, როგორც წელან იყო ლაპარაკი, პირველად შენს მოკვლას ეცდებიან. მე მიბოძე შენი ცხენი, ჯაჭვ-ჩაჩქანი და მუზარადი. მაშინ მე ვეგონები თქვენი თავი და, გარწმუნებთ, რომ არც შეგარცხვენთ. იმედი მაქვს, რომ ვერ მომკლავენ და თუ მომკლეს, ისევ გოგორიშვილი მოჰკლან მოურავის სიკვდილს და ქვეყნის დაღუპვას— ისა სჯობიან. თუ მოურავი არ იქნება ცოცხალი, საქართველო დაიღუპება, და მე რომ მოვკვდე—მარტო ჩემი ცოლშვილი დამისაკლისებს. მაგრამ, იმედი მაქვს, მოურავი ჩემს ცოლშვილსაც უნუგეშოდ არ გაუშვებს.

ქაიხოსრო მუხრ. ნუ გეშინიან, დავით, არც შენ მოგაკვლევინებთ, თუ მშვიდობაა. უბოძე მოურავო შენი საომარი სცმელი და ცხენი, და, შენ მაშინ გამოჩნდი, როცა საქმე გაჭირდეს.

მოურავი. აბა, მაშ ჩაიცვი დავით და ფრთხილად იყავ, რომ უბრალოდ თავი არ წაახდენინო.

პაპუნა წივაძე. (შემოდის). ძალიან მაგრა აქვს მეფეს,

და ზურაბს რაზმი გაწყობილი. ზოგიერთ ადგილებზედ ჩვენსა და იმათ ჯარებს შეტაკება მოუხდათ და ვერა გავაწყეთ-რა. დუშეთის მხარეს ძალიან გაცხარებული ბრძოლაა. იასემა და ფაადურ ციციშვილმა ეს ორჯერ შეუტიეს ზურაბსა, მაგრამ ორივე ჯერ ზურაბმა გამოაბრუნა უკან და ახლა თითონ ზურაბი უპირებს დაცემას. ისე თხოულობს, რომ ეგება მუხრანელობა მოგვაშველოთო. პირქარი და წვიმა უფრო გვიჭირებს საქმესა. ეს ოხერი აგერ სამი დღეა აკი არ შეწყდა ეს საშინელი წვიმა. მერე, თითქო განგება, საითაც წავალთ, სულ თვალებსა და პირში გვიშხაპუნებს, თვალთაგან ველარას ვარჩევთ.

მოურავი. აბა, ქაიხოსრო, მიაშველე იქ ცოტა შენი ჯარები და თქვენც მალე შეუტიეთ თეიმურაზის ჯარს და კახელობას, თორემ, რაკი ავიშალენით და ვიგვიანებთ—ეგ იმათ წააქეზებს. დავით, აგერ მოაქვთ ჩემი საცმელი და ცხენიც მოჰყავთ. ახლა შენ იცი, როგორც იმოურავებ. მე ამ სერიდამ გიყურებთ და რა წამს ერთი ბეწო გასჭირდეს, მაშინვე მაცნობეთ. (გადიან ყველანი. რჩება მარტო მოურავი, ელის დიასამიძე და რამდენიმე მსახური. მოურავი ჩაფიქრდება). რა დიდი მოწყალება იქნება ღვთისაგან, რომ მე აღარ მომინდეს ამ ბრძოლაში ჩასვლა... ამოდენა საქართველო შუაზედ გაყოფილა და ერთი ერთმანეთს ვკლეტავთ.... თუ ჩემს გამზრახვას კეთილი ბოლო არა აქვს, ღმერთო, რატომ აქამდინ არ მომკალ და რათ მიჩვენე ამდენი ქვეყნისაც და ჩემი უბედურებაცა! დაა, შვილო, დედა, ძმა, გაზრდილი, რამდენი გულით საყვარელი მეგობარი და ნათესავი შევსწირე ამ საქმეს; დღეს ამის გულისთვის მთელი ჩემი ქვეყანა ერთმანეთისთვის შემისლია და, თუ არ არის, ღმერთო, შენი ნება საქართველოს ცხოვრებისა, რათ მიჩვენებ ამ დღეებს, და რად ჩამიმარხე გულში ეს დაუცხ-

რომელი აზრები, რომელნიც არც დღე და არც ღამე არ მაძლევენ მოსვენებას; რატომ არ მომეც ისეთი გული, როგორც სხვებს, რომ ჩემი ქვეყნის უბედურებისათვის მეც იმათის თვალით მეყურებინა და მეც იმათსავით განსვენებით მეცხოვრნა, რომ არ გავმხდარიყავ მიზეზი ტყუილად ამოდენა არაგვისა და ქართველებისაგან ერთიერთმანეთის სისხლის დაღვრისა. ღმერთო! რატომ არ მომეც იმდენიც არის მხედველობა, რომ მცირეც არის მცოდნოდა შენი განგებულება, რომ თუ ჩემს განძრახვებს არ ეწერათ კეთილი ბოლო, არც ერთი ქართველის სისხლი არ დამეღვარა და შესრულებულიყო უსისხლოდ ყოველი შენი ნება... დღეს მივნდობივარ ალალ-ბედს, ჩემს გამბედაობას და მეცადინეობას, და სათუვო საქმეს ვწირავ ამოდენა სისხლს. (ჩაფიქრდება). რატომ აქამდის არა მქონდა ეჭვი ჩემი აზრების შესრულებაზედ, როდესაც უარესს დღეში ვყოფილვარ მეცა და ჩემი სიცოცხლეც?! იქნება ღმერთი არ მიწონებს, რომ ამოდენა ქრისტიანეთა სისხლს უპირებ დაღვრას?... ნუ თუ მე ამ სისხლს ვღვრი მართლა ამაოდ და არა ჰღირს ჩემი აზრების შესრულება ამოდენა ქართველების სისხლად?!... ნუ თუ ვრცელი და დაუსრულებელი მომავალის ბედნიერება არა ჰღირს დღევანდელი დღის მოკლე უბედურებად, თუნდ რომ ამ უბედურებამ შთანთქას ნახევარზედ მეტი ქართველობა! ჩვენ არც მომავალს დროში, არც დღეს ბედნიერება არ მოუგველის, თუ ჩემი აზრები არ შესრულდა.... ღმერთი არ უნდა იყვეს ამისი წინააღმდეგი, თუ უნდა ჩვენი ხეირი... სისხლმა და ჩვენმა გამარჯვებამ უნდა გაჰბანოს დღეს საქართველო მველი ცოდოებისაგან და განაახლოს ჩვენი ცხოვრება... განვედით ჩემგან ცუდნო გულის თქმანო და ეჭვნეულებანო.... ან გამარჯვება და ან მთლად ჩვენიცა და იმათიც გაჟლეტა. სულ ერთია, დღეს მოვკვდებით თუ ხვალ: დიდს ხანს წვალებით სიკვდილს—ერთს დღეს

მოკვდეს სნეული, ისა სჯობიან.

ელია დიასამიძე. (რომელიც სხვა მხრით გაჰყურებდა ბრძოლას სერიდამ). ბატონო, ბატონო! ძალიან გაცხარდა ომი, რომ მეტი აღარ იქნება. მთლად კახელობა ჩამოერია ომში და ამოდენა მეომარი სულ ერთს ადგილს შეიჯგუფა და არის ერთი საშინელი ტრიალი... არიქა! წამოიღეს ჩვენი ჯარები... იმერლობა გამოიქცა... გამოიქცნენ ყველანი... მივეშველნეთ!...

მოურავი. ჩქარა ჩემთვის ცხენი... უთუოდ მოკლეს გოგირიშვილი. (გადის საჩქაროდ მოურავი და გასდევენ ყველანი).

(ქართველობა და იმერლობა შემოსცვივიან სცენაზედ და მოჰყავთ თავში დაჭრილი თომა მაჭავარიანი, იმერლების სარდალი. ამათ თან მოელალებიან კახელობა და სხვა თეიმურაზის ჯარები და ცდილობენ მაჭავარიანის შეპყრობას. შემოდის დავით გოგორიშვილი მოურავის ცხენით და სამხედრო საცმელით და აგერებს მაჭავარიანს ჯარებს. ამ დროს შემოდიან მეფე თეიმურაზ, ედიშერ ჩოლაყაშვილი და სხვა მრავალი თავადობა საშინელის ყიჟინით.)

თეიმურაზ. არიქა, ჩემო თავადებო! აი ჩვენი სისხლის მსმელი მოურავი. ჩემი ნახევარი სამეფო მიმიცია, ვინც მე მაგის თავს მიშოვნის. (თითონ დგება ჯარებში.)

ედიშერ ჩოლაყაშვილი. დადექ, მოურავო, დღეს არის ჩვენი განჩინება...

დავით გოგორიშვილი. აქ გახლავართ!... დადექით კახელებო!... არიქა, ჩემო ქართველობავ!... ღმერთო და ჩვენო სიმართლევ!... (შეუტევს თეიმურაზს და იმის მხლებლებს. თეიმურაზ იწევს კიდევ უკან. ყველანი იხევენ უკან. გოგირიშვილი გასდევს. აქ უცებ ერთი ყრუ ადგილიდამ გამოცვივიან მრავალი თავად-აზნაურობა და შემოერტყმიან გოგირიშვილს. ის

იბრძვის ცხარედ.)

მეფე თეიმურაზ. არიქა, ბატონებო!... მინამ მოეშველებოდნენ. (ამ დროს გოგორიშვილი დაეცემა დაჭრილი რამდენიმე ადგილას და დაჩოქილი იბრძვის) ეგ არის!... აღარა შეუძლიან რა!...

ედიშერ ჩოლაყაშვილი. დაგვნებდი, მოურავო, თორემ ველარ წაგვისვალ ცოცხალი.

მეფე თეიმურაზ. მოჰკალით, მოჰკალით ეგ სისხლით გაუმაძღარი. (გოგირიშვილი იბრძვის და თან-და-თან სუსტდება).

ედიშერ. დაგვნებდი მოურავო.

გოგორიშვილი. ისე არ დამცირდება ჯერ მოურავი. (ამ დროს დაიჭრება კიდევ და აპირებს წაქცევას).

მეფე. მაგის სიცოცხლე არ იქნება... ეგ უნდა მოკვდეს... დადექ, მოურავო, თუ რამე შეგიძლიან. (შემოუტევს. ჰკრავს კოლოტს თავში და გოგირიშვილი დაეცემა უსულოდ.) მოკვდი ეგრე, მეფეთა და ხალხთა ამრევო!!... არიქა, ახლა ჩვენია გამარჯვება!..

მრავალნი თავადთაგანნი. (ყვირიან). მოკვდა, მოკვდა მოურავი! ბ. თეიმურაზ მეფეს გაუმარჯოს!...

ჯარები. ბატონ თეიმურაზს გაუმარჯოს!!...

მრავალი თავადობა. აბა ახლა დადგნენ ან მოურავის ჯარები...

მეფე. გამუსრეთ, გამუსრეთ ყველანი, რომ სინსილა აღარ გაუშვათ მოურავის ჯარებისა. (ხმალ გაწვდილი გადაერევა). მომყევით აქ... გამარჯვება ჩვენია. (მოურავის ჯარები გარბიან არევით. კახელობა შეიპყრობს თომა მაჭავარიანს). წაიყვანეთ ეგ მაჭავარიანი, მოსჭერით ცხვირი და ყურები და ისე გაუგზავნეთ იმერთა მეფეს... დაე სცნას, ვინც გაიხადა

იმან მტრად. (თეიმურაზ გასდევს გაქცეულს ჯარებს თავისი ჯარებით. პატარა ხანს უკან სცენას გარედ ისმის საშინელი არეულობა. თეიმურაზ თავისის მხლებლებით შემობრუნდება ისევ უკან შემკრთალი.) არიქა!... უშველეთ!... მოურავი!... გაცოცხლდა... ცოცხალი ყოფილა... არიქა გახელებო. არიქა თავადებო, თქვენი ჭირიმეთ...

ედიშერ ჩოლაყაშვილი. ნუ გეშინიან, ბატონო!. შენ შენის მხლებლებით ისევ აქ დადექ და სხვა, ამორჩეული თავადობა, ისევ თავის ადგილას მიიმალნენ. მე ჩამოვიტყუებ იმას აქამდინ და აქ უცებად დავესხსათ... მინამ შენ გაამხნევე ჯარები... კიდევ ღმერთია მოწყალე... არიქა, გახელნო და ქართლელნო, მომყევით... მომყევით და გიჩვენებთ, რომ მოურავი არ არის ისეთი საშიშარი, როგორც ჰგონიათ... (გადაერევა ხმალ ამოღებული და მისდევენ მრავალი ჯარები. სცენას გარედ კიდევ ისმის ბრძოლის ხმა და ყიჟინა, რომელნიც თან-და-თან ახლოვდებიან. ოცი თავადიშვილი იმალება ყრუ ადგილას. მებრძოლი ჯარი ხან შემოდის და ხან გადის ცარედ.)

რამდენიმე მეფის მხლებელი თავადობა. (გაჰყურებენ მებრძოლთა.) ჰოუ! ჰაჰაჰაჰა!... ეჰეიიჰა!... წამოიღეს... ოჰოუ!... მოურავი! მოურავი!... სულ მკვდრების სროვა შეაყენა... უბრალო ტანისამოსით არის... ეჰეი, შენი ჭირიმე, ედიშერ! რა ჯაცია და... შეაყენა მოურავი!... ჰეჰეი!... წამოიღო მოურავმა... წამოიღო, წამოიღო!...

თეიმურაზ. გაამხნევეთ, თქვენი ჭირიმეთ, გაამხნევეთ ჯარები... უბრძანეთ რომ ჩვენ მახლობლად ბევრი ჯარი იდგეს. არ დაიძრათ თქვენცა... რა წამ მოვიდეს, უცებ, უცებ მოკალით...

რამდენიმე თავადი. ჰეი! ჰაჰაჰაჰაჰა!... არია, წამოიღო მოურავმა... მორბიან...

თეიმურაზ. მე წავალ აქედამ... კიდევ გავამხნევებ ჯარებს და წავალ ზურაბთან... ჯარებს მოვაშველებთ... თორემ მოურავი სულ გაგვმუსრავს... ჰხედავთ, რას სჩადის... ვაი თუ ეგეც სხვა მოურავი იყვეს...

ერთი თავადთაგანი. როგორ თუ ამისთანა დროს წახვიდე!... დადექ... სადაც ამოდენა ქვეყანა იყვეს—იქ შენც იყავ...

რამდენიმე ჯარების წინამძღოლნი. მიგვიძეხ, შენ მიგვიძეხ მეფევ წინა, თორემ გაგვიტყდა ჯარები..

თეიმურაზ. არიქა, თქვენი ჭირიმეთ... რჯულისა და ქრისტიანობისათვის... მიდით, ნუ გეშინიანთ...

რამდენიმე თავადი. აგერ ზურაბიც მოდის ჯარებით... ახლა ფიქრი აღარ არის... ბევრი ჯარი მოჰყავს ზურაბს... მოვიდა მოურავიც... სულ წინ გამოირეკა ჯარები...

თეიმურაზ. აბა კარგა მიიმალენით... უცებ... უცებ... მაშინვე მოჰკალით. (თითონაც ჩაიკრიფება მხლებლებში).

ედიშერ. ჩოლოყაშვილი (შემოდის ბრძოლით). მოდი, მოდი, მოურავო, ეს მე და ეს—შენ...

მოურავი (ელალება ედიშერს და იმის ჯარებს). დასდექ, დასდექ, ედიშერ!... (დაიჭექებს საშინლად, გაიელვებს და წამოუშენს წვიმა მოურავის მხარეს.)

ედიშერ. მოდი! ახლაა შენი ბიჭობა. (ანიშნებს დამალულებს). არიქა, თქვენი ჭირიმეთ, კახელებო!... ვეღარ წაგვივა მოურავი. (დამალულნი უცებ გამოდიან თავის ადგილებიდან და ერტყმიან მოურავს გარშემო).

თეიმრაზ. მოჰკალით! მოჰკალით... უცებ, უცებ...

მოურავი. ოჰ, თეიმურაზ, შენა!?... სხვებს რათ უბრძანებ, შენც კაი ვაჟკაცი ხარ... (მიიწევს თეიმურაზისაკენ. რამდენიმე თავადობა ელობებიან. მოურავი გადმოჰყრის იმათ

ცხენებიდამ და წამოსწვდება თეიმურაზს. თეიმურაზ და მოურავი შეიბრძვიან. მოურავი ჰკრავს კოლოტს და გადმოაგდებს ცხენიდამ).

ზურაბ ერისთავი. (შემოდის უცებ ჯარებით). აბა, გიორგი მოურავო, დღეს არის მე და შენი განჩინება. (შეუტევს მოურავს ხმლით. მოურავი აუკრავს ხმალს და აიცდენს. ჰკრავს კოლოტს და დასცემს. მოურავს ელალებიან ედიშერ ჩოლაყაშვილი და მრავალი თავად-აზნაურობა, რომელნიც გამოდიან სამალავიდამ).

ედიშერ ჩოლაყაშვილი. აბა ახლა მე და შენცა ვცადოთ გიორგი ერთმანერთი. (შეუტევს ხმლით. მოურავი აუკრავს ამასაც ხმალს, ჰკრავს კოლოტს და დასცემს. ედიშერ წამოხტება საჩქაროდ.) ფიქრი არ არის, აქვე გახლავართ. (წამოავლებს ხელიდამ გავარდნილს ხმალს და შეუტევს. ზურაბ და მოურავი შეხელდახელდებიან. ამ დროს ედიშერ და სხვა რამდენიმე თავადობა ჰკრავენ მოურავს ხმლებს. მოურავი წაიჩოქებს)

მოურავი. (წამოხტება საჩქაროდ.) აგრე კი არ უნდა!. (ჰკრავს კოლოტს ედიშერს, დასცემს და გადაივლის ზედ, ჰკრავს კოლოტს ზურაბს და დასცემს. ამ დროს სხვა თავადები წაუშენენ ხმლებს და სჭრიან მოურავს ფეხში დახელში. მოურავი იბრძვის ცალი ხელით. ამ დროს ჩამოეშველებიან მოურავს რამდენიმე თავისი მხლებლები. აგრეთვე წამოესევიან ზურაბის ჯარებიც. მოხდება არეულობა. აქ მოჰხვდება მოურავს გულში ისარი და უგონოთ დაეშვება ელიას დიასამიძისა და პაპუნა ვაშაყაშვილის ხელზედ. კიდევ იჭექებს საშინლად ცა, ელამს და სცემს მოურავის ჯარებს პირქარი. მოურავის ჯარი გარბის. დიასამიძე და ვაშაყაშვილი გაიტაცებენ უგონო მოურავს.)

ნოდარ ჯორჯაძე. არიქა, კახელობავ! მოკვდა მოურავი! ერთიც კიდევ და გათავდა... გამარჯვება ჩვენია...

ზურაბ ერისთავი. (ეყრდნობა თავის ორს მხლებელს.) არიქა, ჩემო არაგველებო!.. მოიგონეთ მამიჩემის ნუგზარის დრო... სააკაძისაგან როგორ უნდა ვჭამოთ სირცხვილი... (მიუძღვება ჯარებს.) მოიყვანეთ ტახტრევანით დაკოდილი მეფე, როგორც იყვეს... ახლა მოურავი მკვდარია... იმის ჯარებს ერთი შეტევის მეტი აღარა უნდათ რა... მეფის ნახვა ჩვენს ჯარებს გაამხნევებს. (შემოჰყავთ მეფე და უდებენ ტახტრევანზედ.)

ნოდარ ჯორჯაძე. ბატონს მეფეს თეიმურაზს გაუმარჯოს... მოკვდა, ბატონო, შენი სისხლის მსმელი... მიუძეს ჯარებს ეგრე ტახტრევანით... მოურავს ახლა ვნება აღარა შეუძლიან რა...

თეიმურაზ. წამიყვანეთ... მომყევით... გამუსრეთ და დაატყვევეთ... მკვდარი მოურავი არ დაანებოთ... შეიპყარით. (მიაქვთ მეფე წინ. ჯარები მისდევენ.)

ზურაბ ერისთავი. მომყევით აბა, არაგველებო... მიჰყევით და სულ ჟლიტეთ... ბატონს მეფეს თეიმურაზს გაუმარჯოს!... (იღებს ხმალს და მიუძღვის ჯარებსა).

ჯარები. (გასდევენ ზურაბს). ბატონს მეფეს გაუმარჯოს!!.

არაგველები. ბატონს ზურაბს გაუმარჯოს!!.

კახელები. კახელობას გაუმარჯოს!!.

სურათი III.

სცენა VI.

სცენა სწარმოებს აწყურის არემარეზედ. მოურავი არის მარტო. დგას ორს ყავარჯენზედ დაყრდნობილი და ფიქრით გაჰყურებს ქართლის მხარეს..

მოურავი. ეგ არის — ჩვენ დამარცხებულნი გავრბივართ იმ ქვეყნიდამ, რომლისათვისაც ასე თავგაწირულნი იმავ სიყრმითვე არ ვზოგავდით არავითარს დასათმობს... ჩვენ უნდა დავილუპნეთ... ნუთუ მართლა უნდა დავილუპნეთ?!.. საშველი აღარსად არის?! ვითომ მართლა აღარ არის?!. დავიჯერო მეტი ღონისძიება აღარ მოიპოვება იმის გარდა, რაც აქამდინ მისმარია საქართველოს შველისათვის!?..არა! ღონისძიება არ დაილევა, თუ კაცი მოინდომებს...და, თუ მე ამ წყლულებასა და დაჭრილობაებს გადავრჩი, ჭერ იმედი არ გადამიწყვეტია. მე ვგრძნობ ჩემს თავში კიდევ ძალას, და სადაც ძალა არის, იქ ღონისძიებაც არ დაილევა. ღმერთი სულგრძელია... ალბათ თხოულობს ჩვენგან მოთმინებას, რომ უფრო მკვიდრი ბოლო მისცეს ჩვენს დაწყობილებას... ოღონდ ამ დაჭრილობას გადურჩე...

გიორგი ქავთარაძე. (შემოდის). რას ფიქრობ, გიორგი?... ნუ დაუვარდები თავს... კაცი ის არის, ვინც უბედურებაში არ დაჰკარგას სიმხნევეს!.. რომ ღვთის ბრძანებაც, უნდა თვით ღვთის ბრძანებასც გადუდგე და შეუნახო შენი თავი საქართველოს...

მოურავი. რა გაეწყობა: უნდა მოვითმინოთ. ესლა მაგ ფიქრში ვიყავი, და კარგი რომ ღმერთმა შენი თავი მაინც შემარჩინა იმავ სიყრმით სიბერემდის. ჩვენი მისამართი ესლა ხონთქრის მეტი აღარავინ არის. უნდა შენ გასწიო დღესვე და სულ დღე და ამ იარო. ფაშისგან ფირმანს მიიღებ...

მიდი ხონთქართან. იმასთან, როგორც შენგან ვიცოდე, უნდა ეცადო, რომ პირის პირ მინახვინოს და ეს ამბავი უნდა მაცნობო რაც შეიძლებოდეს მალე. მინამ მე მოგიცდი ჩემის ქართველობით არზრუმში.

ქავთარაძე. ჩემს თავს იყვეს. მაშ მე ესლავე გავსწევ ახალციხისაკენ, რომ ფაშა ვნახო და ფირმანი მივიღო, მშვიდობით. (ეკოცნიან ერთმანერთს). მოვკვდეთ, თუ დავიხოცებით ქვეყნის სამსახურში... (უჩვენებს ქართლისკენ). შეჰხედე ამ ხალხს... ამათ თავისი შესაფერი პატრონი და ცხოვრებაც მეპადრებათ. (გადის).

მოურავი (მარტო). ნეტავი არ იქნებოდა, რომ შენსავით ბევრს სხვას ეყურებოდეს ეგ აზრი... მაშინ გიორგი მოურავი ასე შერცხვენილი, ასე გულმოკლული არ განიდევნებოდა სამშობლოდამ... მაშინ ჩვენს ჭერს ქვეშ გვექნებოდა დამშვიდებული ცხოვრება და მოვრჩებოდით ამდენს გლოვასა და ცრემლს... მაშინ არ გვექნებოდა სხვის ცხოვრება სანატრელად.

იასე ქსნის ერისთავი. (შემოდის მკლავ ჩამობმული). გიორგი, კიდევ უნდა გამხნევდე და როგორც იყვეს შეიკრიბო ძალა და გავმგზავრდეთ, თორემ თეიმურაზ და ზურაბ ჯარებით მოდიანო... თეიმურაზს ქაიხოსროსათვის შემოუთვლია დამნებდითო და არას გერჩითო... მაგრამ, აბა იმას საპატრონყმოდ როგორ დაუდებთ თავს...

მოურავი. ვიცოდი თეიმურაზისგან რაც ბოლო იქნებოდა, მაგრამ ზურაბისგან მაგას არ მოველოდი. ჩემი სისხლის მსმელად დავამოყვრე მე ეგენი... მეტი გზა არ არის, უნდა გავეცალნეთ: დღეს თეიმურაზ გამარჯვებულია.

იასე. ჩემი სათქმელი სულ ის იყო, რომ, თუ გინდა გამარჯვება, ვინც გზაში გადგიდგეს, ყველა უნდა გადასთელო,

შეთქი. თუ ერთხელ დამარცხებულს მტერს ბოლო არ მოუღე საუკუნოდ, ის თავის დღეში მტრობას არ დაგიშლის, რაც გინდა სიკეთე უყო, რათგან კაცი წყენას და მეტადრე მარცხს ძვირად დაივიწყებს, და ცხადივ იქნება, თუ მალვით, გავნებს რაც კი შეეძლება. მეორეც ეს, კაცის გული ისეთია, რომ თუ ერთხელ შერჩა ავკაცობა, კვლავ უარესს იზამს, შემდეგ ზნეთაც გადაექცევა, და მერე, თუნდა კიდეც რომ უნდოდეს, ვეღარ მოითმენს სიავკაცეს... თუ გინდოდა, რომ ჩვენ დღეს ასე შერცხვენილნი არა ვყოფილიყავით და დევნილნი ჩვენი ქვეყნიდამ, ძალა შენს ხელთ იყო და შენი მტრების სინსილაც კი აღარ უნდა გაგეშვა ქვეყანაზედ. არა თუ ცხადი მტერი, და ისინიც კი უნდა გაგემუსრა, რომელნიც საიჭვონი იყვნენ, რომ მტრობას გაგიწევდნენ. სისხლის ღვრა არ არის კარგი, თუ კაცმა იცის, რომ უამისოდ ვნება არ მიეცემა: თუ არა, სისხლი პირველი წამალია.

მოურავი. ცხოვრება ბევრნაირია: კაცს ასეც მოეკვლება — ისეცა, ბოლო გარემოებაზედ ჰკიდია... და რა გარემოებას, რა ბოლო მისდევს — ის არა ვინ იცის: კაცის ხელთ მხოლოდ ცდა არის...

ქაიხოსრო მუხრ. (შემოდის) თეიმურაზ და ზურაბ აქაც აღარ გვეშვებაინ და მოგვდევენ ჯარებით... ჩვენ ქართველობას უნდა შენი ნახვა.

მოურავი. მობრძანდნენ. (ქაიხოსრო გადის) საწყალი ჩემი ქართველები, რა რიგ არიან ჩემთვის თავ დადებულნი!... ვინ იცის ახლა, რა დღე მოელით მაგათ ჩემის გულისთვის შინ რომ დაბრუნდებიან, და მე კი არა მაქვს იმდენი ღონე, რომ უშველო მაგათ... მე უნდა იმდროს სათათრეთში ვიყვე და ვეძებდე ჩვენი პირველი დამამხობლებისაგან შეწევნას; უნდა თავდამცრობილი მუხლ მოდრეკით ვეხვეწებოდე ჩვენი სისხლის

მსმელებს, რომ მოგვცენ საფარველი... (შემოდიან მრავალნი ქართლის თავად — აზნაურნი). მობრძანდით, ბატონებო... დღეს მე შევიქმენ თქვენი უბედურების მიზეზი... მაგრამ იმედი მაქვს მიუტევებთ ამ უბედურობაში ჩავარდნილს მოურავს.

რამდენიმე თავადი. ბატონო გიორგი! შენთვის არც წინათ ვზოგავდით თავს და ახლაც შენი გულისათვის რაც მოგვივა, შეგვიწირავს თავები... მხოლოდ ეს კი ვიცით, რომ თუ მოურავი ცოცხალია, არ გაუშვებს ჩვენს ცოლშვილს და ქვეყანას უნუგეშოდ... კიდევ შენს მეტი იმედი ჩვენ არა გვაქვს, და იმისთვისაც გიახელით, რომ ჩვენ სუყველას გვსურს შენი ხლება... სადაც შენ იქნები, ჩვენც იქ უნდა დავიხოცნეთ.

მრავალნი. შენთან სიკვდილი გვირჩევნია — სხვასთან სიცოცხლეს.

მოურავი. (მოსდის თვალებზედ ცრემლი). თქვენით ჰქონია თქვენს გიორგის ყოველთვის ძალა... თქვენი იმედი ამხნევებდა ყოველთვის ჩემს დაწყლულებულს გულს.!. და ახლა, ამ განწირულს ყოფაში უნდა გამოგეთხოვოთ და გაგშორდეთ... უნდა დასთმოთ ბედისაგან დევნილი გიორგი, ვიდრე კვალად, ძალა და ღონე შეკრებილი, არ მოითხოვს თქვენს შემწეობას ქვეყნის გამოსახსნელად... მანამდინ კი ჩემი თხოვნა თქვენთან ის არის, რომ დაჰბრუნდეთ და მიჰხედოთ თქვენს დაობლებულს და უპატრონოდ გაშვებულს ცოლშვილს. მაგრამ გახსოვდეთ ყოველთვის, რომ მოურავი თქვენთვის და თქვენის სიმართლისთვის არის ამ დევნაში და კიდევ თქვენთვის დასდებს თავს... მინამ დაემორჩილებით თეიმურაზს და რომ იმისგან ნება არა მოგეცეთ რა, მე ივამას შეუყენებ იმას და უეჭველია შიშით მაინც სცემს პატივს... მშვიდობით. (ეხვევა და ჰკოცნის. ყველანი ჰკოცნიან მიურავს და მრავალნი

ჰკოცნიან ხმალსა და ტანისამოსზედ. მრავალნი სტირიან).

რამდენიმე თავადი. მშვიდობით. თუ ღმერთმა გვაღირსა კიდევ შენი თავი, ჩვენი თავიცა და ჩვენი ცოლშვილიც შენთვის შეგვიწირავს... ერთი შენი სახელი—და ჩვენი თავი შენი ჭირის სანაცვლოდ გაგვიხდია.

პაპუნა ვაშაყაშვილი. (შემოდის). ბატონო, მალე უშველეთ ჩვენს თავს, თორემ თეიმურაზ და ზურაბ მოგვიახლოვდნენ.

მრავალნი. მოვიდნენ, მოვიდნენ! ბარემ აქვე დავიხოცთ ბატონ მოურავთან თავებს და აღარა ვნახავთ იმ სირცხვილს, რომ თეიმურაზ და ზურაბ გაგვიბატონდნენ.

რამდენიმე თავადი. გვიბრძანე ბატონო გიორგი, გაგვიძეხ და გიჩვენებთ, რომ კიდევ ისე არ დავმცრობილვართ, რომ იმათთან ბრძოლა არ შეგვეძლოს...

მოურავი. არა, ბატონო! უშველეთ ახლა თქვენს თავს...ასე მცირენი, მოწყვეტილნი და დაჭრილნი იმათს დასვენებულს და წაქეზებულს მრავალ ჯარებთან ვერას ვიზამთ,—ტყვილად დავიხოცავთ თავებს... მშვიდობით, თქვენი ჭირიმეთ... შეიბრალეთ თქვენი ცოლშვილი... და როცა საჭირო იქნება, გიორგი სააკაძე თითონ დაგიძახებთ თქვენ და იმედია ასეთს სირცხვილს აღარა ვჭამთ... მშიდობით ბატონებო, მშვიდობით, ჩემო ქვეყანავ!..

ყველანი. (უკრავენ ერთბაშათ თავს). მშვიდობით! (გადიან ტირილით. რჩება მოურავი მარტო.)

მოურავი. (ადის სერზედ და გადაჰყურებს საქართველოს მხარეს გულ ხელ დაკრეფილი).

(სცენის გარეთ ისმის ქალის ხმით სიმღერა.)

«ვაი სოფელო რას შიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა,
«ყოვლიმც შენი მინდობილი, ნიადაგმცა ჩემებრ სტირსა:

«სად წაიყვან სადაურსა, სად ალუფვარი სადით ძირსა...
«მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს, კაცსა შენგნით განაწირსა...»

მოურავი. იმღერე, ჩემო ასულო, ეგ საგლოვი ხმები... მამიდაშენიც შენსავით მაგ გვარს გულის-საკლავს ხმებს ჰმღეროდა... და, ვინ იცის შენც იმისავით გულის საკლავი ბოლო გიწერია... გიორგი სააკაძის ბედისაგან გასაკვირველი არა არის რა. (ამბობს ფიქრით). «მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგნით განაწირსა!..» და თუ კაცი თვით ღმერთისგან არის განწირული?!.. ასე კი არ ითქმის: «ხალხსა შენგნით განაწირსა?!» მე სულ იმ იმედზედა ვარ, რომ ღმერთი ხალხს არ გასწირავს... ბოლოს კარგს მისცემს... მაგრამ, ნუთუ ეს ხალხის გაწირვა არ არის, რომ დღეს ამოდენა ქვეყანა ამ დაუსრულებელს უბედურებაშია?!.. ვსთქვათ ჩვენი შვილის შვილების მომავალი სწორედ კარგია... მაგრამ ჩვენ რომ წუთის სოფელი ჩაგვმწარდა, ჩვენ რომ ჩვენი დღენი მწუხარებასა და ვაებაში დავალამეთ, ნუთუ ჩვენ ხალხი არა გვქვიან?:.. მაშასადამე რა მიზეზია, რომ ღმერთმა ჩვენი მომავალნიც ჩვენზედ უარესად არ განწიროს?!... ჯერ რამდენიც წინ მივდივართ, იმდენი უარესს ვხედავთ... (ჩაფიქრდება). ჩვენ გვქვიან ღვთის ერი, ჯვარის თაყვანის მცემელნი... ჩვენ ასე უწოდებთ ჩვენს თავს... სხვებს ვეძახით ღვთისაგან შეჩვენულთა... თურქნი, სპარსნი არიან მაჰმადიანნი... ღვთისაგან შეჩვენებულნი... ესენი გვნთქამენ ჩვენ... ღმერთი არ გაუშვებს თავის ერს!!!... ჰმ!!!..

პაპუნა ვაშაყაშვილი (შემოდის). მზად გახლავთ ყველაფერი, — თქვენ გელიან. (გადის ისევ).

მოურავი. მზად არისო!... უნდა გამოვესალმო ჩემს მიწაწყალს, ჩამს ქვეყანას, სადაც პირველად დავინახე მზე, სადაც ჩავღვარე ამოდენა სისხლი და[illegible]ოვლი.

(ისმის სცენის გარედამ სიმღერა).

«არ გაგვიღიმა სოფელმა,
«ტანჯვა გვიქცია ხვედრათა,
«შავბედი გზათა დაგვიდო,
«გლოვა გაგვიდო ხიდათა...
«სამშობლოს მხრით გაგვტყორცა,
«ტყვეთ მიგვცა უცხოს ალაგსა...
«მშვიდობით, ტკბილო ქვეყანავ,
«შორით გიგზავნით სალამსა...»

მოურავი. ოჰ, ჩემო სოფიო, მაგ შენს ტკბილს ხმებში თითქო იწურება ჩემი გულის მწუხარება... ნუ თუ შენც გედება ამგვარი რამე ალი?!... იქნება შენ დაგრჩა ისეთი გულის სატრფო შენს სამშობლოში, რომელსაც შენ ვერავისთან გაამჟღავნებ და რომლისაც დაშორების სწუხარებას ჰსახავ შენს გულის მომკვლელს სიმღერის ხმებში... ღმერთო! რაზედ მიკვდება ასე გული ამ მოშორებაზედ?!... რატომ კვლავ არ უკვნესია ასე მტკივნეულად ამ ჩემს გულს?!... ასე მიკვნესოდა გული, როცა უკანასკნელად ვესალმებოდი ჩემს პაატას... ოჰ, ჩემო ტკბილო ქვეყანავ! შენ შემოგწირე ჩემი პაატა, და დღეს მოვკვდე მეც შენს გზაზედ... კიდევ ვცდი ერთს ღონეს... ოოო! თუ იმედი არა მქონდეს კიდევ შენის შველისა და ხსნისა, აქვე მოვკვდებოდი და შენ კი აღარ დაგშორდებოდი ამ სიბერის დროს, რომ ამ ჩემთ ძვალთ მაინც განესვენათ თავის სანატრელს ქვეყანაში... მშვიდობით, საქართველო. (იჩოქებს და სტირის). მშვიდობით შვილივით ნაამაგდარო ქვეყანავ... (ემხობა პირქვე და ჰკოცნიმ დედამიწას). მშვიდობით, ჩემო აღმზრდელო მიწავ. (იღებს ერთს მუჭა მიწას და იდებს უბეში). ეს ერთი მუჭა მიწა მაინც ჩამყვეს საფლავში, თუ არ მიწერია ჩემს ქვეყანაში დამარხვა... მშიდობით! და ვაი იმათ, თუ გამრჯვებული დავბრუნდი შენს გამოსახსნელად, ვინც მე წინ დამიდგება... (დგება და საჩქაროდ გადის).

მოქმედება 5.

სცენა 1.

სცენა სწარმოებს სტამბოლს, სულთანის სასახლეში სულთანი და დიდი-მოურავი არიან მარტონი.

სულთანი. მე დიდად გამიკვირდა, რომ ასე ჩვენი დაუმორჩილებელი და თავდაუდებელი გურჯისტანის სარდალი— სააკაძე დღეს მოგვადგა კარს თავდაბლად და ისურვა ჩვენი თაყვანება.

მოურავი. ვინა არს ცათა ქვეშე მზირალი მზისა სხივთა, რომელი არა ჰმონებდეს ძლიერს მფლობელსა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისას. მე, უკანასკნელს მონასა თქვენსა, ვითარ შემეძლო ისე დაღამება ჩემის სიცოცხლისა, რომ არ გავმხდარვიყავ ღირსი მაღალის ხონთქრის თაყვანებისა, რომლისაც აღძვრით—აღიძვრის თვით დედამიწაცა.

სულთანი. მაგრამ როცა უძღოდი შააბას ყეენის ჯარებს და იბრძოდი ბაღდადში. მაშინ ვგონებ აგრე არა ჰფიქრობდი... შემდეგ იმ უკადრისობისა, რომელიც შენ მოგვაყენე ბაღდადისა და სხვა ადგილების წართმევით, შენ ჩვენს კარს რკინის პალოზედ აგების მეტი ღირსი არ იყავ; მაგრამ, რაკი თვით შესულხარ სინანულში,—პატივსა ვსდებთ შენს გმირობას, იმ იმედით, რომ ამ ჩვენს სულგრძელობას დაიმსახურებ ჩვენ წინაშე.

მოურავი. მარტო მაღალმა ღმერთმა უწყის, როგორც

მოსდა ჩემი თქვენთან წინაამდეგობა. თქვენც კი მოხსენებული გექნებათ, ვინაიდგან არა არს ცათა ქვეშ დაფარულ, რომელი არა უწყოდეს მძლევთა-მძლეველმან და ძლიერთა უძლიერესმან ქვეყნისა მპყრობელმან სულთან-მურადმან,-რომ როდესაც მეფემან ქართლისამან ლუარსაბ დამიწყო დევნა სასიკვდილოდ ჩემი სურვილი იყო, მაშინვე თქვენის საფარველისათვის მომემართა, მხარამ შემიკრეს ყოველმხრივ გზა, რომ არ შემძლებოდა აქეთ-კენ გამოსვლა; და მაშინ მეტი გზა არ იყო, უნდა გავცლოდი ჩემთა მდევართა საითაც გზა მიჩვენებდა. გზამ მომცა სპარსეთ ის მგარე გასასვლელათ და სპარსთა ხელმწიფემან შაჰაბაზ შემიწყნარა. რაკი იმან ისე შემიწყნარა, მასუკან ვაჟკაცის წესი არ იქნებოდა, რომ არ აღმესრულებინა სურვილი შაჰისა;—თუმცა მაშინაც და ყოველთვისაც დარწმუნებული ვიყავ, რომ თქვენი წინააღმდეგობა არავის გამოადგებოდა და ყოველთვის ვეძებდი დროს, რომ მეჩვენებინა თქვენთვის ჩემი ერთგულება.

სულთანი. რომ არავის გამოადგება ჩვენი წინააღმდეგობა, ეგ იმითი დავამტკიცეთ, რომ რაც შენ სპარსეთიდამ გამოხველ, ჩამოვართვი სპარსთა წართმეული ადგილები და ბევრი სხვაც კიდევ.

მოურავი. დიახ! ეგ გახლავთ მიზეზი, რომ დღესაც თქვენ, და სხვას არავის, მიჰმართა სარდალმა სააკაძემ. ჩემი ხლების მიზეზი, გარდა პირის პირ თაყვანის ცემისა, რომლისაც მონატრე ვიყავ ჩემს სიცოცხლეში, გახლავთ კიდევ ისა, რომ მიიღოთ თხოვნა, რათა შეიქნეთ ხელმწიფე მთლად სრულიად საქართველოისა. მე ეს თქვენ შეუწუხებლივაც უნდა მომეხერხებინა და ვიხმე იმერთა და ათაბაგის ჯარები, რომ, ქართლი და კახეთი მიმეცა იმერთა მეფისათვის, რომელიც არის თქვენის მფლობელობის ქვეშ, მაგრამ მარტო ჩვენის ძალით ვერას გავხდით. სპარსნი წაქეზდნენ ამ ჩვენის დამარ-

ცხებით და კიდეც შეიტყეს, რათაც ვაძლევდი ქართლსა და კახეთს იმერთა მეფეს, ამისგამო ისინი ეცდებიან, რომ დაიპყრან იმერეთიც და ამითი დაამცირონ თქვენი ტახტი და თქვენი დიდება. მე კარგათ ვიცნობ სპარსთა: ისინი არიან დაუძინებელი მტერნი და მეშურნენი თქვენის დიდებისა; ისინი ეძებენ ყოველს მარჯვე დროს, რომ თქვენ დაგამცრონ და თვითონ აღემაღლნენ ამით. იმათ ესლავე აქვთ თქმულება თეიმურაზთან, რომ დაიპყრას იმერეთი და გამოგაცალოსთ თქვენ ხელიდამ რისთვისაც ჰპირდებიან დიდს შემწეობას. და მე მოგახსენებთ, ძლიერო ხელმწიფეო, რომ იმერეთის დაპყრობით მოიცემენ სპარსნი დიდს ძალას, რათგან, თქვენ უწყით, რა კაჟკაცი ხალხიც ასსის იმერთა სამეფოს და სამთავროებს. მე გიახლეით ჩემითაც და თვით იმერთა მეფის გიორგის მონდობითაც, რომ გთხოვოთ შემწეობა სპარსთა და თეიმურაზისძლევისათვის, რათა ერთგული თქვენი გიორგი მეფე შეიქნეს მპყრობელი ქართლ-კახეთისაც, რომ გაიხადოს მთლად ქვეყანა საქართველოსი საყმოდ და ამითი დაამციროს თქვენი დაუცხრომელი მტერის სპარსეთის ტახტის ძალა. ვიცი, რომ სპარსნი არა თუ თვით, თუ შეიძლებენ რასმე, და აღაშფოთებენ თქვენს საკუთარს საყმოსაც! დიდი ხანია იმათ ჰქონდათ ლაპარაკი სოხასტასთან რომ აშლილიყვნენ ისინი და სპარსნი აღუთქვამდნენ ყოველრიგს შემწეობას. არ დაცხრებიან სპარსნი, ვიდრე იმედი აქვთ საქართველოს მხრივ. ამისგამო და სპარხთა შესამუსრავად, იძლვენით, ხელმწიფეო, მთლად საქართველო და გვიბრძანეთ, რომ აღვასრულო ყოველი თქვენი ბრძანება. თქვენთვის შემოგვიწირავს ერთობ საქართველოს ჩვენი თავი და ჩვენი სიცოცხლე.

სულთანი. მომეწონა შენი სიტყვები: შენ სთქვი ისე, როგორც მე დიდი ხანია მიცვნია სპარსელები. შენი განზრახ-

გა დიდი ხანია მეცა მაქვს, მაგრამ ამის აღსრულებას ვერ შევსდგომოდი, რაკი ნახევარზედ მეტი საქართველოსი არ მიდებდა თავს და ეწეოდა სპარსთა ხელმწიფესა. ახლა, რაკი უწარჩინებულესი სარდალი გურჯისტანისა თვით მახლავს და მთხოვს საფარველს, უფრო ადვილია მაგ აზრის შესრულება. მაგრამ ჯერობით უფრო სხვაფრივ მიჭირს შენი თავი. ჯერ ჩემი ჯარები არიან სხვა საქმეზედ. ხომ იცი, რომ სოხასტის რამდენიმე ქვეყანა და ქალაქი აგერ კარგა ხანია აღარ გვიდებს თავს. მესმოდა და ახლა შენი სიტყვითაც მტკიცდება, რომ ისინი არიან გაბრიყვებულნი სპარსთაგან და მოინდომეს ჩემი სამფლობელოდამ განთავისუფლება. ჩემი პირველი ვეზირი და ჩემი საყვარლის დის ქმარი აგერ წელიწადზედ მეტია ადგია ერთს იმ ქალაქთაგანს ასი ათასის კაცით, და წარმოიდგინე შეუპოვრობა ჩვენი წინააღმდეგებისა, რომ აქამდინ არ ემორჩილებიან ჩემს ჯარებს. ამისგამო შენ შენის ქართველებით უნდა წახვიდე ჩემს ვეზირთან და დაეხმარო განდგომილი ქვეყნის დასამორჩილებლად. თუ იქ დაგვიმტკიცებ შენს ერთგულობას და ვაჟკაცობას, რა წამს დავიპყრობთ იმ ქვეყნებს, მაშინვე მოქცევ ძალას, რათა ჩემი აზრიცა და შენი სათხოვარიც შევასრულოთ დრო არის, რომ ჩვენ დაუდეგართ მტერთ—სპარსთა გაცნობოთ ჩვენი ძალა და დავამცროთ ისე, რომ კვლავ აღარ განიზრახონ ჩვენი წინააღდეგობა.

მოურავი. გახლავართ სრული მონა თქვენის ბრძანებისა და თქვენის სურვილისა. მიბოძეთ ფირმანი და მე უმალვე გიახლებით თქვენი ბრძანების შესასრულებლად.

სულთანი. ეხლავე უბრძანებ, რომ მოგცენ ყოველი სამზადისი და ქაღალდსაც მივწერ ვეზირს, მასუკან შენ იცი.

მოურავი. მაღალო ხელმწიფეო! ესე ყოველი განზრახვა უნდა დარჩეს საიდუმლოდ, ვიდრემდის საქმეს საქმეზედ არ მივიყვანთ, თორემ ცბიერნი სპარსნი მოგვიცრიან ხელს და თითონ გაიკეთებენ საქმეს, როგორც უჯობსთ.

სულთანი. სწორედ გონივრულად ამბობ: შენ სთქვი, რასაც მე ვფიქრობდი. ყოველივე იქნება დაფარული. მშვიდობით. (გადის).

მოურავი. ღმერთო!.. (გადის).

სცენა II.

სცენა სწარმოებს საქართველოში, თეიმურაზ მეფის სასახლეში, გრემს. თეიმურაზ არის მარტო.

თეიმურაზ. ეს ქართლ-კახეთი დავიმორჩილე. სვიმონ მეფის თავიც ხომ ძღვნად მომართვა ჩემმა ზურაბმა; მოურავიც გავიცალე. მტერი ბევრი აღარავინა მყავს. დეე მოურავმა იქ ოსმალებისთვის სთხიოს სისხლი. ძაღლს ძაღლური ცხოვრება ეკადრება... ყეენიც ველარა კადნიერდება აგრე რიგად... ეს ერთი კარგი საქმე მიყო მოურავმა, რომ ზურაბს დამამოყვრა... რა საქმეები არ ჩაიდინა ჩემის გულისთვის ზურაბმა!.. ოო, ჩემო ზურაბ! დაუფასებელი ხარ შენ ჩემთვის... განა უშენოდ დღეს მე ასე თავისუფლად ვივლიდი ჩემს კახეთში... ახლა რამდენი სხვა ქვეყნები დამიმონა...

ერთი კახეთის დიდი თავადი. (შემოდის შეწუხებულის სახით). მე გიახელით, ბატონო მეფევ, თქვენთან ერთის საქმის გასამჟღავნებლად... მაგრამ...

თეიმურაზ. მაგარი?!...

თავადი. მაგარი!... არ არის ადვილი მოსახსენებელი, მეტადრე თქვენთან... მაგრამ...

თეიმურაზ. თქვი, მამაშენი ნუ წაგიწყდება! ხომ იცი მე იჭვში ყოფნა მეჯავრება.

თავადი. უნდა მოგახსენოთ, რომ თქვენცა და ქვეყანაც გამოგიხსნათ განსაცდელისაგან, თუმცა ვიცი, რომ თქვენ ეს ამბავი გაგაოცებთ და დაუჯერებელი გეჩვენებათ.

თეიმურაზ. ბრძანე მამიშენის სულის მზესა! განა ისეთი რამ მოსდება ჩემს თავს, რომ დასაჯერებელი არ იყვეს: მე ჩემის ბედისაგან ყველას მოველი.

თავადი. მოგახსენებთ, თუ ჯერ ღვთის ფიცს დამიდებთ, რომ ეს სიტყვები არ გამივა, თორემ მეც მევნება და თქვენ ხომ უარეს მოელოდეთ. ეს ამბავი იმისთანა კაცზედ გახლავსთ, რომელსაც ყველაფერი შეუძლიან.

თეიმურაზ. (შემკრთალი). რა იყო? მოურავი ხომ კიდევ არაფერს გვიპირებს?

თავადი. ჯერ ფიცი მიბრძანე, თორემ არ შემიძლიან მოგახსენო.

თეიმურაზ. მეგმოს წამებული დედიჩემის ქეთევანის სული, თუ ჩემგან შენ ეგ სიტყვა გაგივიდეს.

თავადი. ბატონო ჩვენო და მწყალობელო! თქვენც შეიტყობდით, ზურაბ რა რიგად არის აზვავებული. ამდენმა ქებამ და დიდებამ სრულებით გაიტაცა ეგ. მოგეხსენებათ კიდეც გავკადნიერდები და მოგახსენებთ, რათგან თქვენი ასულის ქმარი გახლავსთ — რა მოდგმის კაციც არის. პაპა მაგისი იყო ერთი უბრალო ღატაკი აზნაურშვილი და მამამან მაგისმან სისხლით შეიძინა, რაც დღეს ნუგზარის შვილებს უჭირავთ. მოგეხსენებათ კიდეც, რომ ნუგზარ მოკვდა მეფის ორგულებაში და მოურავის სამსახურში. ესეც ხომ გუშინ იყო, რომ ზურაბმა,

რაკი დაატყო სვიმონ მეფეს ძალა, გადაგიდგათ თქვენ და მისცა ქართლი სვიმონს. შემდეგ დაგატყოთ, რომ ძალა თქვენსკენ იყო, მაშინ სვიმონ მეფეს მოტყუებით და ღალატით მოსჭრა თავი და მოგართვათ თქვენ... ჰნახეთ ეგრეთვე, რომ ზურაბ მას აქეთ მეფობას ჩემობს და თქვენ, თითქმის, საქვეყნოდ არად გაგდებთ. ამის შემდგომ არ ვიცი, მეფეო, სხვაც რამ შენიშნეთ ზურაბს, თუ არა?

თეიმურაზ. ჰო, ბრძანე, სხვაც ბრძანე მამიშენის სულის მზეს... იქნება კიდევ სხვაც რამა აქვს გუნებაში?!

თავადი. გუნებაში კი არა, დიდებულო მეფეო, და გადაწყვეტილიცა აქვს... აქვს გადაწყვეტილი და მოურავზედ უარესად უპირებს ქვეყანასაც და თქვენც დაღუპვას..

თეიმურაზ. მართლა მამიშენის სულის მზეს?... მითხარ რა განუზრახავს ჩვენს დასაღუპავად... ზურაბ სახუმარი კაცი არ არის; დიდი ხანია ვხედავ, რომ მე იმისი გაბრთხილება მმართებს.

თავადი. გაბრთხილება არა, ბატონო, და სხვა უარესიცა გმართებთ, თუ გინდათ თქვენი თავიც და ქვეყანაც უბედურებას განარინოთ... ზურაბს განუზრახავს საშინელება, რომელიც სათქმელადაც შეუსაზარავია უოველის გახელის კაცისათვის. განუზრახავს თქვენი სიკვდილი და ქვეყნის დაღუპვა... ამაზედ ის კიდეც განძრახვია სპარსთა.. მეფეო! დაიხსენ ქვეყანა უბედურებისაგან: გვეყო ამდენი სისხლი და აოხრება.

თეიმურაზ. ზურაბს განუზრახავს ჩემი სიკვდილი?!.. ოო! განა არა დიდი ხანია ცუდს განზრახვას ვატყობდი მე იმას. სწორედ წამებული დედიჩემის მადლი მიფარავს მე ბოროტთ გამზრახავთაგან.. სად არის ნოდარ?.. სად არის ეხლა ზურაბ?

თავადი. ნოდარ თქვენს სასახლეში გახლავსთ და

ზურაბ არაგვზედ იქიდამ აქვს ჩუმად მითქმა—მოთქმა სპარსებთან...

თეიმურაზ. ნოდარს როგორღა ჰხედავთ? ისიც ძრიელი კაცია.

თავადი. ნოდარ კაცი კაცია და ჯერ თქვენი ერთგულების მეტი არა ეტყობარა.

თეიმურაზ. ვიცი, დარწმუნებული ვარ ჩემს კაცობაზედ, ჩემს ნოდარზედ... მივმართო ისევ ნოდარსა... მე და ზურაბობა აღარ იქნება... (გადის).

თავადი. (მარტო). დიდი ხანია ზურაბ ბოლო მოსადები იყო და გვიან ელება ასატ.

(შემოდიან რამდენიმე თავადობა).

პირველი თავადი. რა ჰქენ?

თავადი. რა ვქენ?! დიდი ხანია ჩვენ ეს ლონე უნდა გვეხმარა... მე შენ მოგახსენო ბატონი ადვილად არ დაიჯერებს... მერე ზურაბზედ რას არ დაიჯერებს: არ დაინდო თავისი მამისოდენა ნაამაგდარი და სიძე მოურავი, არ დაინდო საკუთარი ძმები, არ დაინდო მეფე სვიმონ, და რა საკვირველია, რომ თეიმურაზ თავის თავზედაც იჭვს შეიტანდა და დაიჯერებდა... იქნება მართლაცა და არც კი დაინდოს, თუ გაშჭირდა...

მეორე თავადი. ოღონდა და!

მესამე თავადი. ხომ დარწმუნდა?

თავადი. აბა, რა! მაშინვე ნოდარისკენ გასწია: მე და ზურაბობა აღარ იქნებაო... ახლა ნოდარმა იცის.:.

მეოთხე თავადი. ხომ გააბრთხილე, რომ არ გაგცეს?!

თავადი. რაღა თქმა უნდა.

მეხუთე თავადი. უნდა მოკლას, თორემ თუ ცოცხალი დარჩა, ჩვენ ის კეთილს არ დაგვაყრის.

თავადი. რა საკვირველია... მაშ გგონიათ ეხლა, თუნდა თავდებიც რომ მისცეს კიდევ ენდოს ის ზურაბსა... ეს არის, გათავდა იმისი სიცოცხლე.

მეექვსე თავადი. დიდისანია ჩვენ ასე უნდა გვეფიქრა რამე... ჩვენ ორს ღმერთის ვერ ვემსახურებით... ჩვენ ორს ბატონს ვერ ვიყოლიებთ.

მეშვიდე თავადი. არაგველი კაცი რომ კახელებს გვებატონებოდეს, დიახაც და არ არის მოსათმენი...

მერვე თავადი. მეფესაც რომ არ ეკისრა, განა ჩვენ კაცები არა ვართ. ეგეც ხომ მოურავი არ არის, რომ ვერავინ რა გაუბედოს...

თავადი. არ იქნება... მერე მეფეც ჩვენ გაგვირისხდება სხვებიცა და არაგველებს ხომ აქ ვეღარავინ დაუდგებით... ისევ სჯობს, რომ მეფის ბძანებით მოვიშოროთ თავიდამ.

მეცხრე თავადი. აგერ მეფე და ნოდარიც მობრძანდებიან. გავიდეთ და გარედამ უგდოთ ყური რას ილაპარაკებენ. (გადიან).

(შემოდიან მეფე და ნოდარ ჯორჯაძე).

ნოდარ ჯორჯაძე. მე თითონაც ვატყობდი ზურაბს რაღაცა სხვა ნაირს ანგარიშებს, მაგრამ ვერ გამებედნა; ვაითუ მეფეს ეწყინოს, მეთქი... ახლა აღარც კია ჩვენთვის საჭირო ზურაბი. ეხლა ჩვენ ზურაბის ძმები უფროც გვინდა მოურავი საშიში აღარ არის, რადგან თითქმის ყველანი გამოსცლიან და დაბრუნებულან შინ. ისეთია იასე ქსნის ერისთავი, რომ სულ კბილებს იმტვრევს... მოურავი თავისებურად ბატონობას და ჩუმჩუმაობას არ იშლიდა, საჩუქარი ხონთქრისგან მარტო სულ თურმე იმას მოსდიოდა, და სხვის ხსენება კი არსად იყო. ეს, რა საკვირველია ქართველობას ვერ მოუთმენია და გამოსცლიან ზოგიერთ წვრილმალების მეტი. ქაიხოსრო მუხრან—ბატონი და ქავთარაძეც თურმე დროს ეძებენ,

რომ გამოეცალნენ. ისე და სხვები ამ დღეებში გიახლებიან თუ შერიგებთ და გეყმობიან საუკუნოთ. შეურიგებლობა იმათი არ იქნება, რათგან ზურაბის საყმოს გადაკიდება მოგვინდება. ამასთან ხომ იცით, რომ იმათაც დიდი ძალა უჭირავთ ხელთ.

თეიმურაზ. მე მაშინვე ვიცოდი, რომ მოურავი თავისას არ დაიშლიდა... გარწმუნებ რომ კიდევ ზურაბ უარესია მოურავზედ... მაგათი შერიგება გვიჯობს, ოღონდ გადასახადი მოგვართვან.

ნოდარ. დიდი მოსართმევი აქვთ თქვენთვის მოტანილი.

თეიმურაზ. კეთილი, ეგეც ერთი, რომ ღმერთი ჩვენ ხელს გვიმართავს!... ახლა ზურაბის მოშორებაღა გვაკლია და პატარა გული მოგვისვენებს... აბა მაშ შეუდგე თავდარიგს, და, როგორც შენგან ვიცოდე, ჩემო ნოდარ. მოიგონე წამებულის დედი ჩემის ღვაწლი, იმისი მადლი იფარავს კიდევ ქვეყანას.

ნოდარ. დარწმუნებული ბრძანდებოდე, მეფეო, რომ ნოდარ თვით თავის თავსაც არ დაზოგავს თქვენი დღეგრძელობისათვის. უნდა მოკვდეს ყოველი მეფის ორგული! (გადის).

თეიმურაზ. და კიდეც მოკვდება. (გადის ისიც).

სცენა III.

სცენა სწარმოებს სოხასტის ერთს ქალაქში. მოურავის სადგომზედ. აქ არიან მარტო მოურავი და გიორგი ქავთარაძე.

მოურავი. აი, გიორგი! გავათავე ყველა წერილები. ეს მიუტანე

გიორგი მეფეს. რასაკვირველია, ისე და სხვანი მისულები იქნებიან საქართველოში. გააფრთხილე კიდევ შენათაც, რომ არ აჩქარდნენ და უდროვო—დროით არ მისცენ რამე მიზეზი თეიმურაზს და ზურაბს. როგორც იმათთვისაც მითქვამს, როცა დრო იქნება, მე თითონ ვაცნობებ იმათ ყველაფერს. შენც მდაბლად ეცი თაყვანი თეიმურაზს; ზურაბს რაც შეგემლოს დაუახლოვდი. ერთი დრო იყო, რომ შენ ძალიან უყვარდი და გიჯერებდა სიტყვას. რაც შეიძლოთ ეცადეთ დაჰყაროთ ხმა ჩვენი გამარჯვებაებისა, და ეცადეთ რომ ეს ხმა, უფრო და უფრო მოედოს ხალხს; მაგრამ დიდნი პირნი დიდპირებთან ერიდეთ ჩვენს ქებას. გამარჯვებაებზედ ბევრი ილაპარაკეთ, მეფის ერთგულებთან მაგინეთ, როგორც მტრებმა და სხვებთან ერიდეთ ჩემს ურიგოთ ხსენებას. თუ მეგობარნი აგინებენ ხალხში კაცს, იმ კაცს ესტიბარი უტყდება და ჰკარგავს რწმუნებასა.

ქავთარაძე. სულთანი როგორ გაიმედებს, როდის იქნებაო?

მოურავი. ყოველივეს მაშინა სცნობთ, როცა მე შეგატყობინებთ. თვით გიორგი მეფემაც არ უნდა იცოდეს— როდის, ან როგორ რა იქნება, მხოლოდ თქვენცა და ისიც უნდა ყოველ წამს მზად იყვნეთ... შენ ყოველივე ისე უნდა დააწყო, როგორც მითქვამს, თორემ ერთის სიტყვის გადაბრუნებას შეუძლიან ჩვენი საქმის წახდენა... მე რომ აწყურს ჩამოვალ, თქვენ მანამდინ ქოჩორას გადმოსულები უნდა იყვნეთ. ეცადეთ ალისა და სურამისა ხალხი ჩვენკენ იყოს პირველსავე დროს. ეს არც არის ძნელი, რათგან მე იმათ ძალიან უყვარდი. ქაიხოსროსაც რაწამ დაბრუნდება სტამბოლიდამ, მაშინვე გამოგვზავნი. ისიც მისული იქნება ესლა სტამბოლს. მშვიდობით. სულ დღე და ღამ უნდა იარო.

ქავთარაძე. მშვიდობით. (ჭკოცნიან ერთმანეთს, ქავთარაძე გადის).

პაპუნა ვაშაყაშვილი. (შემოდის). ჩვენ მგონი აღარც კი მოგვინდება ამ უკანასკნელი განდეგილების სიმაგრესთან ბრძოლა.

მოურავი. როგორ?

ვაშაყაშვილი. რაკი სპარსეთის მხრივ გზები შეუკარით, სრულებით უსაზრდოვოთ დარჩნენ და ძალიან გასჭირებიათ საქმე. მოციქულები გამოუგზავნით, რომ თუ შეგვირიგებენ, დავემორჩილებით და თავს დაუკრავთო.

მოურავი. შემოუშვი მოციქულები. (ვაშაყაშვილი მიდის) ეს კარგი საქმე მოდის, რომ თვითვე თხოულობენ შერიგებას, მე ამასაც ჩემი საქართველოს სასარგებლოდ მოვიხმარებ.

(შემოდის ვაშაყაშვილი და მოციქულები. მოციქულები ეცემიან მუხლის თავებზედ, იდებს ერთი იმათგან თავზედ ქაღალდს და არიან ისე).

მოურავი. (აიღებს ქაღალდს და კითხულობს). კარგი. თუმცა ბრძანებას მაქვს, რომ არამცა და არამც არ შეირიგოთო, მაგრამ მე ვეცდები დიდებულს სულთანთან, რომ მოგიტევოთ თქვენი შეცოდვებანი. მხოლოდ სხვა გადასახად გარდა, თქვენ უნდა ათასი კარგი შეიარაღებული ცხენოსანი კაცი მოგვცეთ მეომარი გურჯისტანისკენ საომრათა თავისის საგძლით და ხვედრის ფულით.

მოციქულები. (იდებენ გულზედ, ტუჩზედ და შუბლზედ ხელსა და დგებიან.) ოღონდ ქალაქს ნუ წაგვისხდენთ და სახსს ნუ გაგვიწყვეტავთ და ჩვენ მზათა ვართ ყოველ რიგის სამსახურისათვის.

მოურავი. მაშ ეხლავე დავაწერინებ პირობას, რომელ-

ზედაც მოვაწყერთ ორივე მხარე ხელს, და მაშინ თქვენი ქალაქი დარჩება უვნებელად. (მოციქულები ჰკოცნიან მოურავს კალთის წვერებზედ და გადიან.)

მოურავი. ახლა ყველა გაჩარხულია, გამგზავრების მე-ტი აღარა გვინდარა. ათასი კაცი ჩვენს ხელთ ათი ათასს სხვას უდრის. (გადის).

სცენა IV.

სცენა სწარმოებს სტამბოლს, სულთანის სასახლეში.

ერთი სულთანის ცოლი. რა კაცი გამოჰგვიდგა ეგ გურჯი სააკაძე, თითქმის სულ დაუმუსრია განდეგილები. სულთანი დიდს წყალობას უმზადებს... სულ იმის ქებასა და ლაპარაკშია.

მეორე სულთ. ცოლი. თუ არ სააკაძე, განდეგილები აქამდინ სტამბოლს აიღებდენ. საკვირველს რასმე ამბობენ მაგ გურჯსა... განა თუ მარტო გურჯები იბრძვიან იმის ხელთ კარგათა, იმის ხელში ოსმალები კიდევ თურმე უკეთე-სათ იბრძვიან...

მესამე ცოლი. მთელი სტამბოლია და სააკაძეზედ ლა-პარაკი. მე კი მაშინვე ვამბობდი, რომ თუ რასმე იზავს—ის იზავს, მეთქი. ჯერ ერთი ისე რომ შეჰხედო, იტყვი მარტო ის გაიტანს ათას კაცსაო. რომ დადის, თითქო დედამიწა ირყევაო.

ერთი მხლებელი ქალი. სტამბოლი დიდს სამზადის-შია, რომ, როცა დაბრუნდება სააკაძე—დიდს დახვედრას უპირებენ. სადაც არ შესვიდე—ყველგან სააკაძის ლოცვაში

არიან. იმის მეტი სტამბოლში ეხლა სალაპარაკო აღარა არის რა.

მეორე მხლ. ქალი. თქვენმა მზემ ღირს კიდევ სალაპარაკოთა. ათის კაცით თურმე ათასს ისე გამუსრავს, რომ თითქო აქ არა ანბავიაო.

მესამე მხლ. ქალი. ცხენიან კაცს თურმე აიღებს და ისე ესვრის ერთმანერთსა. კედლებს თურმე ერთი წიხლის მირტყმევით ამგრევს.

მეოთხე სულთანის ცოლი. მუხის ხეებს თურმე ჭკლეჯავს ცალის ხელითა.

დიდი ვეზირის ცოლი. თქვენმა მზემ რაც არი და არ არის, ერთი ათასედ აზვიადებენ. რა კი გურჯია ახლა იმისთვის ამბობენ აგრე, თორემ დიდი ვეზირის ცალი სულაც არა ბრძანდება. სირცხვილიც კია, რომ ამოდენა მართლმორწმუნე მარტო ერთს ვიღაცა გიაურზედ ლაპარაკობენ და სხვა სალაპარაკო აღარა უშოვნიათ-რა.

ერთი სულთანის ცოლი. გიაურია თუ ვინც არის, დღეს იმან გაამძლიერა სულთანის ტახტი და დიდება, და! დიდი ვეზირი აქამდინაც იქ იყო, მაგრამ კი ვერა გააწყორა.

მეოთხე მხლებელი ქალი. (შემოდის). გურჯის სარდალს გამოუგზავნია კიდევ მრავალი ტყვეები და ალაფი. ერთი პატარა ქალაქიდა დარჩენია ასალეში. ეხლი მოიყვანეს ტყვეები დიდებულს სულთანთან, მთელი სტამბოლი გარს ახვევია. წამობრძანდით და სასანათურიდამ უყუროთ.

ყველანი. (ვეზირის ცოლს გარდა). აკი მოგახსენეთ! ისევ გურჯების სარდალი!... თუ არ ისა, ვინ იცის რა მოგვივიდოდა. წავიდეთ ჩქარა უყუროთ (ყველანი მიდიან).

ვეზირის ცოლი. (მარტო). ჰმ! სულ და საძაგელი! საძაგელი... ესეც კიდე იმას გაუმარჯვნია... ქვეყანა იმაზედ ლაპარაკობს, ქვეყანა

იმას აქებს და ჩემის ქმრის ხსენება არსად არ არის. მართლა, თუ ქალაჩუნა არ არას ჩემი ქმარი, აქამდინ როგორ ითმენს ამდენს თავის დამცრობასა?!... იმას რომ ვაჟკაცის გული ჰქონდეს, აქამდინ იმას ცოცხალს გაუშვებდა? ჯერ ეს რამდენჯერ მიმიწერია, რომ მოჰკლას და გააწყოს სააკის სახელი; და ის კიდევ გულ-ხელ დაკრეფილი შესცქერის თავის შერცხვენას... რით იცის, რომ სულთანი ახლა იმას არ დააყენებს პირველ ვეზირათ... მემრე რაღათ მინდა თავი ცოცხალი, რომ ხელმწიფის დაა სახელმწიფოში პირველი კაცის ცოლი არ ვიყვე!.., ერთიც კიდევ მივსწერ წიგნსა, რომ მოჰკლას, და თუ არც მაშინა ჰქნა, მასუკან ამიღია იმის ცოლქმრობაზედ ხელი... ჩემი ქმარი თუ სხვაზედ უარესი იქნება, არ მინდა... ან მოჰკლას სააკამე... ან არა და მალე გავცვლი იმის თავს სააკამეზედ... ჩემი ქმარი უნდა იყვეს პირველი კაცი.. რათგან არ მოჰკლავს სააკამესა... მაშინ სააკამე ყოფილა ღირსი ჩემის ქმრობისა და არა ეგა... ეხლავე ვსწერ წიგნსა... ან მოკლას სააკამე, ან ჩემი თავი დაუთმოს იმასა... წავიდე, მე ამათი ყურება არ შემიძლიან. (გადის).

სულთანი. (შემოდის და უჭირავს წიგნი ხელში). ჰაი, გიაურ, ჰყურობ როგორ შინაც მიშფოთებენ სპარსნი ხალხსა! (კითხულობს). «თუ არ სპარსნი, განდეგილებს აქამდინაც დავიმორჩილებდით. მრავალი ჯარი სპარსთა, შეშინებულნი, დაბრუნდნენ უკანა... სპარსნი გვეხულობენ, ვითომც ისინი სჯობნიდნენ თქვენს უძლეველს ჯარებსა და თქვენთვის ხარჯი დაწეროთ...» ჰაი, დონდუზ!. დამაცადონ!... მალე გამოვაცლი მე მაგას გურჯისტანს ხელიდამ. (გაადებს კარსა) სთხოვეთ მობრძანდეს მუხრანის ბატონი. (შემოდის ქაიხოსრო მუხრანის ბატონი). მაშ ერთი პატარა ქალაქი-ღა დარჩათ?

ქაიხოსრო მუხრ. დიახ, დიდებულო ხელმწიფევ.

სულთანი. სპარსნი რომ ვეღარ მიეშველებიან?

ქაიხოსრო. სპარსნი შეშინებულნი სააკაძისაგან, დაბრუნდნენ.

სულთანი. დაბრუნდნენ? რათ იკადრეს!? შიგ თეირნამდინ უნდა მიჰყოლოდით... მოიცადონ... ეგ მაგათ ეგრე არ შერჩებათ...

ქაიხოსრო. დიდი დაბრკოლება მოგვეცეს სპარსთა. მაგრამ უძლეველმან ჯარმან თქვენმა სრულიად სძლია იმათი ცბიერება. მოინდომეს სააკაძის მოსყიდვა, მაგრამ სააკაძემ მოჰკვეთა თავი გაგზავნილს კაცს, და გაუგზავნა ყეენს.

სულთანი. ჰმ! ჰყურობ!.. განა ისე მომკლავს ღმერთი, რომ იმათი ჯავრი შევჭამო... მადლობელი ვარ თქვენ ქართველებისა, რომ ეგ ყველა ამბები შემიტყუეთ ყოველი ფერს სააკაძის სათხოვარს შევასრულებ ისე, როგორც იმის სურვილია, ოღონდ ის სპარსთა ჯავრს ნუ შემაჭმევს. ახლა თქვენ განისვენეთ ამ ჩემს სასახლეში. ყოველიფერი მისადები თქვენთვის აქ არის მზათა. (რეკავს ზარს. შემოდის მსლებელი). დამიძახე ვეზირს. მსლებელი გადის).

ქაიხოსრო მუხრ. ჩვენი ვალი გახლავსთ, რომ დიდებულის სულთანის სამსახური ყოველისფერი შევასრულოთ.

ვეზირი. (შემოდის). რას უბრძანებს ყოვლისა ქვეყნის მპყრობელი თვისს უკანასკნელს მონას.

სულთანი. ამ დიდებულს ქართველს მიეცით ბინა ჩემს სასახლეში და ყოველი სამსახური სულ დაჩოქვილთ კარის კაცთ გაუწიონ და ემსახურებოდენ ისე, როგორც მე. სხვა ელოდეთ ჩემ ბრძანებას. (ვეზირი და მუხრანის ბატონი იდებენ გულზედ ხელს და გადიან).

სულთანი. სააკაძის შექრთამვაც რომ მოუნდომიათ...

ჭაი, გიაურ!.. ჭაი ასპიდო!.. აგიოხრებთ მე თქვენ ქვეყანას... შიგ თეირანის ქუჩების მეიდანზედ ავატირებ თქვენს დედებს თქვენს აყროლებულს მძორზედა... ჯერ ეგ გურჯისტანი გამოგაცალოთ ხელიდამ.

ს ც ე ნ ა V.

იმერთა მეფის სასახლეში, სადაც არიან შეყრილნი იმერეთის მთავარნი და თავადობანი.

მეფე გიორგი. ისმინეთ, დიდებულნო მთავარნო და დიდებულნო თავადნო იმერეთისანო, რა განუზრახავს ჩვენზედ მოურავს სააკაძეს?!.. აპა, თურმე მართლა შერცხვენილი კაცი ყოფილა და ჩვენ ხანდო კაცად მიგვაჩნდა იგი.. გაუგულისებია ჩვენზედ ჩვენი დაუძინებელი მტერი ხვანთქარი და მოდის ჩვენზედ ძლიერის ჯარებით, რომ შემუსროს ჩვენი გვირგვინი, ჩვენი ხალხი და ყველანი მიგვცეს თათრობას. დიდებულნო! და რავა მოვითმენთ ჩვენ ამას სააკაძისაგან და რავა წავეხდვინებით თათრებს. ამისთანა დღეს არვინ ჩვენთაგანმა არ უნდა დაზოგოს თავი და თუ ვიძლევით მტრისაგან, სიკვდილი გვიჯობს შერცხვენილ სიცოცხლეს. აწი მისთვის მიხმია მე თქვენი თავი და თქვენ იცით რავამც დაეხმარებით თქვენს თავსაც და თქვენს ქვეყანასაც. მე მზად ვარ. გვმართებს ყველას გამზადება და მტრისა მტრულად მიგებება.

გიორგი ქავთარაძე. მეფეო, მთავარნო და დიდებულნო! ყველამ იცით რა ცბიერი კაციც არის სააკაძე და ან რა ძალის პატრონია. თითქმის აღარ არის ქვეყანა, სადაც იმას არ ეომნოს და არ შეემოსოს ძლევა. ყოველი გამარჯვება იმისი

არის დამოკიდებული ცბიერებაზედ. ხონთქრისაგან დაგრთამუ-ლი ის უპირებს მთლად იმერეთის დაღუპვას და ამის აღსასრუ-ლებლად ის ეცდება უცებად მოსვლას. ამისაგამო, თუ გინდათ თქვენის თავისა და თქვენი ქვეყნის დაცვა, უნდა სულ გამზა-დებული იყვნეთ, რომ რა წამს ცნობა მიიღოთ. მაშინვე პირში მიეგებნეთ, რომ ის არც კი მოელოდეს ამ ამბავს, თუ არა—სააკაძეს აღარა გაუჭირდება რა და არცარა გაუკვირ-დებარა.

დადიანი. აჰ! რა მომაგონებდა, რომ გუშინ ჩვენი მე-გობარი სააკაძე, დღეს ჩვენ მტრად აღგვიდგებოდა. კი გვმარ-თებს, შენ ნუ მოუკვდე ჩემს თავს, გამზადება. სააკაძე სახუმარი კაცი არაა. მე ჩემის მეგრელებით ყოველ წამ მზად ვარ... ეგება არ ვჭამოთ თათრებისა და სააკაძისაგან სირცხვილი.

გურიელი. შენ არ მოუკვდე ჩემს თავს, გურულებს დღესაც დაძახების მეტი არ უნდოდეს. მაინც და მაინც რავა გვი-ზედავს სააკაძე ჩვენ მაგ ამბებს. აპა, ბატონებო, და აწი კი გვმართებს ერთი პირი, ყველა შურს და მტრობას თავი დავანებოთ, თუ არა თათრების სიმრავლე ხომ იცით: რამდენიც უნდა დახოცო, უფრო მრავლდებიან ჭინჭველის გო-რასავით.

შარვაშიძე. კი არ არის ჩვენი ქართველი კაცისგან მაგი საკადრისი. მიდის და თათრებზედ გვყიდის. შენ ნუ მოუკვდე, თათრებისთვის რომ არ შევიკრიბნეთ, ჯერ მარტო სააკაძეც არის მაგისთანა საქმისთვის ჩვენგან ავად მოსაკიდებელი. ჩვენ ერთმანერთს არ ვინდობთ და თათრებისაგან რავა დანდობა უნდა ვითხოვოთ! უნდა სულ ქუდზედ კაცი გამო-ვიდეთ და კაი გამზადებაც გვმართებს. მაგი არ არის ხუმ-რობა. თუ ერთი ვიძლიენით, მაგისთანა კაცი სულ აღარავის

დაზოგავს.

ქავთარაძე. დაზოგავს კი არა, სწორეთ იმ პირობით მოდის, რომ მთლად ქვეყანა იმერეთისა მოსპოს და გაასწოროს მიწასთან.

რამდენიმე თავადი. აწი და მაშ ჩვენ კაცნი არ ვყოფილვართ! მაშ ჩვენ გულვაში არა გვსხმია. თათრები კვლავაც კი გვინახავს, მარა ზარგ-აკიდებული გაგვისტუმრებია. აპა, და მოპარვა კი არაა ბიჭობა, მევიდეს ცხადლივ და მაშინ ნახავს რაცა ბრძანდება.

ქავთარაძე. კიდეც ეგ არის უბედურება, რომ ცხადლივ არ მოვა სააკაძე. ამისთვის მოგახსენებთ, რომ ყოველს წუთას მზად იყვნეთ. მე სიყმაწვილითვე ვიცნობ სააკაძეს--ის ცხადლივ არაოდეს აკეთებს... ყოველის ფრით: კაცით, იარაღით, საგზლით სულ მზად უნდა ვიყვნეთ, რათგან სააკაძე ისეთი ადვილი საძლევი არ არის, რომ ერთისა და ორის ომით გადურჩეთ ჩვენ იმას.

სხვა რამდენიმე თავადი. კი! კი, შენ ნუ მოუკვდე! ყოვლისფრით გვმართებს გამზადება და კიდეც განვემზადებით.

მეფე გიორგი. გამზადება და სიფრთხილე დიდი გვმართებს, ამისთანა გაჭირვება იქნება იმერეთს ჯერ თავის დღენი არ დასდგომოდეს; ჯარებს თურმე ძლიერს ამზადებენ და სააკაძეს და დიდს ვეზირს ჰგზავნიან, რომ ჩვენი სინსილაც კი აღარ გაუშვან. მე, თქვენს მოხუცებულს მეფეს მიყურეთ და რავამც მე მოვიქცე, თქვენ უმეტესობა გმართებთ.

ყველანი. კი! კი! შენთან აწი ყველანი დკვიხოცებით, ჩვენ ყველას შემოგვიწირავს შენთვის თავი. გვიბრძანე დაა შენს პირველს დაძახებაზედ სუყველანი ჩვენის ხალხით მზად ვართ. ჩვენი ცოცხალის თავით არ გაჭმევთ არც შენ და არც

ჩვენს თავს სირცხვილს... ბატონს გიორგი მეფეს გაუმარჯოს!!... გაუმარჯოს!!...

გიორგი მეფე. ჩემთ დიდებულთ გაუმარჯოთ! თქვენგან მქონია ყველგან ძალა და აწიც უჩვენოთ ჩვენს ძლიერს მტერს, რომ ჩვენ ისეთი უძლურნი არა ვართ, რავამც იმათა ჰგონიათ... აწი წამობრძანდით სადილს შევექცეთ და მერე უფრო კიდევ კარგათ დავაწყობთ.

ყველანი. ბატონს გიორგი მეფეს გაუმარჯოს!... (გადიან).

ს ც ე ნ ა VI.

სცენა სწარმოებს მეფე თეიმურაზის სახლში. არიან ნოდარ ჯორჯაძე, რამდენიმე სხვა კარის კაცნი და ზურაბ ერისთავის ცოლი.

ზურაბის ცოლი. მითხარ, შენ გეთაყვანე, ჩემო ნოდარ, მითხარ რას უპირებს მამა ჩემი ჩემს ზურაბს, ჩემს სიცოცხლეს?!.. მითხარ, რატომ არ მინახვინებს მამა ჩემი?!.. რა შევცოდე, რა?!...

ნოდარ ჯორჯაძე. მეფემა ბრძანა, რომ ჩემი მოღალატის ცოლი ჩემი შვილი არ არისო და ბრძანა, რომ ქსნავე დაგითხოვოთ აქედამ.

ზურაბის ცოლი. მე უნდა დამითხოვოთ?!... მე არ მინახვინებს მამა ჩემი, თავის საყვარელს ასულს?!.. სად წავალ აქედამ, მინამ არ ვნახავ მამა ჩემს! სადა?!.. დეე, თუ მოვკუდები ვარ, თუ მოღალატის ცოლი ვარ, მომკლას თავისივე ნაშობი თავის ხელით... იმისგნით მონიჭებული სიცოცხლე თითონვე წაიღოს... ნოდარ! მიშველე რამე შენი მმობის

ჭირიმე—შენს იქით მე ილაჯი აღარსადა მაქვს,—ერთი მინასვინოს მამაჩემმა, ერთი მნახოს ამ სახით თავისი უბედური შვილი.

ნოდარ. არ შემიძლიან, ბრძანა თქვენი აქედამ დათხოვნა...

ზურაბის ცოლი. ვერა, მე აქედამ ვერავინ დამითხოვს, მინამ მამიჩემის ფეხქვეშ ან არ დავლევ სულს, ან არ გამოვაშვებინებ ჩემს საყვარელს ზურაბს... ჩემი ზურაბ არ არის დაჩვეული ბნელში ყოფნას... ჩემი ზურაბ ვერ აიტანს ორმოს სუნს და იმის ჩასმოებულ ჰაერს...

ერთი თავადისშვილი. (შემოდის). მეფემ ბრძანა თქვენიც დაპყრობა, რომ ცუდი არა განიზრახოსრა იმანაცაო. (ნოდარს). თქვენ გიბრძანათ, რომ ეხლავე გაისტუმროთ სატუსაღოში.

ზურაბის ცოლი. მეცა!... ზურაბთან?!.. თუ ზურაბთან, ეხლავე წამიყვანეთ.

თავადისშვილი. არა—ცალკე. თქვენ ზურაბს ვეღარც თავის ბინაზედ ჰნახავთ. თქვენთვისაც ცალკე ყოფნა სჯობს.

ზურაბის ცოლი. როგორ თუ ცალკე?!... მე, მეფის ასული, დედაკაცი, ლეჩაქ დახურვილი, საპყრობილეში უნდა ჩამაგდოთ?!!.. არა, ეგ ქეთევან დედოფლის შვილის ნათქვამი არ იქნება... მიჩვენეთ ერთი, თითონ იმისგნით გავიგონო ეგ სიტყვები...

ნოდარ. არ შეიძლება... მეფის ბრძანება უნდა შევასრულოთ... წაიყვანეთ მეფის ასული ცალკე საპყრობილეში... ნუ იწუხებთ, მეფის ასულო, თქვენ მანდილოსანნი გემსახურებიან. (კარის კაცნი ჰკიდებენ ხელს და მიჰყავთ).

ზურაბის ცოლი. ერთი მაინც მიჩვენეთ ჩემი ზურაბის

თავი... ნუ მომკლავთ იმის უნახავს...

მეფე თეიმურაზ. (შემოდის). რაო, მეფის ასულო!.. ზურაბის თავი გინდა ჰნახოო?...

ზურაბის ცოლი. (იჩოქებს). მამილო!... მეფეო ჩემო... შეისმინე... შეჰხედე რასა ჰგავს შენი ასული...

თეიმურაზ. შევისმინეთ... ზურაბის თავი გინდოდა და გაჩვენებთ... ერთი უჩვენეთ ამას ზურაბის თავი.

ზურაბის ცოლი. ეგრე, მამაო! შეიბრალე შენი ასული... შენთვის თავდადებული. (შემოაქვთ ზურაბის თავი სინით, სულ მთლად სისხლში გასვრილი. ზურაბისცოლი ჩააცქერდება). ვუჰ!. (დაეცემა უგონოდ).

თეიმურაზ. გაათრიეთ და ჩასვით საპყრობილეში, რომ არაგველები არ'ასმალოს მაგან. (გააქვთ უგონოთ ზურაბის ცოლი). მაჩვენეთ აბა ეგ ბოროტი, რომელიც განიზრახავდა ჩვენს ამოწყვეტას. (მოაქვთ მეფესთან თავი). ეგრე მოელების ბოლო ყოველს ჩვენს ბოროტის განმზრახველს... «სთხარა კაცმან თხრემლი და შთავარდა თვით კაცი იგი მას თხრებლსა შინა» შენ გსურდა სხვის სიკვდილი, მუხანათო, მაგრამ სულმან წამებულის დედიჩემისამან შეაბრალა ჩვენს მეუფეს თავი ჩვენი და თვით მოგაგო იგი, რასაცა განიზრახავდი სხვისათვის. წაიღეთ ეგ ბოროტი თავი და შეამკეთ მაგითი სამეფო სუფრა ჩემი. (გააქვთ).

იასე ქსნის ერისთავი. (შემოდის). დიდებულო მეფევ, ბრწყინვალის ქეთევანის პირმშო შვილო, მტერთა შემმუსრავო და გლახაკთა შემწყნარებელო, დღეს თქვენს კარსა გხლებიათ ერთიც კიდევ მონანული, ჩემებრ მოტყუებული და ჩემზედ კიდე უარესი ცრემლით მავედრებელი, აზნაური ქავთარაძე, რათა შეიწყნაროთ და მისცეთ ნება დაალამოს თავისი სიბერის დღენი თქვენს საფარველს ქვეშ. თავის სამშობლოსა და ნათე-

სავთ შორის.

თეიმურაზ. ეგეც მოუძულებია მოურავს? ძაღლი ძაღლის ძვალს არ გასტეხსო! მაგრამ ეტყობა სააკაძე ისეთი ძაღლია, რომ არც თავისავით ძაღლებს ინდობს. ახი იყო, რომ არ შემეწყალა არც ერთი მოურავის ამყოლი კაცი, მაგრამ რა უყო ჩემს ღმერთს, რომელიც გვიბრძანებს ცოდვათა მიტევებას და გლახათა შეწყნარებას. ნოდარ, უბრძანეთ შემოუშვან აზნაური ქავთარაძე. მაგრამ, რადგანაც იმან ჩვენის მუხანათობით პირუტყვს ადარა თავი, ამისგამო ღირსი არ არის ჩვენთან ამართვით ხლებას და შემოიყვანეთ ჩემთან ოთხით, ვითარცა პირუტყვი, რომ იცნოს ვისთანაც აქვს საქმე.

ნოდარ. რისაც ღირსია, იგი მიეგება. (გადის).

იასე. მაინც ვერ გაბედავდა თქვენთან ხლებას, თუ არ ჩოქვით და ყელზე საბელ ჩამოგდებული. უმეტეს ყოველთა იგი ჰხედავს თქვენ წინაშე დამნაშავედ თავს. მაგრამ ეხლა ერთი რამ ისეთი მონდობილება აქვს, რომლისთვისაც მიეტევება ყოვლისფერი.

ქავთარაძე. (შემოჰყავთ ოთხით, ყელზედ თოკ ჩამოგდებული). დიდებულო და უძლეველო მეფეო თეიმურაზ, წინაშე შენსა შეძრწუნებულ არს სპარსეთი და მოდრეკილ არს ხონთქარი! ხონთქარი, რომელიც განიზრახავს იმერეთის დანთქვას, აპირებს თქვენთან დამეგობრებას და ზავს... და ვითარ გაჰბედა ერთმა უბრალო აზნაურმა, რომელიც არ არის ღირსი, რომ მძოვართა თანა თქვენთანა სჯდომდეს ნამცეცებს თქვენის ნასუფრალისას, თქვენი წინააღმდეგა და შეერთება თქვენთა უღირსთა მტერთათანა... დღეს უღირსი მონა იგი, მუხლმოდრეკით, კისერზედ თოკ ჩამოგდებული გხლებიათ კარსა და მოუნდვია სიცოცხლეცა და სიკვდილიც თვისი თქვენის დიდებისათვის: მოაგდეთ თვისი მოსაგებელი, და რისაც ღირსი იქმს; და

ღირსია მხოლოდ სიკვდილისა, და მოჭკალიით უღირსი მონა იგი, მხოლოდ ათქმევინეთ სიტყვა, რომელიც აქვს ამას თქვენ-თან, ვითარცა მოციქულს დაბარებული.

თეიმურაზ. აღზდეგ აზნაურო გიორგივ, ვისაიდგან სა-ხარება ბრძანებს: მიუტევეთ, რათა თქვენცა მოგეტევოსთო. შენი გულწრფელი სინანული მოგანიჭებს ახალად სიცოცხლეს. (ქავთარაძე ჰკოცნის მუხლზედ და დგება). რა გაქვს სათქმელი იმერთა მეფისაგან, რომლისაგან დაკოდვილნი წყლულნი ჯერ-რაც არ გაგვიმრთელებიან?

ქავთარაძე. რა, დიდებულო მეფევ, და ისა, რომ მოუ-რავი მოდის თათრების ჯარებით იმერეთზედ, რათგანაც ხონ-თქარმა ინება იმერეთის წახდენა... მოურავს ჰსურდა თქვენი წახდენა, მაგრამ ხონთქარმა არა ჰქნა, რათგან არ უნდოდა სპარსელებთან ჩხუბი, რომლებსაც არ არის დიდი ხანი რაც შეურიგდა; და ამასთან, გაიგო თქვენი განძლიერება, თქვენიც უშინიან და უნდა კიდეც თქვენთან მშვიდობიანობა, და არცარა ცუდი მახსოვს იმისგანაო. რაკი ეს არ მოხდა და დიდი ხნის ჯავრი სჭირების ხონთქარს გიორგი მეფისა, ახლა ჰგზავნის გოურავს იმერეთზედ ასაკლებათ; და იმერთა მეფე, რომელ-საც მე ვაცნობე ეს ამბავი, გთხოვთ შემწეობასა, რაკი მარტო თავის თავის იმედი არა აქვს. ერთის გვარისა და ტომი-სანი ვართო და ერთის ხალხის მეფენი და ნუ წამახდენებ მტერსაო.

თეიმურაზ. ჰოო! ახლა, რაკი უჭირს საქმე, ახლა გვთ-ხოვს: მტერს ნუ წამახდენებო! როდესაც მოურავს აძლევდა ჯარებს ჩემი ტახტიდამ გადასაგდებათ, რატომ მაშინ არა ბრძანებდა მაგისთანა ტკბილ სიტყვებსა?!... აბა, მაშ წავიდეს და ვისაც ეგ აძლევდა ჯარებს ჩემს დასაღუპავათ, იმათვე უშ-ველონ. მე ჩემს მოსისხლე მტერს შველას ვერ მივცემ. ეგრე

მოასხსენე ბატონს გიორგი მეფესა.

იასე. ეს არის ხონთქრის გადაკიდება ბრძანე, თორემ მაგისთანა გაჭირებაში თვით მტერიც შესაწყნარებელია.

თეიმურაზ. რათ გადვიკიდებ ხონთქარს მტრათა მაგის გულისათვის. თავის დღეში მე და ხონთქარი მოყვარენი ვყოფილვართ. იმედი მაქვს, რაც უნდა გამიჭირდეს, რომ ხონთქარი მიშველის და გიორგი მეფე კი მტრობის მეტს არას მიზავს... ეგ არის, მაგის მეტს პასუხს ჩვენგან გიორგი მეფე ნუ ელის, კარგა უნდა იცოდეს, რომ სააკაძემ თუ ორი თავისი მეფე არ დაინდო, არც მაგას დაინდობდა... სხვა შენ და სააკაძეს რაღათ მოგიხდათ მტრობა? ვინ შენ და ვინ სააკაძესთან ჩხუბი.

ქაეთარაძე. ამოდენა ხანია ერთათა ვართ და ეხლა ძლივს გავიცან რაც კაცი ყოფილა... იმის ბატონობას და ქვეშქვეშაობას ველარავინ გაუძლო... ამასთან, მეფეო, მეც გავტყდი და ვიცან, რომ მეფის ორგულობა არავის გამოადგება. სიზმარში ვნახე, რომ ჩემი სული ეშმაკებს დაეჭირათ და ჯოჯოხეთში მიათრევდნენ და აწვალებდნენ, რომ მეფის ორგულ კაცს ყველას ასე დავსჯითო. მე, ამ საწყაულის მნახველმა არ ვინდომე სულის წაწყმედა და ვიფიქრე: დავბრუნდები და ისევ ჩემი მეფის ფეხთა მტვერი შევიქნები და იმასთან მოვიკლამ, მეთქი თავსა.

თეიმურაზ. ეგრეა! იცოდეთ, რომ მეფის ორგულება არავის გამოადგება. ხომ ნახეთ, რომ მოურავი, რომელიც ჯერ არავისგან არ დამარცხებულიყო, ვითარ შემუსვრილ იქმნა თავის მეფისაგან ბაზალეთს! ახლა საიქიოს რაც იქნება ეგ სხვა არის. ყოველს მეფის ორგულს ცუდი ბოლო მოელის. ერთს მაგალითსაც ეხლა გიჩვენებთ (მსლებელს). აბა ერთი უჩვენეთ ჩვენი მუხანათის თავი. (შემოაქვთ სინით ზურაბის

თავი). გეცნობათ თუ არა ეს თავი?

იასე. ეს ზურაბ არ არის?! დიდი ხანია ეს ამის ღირსი იყო.

ქავთარაძე. (შემკრთალი.) ოჰ!... ეს ვგონებ ის ზურაბ არის, რომელმაც შემუსრა მოურავის ძალა ბაზალეთს...

თეიმურაზ. და რომელმაც დღეს განიზრახა ჩვენი სიკვდილი და მის მაგიერ მიიღო ეგ ჯილდო. ყოველს ჩვენს ორგულს და მუხანათს მოელის ეგ დღე. მშვიდობით! ეს მიპატიებია დედიჩემის სულისათვის და ამას იქით თქვენც ამ დღეს მოელოდეთ, თუ შეგემჩნათ კიდევ ორგულობა. (გადის, გასდევენ სხვა თავის მხლებლები.)

ქავთარაძე. საწყალი ზურაბ! აღსრულდა მაგაზედაც მოურავის სიტყვები.

იასე. აღსრულდა ისა სხვის ხელით, რაც მოურავს დიდი ხანია მაგისთვის უნდა ექნა... ეგ ერთი საშიშარი მტერიც მოგვაკლდა. ჩვენი საქმე ახლა უკეთ არის... მალე და მალე დავაყენებთ ბევრს სხვებსაც მაგ დღეს... მშვიდობით სიბრალული... ახლა სისხლი, სისხლი და სისხლი! (გადის და გასდევს თან ქავთარაძე.)

ს ც ე ნ ა VII.

სცენა სწარმოებს მოურავის კარავში.

მოურავი. ძლივს, თითქო მოიხედა ღმერთმა ჩვენსკენა. არ გვემართლებოდა?!..რამოდენი ტანჯვა და ვაგლახი გამოვიარეთ: რათა და ვისთვისა?!..რამდენი ქართველი კაცი დაიღუპა და ვეღარა ნახამენ თავის საყვარელს ქვეყანას და ობლათ დატოვებულს ცოლშვილსა.. რამდენი შევცოდე ღმერთსა ბაზალეთიდამ

რომ დამარცხებული მოვდიოდი, რომ ალბათ ღმერთს ჩვენთავის კეთილი არ უნდა, მეთქი!... ვენაცვალე იმის სამართალს:: იმას უფრო კარგათ სცოდნია, როგორ რა უნდა მოხდეს. ასე რომ არ მომხდარიყო, ვინ იცის კიდევ საქმე როგორ გათავდებოდა ჩვენსა, ოსმალებს და სპარსეთის შუა. სპარსნი საქართველოს შეერთებას ხონთქარს სხვაფრივ შეაგონებდნენ, — რაკი ხონთქრის დაუკითხავათ საქმეს დავიჭერდით, — და უეჭველია, რომ საქმეს გაგვიჭირებდნენ. ახლა ხონთქარი დავარწმუნე ჩვენს ერთგულებასა და იმის სასარგებლოთ ჩვენი სურვილის დაწყობაზედ და ხონთქარსა და ყეენს შუა ისეთი ღვარძლი ჩავთესლე, რომ გვიანობამდინ ამ ღვარძლს ვერ მოინელებენ. უნდა თავისივე ქონით თვალები დავთხარო იმათა. ხონთქარი დღეს ისეთ ერთგულათ მიცნობს, რომ თავის თანასწორათ წიგნსა მწერს. ჯარები რამდენიც გინდა წაიყვანე, ოღონდ ყეენის ჯავრი ამომყარეო... ამოვყრი, რომ ბოლოს შენი ჯავრიც ამოვიყაროთ... ახლა ჩემს ხელთ არის ძალა. ხვალ უცებათ სამოცი ათასის საუკეთესო ჯარებით შევიძვრი ქართლისაკენ... იმერეთი სულ მზათ არის... ესლა ერთი წუთის საქმეა... ოო, ღმერთო მაღალო!... მემრე სიკვდილიც აღარ მიმძიმს... რა სიამოვნებით მიღელავს გული. ასე მგონია სასუფეველში ვარ, მეთქი... რა გულით მომეგებებიან ჩემი თეკლე, ჩემი შვილები, რომელნიც ვინ იცის რამდენს მწუხარეს ფიქრში იქნებოდნენ ჩემის დაშორებითა... რა ტკბილია ბევრის ტანჯვის შემდომ ჭირნახულის მომკა... ეს პირველი ღამეა, რომ მე გულ დამშვიდებული დავიძინებ... სულთანის წიგნმა სრულიათ დამამშვიდა... რა არის კაცის ცხოვრება: სულთანი ასე გულით მენდობა; მეც მიყვარს ისა და პატივსა ვცემ; და ამისთანა კაცს, რომელმაც შემიწყნარა თავის სწორათა, უნდა ასში ერთხელაც არის უმუხთლო... უნდა უმუხთლო იმიტომ რომ უამისოთ, მოუტყუებლათ, იმო-

დენა ქვეყანა უნდა დაუსრულებელს უბედურებაში იყვეს... ეჰ! ეხლა რა დროსღა ეს ფიქრებია... ღმერთო რა რიგათ მეძინება...

ქაიხოსრო მუხრ. (შემოდის და შემოსდევენ: ვაშაყაშვილი, ხერხეულიძე და დიასამიძე). აბა ახლა ჩვენი ძილის დროც არის...

ხერხეულიძე. ყველა ქართველებმა დაიძინეს, რათგან უბრძანეთ რომ ადრე უნდა გაუდგეთ გზასა.

ვაშაყაშვილი. ყარაულებისთვის მითქვამს, რომ თუ დაგვეძინოს, რამწამ ინათლოს — დაგვაღვიძონ.

დიასამიძე. ძლივს ახლა ჩვენც ვიზამთ საქართველოსკენ პირსა. რა რიგ გაეხარდებათ ჩვენს ცოლშვილსა და ნათესავებს.

ქაიხოსრო. რავდენიც აქ ტანჯვა გამოვიარეთ, ახლა შინ რომ დავბრუნდებით, ვისიამოვნებთ. ეს სულთანის წყალობა სულ საშვილიშვილოთ გვეყოფა.

მოურავი. მცირე შრომა კიდევ გვიდევს წინა და მერე გათავდა ყოველისფერი: სულ ქუდი ჭერსა ვკრათ ჩვენს ცოლშვილში, ჩვენს მწვანე ველებზედ, ჩვენი ინკარა წყლების პირას: ღია და სუმბუქს ჰაერში, ლამაზი დიდი კაკლების ჩრდილოებქვეშ... ჩამოვკრათ ტკბილათ თარსა და დავძახოთ ჩვენი ტკბილი მამაპაპური გულგასართობი ღიღინები... ახლა ვილოცოთ ხვალინდელის მგზავრობისთვის და ჩვენი ხელის მომართვისაითვის. (იჩოქებს და ხელ განპყრობილი ლოცულობს. ყველანი დაჩოქილნი ლოცულობენ. ათავებს). ახლა ღამე მშვიდობისათ. (წვება ცარიელს ხალიჩაზედ, იდებს თავით უნაგირს და იძინებს).

ყველანი. ღამე მშვიდობისა! უკანასკნელია ჩვენი აქ ძილი. (წვებიან ცალკ ცალკე და იძინებენ).

ს ც ე ნ ა VIII.

სცენა სწარმოებს დიდი ვეზირის კარავში.

დიდი ვეზირი. (არის მარტო). შენი სსენება არსად არისო! ჭაი, ქიოფაკ!... ჩემს სახელს რა დააბნელებდა სტამბოლში; მაგრამ ეშმაკის გვერდი არ არის: ჭმურს, რომ რატომ მარტო ჩემს ქმარს არ აქებენ და სხვებსაც აქებენო.... ჭაი, გიაურ!.. სულთანის და არ იყვე—შენს თავს დიდისანია ავაგებდი პალოზედ და ჩამოვატარებდი სტამბოლის ქუჩებზედ; მაგრამ ახლა რა გიყო! შენ ქმარი ხარ და მე ცოლი... არ დაგიჯერო სიტყვა, ჩემს თავს გაასმობინებ სულთანს ლაყი კვერცხივით... დეე მოკვდეს სააკაძე! გიაურის მოკვლა, რასაც გზას არ გამიღსნის ცაში, ცუდი არაფერია, მაგრამ რათ უნდა მასწავლიდეს ქალი მე ჭკუასა!... ეი. (შემოდის ერთი მსახური). რა იქნენ აქამდიმ ჯარების უფროსნი?... როდის მე დავიბარე ისინი!

მსახური. აგერ ისინიც გიახლებიან. (შემოდიან ათამდინ ჯარების მეუფროსენი).

ვეზირი. (მსახურს). გადი შენ. (მსახური გადის).

1-ლი ჯარის უფროსი. თქვენის ბრძანებით გიახელით აქა.

ვეზირი. რამდენი ქართველი და ჰყავს სააკაძესა?

2-ე უფროსი. ოცი. სხვები ზოგი დაეხოცა, ზოგი შინ დააბრუნა.

ვეზირი. სულ ერთს კარავში წვანან?

3-ე უფროსი. სააკაძის კარავში ხუთნი წვანან, სხვები ცალკე სხვა კარავში.

ვეზირი. კარავები ახლო ახლო უდგიათ?

4-ე უფროსი. დიახ.

5-ე უფროსი. რათა გნებავს?

ვეზირი. უნდა მოკვდეს ამაღამ ჩვენის ხელით სააკაძე.

6-ე უფროსი. ქართველების გარდა, ოსმალებიცა ჰყავს იმას ჯარები.

ვეზირი. ოსმალები ჩვენია და არა იმისი.

7-ე უფროსი. ისინი ისე ჰყავს დაწრთნილი და შეკვეთილნი, რომ იმისი გულისთვის სულ დაიხოცებიან.

ვეზირი. ვინა? ოსმალები გურჯის გულისთვის დაიხოცებიან?!

8-ე უფროსი. დიახ. ისე თავდადებულნი არიან, რომ რაც გამარჯვებაები ჩაიდინა სააკაძემ, უფრო მაგათით ჩაიდინა. თითქმის ქართველებზედ უკეთ იბრძოდნენ.

ვეზირი. ვეზირის სმა არ არისო სტამბოლში!.. მაშ ვისი ჯარებით გაიმარჯვა სააკაძემა?!!.. ვნახავდით ერთი მარტო ქართველებით რაღაცას იზავდა!.. ისინი ახლო დგანან სააკაძეზედ?

9-ე უფროსი. არა, კარგა მოშორებით. მაგრამ თუ გაიგეს რამე, დროით შეუძლიან რომ მოეშველნენ.

ვეზირი. მაშ ეხლავე წადით, შეკრიბეთ ყველა თქვენი ჯარები, ნახევარით იმ გურჯის ოსმალოთ შემოერტყით და ნახევარი მე წამომყევით. ქვეყანა მაგას აქებს და ჩვენი ხსენება არსად არ არის. ამასთან ეს ამოდენა ჯარი სულ მაგას მიჰყევხართ და ვინიცის სად დაიხოცებით ან რისთვისა. ეგ ამაღამვე უნდა მოკვდეს. წადით და არ გაამჟღავნოთ, თორემ ველარც ერთი ველარ იხილავთ ხვალ მზის ჩასვლასა. (ყველანი გადიან).

ს ც ე ნ ა IX.

კარავი მოურავისა. სძინავთ ყველასა.

ქაიხოსრო მეხრ. (უცებ შეჰკრთება ძილში და გაიღვიძებს). ოჰ! ეს რა ცუდს სიზმარში ვიყავი.

პაპუნა ვაშაყაშვილი. რა იყო, ბატონო ქაიხოსრო?

ქაიხოსრო. არაფერი. ეს ოხერი, კაცი რომ სიზმარში შეშინდება, ისე ხომ ცხადლივ არ შეშინდება, რაც უნდა იყვეს.

ვაშაყაშვილი. მეც ცუდ სიზმარში ვიყავი, მაგრამ გარჰკვევით ვერ დავიხსოვე.

ქაიხოსრო. შენ ნუ მომიკვდები, საზარელი სიზმარი ვნახე. ჩვენ ყველანი სისხლის ზღვაში ვცურავდით და ვიხრჩობოდით. სისხლის ზღვა ისროდა საშინელს ტალღებს და რამდენიც ტალღა შეისროდა, იმდენი მოურავი ჩაიტანა თან და ჩაღუპა. ჩვენ ყველანი თან ჩვენს თავსა ვშველოდით და თან მოურავს ვეშველებოდით. მაგრამ, რამდენიც ვეშველებოდით, იმდენი სისხლის ზღვა იზრდებოდა და თან და თან ღელდებოდა და იტანდა მოურავსა და ჩვენცა. ბოლოს ერთი ტალღა წამოვიდა საშინელის ქუხილით და ღელვით და ყველანი შთაგვნთქა ერთბაშად. აქ უცებ გამეღვიძა შეშინებულსა.

ვაშაყაშვილი. ღმერთმა კარგად აგიხდინოთ. ეგ სისხლის ზღვა ის არის, რომ გათავდა ამდენი სისხლში ცურვა და სისხლის ღვრა და ახლა შინ წადით და დაისვენეთო... ჯერ მგონი კიდევ წასვლის დრო არ არის. მე ისევ მეძინება... ძილი ნებისა (იძინებს ისევ).

მოურავი (კვნესის და ღმუის ძილში).

ქაიხოსრო. გიორგი, გადაბრუნდი გვერდზედ, ცუდად წევხარ, გულ-აღმა წოლა შეგაწუხებს.

მოურავი. (ღმუის კიდევ და უცებ თრთოლით გაიღვიძებს). ოხ, ღმერთო ჩემო! (იწერს პირჯვარს). ჩვენთან არს ღმერთი!..

ქაიხოსრო. რა იყო, რატომ აგრე შეჰხტი?

მოურავი. ოჰ, ქაიხოსრ, შენა? მადლობა ღმერთსა რომ ეს სიზმარი იყო... ამისთანი საზარელი და გულის სახეთქი სიზმარი ჯერ არ მინახავს... მადლობა ღმერთს, რომ სიზმარია.

ქაიხოსრო. რა ჰნახე აგრეთი გულის სახეთქი?

მოურავი. ოჰ, ღმერთო! ამ სიზმარში ამეშალა სულ ჩემი წყლულები..., ვნახე ჩემი დაუვიწყარი შვილი პაატა... სოიცი რა რიგ არ გამოდის ის ჩემი გულიდამ... ვნახე, ვითომც ის მრავალის ჭრილობისაგან დასნეულებული იდვა საცალას ერთს უდაბურს ადგილას. ყვავნი და ყორანნი და უმეტეს ორი დამშეული სვავი ადგნენ და სწიწკნიდნენ იმის დაიარავებულს ტანს. მოუძლურებული პაატა ძლივს იგერებდა ამძვინებულთ სვავთა და ყორანთ, და ეტყობოდა, რომ თან და თან აკლდებოდა იმას ძალა. ამ დროს შევესწარ მე ხმალ გაწვლდილი დამოვინდომე ჩემი შვილის ხორცის მჭამლების განდევნა. მაგრამ, დასნეულებელმა და სვავებისაგან ხორც დაფლეთილმა პაატამ ისეთი სუნი ამოუშვა წყლულებიდამ, რომ რამდენიც უფრო მიუახლოვდი, იმდენი ამ სიმრყალემ შემიგუბა სული. ბოლოს, როდესაც ძლივს შევიკრიბე ძალა, სასუნებლებით თავი გავიმაგრე და ჩემგნით შეშინებულნი სვავნი და ყორანნი აპირებდნენ გაქცევას, ამ დროს უცებ წარმოსდგა პაატას წყლულებიდამ ისეთი ჩირქი, რომ ამ ჩირქმა წარმიზიდა და შემიტანა ზღვაში. ზღვამ დამთქა მე. მე ვიყავ დამღრჩვალი, მაგრამ ვხედავდი კი ისევ პაატას სატანჯველს. სვავებმა და ყვავთა და ყორანთ უფრო და უფრო დაუწყეს გლეჯა ჩემს პაატას. უყურებდი

ამას, მიკვდებოდა გული, მაგრამ მკვდარი ვიყავი და არ შემეძლო შველა. ბოლოს პაატამ თითქო მოიხედა და ცოტა არ იყო შიშიც მისცა თავის მგლეჯავებს. ამ დროს უცებ გაუჩნდა იმას მოსარჩლედ საშინელი ცხრა თავიანი ვეშაპი. პაატამ სიხარულით, სვავებისაგან შეშინებულმა განუპყრა ვეშაპს ხელი. ვეშაპმაც წაავლო პაატას პირი და ისე ძლიერად გამოგლიჯაის კლანჭებში დაჭერილ სვავებსა, რომ მარჯვენა მხარე პაატასი შერჩა კლანჭში ერთს სვავს, და ეს მხარე შთანთქა კიდეც იმწამსვე სვავმა. სვავები ეტანებოდნენ კიდევ ვეშაპს პაატას წასართმევად და პაატა უფრო და უფრო ეკროდა ვეშაპს. ბოლოს, რომ სვავთ ვეღარ შეიძლონ ამისი გამოგლეჯაო, გაუღო ვეშაპმა პაატას პირი და შთანთქა იგი... პაატა მხოლოდ მაშინ მოვიდა გონს, როცა ინთქებოდა ვეშაპის გვამში და გამოაპყრო ჩემსკენ ხელი... მაგრამ მე ვიყავ მკვდარი, შველა არ შემეძლო და ამით უფრო მიკვდებოდა გული...(შემკრთალი). ეს რა ამბავია?... თითქო ჯარების ხმა ისმის.

ქაიხოსრო. სწორედ... ჩვენები ხომ არ არიან... უთუოდ წასვლის დროა და მოსულან... (ისმის თოფების ხმა).

ყარაული. (შემოვარდება). ბატონებო, არიქა, სულ გარშემო შემოგვერტყა ჯარები.

ქაიხოსრო. აბა? (წამოვარდება და მიდის კარვის კარისკენ; უცებ გავარდება თოფები და ქაიხოსრო დაეცემა მკვდარი).

მოურავი. ეს რა ამბავია?!(წამოხტება. სცენაზედ შემოცვივიან მრავალნი ოსმალნი და ისვრიან თოფებს).

მრავალი ხმა. მოკვდი, გიაურ!

მოურავი. (რამდენიმე ტყვიით დაჭრილი მიეყრდნობა კარვის ბოძს. მოისვამს ტამბაჩას ხელს და დასცემს ერთს

ჯარების მეუფროსეს). მოკვდები, მაგრამ მოკვდი შენცა (იშიშვლებს ხმალს. ოსმალები შეშკრთალნი დაიხევენ უკან. მოურავი ჰხოცავს).

რამდენიმე მეუფროსე. მოჰკალით! მოჰკალით ეგ გია-ური! (გავარდება რამდენგანმე ტამბაჩები და მოურავი კვალად რამდენგანმე დაჭრილი მიეყრდნობა ბოძსა. მრავალნი წამოე-ლალებიან ზედ).

ვაშაყაშვილი. ეგრე არ არის! ჯერ მე მომკალით. (ეღობება მოურავს და იბრძვის. რამდენიმე ოსმალები დახო-ცილნი და დაჭრილნი დაეცემიან ძირს).

რამდენიმე ხმა. მოჰკვდები შენც. (ეხვევიან, დაუშენენ ხმლებს, ვაშაყაშვილი დაეცემა მკვდარი).

მოურავი. მშვიდობით, ერთგულო ჰაჰუნავ!... ერთად ვიომეთ მე და შენა და ერთადვე დავიხოცებით. (იტაცებს უნაგირს, იჭერს ცალს ხელში, იფარებს წინ და მარჯვენა ხელით იბრძ-ვის. დიასამიძე და ხერხეულიძე მისდევენ თან ბრძოლით. ოსმა-ლებს გაირეკენ კარავს გარეთ. ასტყდება თოფის სროლა. დიასამიძე და ხერხეულიძე დაეცემიან მკვდრები).

თათრები. მოჰკვდით, მოჰკვდით, გიაურ! (ესვრიან მო-ურავს თოფებს).

მოურავი. (დაჭრილი სასიკვდილოდ, წამოვა ბარბაცით და თან აპირებს შემაგრებასა. დაეცემა).

ამიხდა სიზმარი!... მშვიდობით, საყვარელო სამშობლო!... (კვდება).

31 დეკემბერს. 1869 წელს.

დასასრული.

894.63
3981

БУКИНИСТИЧЕСКИЙ
магазин № 22
ИГНИ
№ 20 — 1 48/2
2 р

894.63
03 981